

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

AİLE VE KÜLTÜR-SANAT SEMPOZYUMU

19-20 Kasım 2025
ANKARA

AİLE VE KÜLTÜR-SANAT SEMPOZYUMU

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

19-20 Kasım 2025
ANKARA
Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi

Editör

Leyla Zeynep ÇAMLI
Nurettin ÖZDEN

ISBN

978-625-8402-10-0

Grafik/Tasarım

Enes ÇAĞATAY
Tuğba YILDIZ

Baskı ve Cilt

Evos Basım Yayın İnşaat Turizm Sanayi ve Tic. Ltd.Şti
İstanbul Yolu 7. Km Necdet Evliyagil Cad. No.24
Batıkent/ANKARA
Sertifika No: 46241

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Yayınevi
Sertifika No: 49365

Ankara
2026

©Her hakkı saklıdır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
Bildiri metin içeriklerinin tüm sorumluluğu yazarlara aittir.

Mahinur ÖZDEMİR GÖKTAŞ

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı

Prof. Dr. İskender PALA

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Başkan Vekili

DANIŞMA KURULU

Dr. Sevim SAYIM MADAK

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Bakan Yardımcısı

Prof. Dr. Ümit MERİÇ

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurul Üyesi

Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurul Üyesi

Hülya KOÇYİĞİT SOYDAN

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurul Üyesi

Aram KURAN

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurul Üyesi

Ayşenur ÇOBAN

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile Enstitüsü Genel Müdürü

Tuncay CEVHEROĞLU

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürü

KOORDİNASYON KURULU

Uzm. Dr. Mehtap BİNGÜL

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdür Yardımcısı

Gülşah ALAKARA ÖZCAN

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Afet ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Dairesi Başkanı

Dr. Tuba KURTULUŞ

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Uzmanı

KOORDİNASYON

Gizem Nur EKİCİ/Sosyal Çalışmacı

Hasan YILDIZ/ASH Uzmanı

Kübra TÜRK/TİKA Uzmanı

Serpil ERDUGAN ACARTÜRK/Sosyal Çalışmacı

İÇİNDEKİLER

HİTAP KONUŞMALARI

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN'ın Hitapları	7
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Mahinur ÖZDEMİR GÖKTAŞ'ın Hitapları	12
Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Kurulu Başkan Vekili Prof. Dr. İskender Pala'nın Hitapları.....	16

BİLDİRİLER

BİRİNCİ OTURUM

KADİM MEDENİYETİMİZDE KÜLTÜR, SANAT VE AİLE

Prof. Dr. Ümit MERİÇ Moderatör Özeti	22
<i>Türk-İslam Kültüründe Ailenin Kurucu ve Koruyucu Rolü</i>	
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU	23
<i>Batı Bireyselleşmesi Karşısında Türk-İslam Aile Dayanışması ve Kültür- Sanatın Rolü</i>	
Şaban ABAK	29

İKİNCİ OTURUM

DİJİTAL KÜLTÜRDE SANAT, AİLE VE MEDYA

Prof. Dr. Yusuf ÖZKIR Moderatör Özeti	36
<i>Medya Programlarının Aile Algısına Etkisi</i>	
Prof. Dr. Orhan KOÇAK	38
<i>Medya ve Popüler Kültürde Aile Temsilleri: Normalleştirmeler ve Kültürel Aşınma</i>	
Prof. Dr. Selçuk ÖZTÜRK	40
<i>Dijital Oyun İçeriklerinin Aile Üzerindeki Riskleri</i>	
Prof. Dr. Ferhan ODABAŞI	45

ÜÇÜNCÜ OTURUM

KÜLTÜR, SANAT VE MEDYA ÜÇGENİNDE AİLE VE NÜFUS POLİTİKALARI

Ali SAYDAM Moderatör Özeti	50
<i>Türkiye'de Nüfus Planlamasının Kültürel Boyutu: Tarihsel Süreç ve Yaşanan Değişimler</i>	
Türkiye'de Nüfus Azaltıcı Politikaların Tarihsel Arka Planı	
Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN	52
Türkiye'de Nüfus Planlaması: Tarihsel Süreç Ve Yaşanan Değişimler	
Dr. Fikret YAMAN	61
<i>Cinsiyetsizleştirme Akımlarının Yaygınlaşmasında Kültür ve Sanatın Rolü</i>	
Dr. Fatma EROĞLU GENÇ	66
<i>Cinsel Kimlik Gelişimi Açısından Sosyal Medya Ve Dijital Yayınlar</i>	
Uzm. Kl. Psk. Ahmet Burak CAN	73

DÖRDÜNCÜ OTURUM

TÜRKİYE YÜZYILINDA KÜLTÜR, SANAT VE AİLE

Bahadır YENİŞEHİRLİOĞLU Moderatör Özeti	86
<i>Aile Katılımlı Sanat Eğitimi: Toplumsal Dayanışmanın İnşası</i>	
Prof. Dr. Oya LEVENDOĞLU	87
<i>Sanat ve Kültürün Toplumsal Dokudaki Gücü</i>	
Prof. Dr. Mehmet GÖNÜL	93
<i>Sanat Yoluyla Aile Bağları ve Kimlik Gelişimi</i>	
Prof. Dr. Vasfi HATİPOĞLU	103

BEŞİNCİ OTURUM

AİLE İÇİ İLETİŞİMDE KÜLTÜR VE SANATIN ETKİSİ

Dr. Sevim SAYIM MADAK Moderatör Özeti	112
<i>Kriz ve Uyum Süreçlerinde Sanatın Aile İçindeki İyileştirici Rolü</i>	
Doç. Dr. Müzeyyen Asiye AYKIT	114
<i>Ailede Sanat Eğitimi ve Estetik Duygunun Erken Yaşta İnşası</i>	
Yüce GÜMÜŞ	124
<i>Aile İçi İletişim Modellerinde Sanat Temelli Yaklaşımlar</i>	
Dr. Taner ALGAN	127

ALTINCI OTURUM

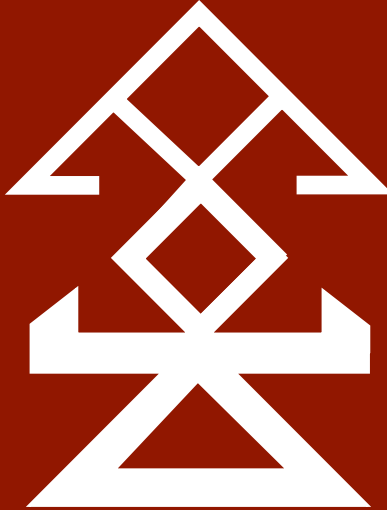
KENTLEŞMENİN AİLE YAŞAMINDAKİ KÜLTÜR VE SANATA ETKİSİ

Dr. H. Hümevra ŞAHİN OKTAY Moderatör Özeti	136
<i>Aile Sağlığı ve Kentsel Yaşamda Sanat Odaklı Çözümler</i>	
Prof. Dr. Emrah AKBAŞ	138
<i>Kentleşme ve Kültürel Değerlerin Dönüşümü</i>	
Prof. Dr. Turgay ŞİRİN	147
<i>Konut Mimarisinde Aile Yapısı ve Kültürel Dönüşüm</i>	
Dr. Sinan GENİM	154

SEMPOZYUM DEĞERLENDİRME VE ÇIKTILARI	169
---	------------

HİTAP KONUŞMALARI

RECEP TAYYİP ERDOĞAN
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

*Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımızın
Kıymetli Mensupları, Akademi, Kültür
ve Sanat Camiamızın Saygıdeğer Temsilcileri,
Hanımefendiler, Beyefendiler,*

Sizleri en kalbi duygularıyla, hürmetle, muhabbetle selamlıyorum. Aile ve Kültür-Sanat Sempozyumu kapanış oturumu münasebetiyle sizlerle bir arada olmaktan, sizleri Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde misafir etmekten büyük bir bahtiyarlık duyuyorum. Milletin evine, bu gazi mekâna hepiniz hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Sizlerin vasıtasıyla 81 ilimizdeki vatandaşlarımızın yanı sıra varlıklarıyla gönül, kültür ve diaspora coğrafyamızı çiçeklendiren tüm kardeşlerimize buradan muhabbetlerimi iletiyorum.

Bu önemli sempozyumu tertip eden Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulumuza ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımıza bir kez daha sizlerin huzurunda teşekkür ediyorum. Sayın Bakanımızı ve ekibini, aynı şekilde Kurul Başkan Vekilimizi ve mesai arkadaşlarını, Danışma Kurulu üyelerini, koordinatörlerimizi ve tüm konuşmacılarımızı yürekten kutluyorum.

Şunu öncelikle ifade etmek istiyorum, hem Kültür ve Sanat Kurulumuz hem de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımız kendi alanlarında son derece verimli, başarılı ve ufuk açıcı işlere imza atıyor. Dün başlayan ve bugün sizlerle birlikte kapanış merasimini icra ettiğimiz Aile ve Kültür-Sanat Sempozyumu işte bu çalışmalarından biridir. İki gün boyunca düzenlenen 6 oturumda akademisyenlerimiz, bağımsız araştırmacılarımız, uzmanlarımız ve daha pek çok katılımcı bildirimlerini tebliğ etti. Dijital kültürden sanat ve medyaya, aile içi iletişimden nüfus politikalarına, kentleşmeden aile sağlığına geniş bir renk paletinde birçok konu burada enine boyuna tartışıldı.

Her şeyden önce bu tartışmaların aile kurumumuz ve gençlerimiz başta olmak üzere ülkemiz ve milletimiz için hayırlar getirmesini canı gönülden temenni ediyorum.

Bununla birlikte şu hususu da ifade etmekte fayda olduğuna inanıyorum: Akademik toplantılarda yapılan tespit ve teşhisler elbette ki önemlidir. Teorik ve kuramsal çerçevenin iyi çizilmesi, tartışmaların sağlam bir zemine oturması kuşkusuz çok önemlidir. Fakat hepsinden önemlisi, tüm bunlardan hareketle somut ve uygulanabilir neticeler, sadra şifa çözümler elde etmektir. Sempozyum kapsamında yapılan değerlendirmelerin yeni ve yenilikçi uygulama örnekleri bakımından emsal teşkil etmesini diliyorum.

Aynı şekilde tebliğleriyle, eleştirileriyle, bilgi birikimi ve saha tecrübeleriyle sempozyuma katkı veren herkese şükranlarımı sunuyorum, Rabbim sizlerden razı olsun, emekleriniz inşallah hayra vesile olsun.

*Kıymetli Misafirler,
Sevgili Kardeşlerim,*

Bazı kurumlar vardır ki bunlar bir milletin özünü teşkil etmekle kalmaz, milli bir nüve olarak geçmişten aldığı müktesebatı geleceğe taşır, istikbale yön verir. İçtimai bünyemizin en küçük, fakat en sağlam hücreleri olan aile, işte bu müesseselerden biridir. Aileye baktığımızda milleti, millete baktığımızda onu meydana getiren büyük medeniyeti görürüz. Bu yönüyle aile, kimlik ve kültürün yaşatıldığı, milli ve manevi değerlerin muhafaza altına alındığı ve bu kıymetlerin nesilden nesle aktarıldığı bir okul hükmündedir.

Merhum Nurettin Topçu bu hakikati şöyle ifade ediyordu: “*Aile, örf ve adetlerin ve bir dereceye kadar seciyemizin hamurunun yorulduğu mekteptir. Sevginin ve kalp alışkanlıklarının mektebidir. Sabrın ve müsamahanın mektebidir. Şefkatin ve anlayışın mektebidir. Fedakarlığın ve vazifeler yüklenmenin mektebidir.*” Mesele işte bu kadar açık ve nettir.

Buradan hareketle şunu da çok rahatlıkla söyleyebiliriz: Aile mektebinden yetişen bireyler ne kadar bilgili ne kadar şuurlu olursa, toplum da o derece güçlü olur. Konuya farklı bir açıdan yaklaştığımızda ise yine bir başka gerçeğe karşılaşıyoruz, bireyi güçlendirmeden aileyi, aileyi güçlendirmeden de milleti ve devleti yaşatamazsınız, bunun için her fırsatta kamil insan, huzurlu aile, güçlü millet diyoruz. Yani zübde-i alem olan insandan başlayarak aileye, oradan da topluma, millete giden bir silsileden bahsediyoruz. Eğer müreffeh bir ülke olarak geleceğe emin adımlarla yürümek, çağa ve dünyaya yön vermek istiyorsak, bu silsileyi özenle korumamız gerekiyor. Hepimize bu anlamda çok önemli vazifeler düştüğü kanaatindeyim. Öğretmenlerimizden anne, babalarımıza, sivil toplum kuruluşlarımızdan merkezi ve yerel yönetimlere bu konuda hepimiz elimizi taşın altına koymakla mükellefiz, aksi takdirde arzu ettiğimiz nesilleri yetiştiremez, bu konuda hiçbir mesafe kat edemeyiz.

Değerli Dostlar,

Burada şunu da belirtmek durumundayım: Tıpkı aile gibi kültür ve sanat da bizi ve değerlerimizi yansıtır. Millet olarak dünyaya ve ötesine bakışımızı, bizi biz yapan hasletleri anlatır. Kuşaklar ve insanlar arasında bağ kuran, bu yönüyle devamlılığı sağlayan alanların en başında hiç şüphesiz kültür, sanat gelir. Hamdolsun bu noktada dünyanın imrenerek baktığı bir birikimin sahibiyiz. Edebiyatta, müzikte, mimaride, el sanatlarında, hat ve tezhipte, kısacası kültür ve sanatın her şubesinde yüksek bir estetiğin, fevkalade bir müktesebatın temsilcileriyiz.

Ecdadımız bir yandan 3 kıtayı imar ve ihya edip gönüllere girerken, diğer yandan askeri, siyasi ve idari kabiliyetlerini kültürle, irfanla, sanatla birleştirmiştir. Rahmetli Samiha Ayverdi bu noktada milletimizin karakteristik özelliğini şu cümlelerle anlatıyor: “*Kılıç tutan elleri, icabında sanat şaheserleri ortaya koyar. Maddi ve bedeni bünyelerini hazırlayıp terbiye ederken, manevi yapılarını da ıslah etmekten geri kalmazlar. İşte bunun için de fütuhat ve yükseliş asırları Türk coğrafyasının bir refah, medeniyet ve adalet zemini halinde çiçeklendirmiştir.*” Evet, bizler de ecdadın o hikmetli bakışından ilhamla aileye dönük çalışmalarımızı kültür ve sanatla beslemeye, Türkiye yüzyılına giden yolun kilit taşlarını döşemeye devam ediyoruz. Gerek bakanlıklarımız gerekse ilgili kurum ve kuruluşlarımız risk önleyici ve çok boyutlu bir yaklaşımla hareket ediyor. Küresel kapitalizmin yeni cephe açtığı, kültürel emperyalizm ve dijital kuşatmanın dünya genelinde şiddetini artırdığı bir dönem de aile kurumunun adeta üzerinde titriyoruz. Cinsiyetsizleştirme gibi dayatmalara ve LGBT gibi sapkın akımlara karşı gerekli tüm önlemleri alıyor, bu noktada en küçük bir tavize, ihmale, rehavete mahal vermiyoruz.

Sosyal medya ve dijital mecralarla insanla birlikte aileyi, toplum yapımızı ve mukaddes değerlerimizi hedef alan içeriklerle etkin şekilde mücadele ediyoruz. Daha önce çeşitli vesilelerle ifade ettiğim şu noktaya tekrar dikkatinizi çekmek istiyorum. Nüfusumuz artıyor, fakat nüfus artış hızımız azalıyor. Toplam doğurganlık oranı nüfusun kendisini yenileme seviyesinin altında gerçekleşiyor. TÜİK’in açıkladığı

verilere göre, geçtiğimiz yıl ölçülen toplam doğurganlık hızı 1,48. Şu anda bir felaketi yaşıyoruz. Bu oran nüfusun kendisini yenileme düzeyi olan 2,10 bandının çok altında. Geleceğimiz açısından alarm zilleri hem de çok yüksek sesle çalıyor. Bu ülkenin istikbalini düşünen hiç kimse buna kayıtsız kalamaz.

Bir diğer önemli konu şudur değerli kardeşlerim; 2022 yılı verilerine baktığımızda istihdamda olan kadınların toplam doğurganlık hızınının 1,38, istihdam sürecinde yer almayan kadınların toplam doğurganlık hızınının ise 1,72 olduğunu görüyoruz. Yani çalışma hayatının doğurganlık hızı üzerinde sınırlı bir etkisi olduğu, istihdamda olmayan kadınların da çocuk sayısının düştüğü ortaya çıkıyor. Bundaki temel etken hiç şüphesiz şehirde kadınların giderek daha fazla yalnızlaşmasıdır.

Şunu bir defa burada açık açık söylemek durumundayım beyler alınmasın, kusura da bakmasın, ama kadınlar çocuk yetiştirme noktasında çoğu zaman eşlerinden gerekli desteği göremiyor. Yükün büyük bir bölümü maalesef kadınların omuzlarına yükleniyor. Oysa aile hayatıyla da bizlere en güzel örnek olan Peygamber Efendimiz Aleyhisselatu Vesselam şöyle buyuruyor: Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarılarıdır. Evet, tam olarak mesele budur. Bizim zihniyetimizin, bizim toplum ve aile yapımızın omurgası işte budur. İnançımızın bize emrettiği budur. Bizim hem yaşayacağımız hem sonraki nesillere aşılayacağımız en güzel haslet de bu olmak zorundadır. Çocukların kendisiyle birlikte ailesine, topluma ve insanlığa faydalı birer fert olarak yetişmesinde anneler kadar, babalara da sorumluluk düşüyor. Bilimsel araştırmalarda ebeveynlerin evlatlarına ortak ilgi göstermesinin eğitim, öğretimin yanı sıra, çocukların hayatın her alanında başarı düzeyini artırdığını gösteriyor. Dolayısıyla, buradan evlat sahibi tüm babalarımıza eşlerine daha fazla yardımcı olmaları, daha fazla destek olmaları, özellikle çocuklarıyla daha nitelikli zaman geçirmeleri çağrısında bulunuyorum.

Kıymetli Misafirler,

Üzerinde hassasiyetle durmamız gereken bir diğer mesele şudur: Veriler bize gençlerimizin artık daha geç yaşlarda evlenmeyi tercih ettiğini gösteriyor. 2024'te evlenme yaşı kadınlar için 25,8'e, erkekler için 28,3'e yükseldi. Boşanmaların 3'te 1'i evliliğin ilk 5 yılı içerisinde meydana geliyor. Toplum olarak giderek daha fazla bireyselleşiyor, bunun bir sonucu olarak da yalnızlaşıyoruz. 2008'de 4 kişi olan ortalama hane halkı büyüklüğü, 2024 senesinde 3.11 kişiye geriledi. Aynı şekilde yalnız yaşayan fertlerden oluşan tek kişilik hane halkı oranı son 8 yılda 5 puan artarak yüzde 20'ye çıktı. TÜİK verilerine göre tek kişilik hane oranlarımız yıldan yıla artıyor. Bu tabloyla sadece metropollerde değil, nüfusu nispeten daha az Anadolu illerimizde de karşılaşıyoruz. Kırdan kente göçün yanı sıra neoliberal kültür ile teknolojinin de etkisiyle hayatımızın her alanında köklü değişimler meydana geliyor. Aile mahremiyeti ve aile birlikteliği daha önce olmadığı kadar günümüzde zemin kaybediyor.

Bütün bu sınamalar karşısında gerek demografik yapımızı iyileştirmeye gerekse aile kurumunu güçlendirmeye yönelik çalışmalarımıza hız verdik. 2025 senesini Aile Yılı ilan ettik. Evlilik öncesi eğitim, aile eğitimi ve aile danışmanlık hizmetlerini devreye aldık. 81 ilimizi kapsayan Aile ve Gençlik Fonunu hayata geçirdik ve dünya evine girecek gençlerimize faizsiz kredi desteği sunduk. Şu ana kadar bu krediyi almaya hak kazanan çiftlerimizin sayısı 62 bini geçti. Gelir kriterinde yeni ve kolaylaştırıcı düzenlemeler yaptık. Destek tutarını ise 150 bin liradan 200-250 bin lira seviyesine yükselttik. Evlenecek gençlerimize inşallah yılbaşından itibaren daha yüksek tutarda destekler vereceğiz. Doğum yardımlarımıza da aynı şekilde ivme kazandırdık. İlk çocuk için tek seferlik 5 bin lira, ikinci çocuk için 5 yaşını tamamlayınca kadar aylık 1.500 lira, üçüncü ve sonraki çocuklar için de 5 yaşını dolduruncaya kadar aylık 5 bin lira doğum yardımı yapıyoruz. 2026-2035 yılları arasında kapsayan dönemi, yani önümüzdeki 10 seneyi "Aile ve Nüfus 10 Yılı" olarak ilan ettik. Türkiye Yüzyılı hedeflerimiz doğrultusunda tüm bu çalışmalarını inşallah daha da etkin ve kararlı bir şekilde sürdüreceğiz.

Engelli kardeşlerimizden yaşlılarımıza, çocuklarımızdan ebeveynlerimize, aile ve toplum hizmetlerimize çok daha yüksek bir şuurla faaliyetlerimize devam edeceğiz.

Değerli Kardeşlerim,

Bugün aynı zamanda 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü. Türkiye olarak çocuklarımızın yaşam, eğitim, sağlık ve korunma hakkı ile ifade özgürlüğünü teminat altına almak için tüm gayretlerimizle çalışıyoruz. Çocuklarımız artık yalnızca sokakta, mahallede, okulda değil, dijital dünyada da büyüyor,

öğreniyor, vakit geçiriyor, oyun oynuyor, yeni arkadaşlıklar kuruyor. Teknoloji alanındaki bu dönüşüm evlatlarımız için bilgiye erişim, üretkenlik ve iletişim gibi alanlarda önemli kolaylıklar sunarken, aynı zamanda onları yeni tehlikelerle de yüz yüze getiriyor. Siber zorbalık, dijital bağımlılık, mahremiyet ihlali, şiddet içerikli oyunlar gibi pek çok riske karşı evlatlarımızı korumak zorundayız. Bu amaçla önce 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı ile detaylı bir yol haritası oluşturduk. Ardından 2025-2029 dönemini kapsayan Dijital Dünyada Çocukların Güçlendirilmesi Eylem Planını hayata geçirdik. Dijital okuryazarlığı artırıyor, güvenli dijital uygulamaları destekliyor, çocuklar ve ailelerimize yönelik eğitim programlarını yaygınlaştırıyoruz.

Şunu da büyük bir gururla ifade etmek isterim: Bugün yalnızca çocuklarımızın geleceğini korumakla kalmıyor, aynı zamanda dünyaya çocuk dostu dijital dönüşüm çağrısı da yapıyoruz. Bu vizyonu ülkemizin öncülüğünde hazırlanan ve uluslararası alanda imzaya açtığımız Dijital Dünyada Çocuk Hakları Sözleşmesiyle taçlandırmış durumdayız. Bu sözleşmeyle yavrularımız için daha güvenli bir dijital geleceğin inşasına Türkiye olarak liderlik ediyoruz. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımız başta olmak üzere bu çalışmalarda emeği geçen tüm kurumlarımıza ve sivil toplum kuruluşlarıma teşekkür ediyorum. Bu vesileyle ülkemizin ve dünyanın tüm çocuklarının 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü'nü yürekten kutluyorum.

Sözlerime bu düşüncelerle son verirken, Aile ve Kültür Sanat Sempozyumunun bir kez daha hayırlara vesile olmasını diliyorum. Tüm katılımcılara bir kez daha şükranlarımı sunuyorum. Hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyor, Allah'a emanet ediyorum.

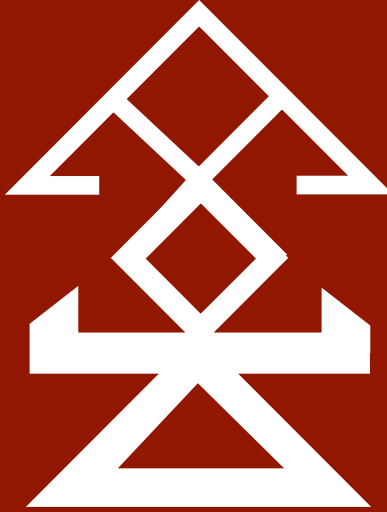
Kalın sağlıcakla.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

HİTAP KONUŞMALARI

MAHİNUR ÖZDEMİR GÖKTAŞ
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı

*Sayın Cumhurbaşkanım,
Kıymetli Misafirler,*

Sizleri saygıyla ve muhabbetle selamlıyorum. Bugün hem kültürümüzün köklü mirasına hem de aile değerlerimizin geleceğine ışık tutan kıymetli bir buluşmayı nihayete erdiriyoruz. Aile ve Kültür-Sanat Sempozyumu ile, medeniyetimizin asli unsuru olan aileyi ve geleceğe yön verecek politikaları tüm yönleriyle ele aldık.

İki gün boyunca; kültür ve sanatın aileyi güçlendiren rolünü, dijital çağın fırsatlarını ve risklerini, gelecek nesillere aktaracağımız ortak değerleri geniş bir çerçevede değerlendirdik. Kültür ve Sanat Politikaları Kurulumuzun rehberliğiyle, ele aldığımız konuları güçlü bir vizyona dönüştüren öncü rolünü özellikle vurgulamak isterim. Bu vesileyle el birliğiyle gerçekleştirdiğimiz bu programa katkı sunan herkese ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Aileyi ve kültürü önceleyen bu büyük vizyonun mimarı olan Sayın Cumhurbaşkanımıza şükranlarımı arz ediyorum.

*Sayın Cumhurbaşkanım,
Kıymetli Misafirler,*

Aile, kültürümüzün sessiz mimarı sanatımızın görünmez ilham kaynağıdır. Gelenek ailede kök salar, kimlik evde şekillenir, merhamet evde öğrenilir. Sofra, birliğin ve muhabbetin mekânıdır. Kültürümüzün ve sanatımızın bütün büyük damarlarında, hep ailenin izi vardır.

Sözlü kültürden yazılı edebiyata, geleneksel mimariden modern sinemaya kadar her unsur aileyi hem değerlerimizi nesillere aktaran hem de kültürel yapıyı inşa eden kaynak olarak ele alır. Bu açıdan, aileyi merkeze alan kültür politikaları, aslında geleceğe yapılan en stratejik yatırımdır. Ancak, aileyi kuşatan tehditler her geçen gün daha da artıyor. Bireyselleşme, yalnızlaşma, tüketim kültürü ve sanal bağımlılıklar, aile bağlarını ve demografik yapımızı sessizce aşındırıyor. Dijital mecralarda yayılan **şiddet, istismar, siber zorbalık ve cinsiyetsizleştirme gibi zararlı akımlar** aile yapımızı derinden sarsıyor. Bu tehditler karşısında aile, bizi dayanıklı kılacak kıymetli değerimizdir.

Evlatlarımızı dijital çağın risklerinden koruyacak olan da estetik, ahlak ve irfanla buluşturacak olan da köklü değerlerimizden beslenen aile iklimidir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Tüm bu sorunların karşısında, aileyi güçlü kılacak bir medeniyet hamlesini, Zat-ı Âlinizin liderliğinde kararlılıkla hayata geçiriyoruz. Aileyi merkeze alan sosyal devlet anlayışımızın hamisi sizsiniz. Bu inançla, ailenin korunması ve güçlendirilmesi yönünde yürüttüğümüz tüm çalışmalar sizin güçlü iradenizle anlam kazanmaktadır. 2025 yılını “Aile Yılı” olarak ilan etmeniz ülkemizin geleceğini aile ekseninde yeniden tahkim eden kararlılığınızın somut göstergesidir.

2025 Aile Yılı ile birlikte, Türkiye'nin dört bir yanında topyekûn bir seferberlik ruhu başladı. Tüm kurumlarımız, yerel yönetimler, sivil toplum, akademi, iş dünyası ve gönüllülerin samimi katkılarıyla bu vizyon büyük bir harekete dönüştü.

Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı, bu ortak gayretin ürünüdür. Aile Enstitümüz ve Nüfus Politikaları Kurulumuz, bu vizyonun stratejik ve sürdürülebilir temellerini güçlendiren iki önemli yeni kurumsal yapımızdır. Aile ve Gençlik Fonu, gençlerimizin yuva kurma yolculuğunda onları destekleyen, geleceğe daha güvenle adım atmalarını sağlayan güçlü bir dayanaktır. Doğum yardımları ve aile odaklı sosyal desteklerimiz, devletimizin her an vatandaşlarının yanında olduğunu gösteren önemli adımlardır. Memurlarımıza tanınan yarım zamanlı çalışma hakkı, aile içi dengeyi koruyan, çalışma hayatıyla aile hayatını uyumlu hâle getiren kıymetli bir düzenlemedir. Ailelere ve gençlere sunulan çeşitli indirimler ve avantajlar, aile bütçesine doğrudan katkı sunan desteklerdir.

Bugünkü sempozyumla, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, aileyi milletimizin asli taşıyıcısı olarak merkeze alan; kültür ve medeniyet anlayışımıza yön veren stratejik bir zemin oluşturdu. Bu süreçte yürüttüğümüz faaliyetler, etkinlikler ve saha çalışmaları, politikalarımızın vatandaşlarımızın nezdindeki etkisini artırdı. Aileyi güçlendirmeye yönelik tüm bu adımlar, toplumun tüm kesimlerinde derin bir karşılık buldu. Bu anlamda “Aile Yılı” sadece bir takvim vurgusu değil, milletçe ortaya koyduğumuz birliğimizin, beraberliğimizin büyük bir dayanışmanın ilanı oldu. Bu güçlü sahiplenme, ailenin bu topraklarda ne kadar köklü ne kadar canlı bir değer olduğunu bir kez daha bütün açıklığıyla gösterdi.

Zat-1 Alinizin liderliğinde hayata geçirilecek, “**Aile ve Nüfus 10 Yılı**” vizyonu da ülkemizin geleceğini güçlü bir iradeyle şekillendirecektir. Türkiye’nin aile ve dinamik nüfus yapısını sağlam temellere kavuşturan, uzun vadeli ve kararlı bir milli atılım olarak ülkemizin istikametini belirleyecektir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Kıymetli Misafirler,

Mustafa Kutlu’nun hikâyelerini bu salonda bulunan pek çok misafirimiz bilir. Kutlu, hikâyelerinde aileyi hem güvenli bir liman hem de bir diriliş mekânı olarak anlatır. İnsanın hayata ve değerlerine tutunduğu o mütevazı evlerin aslında birer irfan harmanı olduğunu bize hatırlatır. Bizim medeniyetimiz; yüzyıllardır aileyi merkeze alan köklü bir hikmet birikimi üzerine yükselmektedir.

Tarih, bize hep şunu gösterdi: Ailesi güçlü olan milletler, en zorlu dönemlerden güçlenerek çıkar. Çünkü aile; milletimizin ortak hafızasını taşıyan, devletimizin sürekliliğini besleyen, dayanışmanın ilk ve en sağlam halkasıdır. Bu yüzden aileyi korumak, bizim için stratejik bir önceliktir.

Sayın Cumhurbaşkanım,

Zat-ı Aliniz, “*ailenin milletimizin bekasımı ve değer dünyasını ayakta tutan en güçlü yapı taşı*” olduğunu sık sık dile getiriyorsunuz. Bize düşen görev, bu kadim anlayışı günümüzün ihtiyaçlarıyla buluşturmak. Aileyi her yönüyle destekleyen politikaları kararlılıkla sürdürmektir. Ailemizi güçlü kılmak ve geleceğe taşımak için kültür ve sanat ehline de önemli görevler düşüyor. Zira varlığımızın teminatı olan aileyi her türlü risk ve tehdide karşı korumak için topyekûn bir seferberlik duygusuyla hareket etmemiz şart.

Kültür ve sanat, değerlerimizin taşıyıcısı olan ailemizi koruyan, destekleyen, güçlendiren bir yapıda olmalıdır. Bu yüzden tüm sanatçılarımıza eserlerini bu duyguyla üretmeleri çağrısında bulunuyorum. Kültür-sanat dünyasının desteği ve gücüyle aileyi esas alan bu medeniyet hamlesini daha da taçlandırabiliriz.

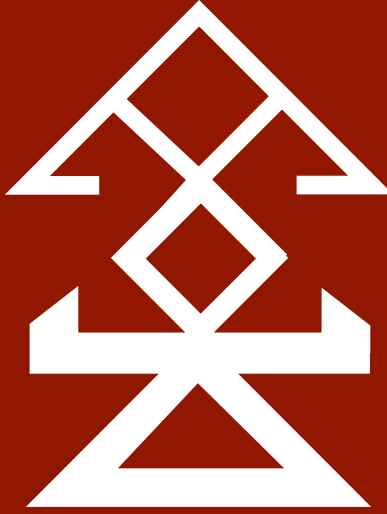
Sözlerime son verirken, Sayın Cumhurbaşkanımıza Sempozyuma verdiği kıymetli destekleri için bir kez daha şükranlarımı arz ediyorum. Kültür ve Sosyal Politikalar Kurulumuzun değerli üyelerine, iki gün süren sempozyuma iştirak eden, katkı sunan tüm misafirlerimize ve programda emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Sizleri saygıyla ve hürmetle selamlıyorum.

Mahinur ÖZDEMİR GÖKTAŞ
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı

HİTAP KONUŞMALARI

PROF. DR. İSKENDER PALA
Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Kurulu
Başkan Vekili

Sayın Cumhurbaşkanım,

Nazik Beyefendiler ve Zarif Hanımefendiler,

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu olarak yaptığımız çalışmalar neticesinde kültür sanatın toplumda daha iyi algılanabilmesi ve toplumun bütün kesimlerine ve kademelerine tekrar hatırlatılması amacıyla, 11 Bakanlığımız ile yıl boyunca sürecek 11 ayrı sempozyum düzenleme kararı aldık: Kültür-sanat ve hukuk, kültür-sanat ve eğitim, kültür-sanat ve savunma gibi...

2025 yılının “Aile Yılı” olması sebebiyle birincisini Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanımız Mahinur Özdemir Göktaş ile düzenledik.

Kültür ve sanat, insanların geçmişteki kökenlerine, değerlerine ve inançlarına bağlı kalmasına yardımcı olur. Aynı zamanda gelecek nesillere de aktarılmasını sağlar ve insanlar arasındaki iletişimi ve anlaşmayı kolaylaştırır.

Bu coğrafyada bin yıldır insanlar sanatla iç içe yaşıyor. Anadolu, kültür ve sanatın vatanı sayılır.

Bir toplum bir zelzeleyle yere geçse, bir savaşla kırılma uğrasa ve geriye bir avuç insan kalsa, eğer o insanlar kendi kültürüne sahip ise o toplum yeniden millet olur. Ama eğer bir toplumun kültürü kırılma uğrar, kaybolursa, o millet artık eski millet değildir.

Aile, soy denilen bir ırmağın uzantısıdır; kültür ise soyun dere yatağıdır.

Plutarkhos’un aktardığı Yunan efsanesine göre Theseus Girit Adası’ndan Atina’ya büyük bir zaferle döner ve Atinalılar onun hatırasını yaşatmak için onun kadırgasını limana bağlarlar ve gelecek bütün nesillere anlatmak üzere “*Bu Theseus’un Gemisi’dir ve şunları şunları başarmıştır. Atina’nın varlığında önemli bir yeri vardır.*” diye saklarlar.

Zaman geçer Theseus’un Gemisi’nden grandı direği yıkılır, tamir ederler. O Theseus’un Gemisi olarak halâ çocuklara gösterilmeye devam eder. Zaman akar kemeresi eskir, sintinesi çürür, pruvası mahvolur ama tamir ederler ve derler ki “*Bu Theseus’un gemisi’dir, bunu muhafaza etmek zorundasınız. Buna bakarak kimlik kazanacaksınız bunun sayesinde varsınız.*”

Öyle bir zaman gelir ki o gemiden Theseus’un parmak izlerinin yahut ayak izlerinin olduğu hiçbir parça kalmaz. Ama o halâ Atinalıların zihninde Theseus’un Gemisi’dir. Aile bizim Theseus’un Gemisi’dir. O olmazsa geriye mefkûremiz, kimliğimiz, benliğimiz kalmaz.

O geminin yüzebileceği en geniş liman ise kültür ve sanattır. Kültür ve sanata sahip çıkarak aileye sahip çıkabiliriz.

Sanat hissetmektir.

Sanat: Sevgi, hoşgörü, saygı, mürüvvet, âlicenaplık getirir.

Sanatla tanışan çocuklarımızın akademik başarılarında, hem de davranışlarında önemli gelişmeler olacaktır.

Sanattan uzak toplumun sorunları artarak devam eder.

Bebekliğini merhametle, çocukluğunu sevgiyle, delikanlılığını müsamahayla desteklediğimiz çocuklarımız ileride aile olmayı hak ederler.

Düşününüz aileniz sanatçı dostlarıyla zaman geçiriyor, evinizin duvarları sanat eserleri ile dolu, böyle bir evin kahvaltılık sofrasında büyüyen torunların aile olduklarını hissederken yaşatlarından farklı hissedecekleri ve yetişirken farklı yetişecekleri aşîkârdır. Hayata sanat gözüyle bakan ailelerin çocukları hayattan iki kere lezzet alır, hayatı ikiye katlayıp yaşar.

Peki hangi aile? Ben bir aile tanıyorum. O ailenin ilk oğlu ud çalıyor. Ortanca çocuğu olan büyük kızı tiyatroyla, güzel sanatlarla yakından alâkadâr. Küçük kızı bir okul kuruyor ve okulda estetiğin, güzel sanatların her boyutuyla ilgileniyor. Böyle bir ailenin gerek mûsikîde gerek resimde gerek şiirde nerelere ve ne kadar mutlu ne kadar yetişkin ne kadar yetkin bir yapıda olduğu ortadadır. O aile Beyefendinin ailesidir.

Herkesin içindeki aile özlemi tabiidir. İstesin veya istemesin, sahip olsun veya olmasın insanlar aileden yoksunsa anlayıştan, sevgiden, şefkatten yoksun sayılır.

Vaktiyle Kütahya'da ortaokulu yatılı okudum. Aile özlemim neydi, nasıldı bilmiyorum ama bir resim öğretmenim bir gün elime bir zarf verdi ve bir arkadaşımınla beraber, bu zarfı falanca mahalledeki filanca kişiye götürün dedi. Zarfın içerisinde herhalde para var diye düşündük. Götürdük teslim ettik. Gittiğimiz yerde nur yüzlü bir amca, sobası yanan bir odada ekmek kızartıp kestane pişirip ailesinden iki aydır, üç aydır kenara düşmüş bu iki yurt çocuğunu orada ağırladı. On beş gün sonra o hoca bize bir daha ricada bulundu bunu götürün diye.

Hocamız resim öğretmeniydi. Zannederim sanatla olan alâkası dolayısıyla o iki yavrunun aile özlemini gözlemlemiş ve bunu gidermenin bir yolunu aramıştı. Yıllar sonra Kütahya'da o aileyi ziyaret ettim. Meğer o zarfların içi boşmuş. Herhangi bir şey götürmemişiz, sırf iki çocuğa aile olma bağışlanmış. Allah rahmet eylesin.

Bizim böyle ailelere, böyle aile ilişkilerine ihtiyacımız olduğu bir çağdayız.

Bugün aile değerleri diye çırpınıyoruz. Ailenin ikamesi diye çırpınıyoruz. Biliyoruz ki kültür aileyi daha güçlü, toplumu daha bütüncül yapar.

Bu da bize gösteriyor ki aile için çırpındığımız kadar kültür için de çırpınmak gerekiyor.

Bu sempozyumda aile ile kültürü birleştirerek bir vizyon çizmesi, bundan böyle ailelerimizde kültür ve sanata daha fazla yer verilmesi, hepsinden önemlisi de topluma bu konuda çalışma yapan bizlerin, bürokrasinin kültür ve sanata yakın durması, önünü açması gerekiyor.

Kültürün ve sanatın bürokrasideki önemi sebebiyle sempozyumu öncelikle yöneticilerimizin kültür-sanat algılarını bir kademe daha yükseltebilmek için yaptık ama sempozyumda bu amacımıza ulaşmanın ötesinde çıktılar aldık.

Sempozyumda sunulan bildirilerde kültür ve sanatın aileyle bütünleşmesi durumunda çocukların nasıl başarılı olacakları, nasıl kendine güven elde edecekleri, toplumun nasıl kendiliğinden iyileşeceği, ailedeki kültür ve sanatın sokağa, şehre nasıl yayılacağı tek tek değerlendirilerek önemi ortaya konuldu. Öyle bildiriler sunuldu, öyle güzellikler yaşandı ki zannederim politikalarımızı yeniden değerlendirecek kararlar alınacak, çıktılar Bakanlığımız tarafından kullanılacaktır. Katılan bütün ilim insanlarına ve emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Kültür ve sanat alanında, aile alanındaki kadar hamleler yapmamız gereken bir çağdayız. Bunun için Sayın Cumhurbaşkanımız başta olmak üzere Bakanlığımız çalışıyor. Biz de Kültür Sanat Politikaları Kurulu olarak bu sebeple düzenlediğimiz 11 adet sempozyumun aile için ayırdığımız birincisini yapmaktan, yaptığımız işin bir sonuç almasından bütün arkadaşlarımız adına memnunum ve teşekkür ediyoruz.

Sağ olun, var olun.

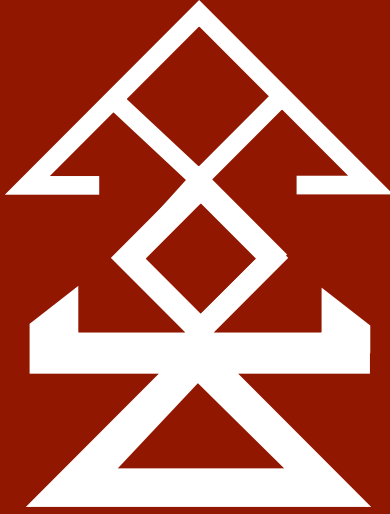
Prof. Dr. İskender PALA

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Kurulu Başkan Vekili

BİRİNCİ OTURUM

**KADİM MEDENİYETİMİZDE
KÜLTÜR, SANAT VE AİLE**

Moderatör- Prof. Dr. Ümit MERİÇ
Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Üyesi

Türk-İslam Kültüründe Ailenin Kurucu ve Koruyucu Rolü
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Batı Bireyselciliği Karsısında Türk-İslam Aile Dayanışması ve Kültür- Sanatın Rolü
Şaban ABAK

SU YOLU

*Yaşamın sürekliliği,
soyluluk, bilgelik, saflık ve
erdemini ifade eder.*

KADİM MEDENİYETİMİZDE KÜLTÜR, SANAT VE AİLE MODERATÖR ÖZETİ

Prof. Dr. Ümit MERİÇ¹

Muhterem Misafirlerimiz,

Cumhurbaşkanlığı Kùltür ve Sanat Politikaları Kurulu ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımızın beraber hazırladığı Aile ve Kùltür Sanat Sempozyumumuza hoş geldiniz.

Elbette ki aile sekiz milyarlık insanlık ailesinin de en önemli konusudur. İnsanlık olarak varlığımızı evvelâ biyolojik ailemize borçluyuz. Hangi ailede doğduksa ecdadımızın genlerini fizik ve manevî olarak taşıyor ve dünyamıza bu hazırlıkla donatılmış olarak gözlerimizi açıyoruz. Yani mavi-yeşil gezegenimize varmadan çok önce ailemizin bir ferdi olarak anne rahminde hazırlanmaya başlıyoruz. Doğduktan sonra ise yine ailemizin dilini, örflerini, değerlerini benimsiyor ve onlarla beraber yaşamaya başlıyoruz.

Herkesin bildiği bu tespitlerden sonra sempozyumumuzun birinci oturumunu açıyoruz.

Seksen beş milyonluk Türkiye'nin, iki milyar Müslüman insanın ve sekiz buçuk milyarlık insan kardeşlerimizin yaşamakta olduğu günümüz dünyasından biraz ayrılıyor ve çoğu halkımızın irfanında yaşamaya devam etse de bizi biz yapan eski kuşakların arasına dönüyoruz.

Bu önemli sempozyumun ilk konusunu “Kadim Medeniyetimizde Kùltür, Sanat ve Aile” olarak belirledik. Zira bir kaç asırdan beri Homo Islamicus değer ve davranışlarını düzenleyen bir meydan okuma ile karşı karşıya bulunuyor. Endüstrileşme, sekülerleşme, küreselleşme ve dijitalleşme süreci “bilen ben ile inanan beni” ayrı ufuklara savurdu. Oysa “21. yüzyıl için Sosyal Bilim” başlıklı kitabın bizlere de fısıldadığı üzere “doğa ile insan, madde ile akıl, fizikî dünyayla sosyal ve manevî dünya” arasında köklü ayrımlar bulunduğunu var sayan kartezyen düalizmin iflas ettiği bilgisine sahip olduğumuza göre konumuza tekrar dönelim.

Yitik hafızamızın peşine düşelim ve Sayın Hocalarımızdan “Kadim Medeniyetimizde Kùltür, Sanat ve Aile” ile ilgili bilgilerle bizleri bir daha -yeniden- aydınlatmalarını rica edelim.

¹ Cumhurbaşkanlığı Kùltür ve Sanat Politikaları Kurulu Üyesi

TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜNDE AİLENİN KURUCU VE KORUYUCU ROLÜ

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU¹
ih sancapcioglu@yahoo.com

ÖZET

Bu çalışma, Türk-İslam kültüründe ailenin kurucu ve koruyucu rollerini tarihsel, dini, kültürel ve toplumsal bağlamlarıyla incelemektedir. Aile, yalnızca biyolojik üretim ve bakım işleviyle sınırlı kalmayıp bireyin dünya görüşünün, ahlaki yönelişlerinin, toplumsal aidiyetinin ve kimlik inşasının temel belirleyicisi olarak ele alınmaktadır. Kurucu işlev, geçmişten devralınan değerler ile bugünün toplumsal gerçekliğini birleştirerek bireye bir yaşam çerçevesi sunarken koruyucu işlev, dini ve kültürel mirasın kuşaklar arası aktarımını, toplumsal bütünleşmeyi ve normatif düzenin devamlılığını mümkün kılmaktadır. İslam'ın aileye yüklediği merkezî konum Hz. Peygamber'in örneğiyle somutlaşmış; sevgi, merhamet, sadakat ve adalet ilkeleri toplumsal ve kültürel yapılara yansımıştır. Türk-İslam tarihinde aile, "ocak", "mahalle" ve geniş akrabalık bağlarıyla geniş bir toplumsal ekosistem içinde değerlendirilmiş, geleneksel yapılarda ahlaki terbiyeden kültürel kimlik aktarımına kadar geniş bir işlev yelpazesi üstlenmiştir. Modernleşme, bireyselleşme ve dijitalleşme gibi süreçlerin aile yapısını dönüştürdüğü görülmekle birlikte, aile Türk-İslam kültüründe hâlâ toplumsal düzenin ve kimliğin temel taşı olarak varlığını sürdürmektedir. Çalışma, günümüz aile yapısının karşı karşıya bulunduğu risklere rağmen kültürel kodların ve değer aktarımının sürekliliğini sağlayacak stratejilerin önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türk-İslam kültürü, aile, kurucu rol, koruyucu rol, değerler.*

¹Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Aile, insanı sadece biyolojik olarak dünyaya getiren bir birim olmanın ötesinde, onu her açıdan hayata hazırlayan temel kurumdur. Aile, bireyin hayata bakışını ve dünya görüşünü şekillendirir; geçmişten devralınan birikimi bugünün gerçekliğiyle buluşturur ve bireye geleceğe yönelik hedefler kazandırır. Bu durum, ailenin *kurucu* işlevine işaret eder. Ailenin *koruyucu* işlevi ise kuşaklar boyunca dini, ahlaki ve manevi değerlerin sürekliliğini, bireylerin toplumsal aidiyetlerini şekillendirerek toplumsal hafızanın, sosyokültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamak ve bireyin davranışlarının toplumun ortak değerleriyle uyumlu biçimde yönlendirilmesini mümkün kılan bir normatif düzen ve toplumsal bütünleşme ortamı tesis etmektedir.

Türk-İslam kültüründe aile, toplumun temel yapıtaşı ve toplumsal düzenin çekirdeği kabul edilmiştir. Türkistan'dan Osmanlı'ya uzanan süreçte aile, toplumsal teşkilatlanmanın başlangıç noktası olmuş; "oğuş"tan "urug", "bod", "bodun" ve "il'e uzanan hiyerarşi, toplumun aile temelinde yapılanmasını sağlamıştır (Mandaloğlu, 2022). İslam aileyi nikâh yoluyla güvence altına alarak teşvik etmiş; böylece eşler arasındaki hak ve sorumlulukların ahlaki-hukuki çerçevesini belirlemiştir. Türklerin geleneksel yapısı da İslamiyet'in getirdiği değerlerle bütünleşmiştir. Örneğin Türk-İslam kültüründeki "ocak" metaforu, ailenin tarih boyunca taşıdığı kutsiyetin göstergesidir (Ögel, 2001). Kültürümüzde aileye ilişkin düzenlemeler doğduğumuz aile ve kurduğumuz aile olmak üzere iki aileyi birlikte değerlendiren bir bakış açısına göre şekillenmiştir. Buna göre kurduğumuz aile, genellikle doğduğumuz aile ile uyumludur. Kültürümüzde çocuk, içinde doğup büyüdüğü ailenin değerlerine göre yetiştirilir; bu değerleri içselleştirmesi için uygun ortamlar oluşturulur. Ona uygun bir çerçeveden hayata bakar ve evleneceği insanı buna uygun bir çevreden seçer. Elbette bunun istisnaları da vardır. Aile, bir süreçtir ve bu süreci dört aşamada değerlendirmek mümkündür: a) Aile kurmak b) Aile olmak c) Aile kalmak d) Ailede kalmak

Aile kurmak, eş seçimi ile başlar. İslam'ın temel kaynaklarında bu konuda tavsiyeler yer almaktadır. İslam dini, eş seçiminde güzel ahlakın ve dindarlığın öne çıkarılmasını istemektedir. "Onlar, 'Ey rabbimiz!' derler, 'Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet; bizi günahahtan sakınlara öncü yap!'" (Furkan, 25/74) ayetinde eşlerin ahlaki niteliğine dair işaret vardır. Hz. Peygamber'in, insanların eş seçiminde genellikle zenginlik, güzellik, soyluluk (asalet), dindarlık gibi özelliklere bağlı tercihlerde bulduklarını ifade ettikten sonra "Sen dini değerlere bağlı, ahlaki güzel olanı seç ki tercihin sana bereket ve hayır getsin." (Buhârî, Nikâh, 15; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2) şeklindeki beyanı da ayetin açıklaması mahiyetindedir. Esasen Hz. Peygamber eşte aranacak özellikleri kadınlar üzerinden belirlemektedir. Bunun sebebi, evlenme talebinin erkek tarafından yapılması, yani isteyen erkek, istenenin kız olması yönünde gelişmiş bir örfüdür. Dolayısıyla bunlar aynı zamanda evlenmek isteyen erkekte de aranması gereken ölçülerdir. Kur'an-ı Kerim ve yaşayan Kur'an olan peygamberimizin örneklidir. Henüz aile kurulurken çiftlere Kur'an-ı Kerim ve bayrak hediye edilir. Yenilerde buna çeyiz ya da gelin bohçası içinde seccade ve tespih de eklenmektedir. Bu uygulamanın amacı, genç evlilerin milli ve manevi değerlere sahip çıkmaları ve çocuklarını bu değerlere uygun olarak yetiştirmeleridir.

İslam'ın aileye tahsis ettiği merkezi konum, Hz. Peygamber'in örneğinde açıkça görülür. O, aile için gösterilen çabanın ibadet değeri taşıdığını vurgulamış (Buhârî, Cenâiz, 36); "Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır" hadisiyle aile üyelerine karşı iyi davranmayı öğütlemiştir; kendisi de eşine, çocuklarına ve torunlarına daima sevgi, saygı, sadakat, şefkat ve merhametle muamele etmiştir (Buhârî, Ezan 44; Ebû Dâvûd, Edeb 66). Onun aile örneği, Müslüman toplumlarda karşılıklı hak ve sorumluluk temelinde aile içi değerlerin kökleşmesine zemin hazırlamıştır. Hz. Peygamber'in örneğinin Türk-İslam kültüründe aileyi üç temel alanda etkilediği söylenebilir:

Ahlaki, Dini ve Kültürel Değerlerin Kuşaklar Arası Aktarımı

Geleneksel ailede anne başta olmak üzere tüm aile üyelerinin, çocuklarına dini, ahlaki ve sosyal davranışlarıyla, yaparak ve yaşayarak örnek olmaya çalıştığı; onları bu konularda eğittiği, iyi davranışları modelleyerek içselleştirdiği ve çocuklarına aktardığı görülmektedir. Ailede kadının ev hanımı rolünün yanında koordinatör ve eğitimci görevi de üstlenerek hem eşine hem de çocuklarına karşı sorumluluk yüklendiği; böylece çocuğun ilk okulunun anne olduğu söylenebilir (Karlı, 2019). Dini kurumların da aileyi destekleyerek, özellikle inanç ve ibadet konularının yanında toplumsal normlar hususunda da çocukları terbiye ettiği; bayramlar gibi özel gün ve gecelerdeki toplantılar ve örfi uygulamalarıyla dini-toplumsal değerleri pekiştirdiği bilinmektedir.

Toplumsal Kimliğin Korunması ve Geleneklerin Taşınması

Aile olmak için iletişime ve temel değerlere ihtiyaç vardır. Türk-İslam kültürü de bu değerleri merkeze alır. Bu amaçla aileyi, geniş bir ilişkiler ağı içinde değerlendirir. Modern tabirle onu bir ekosistem içine yerleştirir. Bu sistemde sadece anne, baba ve çocuklar yoktur. Aynı zamanda kardeşler, akrabalar, komşular ve yakın çevredeki insanlardan oluşan bir ağ yapı söz konusudur. Bu sistemik yapının adı “mahalle”dir. Aile, sadece kan bağının değil, *sosyokültürel kimlik* aktarımının da merkezidir. Geleneksel köy ve kent ortamlarında “mahalle”nin geniş bir aile işlevine sahip olduğu söylenebilir (Karlı, 2019). Mahallenin en belirgin işlevi, öncelikle bireylerde oluşturduğu güven duygusunda ortaya çıkar. Esasen mahalle, toplumsal dayanışma ilişkileriyle özdeşleştirilmiş ortak sosyal mekânın adıdır (Baday, 2011: 17-18). Bu mekân; komşuluk, yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma imkân veren özelliğiyle kimliği kuran ve koruyan bir zemin oluşturur. Bu yapılanmada akrabalık-komşuluk bağı güçlü olduğu için çocuklar büyüklerden örf, adet, gelenek, görenek, din, dil, tarih gibi ailenin, dolayısıyla toplumun kurucu ve koruyucu kodlarını öğrenebilir.

Aile kalmak, öncelikle değerli ya da değerleriyle yaşamakla mümkündür. İletişim çatışmaları yaşandığında çatışmanın çözümünde geniş aile üyeleri devreye girer ve kız tarafı erkeğin; erkek tarafı kızın yanında yer alır. Çünkü artık “elin oğlu”, “elin kızı” yoktur; evlat vardır, korunması gereken yuva vardır.

Toplumsal Denetimin ve Birlik-Berberliğin Sağlanması

Aile kalma ya da ailenin sürdürülebilirliği konusunda anne-baba ve diğer aile büyükleri, çocuk ve gençler için ahlaki rehberlik ve denetim işlevi görür; bireylerin davranışlarını sosyokültürel değerlere uygun biçimde yönlendirir. Böylece aile, sadece fiziksel değil, ahlaki-kültürel gelişimi de destekleyerek toplumsal denetiminin ve bütünlüğünün sağlanmasında koruyucu bir kalkan işlevi üstlenmiş olur.

Kur'an-ı Kerim'in rehberliğinde ve Hz. Peygamber'in örnekliğinde şekillenen ailenin Türk-İslam kültüründeki örneklerini hemen her alanda gözlemlemek mümkündür. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'in aileye dair örnekliği sadece dini-ahlaki bir model sunmakla kalmamış, kültürel alanda da derin izler bırakmıştır. Sözelimi mimaride, haremlik-selamlık gibi alan ayrımları aile mahremiyetini korumaya yönelik uygulamalardır (Esemenli, 28 Eylül 2025). Yine kapı tokmaklarının sesine göre misafirin cinsiyetini ayırt etmeye yönelik detaylar (Başak, 2021), aile değerlerinin hayatın rutin işleyişine nasıl işlediğinin göstergeleridir.

Edebiyat ve sözlü kültürde de aile, merkezi bir tema olarak yer almıştır. Sözelimi atasözlerinde annenin fedakârlığı, babanın koruyucu rolü öne çıkar (“Ağlarsa anam ağlar...”, “Baba ocağı” gibi). Dede Korkut Hikâyelerinde evlat sahibi olma, aile birliğini koruma ve eşe değer verme gibi hususlara sıkça rastlanır (Deveci vd., 2013). Bu tür anlatılar, sadece aile kurumunun kutsiyetini pekiştirmekle kalmamış; toplumsal

normların aktarımında ve bireyin annelik, babalık, evlatlık gibi rollerini içselleştirmesinde de belirleyici olmuştur.

Türk-İslam kültüründe aile, sadece toplumsal bir kurum değil, kültürel ve sanatsal üretimin de merkezidir. Hat, tezhip, minyatür ve mimarideki “ev”, “ocak” ve “mihrap” sembolleri aile birliğini ve mahremiyeti simgelerken; musikide “ana duası” ve “vatan-ocak bağı” temaları duygusal bağlılığı yansıtır. Böylece sanat, Hz. Peygamber’in ailede merhamet, adalet ve paylaşımı esas alan örnekliliğinin estetik kültürümüzdeki ifadesi hâline gelmiştir.

Ailede kalmak ise hem eşlerin hem de çocukların aileyi sahiplenmesi ile mümkündür. Bu aşamada artık aile huzur, güven, sükûnet, meveddet ve rahmet ikliminin yaşandığı bir saadet yuvasına dönüşmüştür. Ancak bugün modernleşmeden küreselleşmeye, teknoloji devriminden dijitalleşmeye kadar bir dizi makro ölçekli dönüşümün geleneksel aileyi koruyan mekanizmaları zayıflattığı görülmektedir. Bireyselleşme, küresel kültürün etkisi, dijitalleşme ve iletişim sorunları gibi çeşitli faktörler aile yapısındaki dönüşümü hızlandırmaktadır. İnternet çağında “çevrimiçi” dünya, aile içi iletişimi ve yüz yüze ilişkileri azaltmış; aile üyeleri, akrabalar ve komşular arası bağları zayıflatmıştır. Sevgi, saygı, şefkat, merhamet, sadakat, fedakârlık ve kanaatkârlık gibi değerlerin azalan etkisinin yerini geçici hazlar ve tüketim eğilimleri almıştır (Zorlu, 2025).

Bu yeni eğilimlere rağmen Türk-İslam kültüründe ailenin kurucu ve koruyucu rolü halen devam etmektedir. Bu rolün güçlendirilmesi için aile her açıdan desteklenmeli; ailenin ve özellikle çocukların çevrimiçi/çevrimdışı güvenliği ebeveyn/devlet gözetimiyle sağlanmalıdır (Çeçen vd., 2023). Bu amaçla aile değerlerini merkeze alan eğitim programları yaygınlaştırılmalı, konuyla ilgili duyarlılığı yüksek kişi, kurum ve kuruluşlar daha çok desteklenmeli; tüm toplum kesimlerinde aile seferberliği ilan edilmelidir. Zira aile, geçmişin değerlerini geleceğe taşıyan ve toplumsal kimliğin sürdürülebilirliğini sağlayan vazgeçilmez bir kurumdur.

SONUÇ

Türk-İslam kültüründe aile, tarihsel süreklilik ve toplumsal istikrarın en temel taşıyıcısı olarak hem kurucu hem de koruyucu işlevleriyle öne çıkan bir kurumdur. Metinde ortaya konulduğu üzere aile, bireyin karakter oluşumundan dünya görüşüne, toplumsal aidiyetinden davranış normlarına kadar geniş bir yelpazede belirleyici bir rol üstlenmektedir. İslam’ın aileyi hukuki ve ahlâkî temelde destekleyen yaklaşımı ile Türk kültürünün köklü aile yapısı birleşerek sevgi, merhamet, adalet, sorumluluk ve sadakat esaslı bir aile modeli ortaya çıkarmıştır. Geleneksel dönemde mahalle, akrabalık ilişkileri ve sözlü kültür aracılığıyla güçlü biçimde aktarılan değerler, modernleşme, bireyselleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle zayıflamakta, buna bağlı olarak aileyi koruyan toplumsal mekanizmalar eski gücünü kaybetmektedir. Bununla birlikte aile hâlen kültürel mirasın, toplumsal kimliğin ve ahlâkî düzenin sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez bir konumdadır.

Bu bağlamda aile kurumunun güçlendirilmesi hem dini hem de toplumsal bir zorunluluktur. Öncelikle aile değerlerinin yeni kuşaklara aktarımını destekleyen eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Okullarda, yaygın din eğitiminde ve medya okuryazarlığı çalışmalarında aileyi merkeze alan içeriklerin üretilmesi, artırılması, ahlâkî ve kültürel değerleri çocuklara aktaran pedagojik materyallerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Dijitalleşmenin aile içi iletişimde yol açtığı zayıflamayı gidermek amacıyla çocukların ve gençlerin çevrimiçi güvenliğini gözeten politikalar oluşturulmalı, ebeveynler için dijital okuryazarlık eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır. Modern yaşamın atomize edici etkilerine karşı mahalle, akrabalık ve komşuluk bağlarını canlı tutan kültürel projeler desteklenmeli, aileyi ekonomik, psikolojik ve sosyal açıdan güçlendiren sosyal politika araçları daha kapsayıcı hale

getirilmelidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in aile ilişkilerindeki sevgi, merhamet, adalet ve paylaşma esaslı yaklaşımı, toplumsal rehberlikte daha görünür kılınarak aile bilincinin güçlendirilmesine katkı sunabilir. Son olarak, toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir aile farkındalığı oluşturulmalı, aile kurumunun geçmişten geleceğe taşıdığı tarihsel, kültürel ve ahlâkî misyonun sürdürülebilirliği için geniş kapsamlı bir toplumsal seferberlik anlayışı geliştirilmelidir. Bu çerçevede aile, yalnızca korunması gereken bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin inşasında ve kültürel süreklilikte temel bir referans noktası olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Baday, Ö. N. (2011). *Modern Kent Mekanlarında Mahallenin Konumu* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Başak, O. (2021). Muğla Evlerindeki (Merkez Menteşe İlçesi) El Biçimli Kapı Tokmakları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30(1), 175-203. <https://doi.org/10.29135/std.775319>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buga. 7 Cilt, Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Çeçen, A. F., Çokluk, N., Bostancı, M., & Atmaca, S. (2023). Aile Kurumuna Dijital Bir Yaklaşım: Dijital Aile Sözleşmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 66-84.
- Deveci, H., Belet, D., & Türe, H. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 294-321.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*, thk. İzzet Ubeyd ed-De'as-Âdil es-Seyyid. 4 Cilt, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.
- Esemenli, D. (t.y.). Harem. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslam Araştırmaları Merkezi. Geliş tarihi 28 Eylül 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/harem--kadinlar#3-turk-islam-mimarisinde-harem>
- Karlı, E. (2019). Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Kur'an Yolu*. Erişim 10 Aralık 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Mandaloğlu, M. (2022). Eski Türklerde Aile ve Evlilik Anlayışı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 481-498. <https://doi.org/10.53718/gttad.1067665>
- Ögel, B. (2001). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları* (4. Baskı). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Zorlu, Y. (2025). Sosyal ve Dijital Medyanın Aile İçi İletişim Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Toplumsal Sonuçları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 12(2), 599-620. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1637314>

BATI BİREYSELCLİĞİ KARŞISINDA TÜRK-İSLAM AİLE DAYANIŞMASI VE KÜLTÜR- SANATIN ROLÜ

Şaban ABAK¹
sabanabak@gmail.com

ÖZET

Ailenin mekânı olan evin yeniden şenlendirilmesi gerekiyor. Çünkü evlerimiz, giderek sadece geceleri konakladığımız bir tür otele dönüşmektedir. Evimizin yeniden şenlenip bir yuvaya dönüşmesi için özellikle annenin daha uzun süre evin içinde bulunmasını ve çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmesini sağlayıcı tedbirler alınmalıdır. Kamu çalışanı olan annelerin doğurganlık yıllarında “e-memuriyet” veya ‘evden çalışma yasası’ gibi yasal düzenlemelerle ev ortamında bulunmaları sağlanmalıdır. Bu, beka tehdidi oluşturan nüfus azalışını durdurmak için şarttır. Yine evin, yeniden bir “ekonomik ve kültürel varlık üretim merkezi” olmasını sağlayıcı düzenlemeler yapılmalıdır. Geleneksel ailede üretilen bulgur, peynir, salça, tarhana, turşu, reçel gibi gıda ürünleri ile her türden giyim eşyasının üretimini teşvik için “Evde el yapımı” ürünlerin satılabileceği market zinciri kurulabilir. Kamu işçilerinin, kamu fabrika ve binalarında yaptıkları üretimin bir kısmının, parçalar halinde evlerde ürettirilmesi mümkündür. Nüfusumuzun, gelecekte yok olmamıza sebep olacak korkunç azalışını tersine çevirmek için eğitim ve çalışma hayatında kadın erkek eşitliği ihlal edilmeden, anne olabilecek yaşlardaki kadın çalışanların evden istihdam edilmesini temin edici yasal tedbirler alınması şarttır.

Anahtar kelimeler: *Nüfus azalışı, evden çalışma, üreten aile.*

¹ Şair-Yazar

GİRİŞ

Bireyselleşme, kişinin kendini bilmesi, kendisi olması ve kendini gerçekleştirme anlamında olumlu ve gerekli bir kavramdır. Ancak bireyselleşme kavramının, aile, toplum ve millet kavramlarının karşıtıymış gibi anlaşılması maalesef aile kurumunu ve toplumsal aidiyet duygusunu büyük oranda yıpratmaktadır.

Oysa her insanın her şeyden bağımsız bir ferdî hayatı olduğu kadar bir de toplumsal hayatı: toplumun bir yapı taşı olarak bağlı ve bağımlı hayatı vardır. Bu, Dünyanın hem kendi etrafında hem Güneşin etrafında dönmesi kadar apaçık bir gerçeklik iken, bireyselliği ve kişi ben'ini, doğal parçası olduğu aile, toplum, millet ve elbette insanlık gibi üst kümelerinden yalıtılarak ele almak doğru değildir.

Batı toplumlarında salgın hastalık boyutundaki yanlış bireyselleşme, Türk toplumu için de yakın tehdittir.

Türk Aile Dayanışmasının Mekânı Olarak Türk Evi

Geleneksel Türk ailesi, dayanışma sözünün hafif kalacağı bir birlikte var olma evreniydi. Şefkat, merhamet, sevgi, hürmet, fedakârlık, feragat, tasada ve sevinçte ortaklık gibi bireyi olduğu gibi toplumları da yücelten erdemler, önce aile ortamında bir atmosfer gibi bireyleri kuşatıp biçimlendirirdi.

Bu kutlu güvenlik ve huzur kubbesinin direği, Türk aile anlayışına göre “kadın”dı. “Kadın evin direğidir” veya “Yuvayı dışı kuş yapar” gibi Türk atasözleri, aile kurumunun kuruluş ve işleyişinin felsefesini ortaya koyduğu gibi, kadının toplumsal rolünün aile merkezli olduğu vurgusunu da yapmaktadır.

Ancak buradan, kadının rolünün ev ve aile ile sınırlandırılması gibi bir yanlış çıkarıma varılamaz. Aksine kadının üretime ve yönetime katılımının artışı yönünde atılan adımlar son derece kıymetlidir ve toplumun doğal dengesine kavuşması için şarttır.

Zira kadın ve erkek, biri var olmazsa diğeri de var olamayacak olan iki eşit yarıdır. İnsanın varlığı, bu iki eşit yarımın uyumlu ve dengeli bir aradalığı ile mümkündür.

Türk evi ise hem kültürel verimler hem ekonomik varlıklar anlamında bir üretim birimi, adeta küçük bir ‘çok amaçlı atölye’ gibiydi. Yiyecek ve giyecekler büyük oranda evin içinde üretilirdi. Dokuma tezgâhları evlerdeydi ve dünyaca ünlü Türk halısı, kilimi Türk evinde üretilirdi. Örgüler, oylar, nakış ve işlemler bütünüyle ev ürünüydü.

Keza süt ürünleri işleme, sebze ve meyve kurutma ve saklama kültürü, salça ve erişte yapımı gibi yüzlerce farklı kalemde ürünün üretimi ve işlenmesi ev merkezliydi.

Toplumların yaşama biçimlerindeki zorunlu değişimlerin bu geleneksel aile ve ev yapısını da değiştirdiği karşı konulamaz bir gerçekliktir. Şimdi bu değişim sürecinde ortaya çıkan arıza ve aksamaları belirleyip uygun katkılar sunma arayışları içindeyiz.

Tarihsel geçiş dönemlerinde bu dengenin aile kurumu ve çocuk aleyhine bozulduğu durumlar yaşanabilir. Nitekim günümüzde modern Türk ailesi, bu geçiş dönemini yaşamakta olduğu için başlıca iki büyük sorunla karşı karşıyadır:

Üreyemeyen aile,

Üretemeyen aile.

Modern Türk aile yapısının bu iki ana sorunun çözümüne yardımcı olacak türden yasal düzenlemelere ihtiyacı vardır.

Evden çalışmayı dzenleyen yasaların kapsamının genişletilmesi, aynı zamanda anne olan kadınların, kamudaki veya özel sektördeki işlerini evden yapabilmelerini mümkün kılan düzenlemeler nüfus azalışını frenleyeceği gibi çocukların daha uzun süre anne sevgisi ve şefkatiyle büyümeleri hakkını da teslim etmiş olacaktır.

Nüfusun görece eğitilmiş, nitelikli bir kesimi olan devlet memurlarında doğum oranı ve çocuk sayısının Türkiye ortalamasının çok altında düşmüş olması büyük bir tehlikedir. “Evden çalışma yasası” öncelikle aynı zamanda “anne” adayı olan kadın memurların, “çocuk da yaparım, kariyer de” diyebilecekleri bir çalışma ortamı sağlayacak ve eğitilmiş kesimlerde nüfus artışını hızlandıracaktır.

Yaklaşık 5 milyon devlet memurunun 1 milyonu ev ortamında istihdam edilebilirse bu 1 milyon kadın memuru barındırmak için kullanılan kamu binalarından; bu binaların kira, bakım, ısıtma, soğutma, aydınlatma, temizlik, ulaşım vb. masraflarından kurtulup milyarlarca lira tasarruf sağlanacaktır. Yine 1 milyon memurun her gün işe gidiş gelişte kullandıkları servis araçları ve özel arabalar trafikten çekilecek, yakıttan, zamandan kazanılacak, çevre kirliliği azalacaktır. 1 milyon memurun evinde yemek pişecek, çocuklarımız yeniden “anne yemeği” ile beslenme şansı bulacaklardır. Aile kurumu güçlenecek, sosyal hayat canlanacaktır.

Özel sektörde ise fabrika ve atölyelerde üretilen kimi ürünlerin parçalar halinde evlerde üretimini mümkün kılan ve teşvik eden düzenlemeler mümkündür. Böylece geleneksel anlamda değilse bile modern üretimin sahaya yayılması sonucu evler yine birer üretim merkezine dönüşebilecektir.

SONUÇ

Lise ve üniversite mezunu ve evli kadın kamu çalışanlarının 20 ile 45 yaş arası dönemlerinde yararlanabileceği Evden Çalışma Yasası çıkarılmalı ve kamu binasına gelerek yaptığı işi evden yapabilmesi için alt yapı çalışması ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Böylece devlet, 1 milyon memuru barındırmak için kullandığı kamu binalarından; bu binaların kira, bakım, ısıtma, soğutma, aydınlatma, temizlik, ulaşım vb. masraflarından bir anda kurtulmuş olacak ve milyarlarca lira tasarruf sağlayacaktır. Yine 1 milyon memurun her gün işe gidiş gelişte kullandıkları servis araçları ve özel arabalar trafikten çekilecek, yakıttan, zamandan kazanılacak, çevre kirliliği azalacaktır. 1 milyon memurun evinde yemek pişecek, çocuklarımız yeniden “anne yemeği” ile beslenme şansı bulacaklardır. Aile kurumu güçlenecek, sosyal hayat canlanacaktır.

Bu, cumhuriyet tarihi boyunca yapılmış, kamu harcamalarındaki en büyük tasarruf rakamı olacaktır.

Belki daha önemlisi, nüfusun görece eğitilmiş, nitelikli bir kesimi olan devlet memurlarında doğum oranı ve çocuk sayısının Türkiye ortalamasının çok altında düşmüş olması sorununun, bu yasayla büyük ölçüde çözülecek olmasıdır. “Evden çalışma yasası” öncelikle aynı zamanda “anne” adayı olan kadın memurların, “çocuk da yaparım, kariyer de” diyebilecekleri bir çalışma ortamı sağlayacak ve eğitilmiş kesimlerde nüfus artışını hızlandıracaktır.

Öncelikle bütün Bakanlıklarda ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında EVDEN YAPILABİLECEK İŞLER acilen tespit edilmelidir. Bu türden “iş ve hizmetler”in yeni bilişim teknolojileriyle çeşitleneceği açıktır.

Evden yapılacak işlere, ilgili Bakan ve kamu kurumu idarecisi de karar verebilir. Ancak “**Evden Çalışma Yasası**” ile kamudaki işini evden yapacak memurların tespitinde yasal bir öncelik sırası olmasında yarar vardır.

1. Öncelik: Evli ve 20-46 yaş aralığında olup kocası da memur olan kadın memurlar,
2. Öncelik: Kocası memur olsun olmasın, 20-46 yaş aralığındaki kadın memurlar,
3. Öncelik: Evli ve 20-46 yaş aralığında olup bir kadın memurla evli olan erkek memurlar,
4. Öncelik: 20-46 yaş aralığındaki bütün evli ve çocuklu memurlar
-evden yapılabilecek iş bulunması halinde- bu uygulamadan yararlanmalıdırlar.

Evden çalışmak isteyen memur sayısı, evden yapılabilecek iş sayısını aştığında, evden çalışma yasanın, memurlar arasında dönüşümlü uygulanabilir.

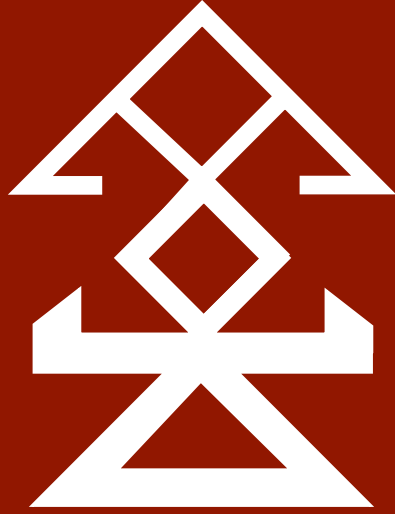
Evden çalışan memur, kendi isteğiyle yeniden şimdiki “işyerinden çalışma” uygulamasına dönebilir.

Nüfus artışına, aile barışına, sosyal hayata, çevre temizliğine, şehir içi trafiğin ve kazaların azalmasına büyük katkısı olacağı açık olan, kamunun büyük rakamlarla tasarruf edeceği böyle bir yasanın bir an önce çıkması Türkiye'nin ve Türk milletinin büyük ihtiyacıdır.

İKİNCİ OTURUM

**DİJİTAL KÜLTÜRDE
SANAT, AİLE VE MEDYA**

Moderatör- Prof. Dr. Yusuf ÖZKIR
Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Üyesi

Medya Programlarının Aile Algısına Etkisi
Prof. Dr. Orhan KOÇAK

Medya ve Popüler Kültürde Aile Temsilleri: Normalleştirmeler ve Kültürel Aşınma
Prof. Dr. Selçuk ÖZTÜRK

Dijital Oyun İçeriklerinin Aile Üzerindeki Riskleri
Prof. Dr. Ferhan ODABAŞI

BUKAĞI

*Aile birliğinin
devamlılığı anlamına
gelir.*

DİJİTAL KÜLTÜRDE SANAT, AİLE VE MEDYA MODERATÖR ÖZETİ

Prof. Dr. Yusuf ÖZKİR¹

yusufozkir@gmail.com

Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından birlikte düzenlenen *Aile ve Kültür-Sanat Sempozyumu* birbirinden önemli oturumlara ev sahipliği yaptı. İki gün devam eden sempozyumun kapanış programına katılan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan aileye ve kültüre dair, birbirini tamamlayıcı, güçlü mesajlar verdi. Sempozyumun açılışında konuşan Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Başkanvekili Prof. Dr. İskender Pala ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Mahinur Özdemir de hem aile hem de kültür ve sanat konusunda ortak noktalara temas ettiler. Toplamda altı oturumun yer aldığı ve iki gün boyunca devam eden Sempozyumun “*Dijital Kültürde Sanat, Aile ve Medya*” başlıklı ikinci oturumunda ise dijital medya ve kültür-sanatın kesişme alanlarına dair önemli sunumlar gerçekleştirildi. Üç davetli konuşmacının yer aldığı oturumda Prof. Dr. Orhan Koçak tarafından “*Medya Programlarının Aile Algısına Etkisi*” sunumu, Prof. Dr. Selçuk Öztürk tarafından “*Medya ve Popüler Kültürde Aile Temsilleri: Normalleştirmeler ve Kültürel Aşınma*” sunumu ve Prof. Dr. Ferhan Odabaşı tarafından “*Dijital Oyun İçeriklerinin Aile Üzerindeki Riskleri*” sunumu gerçekleştirildi. Birbirinden kıymetli üç sunumun kesişme noktasını oluşturan değiniler bilimsel bir perspektifle aile-kültür-dijitalleşme bağlamında hem sorunları ortaya koydu hem de nasıl daha etkili çözümler üretilebilir sorusuna cevap aradılar. Esasında bu soru salt günümüzün sorusu değildir.

Tarih boyunca sözlü kültürden yazılı kültüre ve matbaanın icadından günümüz teknolojilerinin ardışık şekilde kendini güncellemesine uzanan süreçte teknolojik gelişmelerin ele alınmasında kültür ve sanatın genel olarak meselenin önemli parçalarından birini oluşturduğunu belirtmek gerekir. İnsanların nasıl düşünecekleri, nasıl giyinecekleri, hangi konu karşısında nasıl tepki verecekleri ve genel olarak yaşam tarzlarının ana belirleyicileri arasında kitle iletişim araçları gelmektedir. 19. Yüzyılda başlayan ve 20. Yüzyılda egemenliğini ilan eden Batı merkezli uygarlık anlayışının bir bütün olarak küre ölçeğinde yaygınlaşmasında alt kültürden üst kültüre ve sanattan sinemaya uzanan farklı disiplinlerde etkisini güçlü şekilde hissettirmesi de bu olgunun bir sonucu olarak karşımızda yer almaktadır. Günümüzde dijital teknolojilerin ön plana çıkmasıyla birlikte form değişse de normların yine benzer bir katalizör tarafından şekillendirildiği açıktır. Bu anlamda bir sembol olarak ABD’deki silikon vadisini zikretmek yeterince açıklayıcıdır. Dijitalleşmenin aileye olan etkisini de bu bağlamda irdelemek gerekiyor. Farklı enstrümanlar aracılığıyla dijital mecralarda egemen olan içeriklerin aile olgusunu dönüştürdüğü ve öncelikle zihinlere yönelik bir kayıtsızlık yaklaşımını dayattığını söylemek abartı sayılmasa gerek. Batı merkezli egemen yaklaşımın ürettiği içeriklerden hareketle şekillenen bu dijital ortam sadece Türkiye’de değil dünyanın genelinde de bir kültürel düzleşmeyi ve benzeşmeyi dayatmaktadır. Bu dayatma

¹ İstanbul Medipol Üniversitesi Öğretim Üyesi/İletişim Fakültesi/Gazetecilik Bölümü Öğretim Üyesi

sonucunda kùltür krizlerinin ve değerlere yabancılaşmanın yaşandığı gör÷lmektedir. Kanadalı iletişim bilimci Marshall McLuhan'ın televizyonu kastederek söylediği “artık dünya küresel bir köye dönüşmüş durumda, tıpkı küçük bir köyde sırların hızlı şekilde ifřa olduğu gibi, dünyada da herkes ne olup bittiğini hızlı bir şekilde öğreniyor” bağlamında belirttiği mottosu günümüzde daha mikro alanlara sirayet edecek şekilde kendi kehanetini güncellemiş durumda. Ülkemiz de bu dijital içerik akışından payını almaktadır. Bu durumu ister olumlu pencereden isterse olumsuz pencereden ele alalım ortada bilimsel bir olgu bulunuyor. Türkiye, Batı uygarlığının merkezinde olduğu küresel iletişim akışının içinde ve bu eksen içinde üretilen her türlü içeriğe muhatap olmaktadır. Dijitalleşmenin içerik akışını olabildiğince hızlandırdığı ve zaman-mekân algısını ortadan kaldırdığı bir denklemde yerli-milli kùltürü ve sanatı koruyabilmenin ve aileyi de bu atmosferin merkezi yapabilmenin yolu açıkçası kolay gibi görünmüyor. Öncelikle burada büyük bir meydan okuma olduğunu anlayarak ve bu duyguyu geniş paydaşlara ulaştırarak yola çıkmak gerekmektedir. Türkiye'nin bu anlamda önemli bir eşikte ve gayret içinde olduğunu söylemek mümkündür. Cumhurbaşkanlığı Kùltür ve Sanat Politikaları Kurulu'nun attığı ve atmak istediği adımları da bu bağlamda ele almak gerekmektedir.

MEDYA PROGRAMLARININ AİLE ALGISINA ETKİSİ GÜNDÜZ KUŞAĞI PROGRAMLARININ BİREY VE AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Prof. Dr. Orhan KOÇAK¹

orhan.kocak@iuc.edu.tr

Dr. Öğr.Üy. Esin TÜCCAR²

esin.tuccar@medeniyet.edu.tr

Araştırmamız, günümüzde gündüz kuşağı televizyon programlarının bireylerin psikolojik, sosyal ve manevi yaşamları üzerindeki etkilerini kapsamlı biçimde incelemektedir. Televizyon, dijital medyanın yükselişine rağmen özellikle ev merkezli yaşam süren gruplar için etkisini koruyan güçlü bir kitle iletişim aracıdır. Gündüz kuşağı programlarının içerik yapıları, hedef kitlesi ve sunum biçimleri dikkate alındığında, bu programların toplumsal değerler, aile ilişkileri ve bireysel tutumlar üzerindeki dönüştürücü gücünün değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Söz konusu programlar çoğunlukla dramatik, sansasyonel ve duygusal olarak yoğun içeriklerle kamuoyunun ilgisini çekmekte; aile, sadakat, suç, mahremiyet ve toplumsal yargı gibi konuları yüksek duygusal etki yaratacak şekilde işlemektedir. Bu çalışma, bu medyatik alanın bireylerin psikolojileri, değer yönelimleri, sosyal ilişkileri ve manevi dengeleri üzerindeki çok boyutlu etkilerini bütüncül bir perspektifle ele almaktadır.

Araştırmanın ilk bulguları, gündüz kuşağı programlarının psikolojik iyi oluş üzerinde olumsuz etki yarattığını göstermektedir. Programların sürekli olumsuz temalar sunması; şiddet, kayıp, kriz, ihanet ve çatışmanın yoğun biçimde işlenmesi, izleyicilerde duygusal yorgunluk ve stres yaratmaktadır. İzleyiciler, medyada aktarılan olaylarla kendi yaşamlarını karşılaştırdıkça mevcut yaşam koşullarından daha az tatmin olmaya başlamakta, bu durum duygusal dengesizlik ve umutsuzluk hissini güçlendirmektedir.

Gün boyunca ev ortamında ekran başında vakit geçiren bireylerde pasif izleyici davranışı pekişmekte; bu durum üretkenlik kaybı, sosyal çekilme ve öğrenilmiş çaresizlik eğilimini artırabilmektedir.

Materyalist değer yönelimindeki artış bu çalışmanın ikinci önemli bulgusudur. Gündüz kuşağı programlarında kullanılan görsel semboller, yaşam tarzı sunumları ve olay çözüm yöntemleri çoğunlukla maddi imkânlar, görünürlük ve statü üzerinden yapılandırılmaktadır. Programlarda yaşanan sorunların medyatik ilgi veya maddi destek yoluyla çözülmesi, izleyicilerin farkında olmadan “maddi güç kurtarıcıdır” algısını geliştirmesine neden olmaktadır. Böylece tüketim odaklı zihniyet güçlenmekte, manevi ve içsel değerlerin önemi geri plana düşmektedir. Medyada dramatik hikâyelerin ekonomik beklentilerle ilişkilendirilmesi, bireylerin başarı ve mutluluğu somut kazançlara dayalı değerlendirmesine yol açmaktadır.

¹ İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

² İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

Çalışmanın üçüncü bulgusu, otoriter tutumların güçlenmesidir. Gündüz kuşağı programlarının çoğu, olayları keskin bir biçimde suçlu–mağdur, doğru–yanlış gibi kutuplaştırıcı kategorilerle ele almaktadır. Bu sunum biçimi, izleyicilerin eleştirel düşünme yerine yargılayıcı ve cezalandırıcı tutumları benimsediği bir zihinsel çerçeve üretmektedir. Özellikle kadın izleyicilerin programlarda gördükleri sorgulayıcı, kontrolcü ve baskıcı davranış modellerini aile ilişkilerine taşıyabildiği görülmüştür. Bu durum, ilişkilerde karşılıklı güveni zayıflatmakta; hoşgörü, empati ve müzakere gibi demokratik iletişim becerilerinin yerini otorite temelli davranış örüntüleri almaktadır.

Gündüz kuşağı programlarının sosyal medya kullanımını artırması da dikkat çekici bir bulgudur. Programlarda işlenen olaylar çoğu zaman sosyal medyada geniş kitlelere ulaşmakta; izleyiciler bu içerikler üzerine yorum yapmakta, paylaşmakta ve tartışmalara katılmaktadır. Böylece televizyon ve sosyal medya arasında karşılıklı bir etkileşim alanı oluşmakta; izleyiciler dijital karşılaştırma, çevrimiçi baskı ve sosyal gerilim süreçlerine daha fazla maruz kalmaktadır. Bu durum, bireylerin dijital kimlik ve benlik algılarının medya odaklı biçimde şekillenmesine yol açmaktadır.

Aile ilişkileri bağlamında elde edilen bulgular, gündüz kuşağı programlarının aile içi güveni zayıflattığını, ilişkilerde gerilimi artırdığını ve iletişim kalitesini düşürdüğünü göstermektedir. Sürekli sadakatsizlik, aile sırları ve suç temalarına maruz kalmak, bireylerin kendi ilişkilerinde şüphe ve kontrol davranışlarını artırmasına neden olabilmektedir. Bu durum özellikle kayınvalide–gelin ilişkileri, kuşaklar arası etkileşim ve geniş aile bağlarında kopuşlara yol açabilmektedir.

Aile kurumunun zayıflaması, bireyselleşmenin hızlanmasına ve toplumsal dayanışmanın çözülmesine katkıda bulunmaktadır. Manevi değerlerde gözlenen zayıflama da çalışmanın önemli sonuçlarından biridir. Gündüz kuşağı programlarının mahremiyet ihlali ve özel yaşamın teşhirine dayalı içerikleri, bireylerin içsel huzur, etik değerlere bağlılık ve manevi denge algısını olumsuz etkilemektedir. Manevi kopukluk, toplumsal güven duygusunu azaltarak kolektif değerlere yönelik bağlılığı zayıflatmaktadır.

Genel olarak çalışma, gündüz kuşağı programlarının yalnızca eğlence amaçlı içerikler olmadığını; toplumsal kültürü, aile yapısını ve bireysel psikolojiyi dönüştüren güçlü bir medya alanı olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda medya etiği ve düzenlemelerinin güçlendirilmesi, mahremiyetin korunması, aile odaklı değer eğitiminin yaygınlaştırılması ve medya okuryazarlığı çalışmalarının artırılması toplumsal açıdan kritik önemdedir.

MEDYA VE POPÜLER KÜLTÜRDE AİLE TEMSİLLERİ: NORMALLEŞTİRMELER VE KÜLTÜREL AŞINMA

Prof. Dr. Selçuk ÖZTÜRK¹
selcukozturk061@gmail.com

ÖZET

Medya ve popüler kültür, aileye dair toplumsal algıların hem yansıtıcısı hem de biçimlendiricisidir. Geleneksel olarak çekirdek aile modeli idealize edilirken, modernleşme ile çalışan anneler, rol paylaşımı yapan babalar, tek ebeveynli ve çeşitli aile yapıları daha görünür hale gelmiştir. Dijital platformların etkisiyle farklı aile biçimleri yaygın biçimde temsil edilmekte; bazı temsiller aileyi kusursuz ve sorunsuz bir yapı gibi idealize ederken, bazı yapımlar aile içi çatışmaları ön plana çıkararak toplumsal dönüşümleri yansıtmaktadır. Bununla birlikte tüketim kültürü, reklamlarda ve sosyal medyada ideal aile imgelerini pazarlama aracına dönüştürmekte; bu durum bireylerde gerçek dışı beklentiler oluşturmakta ve aile ilişkilerini ticarileştirmektedir. Medyanın sürekli tekrar yoluyla belirli değerleri “normalleştirmesi”, alternatif aile biçimlerinin marjinalleşmesine yol açabilir. Küresel kültürün etkisiyle yerel değerlerin geri plana itilmesi ise kültürel aşınmayı hızlandırmaktadır. Bu nedenle medya temsillerinin eleştirel biçimde değerlendirilmesi, medya okuryazarlığının güçlendirilmesi ve yerel kültürel çeşitliliğin görünür kılınması toplumsal bütünlük açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Medya, Popüler Kültür, Normalleştirme, Kültürel Aşınma*

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türk Müziği Devlet Konservatuarı/Çalgı Eğitimi Bölümü/Çalgı Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Medya ve popüler kültür; toplumun aileye dair algılarını hem yansıtan hem de şekillendiren önemli bir unsur olmakla beraber toplumun değerlerini, normlarını ve yaşam biçimlerini yansıtan, aynı zamanda bu unsurları şekillendiren güçlü birer araç olarak da işlev görürler. Televizyon dizileri, filmler, reklamlar ve sosyal medya içerikleri aracılığıyla aile, kimi zaman idealize edilmiş bir mutluluk tablosu olarak sunulur, kimi zaman da çatışmaların ve toplumsal dönüşümün bir yansımasına dönüşür. Bunlar bireylerin aileye dair algılarını, beklentilerini ve rollerini doğrudan etkiler. Dolayısıyla medyada aile temsilleri, yalnızca bir yansıtma biçimi değil, aynı zamanda toplumsal kimlik inşasının da önemli bir parçasıdır. Bu temsil zamanla, toplumların kültürel, ekonomik ve siyasal değişimlerine paralel olarak dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm sürecini aşağıdaki başlıklar altında açıklamaya çalışalım:

Geleneksel Aile Modelinin Vurgulanması

Uzun yıllar boyunca medya, çekirdek aile (*anne, baba, çocuklar*) modelini ideal aile yapısı olarak sunmuştur. Bu temsil biçiminde baba, genellikle çalışan, otorite figürü, evin reisi olarak gösterilir. Anne ise ev içi sorumlulukları üstlenen, duygusal destek sağlayan kişi olarak yer alır. Çocuklar ise bu düzenin *tamamlayıcı unsurudur*. Bu model, özellikle 1970–1990 arası televizyon dizileri ve reklamlarda daha baskındır. Örneğin; “Bizimkiler” veya “Perihan Ablâ” gibi Türk dizilerinde, aile sıcak, bir arada, dayanışma içinde resmedilir.

Modernleşme ve Aile Roller

2000’li yıllardan itibaren kadınların çalışma hayatına katılımının artması ve kadın-erkek rollerindeki değişimle birlikte aile temsili çeşitlenmiştir. Çalışan anneler, bakım sorumluluğunu paylaşan babalar, tek ebeveynli aileler ve çocuksuz çiftler daha sık görünür hale gelmiştir. Aile içi rollerin katı kalıplar dışında da var olabileceği gösterilmektedir. Örneğin; “Avrupa Yakası” veya “Ufak Tefek Cinayetler” gibi dizilerde aile kavramı, gelenekselden çok daha esnek bir biçimde temsil edilir.

Çeşitli Aile Biçimlerinin Temsili

Günümüzde medyada -özellikle yabancı menşeli yapımlarda- toplumsal gerçekliğin daha kapsayıcı bir şekilde gösterilmesi amaçlanmış gibidir. Örnek vermek gerekirse; sinema geleneğinin üretim ve tüketim yapısını tamamen değiştirdiği söylenebilir Netflix ve benzeri dijital platformlarda sıkça farklı aile yapılarının ortaya konulduğu gözlemlenebilmektedir.

Ailenin İdealize Edilmesi

Medyada ailenin idealize edilmesi, aile kurumunun kusursuz, mutlu ve sorunsuz bir yapı olarak sunulmasıdır. Aile üyeleri genellikle birbirine bağlı, sevgi dolu ve her sorunu kolayca çözen kişiler olarak gösterilir. Bu tür temsiller, toplumda *mükemmel aile* algısını güçlendirir. Ancak bu ideal görüntü, gerçek hayattaki aile ilişkilerinin karmaşıklığını yansıtmaz ve bireylerde gerçekçi olmayan beklentiler oluşturabilir.

Aile İçi Gerilimlerin ve Çatışmaların İşlenmesi

Aile kurumunun yalnızca sevgi ve dayanışmadan ibaret olmadığını, aynı zamanda anlaşmazlıklar ve güç mücadeleleri de barındırabileceği izleyiciye aktarılmaktadır. Televizyon dizileri ve filmlerde kuşaklar

arası değer farklılıkları, kadın-erkek eşitliği, iletişimsizlik, ekonomik sorunlar veya toplumsal baskılar sıkça konu edilir. Bu temsiller hem dramatik etkiyi artırır hem de izleyicinin kendi yaşamındaki benzer sorunları fark etmesine yardımcı olur. Böylece medya, aileyi daha gerçekçi bir şekilde yansıtarak toplumsal tartışmalara zemin hazırlar. Yine medya ürünlerinden örnek vermek gerekirse; “Aile”, “Yargı” ya da “Camdaki Kız” gibi dizilerde aile içi güç dengelerinin nasıl ifade edildiği gözlemlenebilir.

Popüler Kültürde Ailenin Tüketim Aracı Haline Gelmesi

Reklamlarda mutlu, sağlıklı ve uyumlu aile imajı yaratılarak ürünlerle bu mutluluk arasında bağ kurulur. Sosyal medyada da *ideal aile* görüntüleri, izleyicide belli yaşam tarzlarını ve tüketim alışkanlıklarını özendirme için kullanılır. Sosyal medyada ise *mükemmel aile* algısı etkileyici kişiler (*influencerlar*) tarafından sıkça yeniden üretilir. Bu durum, aileyi bir duygusal pazarlama unsuru haline getirir ve tüketim kültürünü güçlendirir. Örneğin; ailece tatile gitme, sofrada hep birlikte gülümseme temalı reklamlar.

Normalleştirme

Normalleştirme; bir düşünceyi, davranışı, yaşam biçimini veya toplumsal yapıyı sıradan, doğal ve kabul edilebilir hale getirme sürecidir. Bu süreçte belirli değerler, roller veya davranışlar, çeşitli araçlar aracılığıyla tekrarlanarak toplumun gözünde *normal* olarak algılanmaya başlar. Normalleşen bu tutum ve davranışlar zamanla yalnızca yaygınlaşmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal normların temelini oluşturur. Örneğin; medya aracılığıyla sürekli olarak çekirdek aile modelinin *ideal* olarak sunulması, bu yapının toplumda baskın hale gelmesine, alternatif aile biçimlerinin ise marjinal veya anormal görülmesine yol açabilir. Böylece medya, sadece mevcut toplumsal değerleri yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda yeni değerlerin oluşmasına ya da var olanların pekişmesine aktif biçimde katkı sağlar.

Kültürel Aşınma

Kültürel aşınma; toplumların tarihsel olarak sahip oldukları değerlerin, normların ve yaşam tarzlarının zamanla zayıflaması, çözülmesi veya dönüşüme uğramasıdır. Popüler kültür ürünleri aracılığıyla sunulan aile temsilleri, genellikle küresel kültürün etkilerini taşır. Bu temsiller, yerel kültürel kodların yerini yavaş yavaş daha evrensel ya da tüketime dayalı yaşam biçimlerine bırakmasına yol açabilir. Örneğin; bireyci yaşam tarzının öne çıkarılması, geleneksel dayanışmacı aile yapısının geri plana itilmesi veya aile içi rollerin köklü biçimde değişmesi, kültürel aşınmanın somut örnekleri arasında yer alır.

Kültürel aşınma her zaman doğrudan bir *yok oluş* anlamına gelmez; bazen dönüşüm, bazen de melezleşme şeklinde gerçekleşir. Ancak bu süreçte yerel değerlerin zayıflaması, toplumsal kimliğin bulanıklaşması ve kuşaklar arasında değer farklılıklarının derinleşmesi söz konusu olabilir. Medya aracılığıyla yayılan bu yeni aile temsilleri, özellikle genç kuşaklar üzerinde güçlü bir model oluşturma etkisine sahiptir.

SONUÇ

Ailenin medyadaki temsili; tarihsel, kültürel ve ekonomik koşullara bağlı olarak dönüşmüş, geleneksel aile modelinden modern ve çeşitlenmiş aile biçimlerine doğru evrilmiştir. Bu temsiller, kimi zaman idealize edilmiş bir mutluluk imajı üzerinden toplumsal normları pekiştirirken, kimi zaman çatışma ve gerilimleri ön plana çıkararak toplumsal değişim süreçlerine ayna tutmaktadır. Bununla birlikte, medya aracılığıyla sürekli tekrar edilen belirli aile modelleri, normalleştirme mekanizmalarıyla toplumun değer yargılarını şekillendirmekte; bazı yaşam biçimlerini görünür kılarken bazılarını ise dışlamaktadır. Bu durum, toplumda *normal* olarak kabul edilen aile yapılarının güçlenmesine, alternatif aile biçimlerinin ise marjinalize edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Aynı zamanda küresel popüler kültürün etkisiyle yerel kültürel kodların aşınması, kültürel aşınma sürecini hızlandırmakta; geleneksel aile yapılarının yerini bireyci, tüketim odaklı ve melez kültürel yapılar almaktadır. Bu durum, toplumsal kimliğin ve değerler sisteminin dönüşümünü beraberinde getirirken özellikle genç kuşaklar üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır. Bu nedenle aile temsillerinin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, medya okuryazarlığının güçlendirilmesi ve kültürel çeşitliliğin görünür kılınması, toplumların değerlerini koruyarak değişime uyum sağlamaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma ekseninde oluşturulabilecek somut öneriler şöyledir:

- Diziler ve filmler, küresel kalıpları körü körüne taklit etmek yerine yerel kültürün güçlü yanlarını (dayanışma, misafirperverlik, aile içi sevgi ve saygı) yansıtmalıdır.
- TRT, RTÜK ve özel platformlarda yerel kültür odaklı içerik fonları veya yazım atölyeleri desteklenebilir.
- Örgün ve yaygın eğitim kurumlarında medya okuryazarlığı dersleri güçlendirilmelidir.
- “Birlikte zaman geçir”, “ekransız akşam” veya “aile sohbet saati” gibi kampanyalarla, medyanın tüketim baskısı yerine gerçek etkileşime dayalı aile ilişkileri teşvik edilmelidir.
- Toplumsal adaleti güçlendirmek ve aile içi dayanışmayı artırmak amacıyla medyada kadın ve erkek rolleri eşitlik ilkesiyle sunulmalıdır.
- Aile bireylerinin birlikte katılabileceği kültürel üretim projeleri (belgesel, kısa film, tiyatro, yerel etkinlikler) desteklenmelidir.
- Aile temsillerine ilişkin etik yayın ilkeleri güncellenmeli; aşırı tüketime, şiddete veya gerçek dışı aile imgelerine dayalı içerikler uyarı ve puanlama sistemiyle denetlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Akar, D. (2025). Sosyal medyada aile algısı: Ekşi Sözlük tanımları üzerine bir değerlendirme. *TRT Akademi*, 10(24), 800–829.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minnesota Üniversitesi Yayınları.
- Berger, A. A. (2012). *Media and society: A critical perspective*. Rowman ve Littlefield Yayınları.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2010). *Popüler kùltür ve iletişim*. Erk Yayınları.
- Featherstone, M. (1995). *Undoing culture: Globalization, postmodernism and identity*. Sage Yayıncılık.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage Yayıncılık.
- Kellner, D. (1995). *Media culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. Routledge Yayıncılık.
- McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory (6th ed.)*. Sage Yayıncılık.
- Mutlu, E. (2008). *Kitle iletişim kuramları*. Ütopya Yayınevi.
- Oskay, Ü. (1994). *Kitle iletişiminin kültürel işlevleri*. Der Yayınları.
- Storey, J. (2018). *Cultural theory and popular culture: An introduction (8th ed.)*. Routledge Yayıncılık.
- Tomlinson, J. (1999). *Globalization and culture*. Chicago Üniversitesi Yayınları.

DİJİTAL OYUN İÇERİKLERİNİN AİLE ÜZERİNDEKİ RİSKLERİ

Prof. Dr. Hatice Ferhan ODABAŞI¹

fodabasi@anadolu.edu.tr

1970’li yıllardan itibaren yaşamımıza giren dijital oyunlar, başlangıçta sınırlı bir erişim alanına sahipken, daha çok internet kafeler ya da üniversite olanakları aracılığıyla deneyimlenebilen bir kültürel pratik olarak varlık göstermiştir. Bu dönemde dijital oyunlara ulaşmak hem teknik donanım hem de mekânsal imkânlar açısından belirli kısıtlamalar içerirken, zaman içerisinde teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte bu durum köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Özellikle cep telefonlarının yaygınlaşması, taşınabilir bilgisayarların gündelik yaşamda daha erişilebilir hale gelmesi ve internet bağlantısının bireysel düzeyde kullanımının artmasıyla dijital oyunlar, yalnızca belli mekânlarda erişilebilen bir etkinlik olmaktan çıkarak gündelik hayatın sürekli ve taşınabilir bir parçası haline gelmiştir. Böylelikle dijital oyunların bireylerin boş zaman pratikleri, sosyalleşme biçimleri ve kültürel tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkisi giderek artmış, bu alan hem ekonomik hem de toplumsal yönleriyle daha geniş kitlelerin ilgisini çeken dinamik bir sektör halini almıştır.

2010’lu yılların başında yapılan akademik çalışmalar, aile ortamlarında dijital oyunlara ilişkin ebeveyn görüşlerinin hem olumlu hem de olumsuz yönler içerdiğini göstermektedir. 2020’li yıllara gelindiğinde ise araştırmalar, ailelerin çocuklarla birlikte oyun oynama deneyimleri ve ortak oyun pratiklerinin yolları ile sağlayabileceği avantajlara daha fazla odaklanmaya başlamıştır. Özellikle, bu çalışmalar aile içi iletişim, paylaşım ve etkileşimi güçlendiren ortak oyun deneyimlerinin önemini ön plana çıkarmaktadır. Böylelikle dijital oyunlar yalnızca bireysel bir etkinlik olmaktan çıkarak, aile bağlarını güçlendiren ve ortak zaman yaratma potansiyeli taşıyan bir araç olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, aynı süreç içerisinde yapılan araştırmalar dijital oyunların olumsuz etkilerine ilişkin bulguların da artarak gündeme taşındığını göstermektedir. Kültürel kodların örselendiği, çocukların davranış kalıplarının olumsuz yönde etkilendiği, yaşa uygunluk ilkesinin ihlal edildiği ve içeriklerin pedagojik açıdan risk taşıdığı pek çok örnek ve veriyle ortaya konulmuştur. Dolayısıyla dijital oyunlara yönelik araştırma gündemi, bir yandan oyunların aile içi etkileşim ve sosyalleşmeye sunduğu katkıları vurgularken, diğer yandan da çocuk gelişimi, kültürel değerler ve pedagojik ilkeler açısından barındırdığı riskleri tartışmaya açarak çok boyutlu bir değerlendirme süreci üretmiştir.

2024 yılında Jonathan Haidt, Endişeli Nesil adlı kitabında, dijital çağda çocukların ve ergenlerin sağlıklı bir gelişim süreci yaşayabilmeleri için “telefon tabanlı çocukluktan” “oyun tabanlı çocukluğa” geçiş yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Haidt her ne kadar doğa okuryazarlığına doğrudan atıf yapmasa da

¹ Emekli Öğretim Üyesi

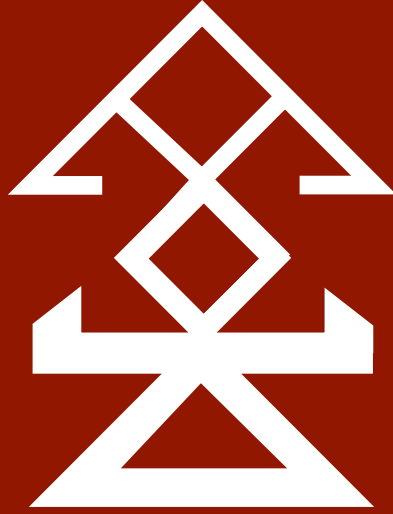
çocukların tercihen açık alanlarda, doğayla temas halinde ve kuralsız oyunlar oynayarak yetişmelerinin kişilik gelişimleri üzerinde olumlu etkiler yaratacağını savunmaktadır. 2025 yılına gelindiğinde ise yapılan araştırmalar, çocukların dijital oyunlarda başarı gösterme, rekabet etme ve kendilerini kanıtlama çabalarının yalnızca çocuklara özgü kalmadığını, yetişkinler arasında da karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle figür toplama, koleksiyon oyuncakları edinme ve nostaljik oyun pratiklerine yönelme gibi davranışların yaygınlaşması, “kidult” olarak adlandırılan yeni bir sosyal grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu grubun motivasyonlarının, kaybedilmiş çocukluk deneyimini yeniden yaşama arzusu mu, dijital oyun kültürüne bilinçli bir red mi, yoksa nostaljik bir tatmin arayışı mı olduğuna dair tartışmalar ise hâlen netlik kazanmamıştır. Öte yandan son yıllarda oyun endüstrisine yön veren en güçlü dinamiklerden biri haline gelen yapay zekâ teknolojileri, bu sürece ilişkin yeni soruları ve tartışmaları gündeme taşımaktadır. Önümüzdeki dönemde yapay zekânın oyun deneyimini dönüştürme potansiyelinin, çocukluk, ebeveynlik ve oyun kültürü bağlamlarında daha derin analizlere konu olacağı güçlü bir öngörü olarak dile getirilmektedir. Bu çerçevede aileler, çocukla birlikte anılan “oyun” kavramını yalnızca basit bir eğlence etkinliği olarak görme, onunla mücadele etme ya da tamamen reddetme seçenekleri arasında kendi yolunu bulmaya çalışmakta; böylelikle dijital çağda ebeveynlik ve çocukluk deneyimi yeni bir müzakere alanına dönüşmektedir.

Sonuç olarak, dijital oyunlar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde giderek daha belirleyici bir kültürel ve sosyalleşme aracı haline gelmiştir. Başlangıçta erişimi kısıtlı ve mekânsal olarak sınırlı olan bu deneyimler, teknolojik gelişmelerle birlikte taşınabilir ve sürdürülebilir bir özellik kazanmış, çocuklar ve aileler için hem fırsatlar hem de riskler ortaya çıkarmıştır. Ebeveynlerin oyunlara yönelik tutumları, hem çocukların bilişsel ve sosyal gelişmelerini destekleyen olumlu yönleri hem de bağımlılık, akademik etkiler ve içerik riskleri gibi olumsuz kaygıları yansıtmaktadır. Bunun yanında, oyunların aile içi etkileşim ve ortak deneyim yaratma potansiyeli, dijital kültürün çocukluk ve aile yaşamındaki rolünü yeniden tanımlamaktadır. Güncel araştırmalar ve toplumsal gözlemler, özellikle yapay zekâ ve yeni dijital dinamiklerin, oyun deneyimini ve çocukluk algısını dönüştürmeye devam edeceğini göstermektedir. Bu bağlamda aileler ve eğitimciler, dijital oyunlarla kurulan ilişkiyi yalnızca eğlence veya kontrol perspektifiyle sınırlamadan, çocukların gelişimi, kültürel değerler ve sosyal etkileşim bağlamında yeniden değerlendirmek durumundadır. Sonuç olarak, dijital oyunlar günümüzün çocukluk deneyiminde hem bir meydan okuma hem de potansiyel bir fırsat olarak varlığını sürdürmekte, ebeveynlik ve çocuk yetiştirme pratiklerini yeniden şekillendirmektedir.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

**KÜLTÜR, SANAT VE MEDYA
ÜÇGENİNDE AİLE VE NÜFUS
POLİTİKALARI**

Moderatör- Ali SAYDAM
Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Üyesi

Türkiye'de Nüfus Planlamasının Kültürel Boyutu: Tarihsel Süreç ve Yaşanan Değişimler
Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN- Dr. Fikret YAMAN

Cinsiyetsizleştirme Akımlarının Yaygınlaşmasında Kültür ve Sanatın Rolü
Dr. Fatma EROĞLU GENÇ

Sosyal Medya ile Dijital Yayınlardaki Sinema ve Dizilerin Cinsiyetsizleştirmede Etkisi
Uzm. Kl. Psk. Ahmet Burak CAN

ELİ BELİNDE

*Evlenme, doğum, bereket ve
mutluluğu simgeler.*

KÙLTÜR, SANAT VE MEDYA ÜÇGENİNDE AİLE VE NÜFUS POLİTİKALARI MODERATÖR ÖZETİ

Ali SAYDAM¹
ali.saydam@bersay.com.tr

Şimdi sıra uygulama aşamasında...

Hani meşhur tevatürdür... **Yahya Kemal Beyatlı** üstada sormuşlar. “Efendim Ankara’nın en çok neyini seviyorsunuz?” Beyatlı hiç düşünmeden cevap vermiş “En çok İstanbul’a dönüşünü seviyorum” ...

En azından bizim **Cumhurbaşkanlığı Kùltür ve Sanat Politikaları Kurulu** (KSPK) Üyelerinin İstanbul dan Ankara’ya gelenleri için durum hiç de öyle olmadı...

KSPK ile **Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının** birlikte düzenledikleri Sempozyum o kadar derinlikliydi ki, hiçbirimiz en küçük bir olumsuz duyguyla karşılaşmadık. Tam tersine büyük bir düşünce ve zihin zenginliğiydi yaşadığımız...

Sayın Cumhurbaşkanı’nın sempozyumun kapanışında yaptığı konuşma, **Sonuç Bildirgesi**’ni de aşan bir kapsamdaydı... Türkiye’de **aile yapısının** hangi tehditlerle karşı karşıya olduğunu öğrenmek, artık **kendini yenilemeyen nüfus** seviyelerinin altına düşen doğum oranımızın yol açacağı ağır sonuçları anlamak isteyenler için bire birdi... Konuşmanın tamamı için şu adrese bakılabilir: <https://shorturl.at/575M6>

19 Bilim insanının tebliğleriyle katıldığı sempozyumda; Dijital Medya, Kùltür-Sanat-Medya Üçgeni, Türkiye Yüzyılı ve Aile, Aile içi İletişim, Kentleşme ve Aile başlıkları ele alındı...

Ben de hasbelkader KSPK Başkan Vekili (Kurul Başkanı Sayın Cumhurbaşkanımızdır) **Prof. Dr. İskender Pala**’nın talimatıyla “**Kùltür, Sanat ve Medya Üçgeninde Aile ve Nüfus Politikaları**” başlıklı 3. Oturumun moderatörlüğünü üstlendim...

Aslında devasa ayrıntıları ihtiva eden içinde yaman çeliklileri barındıran 5 kelimeyi biraraya getirmiş olan başlık bu oturuma tebliğleriyle katılan akademisyenlerimiz sayesinde anlaşılır ve katma değeri yüksek bir bütünlüğe büründü.

Prof. Dr. Cemalettin Şahin ile **Dr. Fikret Yaman** “*Türkiye’de Nüfus Planlamasının Kültürel Boyutu: Tarihsel Süreç ve Yaşanan Değişimler*” başlığının altına geniş bir düşünceler silsilesini yerleştirmişlerdi.

¹ Yazar, İletişim Danışmanı, Cumhurbaşkanlığı Kùltür ve Sanat Politikaları Kurulu Üyesi.

Dr. Fatma Eroğlu Genç, “Cinsiyetsizleştirme Akımlarının Yaygınlaşmasında Kültür ve Sanatın Rolü” başlığını enine boyuna tartışırken, son konuşmacı **Uzm. Kl. Psk. Ahmet Burak Can** da “Sosyal Medya İle Dijital Yayınlardaki Sinema ve Dizilerin Cinsiyetsizleştirmede Etkisi” başlıklı tebliğini sunarken ufkumuzu açtılar ve de onu aştılar...

Sempozyum 3’üncü oturumunda tamamen mutabakatla kayda geçmiş olan aksiyon önerilerini tadımlık olarak şöyle özetlemek mümkün olabilir belki:

Aile değerlerinin yeni kuşaklara aktarımını destekleyen **eğitim programlarının yaygınlaştırılması**; ahlâkî ve kültürel değerleri çocuklara aktaran **pedagojik materyallerin geliştirilmesi**; aile kurumunun geçmişten geleceğe taşıdığı tarihsel, kültürel ve ahlâkî misyonun sürdürülebilirliği için **geniş kapsamlı bir toplumsal seferberlik** anlayışının devreye alınması; gençlerin **çevrimiçi güvenliğini** gözeten politikaların oluşturulması; dizilerin ve filmlerin, küresel kalıpları körü körüne taklit etmek yerine yerel kültürün güçlü yanlarını (dayanışma, misafirperverlik, aile içi sevgi ve saygı) yansıtmasının sağlanması.

Bunlar sadece özeti. Daha geniş halini ve derinlemesine politika önerilerinin onlarcası Sempozyumun Sonuç Bildirgesinde yer almakta...

Hani yolda bir nal bulup ona sınıksı sarılan adama sormuşlar: “Ne yapacaksın sen bu nalla?” Çok yalın bir cevap vermiş adam: “İş üç nalla bir ata kaldı!”

Bizimki de o hesap haline gelebilir... Sempozyumda elde edilen çözüm paketleri için politikalar, ancak bunlar devlet organlarımızın, hükümet içindeki çeşitli bakanlıkların eşgüdümle yürütecekleri projeler ve aksiyon planları devreye sokulabilirse, hayatiyet kazanacaklardır... Bu konuda en büyük güvencemiz ise Sayın Cumhurbaşkanının işin takibini elden bırakmayacağına olan güven ve inancımızdır...

TÜRKİYE’DE NÜFUS AZALTICI POLİTİKALARIN TARİHSEL ARKA PLANI

Prof. Dr. Cemalettin Şahin¹

csahin@marmara.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de ilk defa 1965 yılında çıkarılan ve uygulamaya konan nüfus planlaması kanunuyla başlayıp kurumsallaşan nüfus azaltıcı politikaların arka planı incelenmiştir. Bu nedenle çalışma, anılan tarihe kadar olan süreci kapsar. Cumhuriyet’in kuruluşunu müteakip hakim olan nüfus artırma anlayışının terk edilmesi, yalnızca demografik ve ekonomik nedenlerle açıklanamayacak kadar çok boyutlu ve kapsamlı bir değişimi ifade eder. Bu nedenle 1965 yılında nüfus azaltıcı politikalara geçilmesini, Türkiye nüfusun 1950-1960 yılları arasındaki hızlı artışı ve buna bağlı gelişmeler ile açıklamak mümkün değildir.

Türkiye’de nüfus azaltıcı politikalara geçişin arka planında etkili olan güç merkezleri ve aktörlere vurgu yapılan çalışmada, bu kapsamda Rockefeller Vakfı’nın bir kuruluşu olan Population Council’in hazırlamış olduğu rapor ve örnek gazete haberleri üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Planlı kalkınma söylemi merkezinde şekillendirilen küresel düzeydeki nüfus planlaması eylemi ve bunun Türkiye’ye yansımaları, basın ve akademik çevreler yoluyla oluşturulan kamuoyu, uluslararası krediler, ekonomi ve sağlık politikalarının değişimi gibi çeşitli dinamiklerin bu değişimde önemli etkileri vardır. Bütün bunların ötesinde, uluslararası örgüt ve küresel güç merkezlerinin, planlı kalkınma kapsamındaki nüfus söylemi temel belirleyicilerden biri olmuştur.

Türkiye’de nüfus azaltıcı politikalara geçiş, en azından başlangıç safhasında, ülke içi şartlardan kaynaklı bir istek ve değişim değildir. Uluslararası yapıların 1950’ler den itibaren gelişmekte olan 20 ülkeye uyguladığı nüfus azaltıcı politikalar burada etkili olmuştur. Süreç, bu yapıların Türkiye içinde uygun ortam oluşturma çabalarıyla başlamış, zamanla Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik yapı ve sıkıntılar, sağlık şartları ve siyasi durum buna uygun hale gelmiş, getirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye’de nüfus azaltıcı politikalara geçiş, uluslararası örgütlerin öncülüğünde, yerel siyasal ve kurumsal yapılarla etkileşim sonucunda ortaya çıkmıştır.

¹ Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/Coğrafya Bölümü/Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Türkiye’de 1965 yılında yürürlüğe giren nüfus planlaması kanunuyla kurumsallaşan nüfus azaltıcı politikaların arka planı; temel nüfus verileri yanında, uluslararası yapıların rapor ve ülke içi kamuoyu oluşturmada etkin şekilde kullanılan gazete haberi üzerinden örnekler verilerek analiz edilmiştir. Çalışmanın kapsamı dikkate alınarak, nüfus azaltıcı politikalara geçişte küresel aktörlerin etkisi bazı örnekler ile incelenmiştir.

Dünya nüfusunu kontrol fikri, küresel hegemonik güçlerin, siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruma ve güvenlik kaygılarını gidermenin bir aracı olarak kullanılmış ve küresel ölçekte uygulanmış bir politikadır. Bu fikrin sahipleri, bir kısmı kendilerine ait olan çeşitli vakıf ve örgütleri bu amaç için kullanmış, zaman içinde bu sürece Birleşmiş Milletler’i de dahil ederek, araç olarak kullanmışlardır. Siyasi ve ekonomik güç kullanarak, hedef ülkelerde hükümetler ile siyasi, askeri ve bürokratik karar vericilere çeşitli yaptırım, baskı ve yönlendirmeler yapılmıştır. Bilimsel araştırma, uluslararası proje ve iş birliği kapsamında nüfus azaltıcı politika konularında akademik çalışmalar yapılmış/yaptırılmış ve finansal destek verilmiştir. Hedef ülkelerde, sağlık şartlarının iyileştirilmesi adı altında nüfus azaltıcı projeler ve tıbbi yardımlar yapılması, nüfus konusunda araştırma yapan kurumların kurulması, bunlara mali ve personel desteği verilmesi, bu konularda bilimsel çalışma yapanlara yurt dışı burs ve proje gibi imkanların sağlanması, nüfus artışının açlık ve kıtlığa neden olacağı yönünde bilginin topluma yayılması ve az çocuklu olmanın özendirilmesi gibi çok kapsamlı bir politika yürütülmüştür. Uzun süreli ve çok yönlü faaliyetler sonucunda hedef kitleye ve amaca ulaşmış, ülke yönetimleri ve toplum tarafından nüfus azaltıcı politikalar benimsenmiştir. 1950’lerden itibaren küresel çapta yürütülen bu politikalar Türkiye’de de uygulama alanı bulmuştur. Türkiye’de 1965’de yasal zemin bulan nüfus azaltıcı politikaların, 1950’ler ve 1960’larda dünya nüfusunun yarısını temsil eden yirmi gelişmekte olan ülkeyle neredeyse eş zamanlı olarak uygulamaya girmesi küresel hegemonik bir gücün etkisini göstermektedir.²

Cumhuriyet döneminde Türkiye’de farklı nüfus politikaları uygulanmıştır. Bunlardan ilki, 1923-1965 döneminde nüfus artış hızını yükseltmeye yönelik politikadır. Ancak 1965 yılından itibaren yeni bir döneme girilmiş, nüfus azaltıcı politikalara geçilmiştir. Bu süreç 2006 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra yerini, doğumları teşvik ile nüfus artışını sağlamayı hedefleyen politikalara bırakmıştır.

Nüfus Planlaması Arifesinde Türkiye Nüfusu

Türkiye nüfusunun bazı özellikleri nüfus planlamasını savunan çevrelerce planlamaya dayanak olarak gösterilmiştir. Bunların başında Türkiye nüfusunun yıllık artış hızının yüksek olması gelir. İkinci Dünya Savaşı’nın bittiği ve Türkiye’de siyasi iktidar ve beraberinde ekonomi ve kalkınma politikalarının değiştiği bir dönemde vuku bulan yüksek nüfus artış hızı, 1950-1960 yılları arasında küresel ve Türkiye’nin kendine özel şartlarından doğmuş doğal bir sonuçtur.

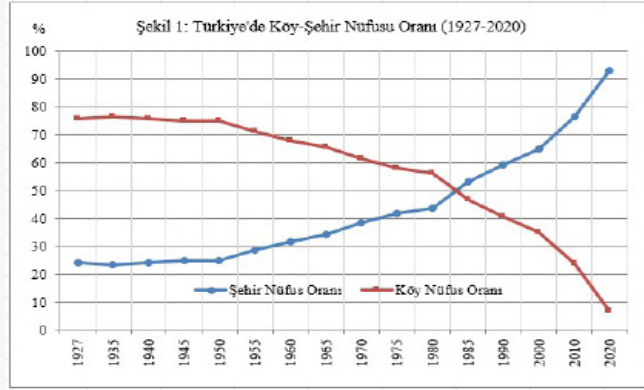
Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında nüfus sayımı yapılmış ve Türkiye nüfusunun 13.6 milyon olduğu anlaşılmıştı (Tablo 1). Aritmetik nüfus yoğunluğunun 18 kişi olduğu Türkiye’de bu tarihte nüfusun % 75’i köylerde yaşıyordu (Şekil 1). Dönemin idarecileri Türkiye için bu nüfusun az olduğunu kanaatindeydi. Nitekim Baltacıoğlu’nun naklettiğine göre Atatürk 100 milyonluk bir Türkiye arzu ediyordu.³ Bu nedenle bu dönemde nüfus artırıcı politikalar izlemiştir. Devlet nüfusu artırmak için Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Köy Kanunu, Belediyeler Kanunu, Memurin Kanunu,

²Furtuna, S. 2023, Taming Demography Actors, Dynamics and Events in the Transition in Population Policies of Turkey from Pronatalism to Antinatalism between 1950 and 1965. Ph.D. Thesis, Atatürk Institute for Modern Turkish History at Boğaziçi University, İstanbul, s. 6.

³ Atatürk’ün Bütün Eserleri, C. 16, (1924), Kaynak Yay. İstanbul 2005, s. 233.

Şose ve Köprüler Kanunu (Yol Vergisi) gibi bazı kanuni düzenlemeler yapılmıştı. Nüfusu artırmak için bebek ölümlerini azaltmak, doğumları artırmak ve yurt dışından soydaş göçünü teşvik etmek gibi çeşitli yollara başvurulmuştu. Ayrıca basın yayın yoluyla kamuoyu oluşturmaya yönelik çeşit çalışmalar yapılmış, Gürbüz Çocuk ve Çok Evlatlılar Müsabakası gibi çeşitli etkinlikler yapılmıştı.

Yılı	Nüfus Miktarı (Milyon)	Nüfus Artış Hızı %	Nüfus Yoğunluğu (km ²)
1927	13,6	-	18
1935	16,1	21,1	21
1940	17,8	19,5	23
1945	18,7	10,5	24
1950	20,9	21,7	27
1955	24,0	27,7	31
1960	27,7	28,5	36
1965	31,3	24,6	41
1970	35,6	25,1	46
1975	40,7	25	52
1980	44,7	20,6	58
1985	50,6	24,8	65
1990	56,4	21,7	73
2000	67,8	18,2	88
2010	73,7	15,8	95
2020	83,6	5,5	108

Nüfus planlamasının gündeme geldiği 1950'li yılların ortalarında Türkiye nüfusu fazla olan bir ülke değildi. 1955 yılında 24 milyon nüfus vardı. Nüfus planlaması kanununun yürürlüğe girdiği 1965 yılında ülke nüfusu 31 milyondur ve nüfus yoğunluğu 41 kişiydi. Bu yönüyle ülkede nüfus planlamasını gerektirecek bir durum yoktu.

Nüfus planlaması için gösterilen gerekçelerden biri, 1950-1960 yılları arasında yıllık nüfus artış hızının yüksek olmasıydı. Türkiye'de 1950'den itibaren ülke içinde kırdan kente göçler başlamış, görece olarak sanayileşme ve şehirleşmede önemli bir artışlar olmuştu. Bu durum, sanayileşme ve şehirleşmenin başlangıç evresinde her ülkede görülen normal bir gelişim süreciydi ve Türkiye'de de böyle olmuştu. Ayrıca bu dönemin hemen öncesinde İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, ülkedeki genel seferberlik kaldırılmış, savaş nedeniyle silah altına alınmış ve nüfus artışını doğrudan etkileyen genç erkeklerden oluşan nüfus terhis edilmişti. Askeri harcamalar azalmış, yatırımlar artmış, tarımda makine kullanımını yaygınlaşmaya başlamış, sağlık şartlarındaki iyileşmeye bağlı olarak özellikle bebek/çocuk ölümleri azalmaya, ortalama ömür artmaya başlamış ve ülke içi ulaşım imkanları artmıştı.

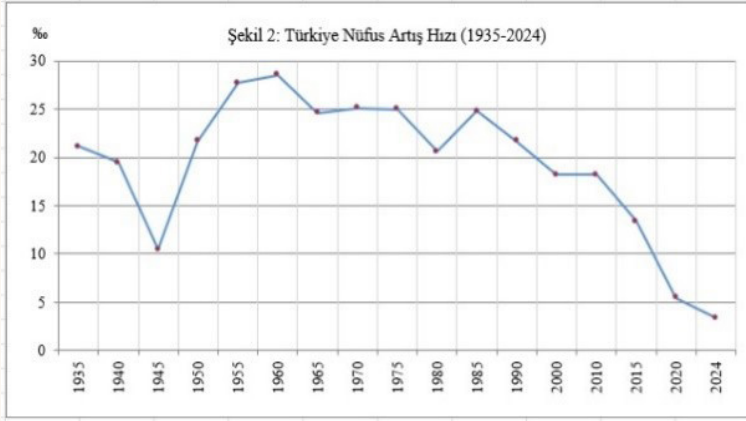
Bu dönemde, Cumhuriyetin kuruluşundan beri ilk defa 1950 yılında Türkiye'de siyasi iktidar değişmiş, başta ekonomi ve yatırım politikaları olmak üzere hemen her alanda değişimler yaşanmıştı.

Doğanay'a göre 1950-1960 dönemi, bu tarihe kadar Cumhuriyet Türkiye'sinin en hızlı kalkınma devresidir. Bu dönemde ülkenin her yöresi, adeta birer inşaat ve imar şantiyesi durumundaydı.⁴ Ayrıca 1950-1960 yılları arasında gerçekleşen hızlı nüfus artışı sadece doğum ve ölümler arasındaki farktan kaynaklanan doğal bir artış değildi. Bu dönemde dışarıdan Türkiye'ye olan göçlerin nüfus artışında önemli etkisi olmuştu. Yıllık nüfus artış hızının yüksek olduğu 1950-1960 yılları arasında Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'dan önemli miktarda göçler yaşanmıştı. Bu göçler, Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olmasına, Varşova Paktı'nda yer alan doğu bloku ülkelerin tepkilerinin bir sonucuydu. Sovyetler Birliği'nin yönlendirmesiyle ülkesinde Türk nüfus bulunan doğu bloku ülkeleri, Türklere yönelik baskıları artırmış, asimilasyon politikalarına hız vermiş ve yüz binlerce Türkü zorunlu göçe tabi

⁴Doğanay, H. (1997). Türkiye Beşeri Coğrafyası. MEB. Yay. 2982, ISBN 975.11.1055.6, İstanbul, s.158.

tuymuştu. Bu dönemde, 1950-1951 yılları arasında sadece Bulgaristan’dan sürgün edilerek ülkemize gelen Türk göçmen sayısı 154 bini bulmuştu.⁵ Aynı dönemde, Yugoslavya hükümeti Türk ve Müslümanlara çeşitli baskılar yaparak onları göçe zorlamış ve 1950-1957 yılları arasında Yugoslavya’dan 104 bin göçmen Türkiye’ye gelmişti (Zaim, 1957, s. 446). Bu göçler kadar büyük miktar da olmasa da Doğu Türkistan Cumhuriyeti’nin 1949’da Çin tarafından işgal edilmesi sonrasında, 1952 ve 1963 yıllarında Doğu Türkistan’dan da Türkiye’ye göçler olmuştu. 1950-1955 devresinde artan 3 milyonu aşan nüfusun % 8’i (250 bin), 1955-1960 devresinde gerçekleşen 3.7 milyonluk nüfus artışının % 8’i (294 bin) ülke dışından gelen göçmen Türk nüfustan oluşmuştu.⁶

Türkiye II. Dünya Savaşı’na fiilen katılmasa da savaş şartları ülkeyi her bakımdan derinden etkilemişti. Savaş şartlarından etkilen alanların başında nüfus geliyordu. Yaklaşık bir buçuk milyon erkek silah altına alınmıştı. Savaş yıllarında nüfus artış hızı belirgin bir şekilde azalmış, 1935 yılında % 21.1 olan nüfus artış hızı, 1945’te % 10.5’e düşmüştü (Şekil 2).

Savaş sonrası dönemde nüfus artırıcı politikalara hız verilmesi beklenirken, 1950’lerin ortalarından itibaren Türkiye’de nüfus planlaması gündeme gelmeye başlamış, 1965 yılında nüfus planlaması kanunu çıkarılmıştır. Böylece Türkiye’de ilk defa nüfus artış hızını azaltıcı politikalara geçilmiştir. Bu politika değişikliğinde küresel ve ulusal birçok faktör etkili olmuştur.

Nüfus Planlamasına Geçişin Küresel Aktörleri

Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında uygulanan nüfus artırıcı politikalar 1950’li yılların ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmıştır.

Bu süreç, 1965 yılında çıkarılan Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile son bulmuştur. Nüfus azaltıcı politikalara geçiş ani bir karar ve kısa sürede ortaya çıkmış bir politika değişikliği değildir. Nüfus planlaması konusunda oluşturulan uluslararası politikalar ile 1950’lerin ortalarından itibaren Türkiye’de olgunlaştırılan kamu idaresi ve kamuoyu süreci söz konusudur. Politika değişikliğinin yasal zemini olan 1965 tarihli Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, Meclis ve Senato’da iki yıllık bir görüşmenin ardından ancak çıkarılabildiği. Kanun tasarısının Senatoda müzakeresi sırasında Senato Başkan Vekili İhsan Hamit Tigrel’in kanun tasarısını takdim ederken kullandığı “*meşhur nüfus plânlaması kanun tasarısının müzakeresine başlıyoruz*” ifadesini bu süreye atıf yapmaktadır. Birinci koalisyon hükümeti zamanında hazırlanmış olan Nüfus Plânlaması Kanun tasarısı, ikinci koalisyon hükümeti zamanında parlamentoya sevk edilmiş, üçüncü koalisyon hükümeti zamanında savunulmasına başlanmış ve ancak 4. koalisyon hükümeti zamanında yasalaşmıştır.⁷

Türkiye’de nüfus azaltıcı politikalara geçişte en etkin küresel örgüt Rockefeller Vakfı olmuştur. Çalışmanın kapsamı dikkate alınarak Vakfın, 1965 yılında nüfus planlaması çıkana kadar yapmış olduğu çalışmalardan bazı örnekler verilmiştir.

⁵Tanoğlu, A. (1952-1953). Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951). İstanbul Üniv. İktisat Fak. Mecm., Cilt: 14, No: 1-4, İstanbul, s. 132.

⁶Doğanay, H. (1997). Türkiye Beşerî Coğrafyası. MEB. Yay. 2982, ISBN 975.11.1055.6, İstanbul, s.158.

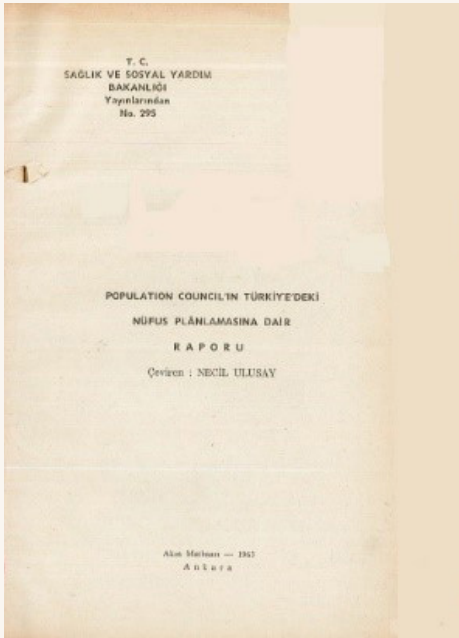
⁷Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 38, 01.04.1965, s. 32-33.

Rockefeller Vakfı ve Population Council/Nüfus Konseyi

Rockefeller Vakfı nüfus konusundaki çalışmalarını kendisine ait bir kuruluş olan Population Council/Nüfus Konseyi vasıtasıyla yürütmektedir. Population Council, Rockefeller Vakfı'nın nüfusla ilgili çalışmalar yapan kuruluşudur. 1952 yılında John D. Rockefeller III. tarafından kurulmuş, Birleşmiş Milletler'den çok önce nüfus konusunda çalışmaya başlamıştır. Temel ilgi alanı, dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğum kontrolünü yayımlaştırmak, nüfus artışını azaltmak ve bu konuda çalışmalar yapmaktır. İlk yıllardan itibaren gebeliği önleyici yöntemler konusunda biyomedikal araştırmalar yapmış, bu alanda ilk araştırma laboratuvarından birini kurmuştur.

Population Council, 1955 yılında Hindistan'a aile planlaması programı kurmasını tavsiye etmiş, 1959'da Pakistan'a bir heyet göndererek teknik destek vermiştir. 1961- 1965 yılları arasında Tayvan, Tunus, Güney Kore, Türkiye, Tayland, Filipinler, Kenya, Fas ve İran'a aile planlaması programı konusunda destekleri olmuştur. 1965 yılında, aile planlaması programları ve doğum kontrol yöntemlerinin araştırılması ve geliştirilmesi amacıyla, Ford Vakfıyla birlikte, Birinci Uluslararası Aile Planlaması Konferansı'nı düzenlemiştir. İlk yıllarda özellikle az gelişmiş ülkelerde aile planlamasının demografik, biyolojik ve tıbbi yönlerine yönelik burslar, araştırma desteklerine yoğunluk vermiştir. Özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde nüfus artışının azaltılması amacıyla yeni doğum kontrol teknolojileri/yöntemleri geliştirmeyi amaç edinmiştir.

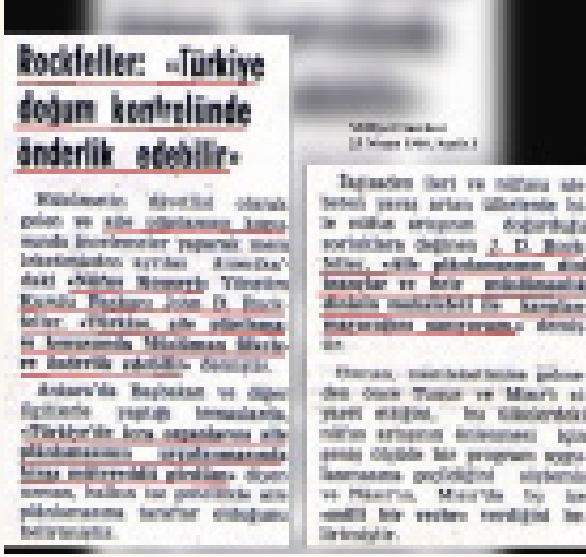
Bursiyerleri vasıtasıyla az gelişmiş ülkelerde yoğun bir aile planlaması programı yürütmektedir. Merkezi New York'ta bulunan Population Council, günümüzde Afrika, Asya ve Latin Amerika'da 18 ofisi bulunan ve 60'tan fazla ülkede faaliyet gösteren bir kurumdur.

Rockefeller Vakfı Türkiye nüfusuyla ilgili faaliyetlerinin bir bölümünü Population Council vasıtasıyla yürütmüştür. Tüm dünyada olduğu gibi Population Council'in Türkiye'de nüfus planlaması konusunda çok çeşitli faaliyetleri olmuştur. Çalışmanın kapsam ve amacı dikkate alınarak, bu faaliyetlerden sadece birkaç örnek verilmiştir.

Population Council, doğum kontrolü ve nüfus planlaması konusunda Türkiye'de faaliyette bulunmuş önemli uluslararası örgütlerden biridir. 1950'lerin ortalarından itibaren Türkiye'de yoğun olarak faaliyet göstermeye başlamış, doğum kontrolü ve nüfus planlaması konusunda çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, bu konularda çalışanlara maddi destek ve eğitim bursu vermiştir. Rockefeller Vakfı'nın nüfus planlaması konusunda Türkiye'de yaptığı en önemli ve etkili faaliyeti, Population Council'in 1963 yılında hazırlanan bir rapor olmuştur. Population Council Başkanı Dr. Notestein Şubat 1963'de Ankara'ya gelerek çeşitli temaslarda bulunmuştur. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra, Nisan 1963'te, Population Council'dan bir ekip, Türkiye'ye

gelmiş ve bir rapor hazırlamıştır. Sağlık Bakanlığı için yapılan çalışma, "Population Council'in Türkiye'deki Nüfus Plânlamasına Dair Raporu" adını taşıyordu. Bu çalışma Population Council'in nüfus planlaması konusunda Türkiye'de yapmış olduğu en önemli faaliyetlerden biriydi. Esas itibarıyla, Population Council'in faaliyet yürüttüğü ülkeler için hazırladığı standart bir rapordur.

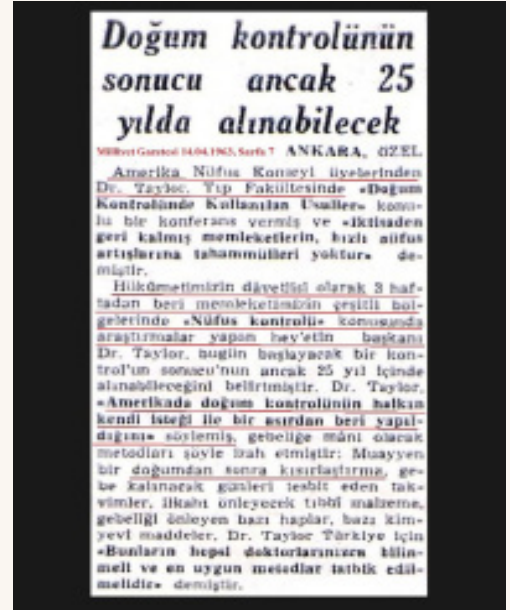

Yetmiş yedi sayfa tutarındaki raporun dipnotlarında sadece 3 esere atıf yapılmıştır. Bunlar; Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl, 1963-1967) ve İ. B. Tauber’in 1958 tarihli Türkiye’nin Nüfusu ve Modernleşmesi isimli makalesidir. Raporun akademik bir niteliği yoktur. Ancak Türkiye’de nüfus planlamasının yol haritası olmuş ve nüfus planlaması büyük ölçüde bu rapora göre yapılmıştır. Raporda önerilen hemen bütün hususlar zaman içinde uygulamaya konulmuştur. 1965’de uygulamaya başlanan nüfus azaltıcı politikalara geçişte en temel kaynak olmuş, önemli bir rol oynamıştır.

Population Council tarafında yürütülen küresel nüfus planlama fikrinin Türkiye’de yayılmasını sağlayan raporun asıl amacı, ülkelerin nüfus yapısını iyileştirmek değil, doğumları azaltarak küresel hegemonik güçlerin çıkarları doğrultusunda hedef ülkedeki nüfusu kontrol altına almaktır.

Rockefeller Vakfı, Population Council himayesinde 1955, 1956 ve 1957 yıllarında doğum kontrolünü teşvik etmek için genel ilkelerin geliştirilmesi ve tanımlanması amacıyla bir dizi toplantı düzenlenmişti. Bu konferanslardan biri de Türkiye’de yapıldı. Mart 1957’de İstanbul Üniversitesi İktisat ve Siyaset Bilimi Bölümü’nde “Nüfus Artışı ve Ekonomik Kalkınma” konulu bir sunum yapmak üzere Oxford Koleji’nden Profesör H. J. Habakkuk davet edilmişti.⁸ Vakıf, bu tür akademik faaliyetleri, nüfus planlaması konusunda çalışacak akademisyenler ile irtibat kurma ve kamuoyu oluşturma aracı olarak kullanmıştır.

Population Council’in Başkanı olan J. D. Rockefeller 3rd, 1963 yılında Türkiye’ye gelmiş, aile planlaması konusunda çeşitli temaslarda bulunmuştur. Milliyet Gazetesi’nde çıkan habere göre Rockefeller, Türkiye’nin aile planlaması konusunda Müslüman ülkelere önderlik yapabileceğini söylemiştir. Ayrıca başbakan ve yetkili kişiler ile yaptığı görüşmelerde, Türkiye’de yetkili organların aile planlaması konusunda kararsız olduğu kanaatine vardığını ifade etmiştir. Ülkemize gelmeden önce Tunus ve Mısır’ı ziyaret eden Rockefeller, bu ülkelerdeki nüfus artışının önlenmesi için geniş ölçüde bir program uygulamasına geçildiğini ve Nasır’ın, Mısır’da bu işe milli bir veçhe verdiğini söylemiştir.⁹

⁸Aktaran: Serdar Furtuna, 2023, Taming DemographyActors, Dynamics, and Events in the Transition inPopulation Policies of Turkey from Pronatalism to Antinatalism between 1950 and 1965. Ph.D. Thesis, Atatürk Institute for Modern Turkish History at BoğaziçiUniversity, İstanbul, s. 72.

⁹ Milliyet Gazetesi, 25 Şubat 1966, s.3.

doğum yanlısı politikalardan radikal bir sapma olmuştur. Bu rapordan 2 yıl sonra Nüfus Planlaması Hakkında Kanun çıkmış, Türkiye'de nüfus azaltıcı politikalar dönemi başlamıştır.

Türkiye için hazırlandığı ileri sürülen bu rapor, aslında ülkenin nüfus özellikleri ve demografik yapısına göre hazırlanmamıştır. Nüfus Konseyi'nin nüfus planlaması çalışmalarını yürüttüğü ülkeler için hazırladığı standart bir rapordur. Raporun amacı, ülkelerin nüfus niteliklerini artırmak değil, küresel hegemonik güçlerin, başta güvenlik olmak üzere, dünya nüfusunu kontrol altına alma çabasıdır.

KAYNAKÇA

- Doğanay, H. (1997). *Tùrkiye Beşeri Coğrafyası*. MEB. Yay. 2982, ISBN 975.11.1055.6, İstanbul.
- Furtuna, S. 2023, Taming Demography Actors, Dynamics and Events in the Transition in Population Policies of Turkey from Pronatalism to Antinatalism between 1950 and 1965. Ph.D. Thesis, Atatùrk Institute for Modern Turkish History at Boğaziçi University, İstanbul.
- Tanođlu, A. (1952-1953). Bulgaristan Tùrklerinin Son Gùç Hareketi (1950-1951). *İstanbul Üniv. İktisat Fak. Mecm.*, Cilt: 14, No: 1-4, İstanbul, s. 128-161.
- Tanođlu, A. (1966). *Beşeri Coğrafya Nùfus ve Yerleşme Cilt I*. İstanbul Üniv. Yay. No: 1183, 1966, İstanbul.
- Yùcel, T. (1966). Milli Menfaatlarımız Bakımından Nùfus Siyasetimiz. *Tùrk Kùltürù, Tùrk Kùltürù Araştırma Enst.* Sayı: 80, Yıl VII, Haziran 1969, Ankara, s. 546-553.
- Zaim, S. (1957). Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor. *İstanbul Üniv. İktisat Fak. Mecm.* Cilt: 19, Sayı: 1-4, İstanbul, s. 435-448.

TÜRKİYE’DE NÜFUS PLANLAMASI: TARİHSEL SÜREÇ VE YAŞANAN DEĞİŞİMLER

Dr. Fikret YAMAN¹
fikret.yaman@aile.gov.tr

ÖZET

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de nüfus uzun yıllar boyunca güçlü bir ülke olmanın temel faktörlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte 1960’lı yılların başından itibaren doğurganlığı azaltıcı politikalara geçiş yapılmıştır. Türkiye’de uygulanan anti-natalist nüfus politikalarının tam olarak anlaşılabilmesi için tarihsel sürecin doğru bir şekilde okunması ve anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Bu çalışmada, Türkiye’deki nüfus planlamasına ilişkin çalışmalar uluslararası boyut ile birlikte ele alınmıştır. Bunun yanında, yıllar içerisinde nüfus politikalarındaki değişimler, üç çocuk politikası ile başlayan pro-natalist politikalar, güçlü nüfus yapısına sahip olunması yönündeki engeller ve yapılması gereken çalışmalara kısaca yer verilmiştir.

¹ Dr., Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile Enstitüsü Genel Müdürlüğü Aile ve Nüfus Politikaları Daire Başkanı

Nüfus Politikalarına İlişkin İlk Çalışmalar

Nüfus sorunu ile ilgili ilk demografik araştırma çağruları, 1920'li yılların başında ABD'deki filantropistlerden gelmiştir. Edward S. Scripps, 1922 yılında Scripps Nüfus Sorunları Araştırma Vakfını kurmuş ve Vakfın direktörü olarak Malthus üzerine tezi bulunan Warren S. Thompson'ı belirlemiştir. Scripps'in 1926 yılındaki ölümü sonrası Rockefeller Vakfı, alt birimi olan Laura Spellman Rockefeller Memorial Vakfı aracılığıyla projeyi desteklemeye devam etmiştir (Fisher, 1983).

II. Dünya Savaşından önce demografi konusuna fon sağlayan ilk özel vakıflar, Rockefeller Vakfı ve Milbank Memorial Vakfı'dır. Frederick Osborn'un girişimleri ve Milbank Vakfının destekleriyle Frank W. Notestein tarafından Princeton Üniversitesinde Nüfus Araştırmaları Ofisi (Office of Population Research/OPR) kurulmuştur (Furtuna, 2023).

Modern demografinin mimarlarından olan Notestein'in kariyerinin belirgin özelliklerinden biri, etkili kurumsal yapılar oluşturmasındaki başarısıdır. Bunların en önemlileri Princeton Üniversitesi Nüfus Araştırmaları Ofisi, Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü ve Nüfus Konseyi'dir (Coale, 1983; Ryder, 1984).²

Nüfus Konseyi tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke için nüfus planlaması noktasında etkin çalışmalar yürütülmüştür. Türkiye'nin nüfus planlamasına ilişkin ilk raporunun da Notestein'in başında olduğu Nüfus Konseyi ekibi tarafından hazırlandığı dikkate alındığında, bu kısa tarihsel bilgilerin verilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

Türkiye'de Anti-Natalist Politikalara Geçiş

Türkiye tarafından 1960'lı yıllara kadar güçlü bir nüfus yapısına sahip olunmasına öncelik verilmiştir. Bununla birlikte, 1960'lı yılların başından itibaren nüfus politikalarında değişikliğe gidilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın talebi üzerine 1963 yılında Rockefeller Vakfına ait Nüfus Konseyi/Population Council tarafından "Population Council'in Türkiye'deki Nüfus Planlamasına Dair Raporu" yayımlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 1963). Söz konusu raporda, Türkiye'de doğurganlık hızının düşürülmesi için mevzuattan kurumsal yapılara, eğitimden sağlık alanına, tarımdan milli savunmaya kadar birçok alanda kapsamlı düzenlemelerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Bahse konu raporun giriş kısmında ise Türkiye'de nüfus sorunu ile mücadelenin üç şarta bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bunlar:

- (1) Gerek Sağlık Bakanlığı ve gerekse iş birliğine ihtiyaç duyulacak diğer bakanlıklarla, hükümet kurumlarında sözünü geçirebilecek **yüksek vasıflı, yeterli ve kudretli bir kişiye liderliğin** verilmesi,
- (2) Aile ve milli refah bakımından taşıdığı önemi anlatacak bilgileri yaymak maksadıyla **kuvvetli bir halk eğitimi programının** geliştirilmesi,
- (3) Tecrübeler ışığında kazanılan bilgilerin devamlı surette programa (Nüfus Planlaması Programı) gelmesini sağlayacak bir araç olmak üzere, tatbiki gelişmelerle yürüyen bir **araştırma programının derhal başlatılması**.³

² Nüfus Planlaması Raporunda kast edilen araştırma kontraseptif kullanımına ilişkin bilgi, tutum ve uygulama (Knowledge, Attitude and Practice/KAP) araştırmasıdır. Türkiye'de ilk KAP araştırması, Nüfus Konseyinin girişimi, rehberliği ve finansal desteği ile 1963 yılında başlamıştır. KAP araştırmaları serisi, 1993 yılından itibaren Nüfus ve Sağlık Araştırması adıyla devam etmektedir. Söz konusu araştırma, 1968 yılından günümüze kadar Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılmaktadır. KAP araştırması, doğum kontrolüne, kontraseptif kullanımına, karşılanmamış aile planlaması ihtiyacına odaklanan bir araştırmadır. KAP araştırmaları; nüfus kontrol politikalarına bilimsel dayanak oluşturarak, doğum kontrolü lehine hem kamuoyunun hem de siyasi iradenin şekillenmesine katkıda bulunmaktadır (Marino, 1971, Warwick, 1993).

³ Bkz. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/10/2026-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf>, Erişim: 08.11.2025

Nüfus Konseyi’nin raporunun yanı sıra 1963 – 1967 yıllarını kapsayan Birinci Kalkınma Planında “Yeni nüfus politikası” bölümünde, nüfusun artırılması yönündeki politikanın o günün şartlarına uymadığı ve nüfus/aile planlamasını yasaklayan hükümlerin “hemen” değiştirileceği ifade edilmiştir (Birinci Kalkınma Planı, 1962). Birinci Kalkınma Planı ve Nüfus Planlaması Raporunda, Türkiye’de nüfusun kontrol altına alınması hususu sürekli olarak dile getirilmiştir. Türkiye’nin ilk kalkınma planında, nüfus artışı ve kalkınma arasında zıt bir ilişki olduğu iddia edilmiştir. Bu yaklaşım, Türkiye’nin sonraki kalkınma planlarında da yer almıştır (Kalkınma Planları, 2025).

Türkiye, 1960’lı yılların başından itibaren antinatalist nüfus politikasını benimsediğinde bu yeni yaklaşım doğrultusunda hukuksal düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bu çerçevede, ilk olarak 1965 yılında Nüfus Planlaması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile birlikte gebeliği önleyici yöntemler serbest bırakılıp teşvik edilirken tıbbi zaruretlar dışında gebeliğin sona erdirilemeyeceği veya sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesinin yapılamayacağı kayıt altına alınmıştır. Mezkûr Kanunda, nüfus planlaması zaruretinin halka duyurulması ve bu hususlarla ilgili eğitim, öğretim ve uygulamanın askeri, resmi ve gönüllü kuruluşlarla birlikte yürütüleceği hüküm altına alınmıştır. Nüfus planlaması ile ilgili ikinci düzenleme ise 1983 yılında yürürlüğe giren Nüfus Planlaması Hakkında Kanun’dur. Bu Kanun ile birlikte kürtaj, kısırlaştırma/sterilizasyon ve kastrasyon/hadım etme yasal hale gelmiştir.

1965 yılında kurulan Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü, 1983 yılında yeni bir yapılanma ve organizasyon ile Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Sağlık Bakanlığı merkez teşkilatının yanı sıra taşra teşkilatında Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri kurulmuştur. 2012 yılında Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü kapatılarak, bu hizmetler Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kadın ve Üreme Sağlığı Daire Başkanlığına ve Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığına devredilmiştir.

Pro-Natalist Politikalara Dönüş, Yapılan Çalışmalar ve Güçlü Nüfus Politikasının Önündeki Engeller

Türkiye’de, doğum oranlarında meydana gelen azalmaya paralel olarak 2007 yılından itibaren “üç çocuk politikası” dile getirilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planından (2007 – 2013) itibaren kalkınma planlarında aile planlaması hizmetlerine yer verilmemesi, politikalarda değişikliğe gidildiğinin somut bir göstergesidir.

Onuncu Kalkınma Planında (2014 – 2018) ise ilk defa “doğurganlığın tedricen artırılması” hedefine yer verilmiştir. On İkinci Kalkınma Planında (2024-2028) “Doğurganlığın nüfusun yenilenme seviyesinin üzerinde tutulması ve **ikiden fazla çocuk sahibi olmanın desteklenmesi suretiyle sağlıklı ve dinamik nüfus yapısının korunması**” temel amaç olarak belirlenmiştir.

Doğurganlığın artırılması hedeflenmesine rağmen Türkiye’de son yıllarda doğurganlık hızı ülke tarihinin en düşük oranlarına gerilemiş olup 2024 yılında bu oran 1,48’e kadar düşmüştür. 2025 yılında doğurganlık hızının 1,42 seviyelerine ineceği tahmin edilmektedir.

Doğurganlık hızındaki düşüşün birçok nedeni bulunmaktadır. Aile yapısı ve evlilik kurumunda meydana gelen değişimler bu anlamda ön plana çıkmaktadır. Bongaarts ve Watkins’e (1996) göre, evlenme yaşının düşük olduğu toplumlarda doğal doğurganlık oranı en yüksek iken evlenme yaşının yüksek olduğu durumlarda ise doğurganlık oranları en düşüktür. Türkiye’de ilk evlenme ve ilk anne olma yaşı 30’a yaklaşmıştır. Öte yandan, Türkiye’de yıllar içerisinde çocuk sayısında meydana gelen değişim çarpıcıdır. Günümüzde hanelerin %57,2’sinde artık çocuk bulunmamaktadır. Hiç evlenmeme oranları ise yıllar içerisinde ciddi oranda artmış durumdadır. Tek başına yaşayan birey sayısı ise %20’ye ulaşmıştır.

Nùfus politikaları dahil herhangi bir alanda çalışmanın yapılabilmesi için yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye pro-natalist nùfus politikasını benimsemekle birlikte nùfus planlamasına yönelik yasal düzenlemelerin yürürlükte olduğu ortadadır. Anayasa'nın 41.maddesinde "Devlet... aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar." hükmüne yer verilmiştir. Anayasa'nın yanı sıra 1983 tarihli Nùfus Planlaması Hakkında Kanun, Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük ve ilgili diğer mevzuat yürürlükte kalmaya devam etmektedir.

Öte yandan, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının girişimleriyle 2024 yılından itibaren güçlü aile ve nùfus yapısına sahip olunması amacıyla önemli bazı adımlar atılmıştır. Mezkûr Bakanlık bünyesinde ilk defa nùfus politikaları alanında bir daire başkanlığı ve bunun akabinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Başkanlığında Nùfus Politikaları Kurulu kurulmuştur. Bahse konu Kurul, ulusal düzeyde güçlü bir nùfus yapısına sahip olunması amacıyla oluşturulan ilk kurumsal yapılanmadır. Bunun yanında 2025 yılının Aile Yılı ve 2026 – 2035 yıllarının Aile ve Nùfus On Yılı ilan edilmiş olması kayda değer gelişmeler arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Küresel nùfus politikaları ile benzer şekilde, 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de doğurganlık artışı ve kalkınma arasında zıt bir ilişki kurulmuştur. Türkiye'nin gelişip kalkınabilmesi için nùfusunu azaltması gerektiği yönündeki suni korkunun gerçek olmadığı günümüzde açıkça ortaya çıkmıştır.

Buna karşılık, doğurganlık hızında meydana gelen belirgin düşüş başta olmak üzere aile ve nùfus yapısında meydana gelen değişimler tedbir alınmaması halinde Türkiye'nin orta ve uzun vadede ciddi sorunlarla karşılaşabileceğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, pro-natalist nùfus politikasından sonuç alınabilmesi için ilk adım olarak 1960'lı yıllardan günümüze kadar devam eden anti-natalist uygulamaların doğru bir şekilde tahlil edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, 11272, 3 Aralık, 1962.
- Bongaarts, J., & Watkins, S. C. (1996). Social interactions and contemporary fertility transitions. *Population and development review*, 639-682.
- Coale, A. J. (1983). Frank W. Notestein, 1902-1983.
- Ryder, N. B. (1984). Frank Wallace Notestein (1902-1983). *Population Studies*, 38(1), 5-20.
- Fisher, D. (1983). The role of philanthropic foundations in the reproduction and production of hegemony: Rockefeller foundations and the social sciences. *Sociology*, 17(2), 206-233.
- Furtuna S. (2023) “*Taming Demography: Actors, Dynamics, and Events in the Transition in Population Policies of Turkey from Pronatalism to Antinatalism between 1950 and 1965*”, Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi ve École des Hautes Études en Sciences Sociales
- Kalkınma Planları (2025). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> adresinden erişim sağlanmıştır.
- Marino, A. (1971). KAP surveys and the politics of family planning. *Concerned Demography*, 3(1), 36-75.
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (557 S.K.), T.C. Resmi Gazete, 11976, 10 Nisan 1965.
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (2827 S.K.), T.C. Resmi Gazete, 18059, 27 Mayıs 1983.
- Sağlık Bakanlığı (1963). *Population Council’in Türkiye’deki Nüfus Planlamasına Dair Raporu*, no. 295, Ankara
- Warwick, D. P. (1993). The KAP survey: Dictates of mission versus demands of science. *Social research in developing countries: surveys and censuses in the third World*. Chichester (UK): Wiley, 1, 349-364.

CİNSİYETSİZLEŞTİRME AKIMLARININ YAYGINLAŞMASINDA KÙLTÜR VE SANATIN ROLÜ

Dr. Fatma EROĞLU GENÇ¹
fatimaeroglugenc@gmail.com

ÖZET

Cinsiyetsizleştirme akımlarının kitleselleşmesinde, özellikle gençler ve çocuklar arasında normalleştirilip özendirilen bir tutum hâline gelmesinde, kùltür ve sanat araçlarının son derece etkili olduğu söylenebilir. Ülkemizde de dünya genelindeki eğilimlerle paralel biçimde, dijital platformlar, sinema, diziler, sosyal medya platformları, bilgisayar oyunları, edebi eserler, sanat dünyasında öne çıkarılan şahsiyetler gibi kanallarla eşcinsellik örgütlü bir şekilde normalleştirilmeye ve yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu mecralar, günlük ekran süreleri uzun saatlere ulaşmış çocuklar ve gençlerin gün içerisinde meşgul oldukları dijital içeriklerin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Çocuklar ve gençler, başlangıçta yabancı ve rahatsızlık verici bulsalar dahi, bu tür içeriklere sürekli maruz kalmaları sonucunda zaman içinde eşcinsel yönelim ve tutumları olağanlaştırdıkları bir zihinsel ve duygusal dönüşüm yaşayabilmektedirler. Bu platformların tümünde duygusal bağ kurarak izlenip takip edilen karakterlere duyulan hayranlık, bu kimselerin sözlerinin ve davranışlarının filtresiz bir biçimde taklit edilmelerine neden olabilmektedir. Cinsiyetsizleştirme akımları Türkiye'nin gündemine kendi toplumsal şartlarının ve tarihsel serüveninin bir sonucu olarak değil, batının kültürel hegemonyasının bir sonucu olarak girmiştir. Bu noktada bilhassa gençlerin kendi kùltürleriyle güçlü bir bağ kurması durumunda, dışarıdan gelen kültürel etkiyi büyük ölçüde püskürtülebilecekleri söylenebilir. Bu bağ ancak gençlerin, kendi kùltürlerinin paradigmasını ifade eden, estetize eden ve idealleştiren araçlar ve içeriklerle daha yoğun bir biçimde muhatap olmasıyla kurulabilir.

Anahtar Kelimeler: *Cinsiyetsizleştirme, kùltür, sanat, kültürel hegemonya, kültürel değişim.*

¹ Bağımsız Araştırmacı

GİRİŞ

Hâkim kılınmak istenen her türlü anlatının, fikrin ve ideolojinin tanıtılması ve yaygınlaştırılmasında en güçlü araçlar kültür ve sanat ürünleridir. Bir sinema filmi, edebi bir roman yahut bir müzik parçası, muhatabın edilgen ve duygusal olarak etkilenmeye açık olduğu anlarda hedeflenen mesajların iletilmesi için oldukça etkin araçlara dönüşebilir (Bourdieu, 1991; Fiske, 2002; Hall, 2005). İnsanlar bir fikri kabul etmek için o fikrin rasyonelliği ve iç tutarlılığı gibi daha yüksek beklentilere sahiplerdir. Buna karşın hikâyeler ve sembolik formlar sorgulamaya daha kapalı ve etki gücü daha yüksek araçlardır. Düşünceden çok duygunun ve hislerin hâkim olduğu böyle bir vasatta rasyonel zemin büyük oranda kaybolmakta ve kitleler daha kolay manipüle edilip yönlendirilmektedir.

Bugünün dünyasında kitleleşme ve meşruluk kazanma hedeflerine ulaşmak için kültür-sanat araçlarını ustalıkla kullanan ideojilerden birisi de cinsiyetsizleştirme akımlarıdır. Tarihsel sürece göz atıldığında cinsiyetsizleştirme akımlarının Avrupa ve Amerika'da son elli yıllık süreçte ülkemizde ise son on beş yıllık süreçte giderek artan düzeyde gündemi meşgul ettiği görülmektedir. Bu noktada takip edilen en büyük strateji görünürlüğü artırmaktır. Her türlü kültür sanat içeriğinde görünürlük, LGBT hareketinin algıları dönüştürmesi hedefi açısından vazgeçilmez bir yöntemdir (Gamson, 2005). Görünürlük, kitlelere başlangıçta rahatsız edici gelen yahut reddedilen fikirlerin, davranışların ve formların, yoğun maruziyet neticesinde zamanla kanıksanmasına imkân tanımaktadır. Bu süreçte bir ideolojinin, kültürün veya değerın zorlayıcı değil, cazip bir şekilde yayılması anlamına gelen yumuşak güç stratejisi uygulanmaktadır (Nye Jr., 2004).

Cinsiyetsizleştirme akımları ülkemizde dünya genelindeki eğilimlerle paralel biçimde, dijital platformlar, sinema, diziler, sosyal medya platformları, sanat ve müzik dünyasında öne çıkarılan şahsiyetler, bilgisayar oyunları, edebi eserler gibi kanallarla örgütlü bir şekilde normalleştirilmeye ve yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Araştırmamızda ülkemizde cinsiyetsizleştirme akımlarını yaygınlaştırmak için kullanılan kültür ve sanat araçları konu edilmiştir.

Cinsiyetsizleştirmeyi yaygınlaştıran kültür sanat araçları

Türkiye, eşcinselliğin yaygınlaşması, özendirilen bir değer haline gelmesi, eşcinsel birlikteliklerin evlilik ve aile olarak tanımlanması gibi konularda hem devlet hem toplum bazında reddedici bir duruşa sahiptir. Bu yaklaşım, eğitim müfredatlarında da benzer şekilde yansımakta; pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi bu tür içeriklere yer verilmemektedir (Arslanoğlu, 2024). Buna karşın ülkemizde küresel ölçekte gözlemlenen eğilimlere paralel olarak, cinsiyetsizleştirme akımlarının çeşitli kanallar aracılığıyla yaygınlaştırıldığı görülmektedir. Bu kanalların en etkili olanları, kolay ulaşılabilir tabiatı, denetim imkânının zayıf olması ve ülke sınırlarını aşan küresel yapısı nedeniyle dijital araçlardır.

Bu araçlar içinde LGBT aktiviziminin görünürlüğünü artıran en önemli kanallardan birisi sinema ve dizi sektörüdür. ABD'de kırk yıldır faaliyet gösteren ve medya-eğlence sektöründe LGBT temsiliyi iyileştirmeyi amaçlayan bir kuruluş olan GLAAD, her yıl on büyük film şirketinde LGBT'li karakterlerin sayısını, niteliğini ve çeşitliliğini raporlamaktadır. Raporun hazırlanmasında esas alınan film şirketleri Amazon Studios, Apple TV+, Netflix, Sony, The Walt Disney Studios, Warner Bros Discovery gibi dünya çapında yaygınlık arz eden firmalardır. 2024 yılı raporuna göre bu şirketler tarafından çıkarılan filmlerin %23,6'sında (yani 250 filmde 59'unda) LGBT'li karakterler yer almaktadır. Bu rakamların oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşın LGBT aktivizmi bu sayıyı az bulmakta ve film ve dizilerdeki eşcinsel temsiliyi artırmaları için film şirketleri üzerindeki baskısını sürdürmektedir. (GLAAD, 2025).

Özellikle geleneksel TV kanallarına kıyasla gençler tarafından çok daha yoğun biçimde takip edilen dijital yayın platformları eşcinsellik temasını yoğun biçimde işleyen mecralar olarak öne çıkmaktadır (Çelik & Çelik, 2024; Sender, 2025). Bu platformların, yayın politikaları kapsamında, bilhassa eşcinselliğin konu edildiği senaryoları tercih ettiği ve açıktan eşcinselliğin normalleştirilmesini hedefleyen bir yaklaşımı benimsediği bilinmektedir (Muhammad, 2022). Dijital platformlar içinde özellikle Netflix bu tarz içeriklerin yoğunluğu açısından dikkat çekmektedir. Netflix'te dizi, çizgi film, belgesel ve show programları gibi pek çok farklı kategoride eşcinsel içeriklerin bulunduğu yüzlerce içerik bulunmaktadır (Netflix, 2025).

Bu bağlamda işaret edilmesi gereken bir diğer etkili araç K-pop endüstrisidir. K-pop, Güney Kore devleti tarafından bir ekonomik getiri ve pazarlanabilir bir endüstriyel ürün olarak görülmektedir. K-pop sektörü eliyle öne çıkarılan sanatçılar, çocuk yaştan itibaren oldukça ağır eğitimlerden geçmekte ve belli standartlara uymaları sağlanmakta; bu sayede tüm dünyada gençler tarafından hayranlıkla takip edilen ve taklit edilen “idol” tipler üretilmektedir. K-pop bünyesinde ortaya çıkan müzik gruplarının ve sanatçıların sosyal medya üzerinden örgütlenen, milyonlarca üyesi bulunan ve zaman zaman fanatik taraftarlık özellikleri gösteren hayran gurupları bulunmaktadır (Parmaksız, 2022). K-pop endüstrisi genel yaklaşımı itibariyle eşcinselliği destekleyen bir yayın politikasına sahiptir. Bunun bir yansıması olarak genç sanatçıların cinsiyet farklarının ayırt edilemeyeceği biçimde giydirildiği, makyajlandığı ve dans ettirildiği görülmektedir ki bu anlayış, özellikle genç kitleler üzerinde cinsiyet algısının bulanıklaşmasına yol açabilecek sembolik bir temsil biçimi olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak sektördeki sanatçılar şarkı sözleri, kişisel sosyal medya hesapları ve basın açıklamalarında LGBT'yi destekleyici tarzdaki açıklamalar yapmaktadırlar (Hwang, 2008; Oh, 2015).

Ne yazık ki ülkemizde az da olsa daha ziyade yabancı kaynaklardan Türkçe'ye tercüme edilerek yayımlanan bazı çocuk ve gençlik edebiyatı eserlerinde de eşcinselliğin tanıtılıp yaygınlaştırıldığı içeriklere rastlamak mümkündür. Okul öncesi ve ilk okuma dönemi gibi daha küçük yaşlara hitap eden kitaplarda iletilmek istenen mesajların çoklukla sezdirerek ve örtük bir biçimde verildiği buna karşın ortaokul ve üstüne hitap eden eserlerde açıktan verildiği görülebilir (Eroğlu Genç, 2025). Kısaca Japonya kökenli animasyon tarzındaki çizgi roman ve film türleri olarak tanımlanabilecek animeler de günümüzde oldukça geniş bir izleyici kitlesi tarafından takip edilmektedir. Bu yayınlarda, eşcinsellik teması sıkça işlenen konular arasında yer almakta ve özellikle genç izleyiciler üzerinde belirli bir kültürel yönlendirme işlevi gördüğü değerlendirilmektedir (Bravo, 2022). Ülkemizde de gençler ve çocuklarda animeler çokça tüketilen içeriklerdir. Ülkemizde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çatısı altında hizmet veren Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu, eşcinsel içeriklerin yer aldığı kitapları çocukların ve gençlerin manevi gelişimleri üzerinde olumsuz tesirde bulunduğu gerekçesiyle muzır ilan etmektedir.(T. C. Resmî Gazete, 2024; T.C. Resmî Gazete, 2019; T.C. Resmî Gazete, 2024). Bu düzenleme bilhassa çocuk edebiyatı sahasında eşcinselliğin yer aldığı içerik sayısını azaltan önemli bir faktördür.

Yaygın biçimde kullanılan sosyal medya platformlarının büyük bir kısmının LGBT'yi destekleyen bir yayın politikasını benimsediği ve bu anlayışa aykırı içerikleri sınırlandırdığı bilinmektedir (Meta, 2025; Youtube, 2017). Instagram, Whatsapp, Facebook, YouTube gibi yaygın kullanılan sosyal medya mecraları çocuklarda ve gençlerde eşcinselliğe yönelik sempati geliştirmeyi amaçlayan çok sayıda içeriğe yer vermektedir. Lgbt aktivizmine yönelik eleştirel yaklaşımları ise nefret suçu kapsamında değerlendirerek kısıtlamaktadır. Bu da meselenin sadece tek taraflı bir biçimde tartışılmasına neden olmaktadır. İfade imkânları kısıtlanarak ve sosyal medya platformlarında belirgin bir biçimde tek sesli bir yapının hâkimiyeti sağlanarak muhalif eleştiriler ortadan kaldırılmaktadır. Bu platformlarda gençlerin, hormon kullanımı yoluyla nasıl ergenlik önleyici müdahaleler yapacakları gibi doğrudan bedensel bütünlüğe ve sağlığa zarar verici binlerce içerik yer alabilmekteyken, eşcinselliğin beden ve ruh sağlığı açısından risklerinin değerlendirildiği içerikler kaldırılmaktadır (Merter, 2025).

Yukarıda işaret edilen mecralar, çocuklar ve gençlerin gün içerisinde meşgul oldukları dijital içeriklerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. TÜİK verilerine göre ülkemizde yaşayan 6-15 yaş grubundaki çocukların %91,3'ü düzenli biçimde internet kullanmaktadır (*TÜİK Haber Bülteni*, 2024). Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkelerindeki 15 yaş altı gençler arasında internet bağlantılı bir akıllı telefonu bulunanların oranı % 98'e ulaşmıştır (OECD, 2025). Bu durum kapsamlı bir dijital kuşatma biçiminde nitelendirilebilir. Çocuklar ve gençler, başlangıçta yabancı ve rahatsızlık verici bulsalar dahi, bu tür içeriklere sürekli maruz kalmaları sonucunda zaman içinde eşcinsel yönelim ve tutumları olağanlaştırdıkları bir zihinsel ve duygusal dönüşüm süreci yaşayabilmektedirler.

Cinsiyetsizleştirme akımlarının yaygınlaşmasının bireysel ve toplumsal bazda pek çok değişime neden olacağı öngörülebilir, bunlardan birisi de nüfus dinamiklerine olan etkisidir. Bilindiği gibi eşcinsel birliktelikler, neslin devamını imkânsız kılan ilişkiler önermektedir. Hemcinsler arasındaki birlikteliklerden biyolojik olarak çocuk sahibi olmak mümkün değildir. Bu durum, insan neslinin devamını sağlayacak fitri birlikteliklerin azalmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede zikredilmesi gereken ve çok daha endişe verici bir gelişme olarak, cinsiyetsizleştirme akımları eliyle henüz çocuk sayılabilecek yaşlardaki gençlere biyolojik cinsiyetlerini baskılamanın bir yöntemi olarak ergenlik engelleyici ilaçların kullanılmasının salık verilmesidir. Bu ilaçlar insan bedeninde yol açtığı kalıcı etkiler nedeniyle sağlıklı cinsel gelişime ve çocuk sahibi olmaya engel olmaktadır. Üreme fonksiyonlarını geri dönüşümsüz bir biçimde ortadan kaldırdığı için cinsiyeti tümüyle iptal eden cerrahi müdahalelerin de insanların ebeveyn olma imkânını tümüyle ve geri dönüşümsüz bir biçimde ortadan kaldırdığına işaret edilmelidir (Bayraktar, 2025; Camenker, 2021; Sandıkçı, 2025).

Yukarıda işaret edilen somut sonuçlar kadar etkili bir diğer risk alanı, cinsiyetsizleştirme akımları tarafından önerilen yaşam biçimlerinin, kişilerin ve toplumların insani derinliklerini büyük ölçüde tahrip etmesidir. Günümüzde eşcinsel ilişkiler; fuhuş, bu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan hastalıklar, vücudu hırpalayan hormon takviyeleri, devamlı cerrahi müdahaleler, madde ve alkol bağımlılığı, düzensiz yaşam biçimleri, intihar eğilimleri ve rastlantısal çok partnerli ilişkiler gibi bireyi bedensel ve ruhsal olarak yorgun düşüren, insanın anlam arayışını tüketen ve olumsuz etkileyen pek çok unsurla birlikte ortaya çıkmaktadır (Camenker, 2021; Laumann vd., 1994; Nurius, 1983; Stall vd., 2003). Bu akımlarla, insanın bir şeyi istiyor olması temel ölçüt haline gelmektedir; haz veren her türlü eylem meşru kabul edilmektedir, insanı durduracak hiçbir sınırlandırıcı çerçeve kalmamaktadır. Bu yaşam tarzı, sonuç itibarıyla bireyin bir anlam ve değer dünyasına sahip olmasını da zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, kişileri hem bireysel hem toplumsal yaşamda, geleceği taşıyacak kuşak olma niteliğinden yoksun hâle getirmektedir. Çocuk sahibi olmak veya çocuk yetiştirmek için gerekli olan diğerkâmlık, fedakârlık, sadakat, iffet gibi değerlerden büyük oranda yoksun; çoklukla kendi iç dünyasının sorunlarıyla mücadele eden bir insan profili ön plana çıkmaktadır. Bu sayede insanın potansiyeli aşağı çekilmekte ve fiziksel ve ruhsal açıdan yaralanmış tiyolojiler üretilmektedir.

Cinsiyetsizleştirme akımlarının kültür ve sanat araçlarıyla meşrulaştırılmasında başvurulan temel söylemlerden biri, mağduriyet dilidir. Bu söylem, özellikle gençler arasında ilgi uyandırmakta ve kabullenme süreçlerini kolaylaştırıcı önemli bir faktör olarak öne çıkarılmaktadır. Eşcinsellerin baskı altında olduğu ve özgürlüklerinin kısıtlandığı üzerine kurgulanmış bir anlatı dili geliştirilmiştir. Günümüzde LGBT aktivitesi, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede hukuki açıdan güçlü bir konum elde etme çabası içerisinde. Bu bağlamda, bazı ülkelerde LGBT'nin norm dışı bir cinsel yönelim olarak değerlendirilmesinin nefret suçu kapsamına alınması, aykırı görülen akademik çalışmaların baskılanması ve farklı düşünen ebeveynlere karşı devlet müdahaleleri gibi oldukça sert ve baskıcı politikalar uygulanmaktadır. Mağduriyet söylemi, şüphesiz Batı'nın geçmişte bu gruplara yönelik

asimetrik müdahaleleriyle bağlantılı olarak öne sürülmektedir. Buna karşın Müslüman Türk toplumunun kültür-geleneklerinde ve hukuk pratiklerinde, eşcinsellere karşı Avrupadaki gibi vicdansız uygulamalara rastlanmamıştır (Rocke, 1997). Avrupada yakın döneme kadar görülen yakma veya işkence gibi cezalandırma örneklerine Osmanlı devlet pratiğinde de Cumhuriyet tarihinde de rastlanmaz. (Avcı, 2018) kültür ve inanç dünyamızda eşcinsellik norm dışı bir cinsel tutum olarak görülmüş, kitleselleşmesine müsaade edilmemiştir fakat Avrupadakine benzer bir cezalandırma pratiği gelişmemiştir, dolayısıyla mağduriyet söylemi Türkiye gerçeğini yansıtmamaktadır. Son tahlilde dışarıdan bir dayatma veya empoze olmadığı sürece, cinsiyetsizleştirme akımları Türkiye'nin kendi iç sorunları arasında doğal olarak ortaya çıkan bir problem alanı değildir, bugün yaşanan tartışmalar da dış kaynaklı ve sunidir.

SONUÇ

Cinsiyetsizleştirme akımları son elli yıllık süreçte Avrupa ve Amerika'da, son on beş yıldır da ülkemizde belirgin bir biçimde görünürlük kazanmıştır. Ülkemizde ve tüm dünyada bu görünürlük dijital mecralar başta olmak üzere büyük oranda kültür ve sanata araçlarıyla sağlanmaktadır. Cinsiyetsizleştirme akımlarının kitleselleşmesinde ve özellikle gençler ile çocuklar arasında normalleştirilip özendirilen bir tutum hâline gelmesinde dijital platformlar, sinema ve dizi yapımları, sosyal medya mecraları, bilgisayar oyunları, edebî eserler, sanat ve müzik dünyasında öne çıkarılan figürlerin kullanıldığı görülmektedir.

Cinsiyetsizleştirme akımlarının Türkiye'nin gündemine kendi toplumsal şartlarının ve tarihsel serüveninin bir sonucu olarak değil, batının kültürel hegemonyasının bir sonucu olarak girdiği ifade edilmelidir. Tarih boyunca kültürler birbirlerini çeşitli yollarla etkilemiştir; komşuluk ilişkileri, göç ve hatta savaş dahi kültürel etkileşimi sağlamaktadır. Bugünün dünyasında dijitalleşme bu etkiyi maksimize etmektedir. Bu etkileşimde daha güçlü araçlara sahip olan taraf diğer kültürler üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Yani güçlü kültürler, zayıf kültürleri etkilemekte ve şekillendirmektedir (Turhan, 2020). Bu noktada güçlülük veya zayıflık, söz konusu kültürlerin yaşam pratiklerinin erdemli olup olmaması veya ahlaki ölçülere uygunluğu gibi faktörlerden bağımsızdır ve daha ziyade sahip olunan araçlarla ilgilidir.

Fakat güçlü kültürlerin hâkimiyeti her daim makûs kader değildir. Zayıf kalan kültürün bireylerinin kendi kültürleriyle güçlü bir bağ kurması durumunda, dışarıdan gelen kültürel etki büyük ölçüde püskürtülebilmektedir. Bu da ancak, zayıf kalan kültürün, kendi paradigmasını ifade etme, örneklendirme, açığa çıkarma, estetize etme ve idealleştirme çabasıyla dengelenebilir.

KAYNAKÇA

- Arslanoğlu, N. Z. (2024). LGBT Aktivizminin Çocuk Ayrımcılığı (Childism) Bağlamında Okunması Berlin-Brandenburg Eyaleti, Cinsel Eğitim Ders Materyalleri Örneği. *JAS Güncel Sosyoloji*, 2(2), 70-99.
- Avcı, M. (2018). Osmanlı Hukukunda Livatanın Cezası. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), 15-45. <https://doi.org/10.15337/suhfd.447248>
- Bayraktar, Z. (2025). Trans Ameliyatları; Cinsiyetin Değiştirilmesi mi İptali mi? *Kriter*, 10(102).
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Polity Press.
- Bravo, A. (2022). *A Content Analysis of LGBTQIA+ Representation in Anime & American Animation* [Master's, California State University]. https://digitalcommons.csusb.edu/caps_thes_all/1329
- Camenker, B. (2021). *Eşcinsel Hayat Tarzının Sağlık Tehlikeleri: Somatik, Psikolojik, Toplum ve Aile Bakış Açısından Güncel Bulgulara Dayalı Çarpıcı Gerçekler* (G. Aktaş, Çev.; 1. bs). Kaknüs Yayınları.
- Çelik, T. N., & Çelik, Y. (2024). Uludağ Sözlük Üzerinden Yeni Normalin Toplumsal İnşasını Yaratmada Netflix'te Lgbtq Hikayeleri Kategorisi. *Sosyologca*, 23, 159-168.
- Eroğlu Genç, F. (2025). Türkçe Çocuk Edebiyatında Norm Dışı Cinselliği Özendirici Metinlerin Analizi. *Uluslararası Aile Sempozyumu III- 21. Yüzyılda Aile Olmak*. <https://istanbulailevakfi.org/uploads/2025/06/839773c8d286d569b6f3ecdd9a861c62.pdf>
- Fiske, J. (2002). *Introduction To Communication Studies*. Routledge.
- Gamson, J. (2005). The Intersection of Gay Street and Straight Street: Shopping, Social Class, and the New Gay Visibility. *Social Thought and Research*, 26. <https://doi.org/10.17161/STR.1808.5208>
- GLAAD. (2025). 2025 Studio Responsibility Index. <https://glaad.org/sri/2025/?utm>
- Hall, S. (2005). Encoding/Decoding. İçinde S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (Ed.), *Culture, Media, Language* (ss. 117-127). Routledge.
- Hwang, J. E. (2008). The Improper Desire for Knowledge: De-Gendering Curiosity in Contemporary Korean Women's Literature. *Korea: The Past and the Present (2 vols)*, 446. https://doi.org/10.1163/9789004217829_039
- Laumann, E., Gagnon, J. H., Michael, R. T., & Michaels, S. (1994). *The Social Organization of Sexuality: Sexual Practices in the United States*. The University of Chicago Press.
- Merter, M. (2025). *Hekaton'la Son Tango*. Ketebe.
- Meta. (2025). LGBTQ+ safety. https://www.meta.com/safety/communities/lgbtq/?srsltid=AfmBOool-aeBiBzDA7oadJjzNi12-7nzwYiMxXZuiBtaTN105SR7itU&utm_source=chatgpt.com
- Muhammad, K. (2022). *The Representation of Homosexuality in Netflix Shows: A Critical Discourse Analysis* [Master, University of Karbala]. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.15390.41283>
- Netflix. (2025). Gay & Lesbian Movies & TV. <https://www.netflix.com/browse/genre/100010>
- Nurius, P. S. (1983). Mental Health Implications of Sexual Orien. *The Journal of Sex Researc*, 19(2), 119-13.
- Nye Jr., J. S. (2004). Soft Power and American Foreign Policy. *Political Science Quarterly*, 119(2), 255-270. <https://doi.org/10.2307/20202345>
- OECD. (2025). *How's Life for Children in the Digital Age?* OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0854b900-en>
- Oh, C. (2015). Queering Spectatorship in K-pop: The Androgynous Male Dancing Body and Western Female Fandom. *The Journal of Fandom Studies*, 3(1), 59-78. https://doi.org/10.1386/jfs.3.1.59_1
- Parmaksız, E. (2022). *Küreselleşme ve Yeni Medyada Dijital İzler Kitle: K-Pop Türkiye Örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Rocke, M. (1997). *Forbidden Friendships: Homosexuality and Male Culture in Renaissance Florence*. Oxford University Press.
- Sandıkçı, T. (2025). Tedavi mi Telkin mi? Cinsiyet Disforili Ergenlerde Puberte Baskılamanın Kavramsal ve Klinik Değerlendirmesi. İçinde T. Sandıkçı & M. İ. Karaman (Ed.), *Tıbbi, Sosyal, Etik, Hukuki ve Dini Yönleriyle Cinsiyet*. İSAR Yayınları.

- Sender, K. (2025). The queer vanguard: How television streaming platforms promoted intersectional LGBTQ+ content to establish their brands. *Journal of Communication*, 75(3), 161-170. <https://doi.org/10.1093/joc/jqae049>
- Stall, R., Mills, T. C., Williamson, J., Hart, T., Greenwood, G., Paul, J., Pollack, L., Binson, D., Osmond, D., & Catania, J. A. (2003). Association of co-occurring psychosocial health problems and increased vulnerability to HIV/AIDS among urban men who have sex with men. *American Journal of Public Health*, 93(6), 939-942. <https://doi.org/10.2105/ajph.93.6.939>
- T. C. Resmî Gazete, 32553 194 (2024). 22 Mayıs 2024 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/05/20240522.pdf>
- T.C. Resmî Gazete, 30901 (2019). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/09/20190927.pdf>
- T.C. Resmî Gazete, 32553 (2024). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/05/20240522.pdf>
- Turhan, M. (2020). *Kùltür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik* (5. bs). Altınordu Yayınları.
- TÜİK Haber Bùlteni. (2024). Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-Usage-by-Children-2024-53638>
- Youtube. (2017). #ProudToBe standing with LGBTQ+ and Creators for Change. https://blog.youtube/creator-and-artist-stories/proudtobe-standing-with-lgbtq-and/?utm_source=chatgpt.com

CİNSEL KİMLİK GELİŞİMİ AÇISINDAN SOSYAL MEDYA VE DİJİTAL YAYINLAR

Ahmet Burak CAN¹

ahmetburak.can@isavak.org

Melih DEMİRCİ²

melih.demirci@isavak.org

ÖZET

Dijital çağın ilerlemesiyle birlikte, kimlik inşası süreci, geleneksel sosyal yapılarla (aile, sosyal çevre gibi) birlikte küresel ve çevrimiçi ağlara da kaymıştır. Bu değişim, özellikle çocukluk, ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki cinsel kimlik gelişimi için belirleyici ve karmaşık bir zemin oluşturmaktadır. Dijital platformlar, kişilerin kimliklerini keşfetme ve ifade etme biçimlerini yeniden tanımlamış, aynı zamanda yeni psikososyal zorlukları da beraberinde getirmiştir.

Cinsel kimlik, kişinin kendi biyolojik cinsiyetine yönelik hissini, kendisini erkek-kadın veya normatif olmayan başka bir kimlikte görmesine yönelik psikolojik algısını ifade etmektedir. Cinsel kimlik gelişiminde özellikle 0-3 ve 3-6 yaş bu bakımdan oldukça önemlidir. Bu dönemde çocuğun, cinsel kimlik gelişiminde önemli ölçüde gelişim sağlamış durumda olması beklenir (Eaton & Bargen, 1981). Bu durumlar ve ilgili çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, cinsel kimlik gelişiminin sosyal faktörlerden beslenerek inşa edilen bir süreç olduğu da dikkat çekmektedir.

Son yıllarda kliniklerde ve hastanelerde, cinsiyet hoşnutsuzluğu ve cinsel kimlik karmaşası başvurularında dramatik bir artış görülmektedir (Fuchs ve ark., 2020). Literatürde ise hızlı başlangıçlı disfori, cinsel kimlik karmaşası ve beden memnuniyetsizliği gibi durumların ekran kullanımıyla, medyadaki olumsuz içerik maruziyetiyle, ebeveyn tutumlarıyla olan ilişkisi üzerine kaydedilen araştırma bulguları da sosyal faktörlerin önemini değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır (Littman, 2018; Ward & Friedman, 2006). Sosyal medya platformları, dijital yayınlar ve ekran kullanımı; bu bakımdan başta çocuklar ve ergenler için olmak üzere cinsel kimlik gelişim süreçlerinde fazlasıyla önemli bir etken durumundadır.

Anahtar Kelimeler: *Cinsel Kimlik Gelişimi, Ekran Kullanımı, Sosyal Medya, Dijital Yayınlar*

¹Ahmet Burak Can, Uzman Klinik Psikolog

²Melih Demirci, Sosyal Hizmet Uzmanı

GİRİŞ

“Cinsel kimlik” kavramı; kişinin kendi biyolojik cinsiyetine yönelik hissini, kendisini erkek-kadın veya normatif olmayan başka bir kimlikte görmesine yönelik psikolojik algısını ifade etmektedir (Rokach & Patel, 2021). Erken çocukluk döneminde çocukların kendi cinsiyetini ve diğer cinsiyeti bilmesi, kendi biyolojik cinsiyetiyle uyum içerisinde olması ve cinsiyetin sürekliliğini idrak etmesi, cinsel kimlik gelişim sürecinde beklenen bir adımdır. Bilişsel Gelişim Kuramı'na göre; 2 yaştan itibaren çocuklar, cinsiyet farkındalığı kazanmaya başlamaktadır. Cinsel kimlik gelişiminde özellikle 0-3 ve 3-6 yaş, bu yönden önem arz eder. Bu dönemde çocuğun, cinsel kimlik gelişiminde önemli ölçüde gelişim sağlamış durumda olması beklenir. Üç yaş itibarıyla çocuklarda kendi cinsiyetini ve diğer cinsiyeti kavrayıp tanımlayabilmeye görülmektedir. Dört yaş ile birlikte ise çocuğun cinsiyet istikrarını (biyolojik cinsiyetin değişmez ve sürekli olduğunu) ve cinsiyet tutarlılığını (biyolojik cinsiyetin dış görünümüyle değişmezliği) pekiştirdiği görülmektedir (Eaton & Bargen, 1981; Kohlberg, 1966; Özsungur, 2010).

Bilişsel gelişim kuramı bağlamında, yaşam içerisindeki beyin gelişimi boyutu da öne çıkmaktadır. Muhtelif iç ve dış uyaranlara bağlı olarak beyindeki nöronların yapısal düzeninde ve sinaptik bağlantıların işlevinde meydana gelen adaptif değişiklikler bütünü, “nöroplastisite” olarak tanımlanmaktadır. Özellikle erken çocukluk dönemi, nöroplastisitenin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde beyin, dış etkenlerin etkisiyle olumlu veyahut olumsuz değişimler geçirebilir. Dolayısıyla cinsel kimlik gelişiminin de ilerlediği bu dönemde, beynin çevresel etkenlere yanıt veren, değişiklik gösteren yapısı da gelişim döneminin ayrı bir boyutudur. Sosyal medya ve dijital yayınların çocuk gelişimi üzerindeki etkisi, bu yönüyle de önem arz etmektedir (Hensch, 2016; Livingston, 1966; Turhan ve Özbay, 2016).

Kimlik karmaşasına bağlı olarak, heteroseksüel dışında bir kimlikte olma hali ise alanyazında “cinsel kimlik karmaşası” olarak tanımlanmıştır (Akça ve ark., 2009; Canat, 2008; Özsungur, 2010). Kişinin biyolojik cinsiyetiyle uyumlu bir cinsiyet kimliği geliştirememesi durumu ise “cinsiyet disforisi (cinsiyet hoşnutsuzluğu)” olarak ifade edilmektedir (American Psychiatric Association, 2013; Micallef, 2022).

Nitekim ülkemiz kamuoyunda, bu durumun doğal bir süreç olup olmadığına dair yaşlara göre kamuoyunda farklı yorumlar ve düşünceler bulunmaktadır.

Cinsel Kimlik Gelişiminde Etken Faktörler

Cinsiyet hoşnutsuzluğunun, cinsel yönelimin oluşum sürecinin genetik ile tayin edilen varoluşsal bir durum mu veyahut sosyal faktörlerle inşa edilen bir süreç mi olduğu konusu akademik literatürde araştırmalara konu olmuştur. Genetik ve varoluşsal olduğu savunusuna karşılık Amerikan Psikoloji Birliği, yayımlanmış olduğu açıklamada cinsel yönelimin genetik gibi tekil faktörlerle açıklanamayacağını, çevresel faktörlerin bu süreçte rol oynadığını belirtmiştir (American Psychological Association, t.y.).

Cinsel yönelimde genetik faktörü araştıran ve yaklaşık yarım milyon kişinin genomu incelenerek ortaya konulan bir araştırma, bu bağlamda mevcut durumda en güncel ve en kapsamlı araştırma olarak literatürde yer almaktadır. Söz konusu araştırmada heteroseksüel dışı cinsel yönelimlerin tek bir genetik faktörle açıklanamayacağı, genetik faktörün cinsel yönelim üzerinde oldukça sınırlı bir etkiye sahip olabileceği, cinsel yönelimin oluşumunda büyük ölçüde sosyal, kültürel, çevresel ve gelişimsel varyasyonların etkili olduğu gözlemlenmiştir (Ganna ve ark., 2019).

Diğer yandan sosyal faktörler bağlamında; sosyal medya platformlarının çalışma prensibini belirleyen algoritmalar, kişinin cinsel kimlik inşası sürecinde yalnızca pasif bir sunucu değil, Pariser'ın (2011) "filtre balonu" kavramıyla açıkladığı üzere, kullanıcının dijital evrenini sınırlandıran ve şekillendiren aktif birer araçtır. Dijital yerliler için çevrimiçi ortamlar, Boyd'un (2014) belirttiği gibi, kamusal ve özel alanın iç içe geçtiği "ağlaşmış kamular" (networked publics) olarak işlev görür ve kimlik performansı burada gerçekleşir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dijital çağda, sosyal medya platformları ve dijital yayınların cinsel kimlik inşası sürecinde nasıl bir rol edindiği önem arz etmektedir.

Cinsel kimlik gelişiminde önemli faktörlerden birisi de aile içi iletişim ve ebeveyn tutumlarıdır. Çocukların ve ergenlerin, biyolojik cinsiyetiyle uyumlu cinsel kimlik geliştirmelerinde anne-baba tutumlarının da belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Özellikle anne ve babaların rehberlik edici ve destekleyici tutum göstermeleri, çocukların cinsiyetiyle uyumlu cinsel kimlik inşa etmelerinde olumlu bir etki göstermektedir. Diğer yandan baskıcı ve duygusal olarak mesafeli ebeveyn tutumları ise çocuklarda cinsel kimlik gelişim sürecine olumsuz etki göstermiştir (Patterson, 2017; Sumontha ve ark., 2017; Yahşi, 2024). Çocuğun hemcins ebeveyn ile özdeşim kuramaması veyahut karşı cins ebeveyn ile özdeşim kurması ya da çocuğun karşı cinsle özgü davranışlar göstermesi durumunda ebeveyn tarafından desteklenmesi gibi durumlar da çocuğun cinsel kimlik karmaşası yaşamasına yol açabilmektedir (Ceylan ve ark., 2010).

Sosyal Medya Aracılığıyla Etkileşimler ve Kimlik Karmaşası

ABD'de öne çıkan bir araştırmada ise cinsiyet disforisi yaşayan genç yetişkinlerin önemli bir kısmının, sosyal medyada kendileriyle temas eden kişiler tarafından yönlendirildiği kaydedilmiştir. Araştırmada yer alan bu kişilerin %31,7'si sosyal medyada kendileriyle iletişime geçen kişilerin, eğer kısa zamanda ameliyat olmazsa asla mutlu olamayacaklarını ifade eden mesajlar aldıklarını belirtmişlerdir. Diğer yandan %37,3'lük kısım ise yine sosyal medya üzerinden, transseksüel cerrahi operasyonlara olumlu yaklaşmayan ebeveynlerin "transfobik" ve "istismarçı" olduğu yönünde iletiler ve yorumlar aldığını ve gördüğünü ifade etmiştir. Nihayetinde bu kişilerin %46,5'lik kısmı, aileleriyle iletişimi sonlandırdığını belirtmiştir (Littman, 2017).

Dishion ve Tipsord (2011), kişinin gelişimini olumsuz etkileyebilecek davranış ve duygu alışverişine dayanan akranlar arasındaki etkileşimi "akran bulaşması (peer contagion)" olarak tanımlamaktadır. Bugün bu etkileşimde dijital mecralar ve yayınlar özellikle önemli bir konuma sahiptir (Dishion & Tipsord, 2011; Leonhardt ve ark., 2024). Öne çıkan boylamsal bir araştırmada ise; ergenlerde sosyal medya üzerinden olumsuz akran etkisine maruz kalma ile beden memnuniyetsizliği arasında ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle bu beden memnuniyetsizliğinin 13,5 ay gibi kısa bir süre içerisinde oluşması, sosyal medyanın ergenlerdeki beden ve cinsiyet algısı gelişimindeki rolü üzerine dikkat çekicidir (Leggett-James & Laursen, 2022). Sosyal medya aracılığıyla gerçekleşen bu bulaşmanın cinsiyet hoşnutsuzluğu ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Dijital mecralar, gençlerin kimlik inşasını olumlu yönde etkileyebile potansiyeline de sahip olmasına karşın, olumsuz etkilere de açık olduğu görülmektedir (Leonhardt ve ark., 2024; Littman, 2018).

Ülkemizde ise öne çıkan LGBT derneklerine ait dijital medyadaki ve yazılı ürünlerdeki yüzlerce içeriğin incelendiği çalışmada; son 30 yılda zaman zaman azalmalar olsa bile içerik üretiminin genellikle arttığı, özellikle 2013 yılından itibaren önemli ölçüde bir artış görüldüğü kaydedilmiştir. Yıl bazlı olarak bu oluşumların içeriklerinin kategorize edilmesi sonucunda ise «aile» temalı olumsuz içeriklerin özellikle son yıllarda en çok işlenen temalardan biri olduğu görülmüştür (Acar ve ark., 2025).

Ekran Kullanımı, Dijital Yayınlar ve Kimlik Karmaşası

Öte yandan “hızlı başlangıçlı cinsiyet disforisi (hoşnutsuzluğu)” yaşayan ergenlerin ve genç yetişkinlerin ebeveynleri ile yapılan araştırmada, bu şekilde cinsiyet hoşnutsuzluğu yaşayan kişilerin önemli ölçüde sosyal etkiye ve propagandaya maruz kaldığı görülmüştür (Littman, 2018). Littman (2018) tarafından ortaya atılan “hızlı başlangıçlı cinsiyet disforisi” kavramı, çocukluk döneminde cinsiyet hoşnutsuzluğu belirtisi göstermeyen ancak ergenlik veya genç yetişkinlik döneminde bu belirtiler ortaya çıkan kişileri tanımlamak için kullanılmıştır. Yine bu araştırmada da katılımcıların %57,3’ü bu süreç sonrasında ebeveyn-çocuk ilişkilerinde bozulmalar olduğunu ifade etmiştir. Bu kişilerin %25’lik kısmı ise trans olmayan arkadaşlarıyla görüşmeyi sonlandırmıştır. %49’luk kısmında ailesinden kendini izole etmeye dönük davranışlar geliştiği, bu kişilerin %86,7’sinde ise cinsiyet disforisiyle birlikte sosyal medya ve internet kullanımında artış görülmüştür.

Diğer yandan kendisini “trans” olarak tanımlayan gençlerde, diğer gençlere kıyasla günlük ortalama 4,5 saat daha fazla ekran süresi (internette gezinme, video oyun oynama, mesajlaşma, sosyal medya kullanımı, dizi-film izleme) kaydedilmiştir. Kendi kimliğini sorgulayan ve cinsel kimlik karmaşası yaşayan gençlerdeki günlük ortalama ekran kullanım süresinin ise, diğer gençlere kıyasla yaklaşık 3,5 saat daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte bu katılımcı gruplarında, problemlerli ekran kullanım düzeyi de daha yüksektir (Nagata ve ark., 2024).

Öte yandan dijital yayınların etkisi, sadece içerikle değil, kullanıcının bu içerikle kurduğu ilişki biçimiyle de belirlenir. Avcı ve arkadaşlarının (2025) ergen kimlik gelişimi üzerine yaptığı sistematik derleme çalışması, bu konuda önemli ayrımlar sunmaktadır. Araştırmaya göre; sosyal medyada “aktif katılım” (içerik üretme, kendini ifade etme), kimlik keşfini (identity exploration) destekleyebilirken; “kıyaslama odaklı kullanım (comparison)” ve “pasif tüketim”, kimlik sıkıntısı (identity distress) ve düşük benlik saygısı ile ilişkilidir.

Dijital Habitus ve Cinsel Sosyalleşimin Dönüşümü

Geleneksel toplumsallaşma kuramları, kişinin cinsel kimlik inşasını aile, okul ve akran grubu üçgeninde şekillenen bir süreç olarak ele alırken; 21. yüzyılın dijital ekolojisi bu denkleme “süper-akran” (super-peer) olarak nitelendirilebilecek dijital medyayı eklemiştir.

Dijital medya, yalnızca cinsel içeriğin tüketildiği pasif bir ekran değil, aynı zamanda cinsel kimliğin sürekli olarak müzakere edildiği, kurulduğu ve bazen de parçalandığı aktif bir “inşa sahası”dır. Bu sahada pornografi, kültürel bir metin olarak işlev görmek ve “normal” kabul edilen cinsel davranış kalıplarını, beden imgelerini ve haz mekanizmalarını dikte eden baskın bir pedagojik deformasyon aracına dönüşmektedir.

Cinsel Senaryoların Yeniden Yazımı ve “Cinsel Belirsizlik”

Cinsel kimlik inşası, kişinin biyolojik cinsiyetini psikolojik ve sosyal bir bağlamda içselleştirmesi sürecidir. Ancak bu süreç, dijital medyada sunulan sınırsız ve filtersiz içerik akışıyla toksik hale gelmektedir. Simon ve Gagnon’un (1986) “Cinsel Senaryo Teorisi” (Sexual Script Theory), kişilerin cinsel davranışlarını kültürel düzeyde öğrendikleri senaryolara göre şekillendirdiklerini öne sürer. Dijital çağ öncesinde bu senaryolar daha tutarlı ve sınırlıyken, günümüzde internet pornografisi; ergenlere heteroseksüel, homoseksüel, biseksüel ve çeşitli fetişistik senaryoları aynı anda ve bağlamsız bir şekilde sunmaktadır.

Ward ve Friedman'ın (2006) çalışmaları, bu bağlamda önemli bir teorik zemin sunmaktadır. Araştırmacılar, medyadaki cinsel içeriklerin, özellikle ergenlerin cinsel tutumlarını ve beklentilerini şekillendirmede güçlü bir yordayıcı olduğunu belirtmektedir. Dijital pornografinin sunduğu “gerçek ötesi”, ergenlerde cinsel yönelim ve kimlik konusunda bir inşa sürecinden ziyade, bir “kafa karışıklığı” ve “belirsizlik” (uncertainty) yaratabilmektedir (Ward & Friedman, 2006). Bu bağlamda geleneksel gelişim psikolojisi literatüründe cinsel kimlik kazanımı bir “bütünleşme” (integration) süreci olarak görülürken; dijital pornografiye yoğun maruziyet, bu gelişimi engelleyen, parçalı ve istikrarsız bir kimlik algısına yol açabilmektedir.

İnternet üzerinden yaygınlaşan pornografi, cinselliği duygusal yakınlıktan (intimacy) soyutlayarak, tamamen haz odaklı ve performans merkezli bir eyleme indirgemektedir. Bu durum, ergenlerin kendi cinsel yönelimlerini sorgularken içsel dürtü ve duygularından ziyade, ekranda gördükleri ve “uyarıcı” buldukları görsel kodlar üzerinden kendilerini tanımlamaya çalışmalarına neden olmaktadır. Özellikle heteroseksüel olmayan veya cinsel kimlik gelişimi tamamlanmamış çocuklar ve gençler için bu içerikler, bir rehber olmaktan çok, mevcut kaygıyı (anxiety) ve kimlik karmaşasını (identity confusion) derinleştiren bir faktör haline gelmektedir (Ward & Friedman, 2006).

Hiperseksüalite ve Pornografi Kullanımı

Dijital yayınların cinsel kimlik üzerindeki en belirgin etkilerinden biri, literatürde “hiperseksüalite” veya “kompulsif cinsel davranış bozukluğu (CSBD)” olarak tanımlanan fenomenin yaygınlaşmasıdır. Hiperseksüalite, cinsel dürtülerin, fantezilerin ve davranışların, kişinin günlük işlevselliğini bozacak ve belirgin bir sıkıntı yaratacak düzeyde kontrol dışına çıkması olarak tanımlanır (Kafka, 2010; American Psychiatric Association, 2013). Dijital platformlar, sundukları pornografik içeriklerle Cooper'ın (1998) “Üç A Motoru” (Triple-A Engine) olarak tanımladığı erişilebilirlik (accessibility), uygunluk/ucuzluk (affordability) ve anonimlik (anonymity) unsurları sayesinde hiperseksüel davranışlar için ideal bir inkübatör görevi görmektedir.

Güncel araştırmalar, hiperseksüalitenin ve literatürdeki tanımıyla “problemlili pornografi kullanımının (PPU/Problematic Pornography Use)” cinsiyetler arasında farklı motivasyonel ve yapısal özellikler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Villena-Moya ve arkadaşlarının (2025) 650 ergen üzerinde gerçekleştirdiği kapsamlı ağ analizi (network analysis) çalışması, bu ayrımı net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

• **Erkeklerde Haz ve Tutumlar:** Araştırma bulgularına göre, erkek ergenlerde PPU'nun merkezinde “cinsel haz” (sexual pleasure) arayışı ve “tolerans” (tolerance) gelişimi yer almaktadır. Erkekler için pornografi, genellikle hegemonik normları pekiştiren, kadın bedeninin nesneleştirilmesinin içselleştirildiği bir alan olarak işlev görmektedir (Villena-Moya ve ark., 2025). Bu durum, cinsel kimliğin “hakimiyet” ve “performans” üzerinden inşa edilmesine yol açarak, sağlıklı bir cinsel kimlik gelişimini sekteye uğratmaktadır.

• **Kadınlarda Mağduriyet ve Yalnızlık:** Kadınlarda ise hiperseksüalite ve dijital cinsel içerik tüketimi, hazdan ziyade “duygusal baş etme” (coping) mekanizmalarıyla ilişkilidir. Villena-Moya ve ekibinin (2025) çalışması, kadınlarda PPU ile en güçlü bağlantıya sahip değişkenlerin “çevrimiçi mağduriyet” (online victimization) ve “yalnızlık” (loneliness) olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, dijital ortamdaki cinsel içeriklerin kadınlar için travmatik deneyimlerin yeniden üretildiği veya duygusal boşlukların istismar edildiği riskli bir alan olduğunu doğrulamaktadır.

Hiperseksüalite, sadece bir davranış bozukluğu değil, aynı zamanda dijital kültürün dayattığı “her an uyarılmaya hazır olma” halinin (compulsive readiness) bir yansımasıdır.

Cinsel Yabancılaşma ve Bedensel Algı

Pornografik içeriklerin cinsel kimlik gelişimindeki bir diğer kritik boyutu, kişinin kendi bedenine ve cinselliğine “yabancılaşması” (alienation) sürecidir. Harry Brod (1988), pornografinin cinselliği mekanik bir performansa indirgeyerek, kişinin duyuşal ve duygusal bütünlüğünü parçaladığını öne sürer. Dijital pornografide sunulan bedenler, genellikle estetik cerrahi müdahalelerle “kusursuzlaştırılmış”, genetik olarak nadir rastlanan ve gerçekdışı performans sergileyen bedenlerdir.

Bu içeriklere yoğun maruziyet, ergenlerde kendi bedenlerine yönelik memnuniyetsizliği (body dissatisfaction) ve yetersizlik hissini tetikleyebilmektedir. Schooler ve Ward'ın (2006) belirttiği gibi, medya tarafından sunulan idealize edilmiş beden imgeleri, kişilerin kendi “gerçek” bedenleriyle (kullanma, terleme, asimetri vb.) barışık olmalarını engellemekte ve cinsel özgüveni zedeleyebilmektedir.

- Erkeklerde: Penis boyutu, ereksiyon süresi ve kaslılık gibi pornografik standartlar, “beden dismorfik bozukluğuna” varan kaygılar yaratabilmektedir. Cinsel kimlik, duygusal bir bağ kurma yeteneğinden ziyade, bu fiziksel standartları karşılama kapasitesi (performans makinesi) üzerinden tanımlanmaktadır.
- Kadınlarda: Pornografik “bakış” (male gaze), kadınların kendi bedenlerini sürekli bir dış gözlemci gibi izlemelerine (self-objectification) neden olmaktadır. Bu durum, cinsel hazın yerini “izlenme” ve “beğenilme” kaygısının almasına yol açarak, cinsel öznelliğin yitimine (loss of subjectivity) neden olabilmektedir.

Pornografi Kullanımı ve Kimlik Karmaşası

Ekran kullanımını problemlili boyuta taşıyan faktörler, PPU literatüründe “duygu durumunu düzenleme” (mood modification) hipoteziyle açıklanmaktadır. Ergenler, stres, kaygı, yalnızlık veya kimlik karmaşası gibi negatif duygulardan kaçmak için pornografiye yönelmektedir (Borgogna ve ark., 2019). Ancak bu yönelim, paradoksal bir döngü oluşturabilmektedir: Pornografi, anlık bir haz sağlasa da uzun vadede suçluluk, utanç ve sosyal izolasyonu artırarak kimlik krizini derinleştirebilmektedir.

Özellikle benlik saygısı düşük olan kişilerde, pornografik içerikler bir “telafi” mekanizması olarak kullanılmaktadır. Borgogna ve arkadaşlarının (2019) çalışması; düşük benlik saygısına sahip erkeklerin, pornografik maskülen normlara (örneğin “playboy” normu - çok eşlilik ve duygusal bağısızlık) aşırı uyum (overconformity) göstererek pornografiyi bir onaylanma aracı olarak kullandıklarını ortaya koymuştur. Bu durum, cinsel kimlik gelişim sürecinin doğallığı yerine, dijital dünyanın dayattığı ve gerçek hayatta karşılığı olmayan kalıplara sıkıştırılmasına neden olabilmektedir.

Öte yandan çocukların pornografik içeriklerle çok erken yaşlarda karşılaşabildiği unutulmamalıdır: Araştırmalar, çocukların önemli bir bölümünün 13 yaşına kadar pornoya maruz kaldığını ve bazılarının 7 yaşında bile bu tür içeriklerle karşılaşabildiğini göstermektedir. Bu erken maruziyet, cinsel kimlik gelişimi sürerken yanlış ve gerçekdışı beklentilerin hızla normalleşmesine zemin hazırlayabilmektedir (British Board of Film Classification [BBFC] & Revealing Reality, 2020).

SONUÇ

Cinsel kimlik ve cinsel yönelim karmaşası, cinsiyet hoşnutsuzluğu durumlarına yönelik güncel ve kapsamlı araştırmalardan elde edilen bulgular, bu süreçte biyolojik cinsiyet zemininde psikolojik ve sosyal faktörlerin önemli etkisini ve ilişkisini göstermektedir. Nitekim elde edilen güncel akademik bulgular neticesinde; uluslararası akademi literatüründe bir paradigma değişimi başlamış, özellikle ergenlik baskılayıcı hormonlar ve transseksüel cerrahiye karşı ihtiyatlı bir duruş gösterip bilimsel kanıta dayalı psikolojik iyi oluş müdahalelerini öneren araştırma raporları ve makalelerin sayısında artış gözlenmektedir (Bayraktar, 2024; Cass, 2024; NICE, 2020).

Dolayısıyla cinsel kimlik ve cinsel yönelim karmaşaları karşısında, teorik modellerin gözden geçirilmesi ve psikolojik iyi oluş uygulamalarının, bilimsel özgürlük içerisinde, ilgili akademik veriler ışığında göz önüne alınması mecburi bir hal almıştır. Teorik boyutta sosyal inşa perspektifi, cinsiyet rollerinden ibaret tek bir odağa sıkıştırılmamalı, beraberinde dijital yayınlar ve sosyal medya gibi inorganik faktörler de dikkatle incelenmelidir. Bu bağlamda güvenilir, nitelikli ve kapsamlı yeni araştırmaların ortaya çıkarılması, klinik anlayışımızı geliştirmesi ve gençlerin geri dönüşü olmayan tıbbi müdahalelere sürüklenmemesi açısından önem arz etmektedir.

Cinsel kimlik gelişiminin sağlıklı bir biçimde desteklenmesi ve olası psikososyal risklerin önlenmesi amacıyla; gençler, ebeveynler, eğitimciler, karar alıcı ve uygulayıcı mekanizmalarda yer alanlar başta olmak üzere ilgili tüm gruplara yönelik, bilimsel verilere dayalı, yapılandırılmış biçimde cinsel kimlik gelişimi eğitimi programlarının hazırlanması ve yaygınlaştırılması da elzem görülmektedir. Nitekim güncel akademik bulgular sosyal faktörlerin etkisine işaret etmesine rağmen; cinsel yönelim sürecinin doğrudan genetik ile tayin edilen değişmez bir süreç olarak sunulması, anne ve babaların çocuğun cinsel kimlik gelişimi sürecindeki sorumluluklarını ihmal etmelerine yol açabilmektedir.

Öte yandan 21. yüzyılda hız kazanan dijital çağda, cinsel kimlik gelişiminin geleneksel toplumsallaşma kurumlarının denetiminden çıkarak, dijital medyanın bir “süper-akran” rolü üstlendiği yeni bir dijital habitus içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda alanyazın taramasında; cinsel kimlik ve cinsel yönelim karmaşalarında, yüksek ekran kullanım süreleri ve yüksek problemlili ekran kullanım düzeyi dikkat çekmektedir.

İnternet pornografisinin sunduğu sınırsız, bağlamsız ve gerçek ötesi cinsel senaryolar ise, ergenlik dönemindeki gençlerde sağlıklı bir gelişimden ziyade, “cinsel belirsizlik” ve “kimlik karmaşası” durumunu tetiklemektedir (Ward & Friedman, 2006).

Elde edilen bulgular, PPU'nun cinsiyetler arasında farklı motivasyonlarla ilerlediğini göstermektedir: Erkeklerde haz odaklı performans ve hegemonik normlar merkezdeyken, kadınlarda bu durumun yalnızlık ve duygusal baş etme mekanizmalarıyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Villena-Moya ve ark., 2025). Bu asimetrik etkiler, kişinin kendi bedensel öznelliğinden ve duygusal yakınlıktan koparak, cinselliği mekanik bir performansa veya görsel bir tüketime indirgediği yaygın bir yabancılaşma sürecine işaret etmektedir. Bununla birlikte pornografik içeriklerde kadın bedeninin “nesne, meta” olarak sunulması da bu yabancılaşma sürecinde kadın bedeninin değersizleştirilmesine yol açabilmektedir.

Bu sonuçlar ışığında, dijitalleşen dünyada sağlıklı cinsel kimlik gelişimini desteklemek amacıyla aile dostu dijital okuryazarlık programlarının eğitim müfredatlarına entegre edilmesi, bu konuda toplumsal bilinci inşa edip güçlendirecek eğitimlerin gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu programlar, gençlerin dijital içerikleri sorgulamasını ve gerçekdışı beklentilere karşı farkındalık geliştirmesini sağlamalıdır. Bununla birlikte anne-babaların dijital ebeveynlik becerilerinin ve yaşam rehberliği rollerinin güçlendirilmesi,

dijitalleşen cinsel sosyalizasyon sürecinde risklerin ortadan kaldırılması için büyük öneme sahiptir. Ayrıca, PPU ile mücadelede ruh sağlığı uzmanlarının cinsiyete özgü yaklaşımlar geliştirmesi ve politika ve düzenlemelerin, dijital platformların algoritmik yapıları üzerindeki denetimi artırması da elzemdir.

Diğer yandan literatürdeki araştırma makalelerinde; çocuklarda ve ergenlerde, sağlıklı cinsel kimlik inşası için ebeveyn tutumlarının önemi gözlemlenmiştir. Dolayısıyla aile içi iletişimi ve birliği güçlendirecek tüm akademik, eğitim, klinik, sosyokültürel ve politik çalışmalar, bu konuda temel bir öncelik olmalıdır. Aile içi iletişimi ve aile birliğini güçlendirecek, normatif değerler üzerinde inşa edilen kùltür ve sanat faaliyetleri de bu bağlamda oldukça önemlidir. Bu çalışmalar, doğrudan ve dolaylı olarak, aile fertlerinin kimlik inşası süreçlerine de olumlu katkı sağlayacaktır.

Son olarak; sunulan bu akademik bulgular ve analizler ışığında; cinsel kimlik ve yönelim karmaşası ile cinsiyet disforisi gibi hassas konuların ele alınmasında bütüncül ve bilimsel kanıta dayalı bir paradigma değişikliğinin başlangıcı görülmektedir. Disiplinlerarası bir anlayışla, cinsel kimlik ve yönelimin, doğrudan genetik tayin değil, büyük ölçüde sosyal ve çevresel faktörlerin etkisiyle gelişen ve inşa olan bir süreç olduğu görülmektedir. Dolayısıyla özellikle çocuklarda ve ergenlerde cinsel kimlik gelişiminde aile içi iletişim, problemleri ekran kullanımı, sosyal medya ve dijital yayınlardaki olumsuz içeriklere maruz kalma gibi etkenlerin oldukça önemli olduğu akademik bulgular ile ortaya konmaktadır. Nihayetinde, bu hassas meseleye yaklaşımımızda; bilimsel dürüstlük, etik sorumluluk, “önce zarar verme (primum non nocere)” ilkesi ve insanların uzun vadeli sağlığını ve psikolojik iyi oluşunu sağlama taahhüdü, temel kılavuzumuz olmalıdır.

KAYNAKÇA

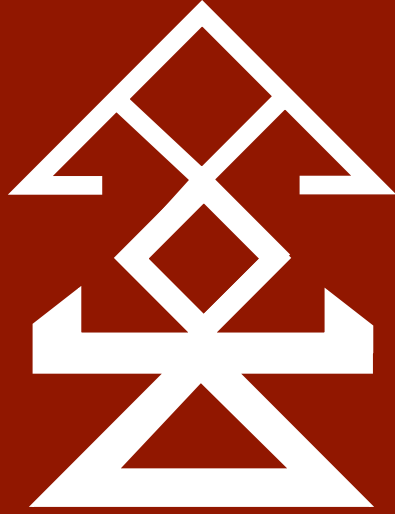
- Acar, B., Algül, Ö., Önal, S. & Yaman, Ö. M. (2025). *Türkiye'de LGBTİ+ Aktivizmi ve Söylemleri*. Doludizgin Yayınları.
- Akça, Ö. F., Öncü, B., Kılıç, E. Z. & Canat, S. (2009). Ergenlikte kimlik bocalaması belirtisi olarak görülen eşcinsel davranışlar: Olgu sunumu. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 46.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- American Psychological Association (t.y.). *Sexual orientation*. <https://www.apa.org/topics/lgbtq/orientation> Erişim Tarihi: 12.12.2025
- Avci, H., Baams, L., & Kretschmer, T. (2025). A systematic review of social media use and adolescent identity development. *Adolescent Research Review*, 10, 219–236.
- Bayraktar, Z. (2024). Transseksüel cerrahide ürogenital ve ekstra genital sakatlanma: İlgili literatür eşliğinde bir olgu sunumu. *Aile Dergisi*, 2(1), 36-74. <https://doi.org/10.70348/aile.2024.2>
- Borgogna, N. C., McDermott, R. C., Berry, A. T., & Browning, B. R. (2019). Masculinity and problematic pornography viewing: The moderating role of self-esteem. *Psychology of Men & Masculinities*, 20(3). <https://doi.org/10.1037/men0000214>
- British Board of Film Classification & Revealing Reality. (2020). Young people, pornography & age-verification. <https://www.revealingreality.co.uk/wp-content/uploads/2020/01/BBFC-Young-people-and-pornography-Final-report-2401.pdf> Erişim Tarihi: 14.12.2025
- Brod, H. (1988). Pornography and the alienation of male sexuality. *Social Theory and Practice*, 14(3), 265-284.
- Boyd, D. (2014). *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. Yale University Press. (Türkçesi: Bu İş Karışık, İletişim Yayınları).
- Canat, S. (2008). Cinsel kimlik bozuklukları. Çuhadaroğlu ve ark. (Eds), *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı*. Hekimler Yayın Birliği.
- Cass, H. (2024). *Independent review of gender identity services for children and young people (The Cass Review)*. National Health Service England.
- Ceylan, M. F., Güney, E., İşeri, E. & Şener, Ş. (2010). Ergenlikte başlayan cinsel kimlik bozukluğu. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 83-86.
- Cooper, A. (1998). Sexuality and the Internet: Surfing into the new millennium. *Cyber Psychology & Behavior*, 1(2), 187-193.
- Dishion, T. J. & Tipsord, J. M. (2011). Peer contagion in child and adolescent social and emotional development. *Annual Review of Psychology*, 62, 189-214.
- Eaton, W. O., & Von Bargen, D. (1981). Asynchronous development of gender understanding in preschool children. *Child Development*, 52, 1020–1027.

- Fuchs M, Ortner N, Haid-Stecher N, Thun-Hohenstein L, Sevecke K. (2020). Versorgungsmodelle für Kinder und Jugendliche mit Geschlechtsdysphorie: Überblick unter Berücksichtigung der österreichischen Behandlungsrealität. *Prax kinderpsychol kinderpsychiatr.* 69(6):590–602.
- Ganna, A., Verweij, K. J. H., Nivard, M. G., Maier, R., Wedow, R., Busch, A. S., Abdellaoui, A., Guo, S., Sathirapongsasuti, J. F., 23andMe Research Team, Lichtenstein, P., Lundström, S., Langström, N., Auton, A., Harris, K. M., Beecham, G. W., Martin, E. R., Sanders, A. R., Perry, J. R. B., Neale, B. M. & Zietsch, B. P. (2019). Large-scale GWAS reveals insights into the genetic architecture of same-sex sexual behavior. *Science*, 365(6456).
- Hensch, T. K. (2016). The power of the infant brain. *Scientific American*, 314(2), 64-69.
- Kafka, M. P. (2010). Hypersexual disorder: A proposed diagnosis for DSM-V. *Archives of Sexual Behavior*, 39(2), 377-400.
- Leggett-James, M. P. & Laursen, B. (2022). The consequences of social media use across the transition into adolescence: Body image and physical activity. *Journal of Early Adolescence*, 43(7).
- Littman, L. (2017). Rapid onset of gender dysphoria in adolescents and young adults: A descriptive study. *Journal of Adolescent Health*, 60(2).
- Littman, L. (2018). Parent reports of adolescents and young adults perceived to show signs of a rapid onset of gender dysphoria. *PLOS ONE*, 13(8). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0202330>
- Livingston, R. B. (1966). Brain mechanisms in conditioning and learning. *Neurosciences Research Program Bulletin*, 4(3), 349–354.
- McCormack, M., & Wignall, L. (2017). Enjoyment, exploration and education: Understanding the consumption of pornography among young men with non-exclusive sexual orientations. *Sociology*, 51(5), 975-991. <https://doi.org/10.1177/0038038516629909>
- Micallef, C. (2022). The transgender journey and its psychiatric implications: A case observation and comparative analysis between transgenderism and clinical lycanthropy. *Int J Med. Public Health.* 12(3):137-145.
- Nagata, J. M., Balasubramanian, P., Iyra, P., Ganson, K. T., Testa, A., He, J., Glidden, D. V. & Baker, F. C. (2024). Screen use in transgender and gender-questioning adolescents: Findings from the adolescent brain cognitive development (ABCD) study. *Annals of Epidemiology*, 95, 6-11.
- National Institute for Health and Care Excellence (NICE). (2020). *Evidence review: Gender-affirming hormones for children and adolescents with gender dysphoria*. <https://cass.independent-review.uk/nice-evidence-reviews/> Erişim Tarihi: 13.12.2025
- Özsungur, B. (2010). Cinsel kimlik gelişimi ve cinsel kimlik bozukluğunda psikososyal değişkenler: Gözden geçirme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3).
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Press.
- Patterson, C. (2017). Parents' sexual orientation and children's development. *Child Development Perspectives*, 11(1), 45-49. <https://doi.org/10.1111/cdep.12207>
- Rokach, A., & Patel, K. (2021). *Human Sexuality*. www.sciencedirect.com. <https://www.sciencedirect.com/book/9780128191743/human-sexuality>

- Schooler, D., & Ward, L. M. (2006). Average joes: Men's relationships with media, real bodies, and sexuality. *Psychology of Men & Masculinity*, 7(1), 27-41.
- Simon, W., & Gagnon, J. H. (1986). Sexual scripts: Permanence and change. *Archives of Sexual Behavior*, 15(2), 97-120.
- Sumontha, J., Farr, R., & Patterson, C. (2017). Children's gender development: Associations with parental sexual orientation, division of labor, and gender ideology. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 4(4), 438-450. <https://doi.org/10.1037/sgd0000242>
- Turhan, B. & Özbay, Y. (2016). Erken çocukluk eğitimi ve nöroplastisite. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 54-63.
- Villena-Moya, A., Potenza, M. N., Granero, R., Paiva, U., Arrondo, G., Chiclana-Actis, C., Fernández-Aranda, F., Jiménez-Murcia, S., Normand, E., Ballester, L., & Mestre-Bach, G. (2025). Sex differences in problematic pornography use among adolescents: A network analysis. *BMC Psychology*, 13(1), 347. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02624-0>
- Ward, L. M., & Friedman, K. (2006). Using TV as a guide: Associations between television viewing and adolescents' sexual attitudes and behavior. *Journal of Research on Adolescence*, 16(1), 133-156.
- Yahşi, M. (2024). Cinsel kimlik gelişiminde ebeveyn tutumunun rolü ve etkisi. *Aile Dergisi*, 2(2), 61-99. <https://doi.org/10.70348/aile.2024.9>

DÖRDÜNCÜ OTURUM

**TÜRKİYE YÜZYILINDA
KÜLTÜR, SANAT VE AİLE**

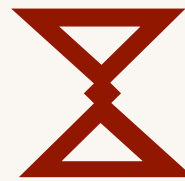
Moderatör- Bahadır YENİŞEHİRLİOĞLU
Manisa Milletvekili

Aile Katılımlı Sanat Eğitimi: Toplumsal Dayanışmanın İnşası
Prof. Dr. Nazife Oya LEVENDOĞLU

Sanat ve Kültürün Toplumsal Dokudaki Gücü
Prof. Dr. Mehmet GÖNÜL

Sanat Yoluyla Aile Bağları ve Kimlik Gelişimi
Prof. Dr. Vasfi HATİPOĞLU

SAÇ BAĞI

*Sadakat ve birliği, evlilik arzusunu
veya hatırayı, bereket ve
çoğalmayı ifade eder.*

TÜRKİYE YÜZYILINDA KÜLTÜR, SANAT VE AİLE MODERATÖR ÖZETİ

Bahadır YENİŞEHİRLİOĞLU¹

bahadir.yenisehirlioglu@tbmm.gov.tr

Aile ve Kùltür-Sanat Sempozyumu'nun "Türkiye Yüzyilinda Kùltür, Sanat ve Aile" başlıklı dördüncü oturumu, Türkiye Yüzyılı vizyonunun insani, ahlaki ve medeniyet tasavvuruna yaslanan boyutunu ele alan kapsamlı bir düşünce zemini sunmuştur. Oturum boyunca yapılan değerlendirmeler, kalkınma anlayışının yalnızca maddi göstergelerle sınırlı kalamayacağını; kùltürle derinleşen, sanatla incelen, aileyle köklenen bir toplumsal yapı üzerinden anlam kazandığını güçlü biçimde ortaya koymuştur.

Türkiye Yüzyılı perspektifi, kùltürü geçmişten devralınan bir miras olmanın ötesinde, bugünü inşa eden ve geleceği şekillendiren canlı bir hafıza olarak ele almaktadır. Bu hafızanın taşıyıcısı olan aile, değerlerin, estetik duyarlılığın ve ahlaki iklimin ilk mayalandığı zemindir. Panelde vurgulandığı üzere insanın hayata, topluma ve kendisine dair ilk tecrübeleri aile içinde şekillenmekte; merhamet, sorumluluk ve aidiyet duygusu bu iklimde filizlenmektedir.

Sanat ise bu birikimin görünür hâle geldiği, duygu ve düşüncenin ortak bir dile kavuştuğu alan olarak değerlendirilmiştir. Bir türküde, bir mimari eserde ya da bir şiirde karşılık bulan estetik ifade, toplumsal vicdanı diri tutan güçlü bir bağ kurmaktadır. Sanatın aile içi iletişimi besleyen, kuşaklar arasında ortak bir dil oluşturan ve gençlerin kimlik inşa sürecine yön veren bir imkân sunduğu panelistler tarafından özellikle dile getirilmiştir.

Oturumda yapılan katkılar, kùltür-sanat-aile bütünlüğünün birbirini besleyen, aynı medeniyet cevherinden doğan unsurlar olduğunu açık biçimde göstermiştir. Bu bütünlük, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, ortak hafızayı canlı tutan ve geleceğe güvenle bakmayı mümkün kılan bir zemin oluşturmaktadır.

Bu çerçevede dördüncü oturum, Türkiye Yüzyılı'nın kùltürel ufkuına dair güçlü bir perspektif sunmuş; kùltür ve sanat politikalarının aileyi merkeze alan, insanı ihya eden ve toplumsal ruhu derinleştiren bir anlayışla ele alınmasının önemini bir kez daha teyit etmiştir. Yapılan her değerlendirme, geleceğe bırakılan kalıcı bir kùltürel emanet niteliği taşımaktadır.

¹ Sanatçı, Avukat, Manisa Milletvekili

AİLE KATILIMLI SANAT EĞİTİMİ: TOPLUMSAL DAYANIŞMANIN İNŞASI

Prof. Dr. Nazife Oya LEVENDOĞLU¹
levendogluoya@gmail.com

ÖZET

Toplumsal dayanışmanın güçlenmesinde, algılanan ve deneyimlenen boyutlarının yanı sıra, anlam ve manevi değer üreten vasıflarıyla her tür sanat etkinliği kritik bir işleve sahiptir. Sanat alanının, kavramları derinlemesine irdeleyen ve kalıplaşmış bakış açılarının dışına çıkabilen doğasının perspektifi ile bakıldığında aile kavramı da ilk katmandaki anlamı ile sınırlandırılmış şekilde yalnızca biyolojik bir bağı değil, çok daha geniş ve güçlü bağları barındıran bir ruhsal anlamı taşır. Aile olmak, birlik ve dayanışmaya önem veren tüm yapıların başvurduğu bir metafordur aynı zamanda. Bu çalışma, bağlantısal bütünsellik perspektifiyle, bütünü var eden parçalar arasındaki ilişkiselliğin, bugünü anlamada ve geleceği kurmada belirleyici bir rol oynadığına vurgu yapmayı ve bu bakış açısına dair güçlü bir farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Aile olmak, mekânın ve türlerin ötesinde, yara alan her varoluşun sesine kulak verebilmek, titreşimini kalpte duyabilmek; bizi yaratan o yüce kudretin, bütün yaratılmışları birbirine bağlı bir emanet olarak var ettiğine şahitlik etmektir.

Anahtar Kelimeler: *Bağlantısal bütünsellik, aile, sanat eğitimi, toplum, dayanışma.*

¹ Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Estetik duyuş temelinde ve aynı zamanda zihinsel bir faaliyet alanı olan sanat, etkisi sadece kendi üretim kanallarıyla sınırlı olmayan, toplumsal yaşamın hemen her boyutunda yer bulabilen güçlü bir fenomendir. Bu nedenle sanatsal faaliyet ve üretim, yalnızca bir dışavurum biçimi değil, bireyin duygusal ve zihinsel dünyasında kalıcı izler bırakan; ancak bununla birlikte anlık bir deneyimi aşıp geleceğe yön veren, kültürel sürekliliği sağlayan ve buna bağlı olarak da toplumsal hafızayı inşa eden belirleyici bir unsur olarak işlev görür. Öyle ki bu hafızanın içinde estetik, güzellik, uyum, denge gibi duylara hitap eden kavramlar yer alırken; ifade boyutunda sanatçının öznel duyuş ve düşünceleri görünür hale gelir; sembolik düzlemde ise somut biçimler soyut anlamların taşıyıcılığını ve transferini üstlenir. Bununla birlikte, bu hafızada bilişsel bir yön olarak tarih, kültür, felsefe, inanç gelenekleri ve toplumsal bilgiye dair kodlar barınır ve sanat yoluyla transfer edilen bu kodlar, bireysel ve toplumsal farkındalık süreçlerine katkı sunar. Sanat kavramının doğasında bulunan yaratıcı fikirler ve yenilikçi arayışlar, yeni anlam dünyalarının da kapısını aralar. Böylesine çok katmanlı bir yapıya sahip olan sanat, aynı medeniyet dairesindeki bireyleri birbirine doğal olarak kenetler ve aralarındaki bağları sürekli olarak besleyen bir alan yaratır. Bütün bu işlevleri ile sanat, güçlü bir toplumun inşasında kritik bir rol üstlenir. Toplumla planlı ve sürekli şekilde temas eden her tür sanat etkinliğinin, bireyi ve bireyin ilişkide bulunduğu mikro ve makro yapıları dönüştürmeye dair bu gücü, antik medeniyetlerden beri de insanlığın ortak hafızasında kayıtlıdır.

Konu Türk kültür ve medeniyet tarihi üzerinden okunduğunda, tarihimizin en kıymetli filozoflarının ve ilim adamlarının mûsikîyi toplumsal ahlâkî düzenin ve bireysel kemâlin aracı olarak yorumluyor oluşu da sanatın, toplumsal etkileşim ve kültürel paylaşımda kurucu bir bileşen olma vasfına işaret etmektedir. 15. Yüzyılın en güçlü isimlerinden olan Abdülkâdir Merâğî'nin Makasidu'l Elhân'ında yer alan şu ifadeler, dönemin hemen her edvar kaynağının başında yer alan mistik mesajın karakteristik bir temsilidir.

Muhakkak ki doğruluktan ayrılmayan zihinler ve temiz karakterler mûsikîye meyillidir. Dünyâya gelen her bir varlık Cenâb-ı Hakk'ın "Ol!" emrinin nağmesini işiterek fazîlet ve güzellik yolunda varlık elbisesini giyer. Her bir doğan varlık ancak bu işitmenin titremesiyle mutluluk bulur. Yolculuğunda devam etmeyenler ise meşakkat ve pişmanlıkta kalır. Rûhlar, udu ve mızrâbı dinlediklerinde ona meylederler. Nefes, kalp ve işitme aynı vuruşta buluşur; ney, ûd ve mizmâr ise haykırmaktadır. (Karabaşoğlu, 2010)

İslam tasavvufunun musikiye olan bakışının da doğrudan temsili olan bu aktarım, erdemli, kâmil, gelişmiş insanın dünyadaki yolcuğunu "duyma, işitme" ile kurduğu irtibata ve rezonansa bağlamaktadır. Nitekim bu duyma hali, derinden bir duyuşu temsil eder ve Mevlâna Celaleddin Rumi'nin Mesnevisinde 'Dinle' diye başlayan ilk dizelerde de karşılığını bulur. Dinlemeye ve duymaya dair yeteneği erken yaşlardan itibaren aktif hale getiren insanın bu dünya ve manevi dünya arasındaki irtibatı ve dengeyi kurma potansiyeli de yükselir; böylesine anlam ve değer üreten bir aracın toplumsal yapının temelinde yerleşmesi durumu ise "birlik" bilinci ve dayanışma kültürünün organik bir zeminde yeşermesine imkân tanır.

Dolayısıyla gerek algılanan ve deneyimlenen boyutlarıyla gerekse anlam ve manevi değer üreten vasıflarıyla mûsikî ve diğer sanat dalları, insanlığın yaşamsal birikimine katkı sunma noktasında tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde de benzersiz bir yerde konumlanmış durumdadır.

Sanat alanının, kavramları derinlemesine irdeleyen ve kalıplaşmış bakış açılarının dışına çıkabilen doğasının perspektifi ile bakıldığında aile kavramı da ilk katmandaki anlamı ile sınırlandırılmış şekilde yalnızca biyolojik bir bağı değil, çok daha geniş ve güçlü bağları barındıran bir ruhsal anlamı taşıyacaktır. Aile olmak, birlik ve dayanışmaya önem veren tüm yapıların başvurduğu bir metafordur aynı zamanda.

Bu bağlamda, özellikle çocukluk çağında karşılaşılan sanatsal deneyimler, yalnızca bireysel becerilerin gelişimine hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda manevi değer ve ilkelerin, toplumsal yaşam içinde

içselleşmesinin de başlangıcıdır. Böylece sanat, anın estetik etkisini, geleceğin kültürel sürekliliğiyle birleştiren bir köprü işlevi görerek hem bireysel hem de toplumsal dönüşüm süreçlerinin merkezinde konumlanır.

Bu konuda üç katmanda sorulabilecek sorulara bireysel seviyeden bakıldığında aile katılımlı sanat eğitimi, çocukların estetik duyarlılık ve ifade becerilerinin gelişimine nasıl katkı sunmaktadır? Çocukluk döneminde edinilen sanatsal deneyimler, bireylerin duygu, düşünce ve değer dünyasında hangi uzun vadeli etkileri doğurmaktadır? Sorularına verilecek yanıtlar önemlidir. Zira bu katman uzun vadede diğer bütün katmanlara etki edecek zemindir.

Aile düzeyindeki ikinci katmandaki sorular, ailelerin sanat eğitimine aktif katılımı, ebeveyn-çocuk ilişkisini nasıl etkilemektedir? Sanatsal faaliyetlerin aile bağlarını güçlendirmedeki rolü nedir? sorularıdır.

Son seviyedeki toplumsal katman ise bir toplumun inşa planına yön veren katmandır. Aile katılımlı sanat eğitimi, toplumsal dayanışma kültürünün inşasında nasıl bir işlev görmektedir? Sanatın anda yarattığı bireysel etkiler, toplumsal bağların sürekliliği ve dayanışma kültürü ile nasıl bütünleşmektedir? Aile katılımlı sanat eğitimi modelleri, kültürel değerlerin korunması ve toplumsal hafızanın aktarılmasında hangi yollarla etkili olmaktadır?

Tüm bu sorulara verilecek yanıtlar disiplinler arası çalışmaların ilgi alanını oluşturup her ne kadar öncelikle sosyal bilimler ve eğitim bilimleri dünyasında karşılık bulsa da konu bu alanları da sarmalayacak şekilde, 21. Yüzyılın son derece heyecan verici yeni paradigması olan bağlantısal bütünsellik yaklaşımının perspektifinden okunması gereken vasıflara sahiptir. Bu kavram, “*Her bir birimin, bir üst birimin parçası olduğu ve aralarındaki enformasyon bağlantısı sayesinde bir bütün oluşturduğu ağ yapılarını tanımlamak için kullanılmakta*” ve Prof. Dr. Türker Kılıç’ın (2024) nörobilim alanındaki çalışmaları ile literatüre girip yaşamın her alanına entegre edilebilecek doğasıyla dikkatleri üzerine çekmektedir (Başkurt Sabaz 2023).

Zira yukarıda sorulan sorulara verilecek yanıtlar hem yatay hem de dikey düzlemde bir ağ halinde birbirine bağlıdır. Bireyden aileye, aileden topluma doğru karşılıklı etkileşen ve “döngüleşen” bu yapıda hedeflenen bir konunun iyileştirilmesine dair planlamalar, her parçanın birbiri ile karşılıklı etkileşimde olduğu hakikati göz önünde tutarak yapılmalıdır. Böylesi bir epistemolojik duruş sadece bağlantısal ilişkisellik kavramı ile değil, geçen yüzyılla beraber pozitivist paradigmanın durumları ve olayları açıklamadaki yetersizliğini eleştirmeye başlayan post-pozitivist ve yorumlamacı paradigmaların da öne çıkardığı bir anlayıştır.

Aile ve Çocuk El Eleliği ile Sanat Eğitimi ve Toplumsal Dayanışma:

Bağlantısal Bir Perspektif

Bağlantısallığın perspektifi ile bir çocuk dahil olduğu bir sanatsal aktivite ile her şeyden evvel sanat üzerinden içinde bulunduğu dünyayla titreşimsel bir bağ kurar. Bu bağ, çocuğun duyularının, duygularının ve düşüncelerinin eşzamanlı olarak etkileşmesini ve buna bağlı olarak birlikte gelişmesini sağlayacak bir etki yaratır. Aile bireyleriyle sanat etkinliklerine katılan çocuğun o anda yaptığı şey sadece “sanatsal bir üretim” değil, aynı zamanda ailesiyle beraber yaşadığı duygusal bir senkronizasyondur. Bu paylaşım ve senkronizasyonun ise öğrenmeyi pozitif yönde etkilediği ve aile içi bağların kuvvetlenmesine neden olduğu yapılan pek çok çalışmada vurgulanmıştır (Lense, Beck, Liu vd. 2020). Yine erken çocukluk dönemlerinde başlayan sanatsal aktivitelerin ve müzik eğitimi programlarının ebeveyn ve çocuk arasındaki dil etkileşimlerini geliştirmek için etkili bir strateji olarak kullanılabilmesine yönelik çalışmalar müziğin çocukların ifade becerilerinde güçlü değişimler yarattığını vurgulamaktadırlar (Smith, Salley vd. 2023).

Bağlantısal bütünsellik yaklaşımının perspektifine göre bilgi tek bir kaynaktan diğerine aktarılmaz, bağ kurularak birlikte yeniden üretilir. Aile katılımlı sanat etkinliklerinde bu tam anlamıyla gerçekleşir ve sanatın aile katılımlı paylaşımcı yollarla deneyimlenmesi, çocuklara transfer edilecek manevi değerlerin ya da akademik bilgi seviyesindeki başlıkların aktarılmasında bu nedenle önemli bir yoldur.

Çocuklukta edinilen sanatsal deneyimlerin ve temasın, insan üzerinde bırakacağı en önemli etkilerden biri de bireydeki akıl ve kalp bağının dengeli inşası için etkili bir başlangıç olma vasfıdır. Bu inşa, dünyanın birbirinden bağımsız parçalardan değil tam aksine birbiriyle ilişkili ve etkileşimli dokulardan oluştuğunun kavranmasına dair önemli bir paradigma dönüşümünü beraberinde getirecektir. Böylesi bir kavrama biçimine sahip bireyler, madde ve mana arasındaki dengenin önemini farkında olarak bilişsel gelişimlerinin yanı sıra etik değerlere, toplumsal bağlara, ahlaki değerlere bağlı olacaklardır. Bireyleri böylesi vasıflara sahip toplumlar ise dünya sahnesinde güçlü bir pozisyonda varlıklarını devam ettireceklerdir.

2024 yılında aile katılımlı müzik eğitimi üzerine derin zihinsel ve çoklu engelliliğe sahip okul öncesi çocukların ailelerinin, müzikle nasıl güçlenebileceğini anlamaya yönelik olarak müzik terapisi sürecine dayanan bir doktora çalışması ortaya koymuştur ki, çocukların ve ailelerin yaşamında müzik etkinlikleri “anlam”ın birlikte inşa edildiği bir alandır. Aileler bu etkinlikler esnasında önce gözlemlerle öğrenip sonra çocuklarıyla birlikte ve giderek daha özgür biçimde müzik yaparak kendi terapötik alanlarını kurmaktadır (Castelino 2024). Bu sürece aileler önce müzik terapistini izleyerek başlar; ardından onunla iş birliği içinde çocuğuyla ortak müzik yapar, çocuğunun en ince tepkilerini fark etmeyi öğrenir ve sonunda müziği gündelik yaşamın doğal akışına dahil eder. Basit ev eşyalarıyla bile yapılabilen bu müzik etkinliği, ailenin içsel dayanışmasını, kardeşlerin empatik bağını ve ev içi ekosistemin canlılığını güçlendirmektedir. Çalışma, müziği sadece tedavi edici bir araç değil, ilişkisel bir varoluş biçimi olarak değerlendirmekte ve müzikle temas eden her bireyin, kendi varlığını ve sevdikleriyle kurduğu bağlantıyı yeniden duyumsayabileceğini göstermektedir.

Sanatsal her etkinlik aynı zamanda aile içinde ortak bir ritim oluşturur. Müzik, resim, drama ya da el sanatları gibi alanlar, bu alandaki çalışmalara katılan bireylerin duygusal frekanslarını eşleştirir, aynı hizaya getirir. Bu hizalanma, nörolojik olarak “empatik rezonans” diye adlandırılır. Empatik rezonans kavramsal olarak, empati kavramından olarak karşımızdakinin duygusunu anlama ve hissetmenin ötesine geçip, karşımızdakinin duygusal frekansına doğrudan eşlik etme hali olarak tanımlanmaktadır. Terapi, sanat eğitimi, müzik performansı, hatta anne-bebek ilişkisi gibi alanlarda da bu kavram önemli yer tutmaktadır. Bu nedenle bağlantısal bütünsellik açısından bu durum, sadece psikolojik bir süreci değil, varoluşsal bir bağlanma hâlini temsil etmektedir. Böylece aile üyeleri bu süreçte birbirlerini aynı bütünün farklı sesleri olarak duyumsayabilir ve bu algı biçimini kalıcı bir bilme seviyesine yükseltebilirler.

Bu nedenle ailelerin çocuklarıyla beraber katıldıkları sanat etkinlikleri, çatışmaları çözmekten öte, bağlantıyı hatırlatan bir deneyimdir. Aile bireyleri, birlikte üretirken, yalnızca birbirine değil, aynı zamanda “bütünlüğe” bağlanmaktadır. Uluslararası alandaki yayınlar gösteriyor ki erken çocukluk dönemlerinden itibaren ebeveyn- çocuk ilişkisinin güvenli şekilde kurulmasında, desteklenmesinde ve bu içsel güvenin bireylerin yaşam boyu hissedecekleri bir refaha dönüşmesinde müzik etkinlikleri önemli bir avantaj sağlamaktadır (Newman, Stewart vd. 2022).

Aile içinde yaşanan bu bütünsellik deneyimi, bir yandan aile bireylerinin iç iletişim kanallarının daha güçlü şekilde oluşmasına imkân tanırken diğer yandan aile kavramının daha derin ve daha kapsayıcı anlamlarına da kapı aralayan bir farkındalığın tohumlarını atmış olur. Bu farkındalık, toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin etki çemberinin, kendi içiyle sınırlı kalmayan ve halka halka büyüyen ait olduğu toplumdaki diğer toplumlara uzanan bir yansıma yarattığının da deneyimlenmesi ve idrakidir

aynı zamanda. Bu idrak bireyde aile kavramının anlam dünyasının genişlemesine neden olacak bir farkındalıktır. Toplumsal katmanda oluşan bu bağlantısal hal ortak hafızayı güncelleyen, güçlendiren yapısıyla toplumsal bağların da canlı kalmasını sağlar. Böylelikle sanat toplumsal hafızayı korumak işlevinin yanında anda yarattığı etki ile onu devinim hâlinde ve sürekli bir döngü ile canlı tutan bir rol üstlenir. Bu da dayanışmanın dinamik bir biçimi olarak sürekliliği yaratır. Bu düzlemde sanat, artık birey ya da aile sınırlarını aşar, toplumsal varoluşun ontolojik bağı hâline gelir.

SONUÇ

Sonuç olarak altını çizmemiz gerekir ki sanat, bireysel, ailevi ve toplumsal düzlemlerde “öğretici” bir araç değil, ilişki kuran bir varlık alanıdır.

Bağlantısal bütünselliği perspektifi ise, bilgiyi bir aktarım olarak değil, birlikte titreşim hâlinde oluşan bir deneyim olarak yorumlar.

Dolayısıyla bu yaklaşım, sanatın toplumsal rolünü açıklarken yalnızca estetik boyuta değil, insanın varoluşsal bağ kurma kapasitesine de dikkat çeker. Her ikisi de parçaları bir arada tutan görünmez iplikler gibi, bütünü ruhunu taşır.

Post-pozitivist epistemolojinin temel ilkelerinden biri olan ilişkisel bakış, bilginin nesnel bir dış dünyadan değil, etkileşim süreçlerinden doğduğunu savunur. Buna göre, sanat yalnızca bireysel bir ifade alanı değil, insanın ötekilerle kurduğu duygusal, kültürel ve manevi bağların somutlaştığı bir ilişkisel alandır. Sanatın toplumsal dayanışmaya katkısı, tam da bu bağlantısal doğasından kaynaklanır. Ortak bir estetik deneyim, bireyleri birbirine duygusal olarak senkronize eder, ortak anlamlar üretir ve aidiyet hissini güçlendirir.

Bu bağlamda aile, yalnızca biyolojik bir ilişki biçimi değil, bağlantısal bütünselliğin sevgi, güven ve paylaşım üzerinden kurulduğu bir mikro evren olarak toplumsal dayanışmanın çekirdeğidir. Sanat eğitimi bu çekirdeği toplumun içinde yeşertir.

Dolayısıyla sanat, bireysel, ailevi ve toplumsal düzlemlerde “öğretici” bir araç değil, ilişki kuran bir varlık alanıdır.

Ve tüm bu anlatılanlar, bizi şu basit ama güçlü gerçeğe geri getiriyor: Bir çocuğun kalbine dokunan her estetik temas, yarının toplumunda yankı bulan görünmez bir bağı dönüştür.

Bugün karşı karşıya olduğumuz toplumsal kırılmalar, hızla değişen yaşam pratikleri ve insanın kendi iç sesini kaybettiği kalabalıklar, bizi yeniden birbirimizi duymaya çağırıyor. Tam da bu nedenle, aile içinde kurulan estetik duyarlık ve paylaşılan sanat deneyimleri, yalnızca bireyin iç dünyasını değil, toplumun tamamını besleyen bir ortaklık zemini yaratıyor. Çocukluktan itibaren gelişen bu duyma, hissetme ve birlikte üretme kapasitesi, ileride karşılaşacağımız her toplumsal durumda daha kapsayıcı, daha merhametli ve daha dayanıklı ilişkiler kurmamızın önünü açan bir işlev üstleniyor.

Bu nedenle ailede başlayan her küçük estetik temas, toplumun bütününde yankılanan bir dayanışma çağrısıdır ve biz bu çağrıyı duydukça, birbirimizi daha sahici, daha incelikli ve daha insanî biçimlerde hatırlamaya devam ederiz. Kültür ve medeniyet kodlarımızla rezonans oluruz.

AİLE kavramının biyolojik açılımından tefekkürlü anlamlarına kadar *bütünü en yüce hayrını gözetin ve tüm canlılığa yaşam, şifa ve uyum taşımak için çabalayan her parçaya derin ve sonsuz şükranlarımla...*

KAYNAKÇA

- Başkurt Sabaz, Meryem (2024). *Dünya Görüşü Fenomeninin Bağlantısallık Yaklaşımıyla Yorumlanması*. Felsefe Arkivi, 0 (60), 1-14. <https://doi.org/10.26650/arcip.1377692>.
- Castelino, Ajay (2024). *Supporting families to engage in music making with preschool children with profound intellectual and multiple disabilities at home: An interpretivist multi-case study*. The Arts in Psychotherapy, Volume 90, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2024.102200>
- Karabaşoğlu, Cemal (2010). *Abdülkâdir Merâğî'nin Makasidu'l-Elhân Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Ana Bilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Kılıç, Türker (2024). *Nasıl Daha İyi Bir Yaşam Kurarız? Beyin Bilimin Yanıtı*, Doğan Kitap Yayınevi.
- Lense, Miriam D., Beck, Sara, Liu, Christina, Pfeiffer, Rita, Diaz Nicole, Lynch, Megan, Goodman, Nia, Summers Adam and Fisher, Marisa H. (2020). *Parents, Peers, and Musical Play: Integrated Parent-Child Music Class Program Supports Community Participation and Well-Being for Families of Children With and Without Autism Spectrum Disorder*. *Frontiers in Psychology*, Vol. 11 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.555717>
- Newman, Lalitha J., Stewart, Sandra E., Freeman, Nerelie C., Thompson, Grace (2022). *A Systematic Review of Music Interventions to Support Parent-Child Attachment*. *Journal of Music Therapy*, vol. 59, no.4, 430-459.
- Smith, Amy R., Salley, Brenda, Abromeit, Deanna Hanson, Paluch, Rocco A., Engel, Hideko, Piazza, Jacqueline, Kong, Kai Ling (2023). *The impact of a community-based music program during infancy on the quality of parent-child language interactions*. *Society for Research in Child Development*, Volume 95, (2), 481-496. <https://doi.org/10.1111/cdev.14005>

SANAT VE KùLTÜRÜN TOPLUMSAL DOKUDAKİ YERİ VE GÜCÜ

Prof. Dr. Mehmet GÖNÜL¹
mgonul@gmail.com

ÖZET

Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından 2022 yılı ekim ayında bir vizyon ve hedef olarak ilan edilen Türkiye yüzyılı perspektifi, ecdadımızın katkılarıyla asırlara dayanan köklü geçmişimizle biriktirdiğimiz değerlerin bu yüzyılda sosyal toplum bilinci gereklerince dünya sathında insanı ve âileyi yücelten medeniyet mefkûresin özünü yeniden idrak etmek için bir imkân olarak görülmeli, “bireyin günden güne yalnızlaştığı günümüz dünyasında” milli ve mânevi değerleri yaşama, yaşatma ve aktarma doğrultusunda kadim Türk Devletlerinin, Selçuklu ve Osmanlı'nın devamında kurulan son büyük Türk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin önüne açılan yüzyıllık bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Buradan hareketle, Türkiye yüzyılı projeksiyonun ya da vizyonunun tam olarak yerli yerine oturabilmesi için de zamanımıza kadar gelen kadim ve şanlı târihin birikim sürecinde kültür ve sanatın; toplum üzerindeki etkisini ve birliktelik şuurunun inşasında katkısını, zamanın zamanımıza aktarılmasındaki rolünü eğitim-öğretim ve aktarım temelinde değerini anlamak, idrak etmek gerekmektedir.

Günümüze ulaşan bireysel ve toplumsal hayata dâir bütün oluşum, kazanım, birikim ve aktarım süreçlerini, kendi alanlarında farklı sebep sonuç ilişkileri oluştursalar da genel olarak kültür başlığı altında irdelemekteyiz. Kültür başlığı altında tasnif edilen, özünde, sözünde, icrâsında ve ifâsında alternatifsiz bir önemle yer tutan, bireyden-topluma sosyal hayata dâir yegâne aktarım ve tezyin unsuru olan sanatın da oluşumu için ihtiyaç duyulan en önemli temel şüphesiz hayatın öznesi olan insandır.

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi/Türk Müziği Devlet Konservatuvarı/Çalgı Eğitimi Bölümü/Çalgı Eğitimi Anasanat Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

İslam temelinde şekillenen ve sanat unsurlarını da kapsayan kültürel hayat, doğumdan-ölüme insan hayatının her aşamasında insanın kendi odağında ve çevresinde biteviye devreder. İnsanın doğumunda kulağına okunan ezandan, ölümünde arkasından okunan salaya, yöreler ve törelerle şekillenerek oluşturulan aktarılan giyim kuşama, yeme içmeye, mesken olan yapıların, sosyal alanların, ibâdethanelerin, şehirlerin tamâmına, biriktirdiği özgün yollar ve unsurları ile bizi, bize, bizden olanlar ile işletir sanat. Bu halde;

Hüsn-i hat ile yazıda, tezhip ile tezyinde, cild ile âsârın muhâfazasında, çini ile resim ile yapıda; hayatı güzelleştiren her biri ayrı anlamla işlenmiş kumaşta, basmada, kıyafette; Ninni ile beşikte, ağıt ile mâtemde, oyun ile düğünde, şarkı ve türkü ile sevdâyı dile getirmede; Ezan ile salâ ile câmide, ilâhi ile zikirde, mehter ile savaştta, türkü ile barışta; Destanlarla, efsanelerle, hikâyelerle, masallarla, şiirlerle, nesirlerle edebiyatta; Edebe, adapta, saygıda, hürmette, sevgide, muhabbette sırlanmıştır sanat.

Kullandığı sanat unsurları vasıtasıyla sanatkâr, kendisine intikâl eden, ecdâdından emânet şuuruyla devraldığı bütün tezyini unsurlarla ve birikimi doğrultusunda kendi ürettikleri ile insana, insanı anlatır. Hem oluşum hem de aktarım süreçlerinde bireyin psikolojik selâmeti yâni başka bir deyişle ruh sağlığı, âilenin ruh sağlığı, âilenin ruh sağlığı çevrenin ruh sağlığı, çevrenin ruh sağlığı toplumun ve devletin ruh sağlığı anlamına gelir. Dolayısıyla sanat, toplum bilincinde temelde önemle yer tutan toplumsal barışa, kardeşliğe, empatiye, hak ve özgürlüklere dâir bütün değerleri oluşturmak ve güçlendirmek için kullanılacak en önemli unsurlardandır.

Târih boyunca ecdâdımız hayatın her alanında sanat unsurlarını derin manalarla kullanmış, her biri bir ders olan tezyini unsurlar ile eğitimi sâdece gözde değil fiili olarak gönüllerde de derinlikle işlemiştir. Hatta özellikle sanata dâir eğitim-öğretim süreçlerine, insana ve rûha âit bir haslet olan “aşk”tan doğan bir bilinç ve sorumlulukla “meşk” denmiştir.²

Sanatın her devirde zamanın gereklerine gelişimlerine yeniliklerine söyleyecekleri vardır. Önemli olan yeniye dâir bütün sözlerini söylerken geçmişte olan bağının koruması ve her aşamada ve devirde yeniden âidiyetini güçlendirilmesidir. Sosyal hayatta kültür ve sanat dokuları oluşurken hiçbir devirde her şey sıfırlanarak yeniden başlamaz. O halde çınar ile sembolleşmiş olan bu kutlu, bilge ve müstesna kültür ağacının kökünden aldığı, gövdesinde güçlendirdiğini, dallarına taşıdığını, körpe dalları ulaştırdığını ve yeni filizler çiçekler açtırdığını unutmamak gerekir. Ne kök körpe dallar olmaksızın ne de körpe dallar kök olmaksızın yaşayamaz, varlığını devam ettiremez. Gelecek hayâli kurmak demek köksüz kalmak, kökü reddetmek demek değildir. Âit olduğu gövdeden kopup başka bir dalda, başka bir coğrafyada, başka bir toprakta, başka bir besinle yaşama gayesi veya hedefi, her mânâda toplumun izmihlâline sebep olur.

Bin bir meşakkatle oluşturulan, biriktirilen, aktarılan değerler, kökünü kaybeden ve günümüz tâbiri ile asimile olan, benliğini kaybeden toplumlarda birkaç nesil içerisinde kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalır.³

Sanat, toplumun bütün veçhelerinde yer alan unsurlarıyla, hayata, güzele dâir renkler üretir ve yaşatır. Sâlim bir toplum için sanatın sosyal hayatına görülebilir, dokunulabilir, koklanabilir, takılabilir, yaşanabilir yani hissedilebilir olması gerekir. Ancak böyle bir ortamda doğan, büyüyen, yaşayan, ömrünü geçiren insan hem kendisine hem âilesine hem topluma katkı sağlayacak mekanizmaların doğal bir parçası olacaktır. İnsanın, sanata dâir rûhundan doğarak ortaya koyabileceği ve toplumda mâkes bularak “eser” olarak nitelendirilebilecek bütün beceriler ancak; inanç, dil ve târih gibi sağlam dayanaklar, sâlim

² Bkz. Aşk Olmayınca Meşk olmaz, (Behar, 1998)

³ Bkz. Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler. (Tanrıkorur, 1998)

bir ruh, sâlim bir beden, sâlim bir âile, sâlim bir çevre ve toplum denkleminde ancak neşv-ü nemâ bulur. Hayata dâir bu tezyini unsurların yaygınlaşması ve gelişmesi, inancımızı, târihimizi, destanlarımızı, kahramanlarımızı, acılarımızı anlatan ve aktaran sanat etkinliklerinin artırılmasıyla ancak mümkün olabilir. Bu konuda özellikle mevcut nesillerin donanımı için bizden olan değer ve hâdiseleri konu edinen sanat eserlerinin zamana emanet edildiği müzik, edebiyat, resim gibi sanat alanlarını önceleyecek ve güçlendirecek projelere, teşviklere ve taltiflere ihtiyaç vardır. Dolayısıyla sanatın bireyden, âileye, mahalleye, şehre ve devlete toplumun bütün katmanlarında sirâyet etmesinin sağlanması büyük önem arz etmektedir.

İnsan, Aile ve Sanat

İnsan, yazı var olduğundan ve okur olduğundan beri târihte bilinir olmuştur. Allah (CC), Bakara suresinde Hz. Âdem'i (AS) yarattığında bütün meleklere ona secde etmesini emrettiğini tek kesin kaynak olan Kur'an-ı Kerim'de ayrıntıları ile anlatmaktadır.

30. Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler. Allah da "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti.

31. Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi.

32. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler.

33. Allah, şöyle dedi: "Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle." Âdem, meleklere onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi. (Kur'an-ı Kerim, Bakara 30-33)

İlk insan olan Hz. Âdem (AS) ile insan bilmek, öğrenmek, bilgiyi öğretmek ve aktarmak, bildiğini hayata tatbik etmek dolayısıyla insânî bütün erdemleri nesilden nesle aktarmakla vazifelendirilmiştir. Allah (CC), ezelden-ebede her devirde insana öğretmeye devam etmektedir. Allah (CC), eşref-i mahlûk olarak yarattığı kulu tarafından kendisinin, yarattıklarının tanınması, insanın Allah'ı (CC) bilmek için gösterdiği gayret imânı kavileştirmekte, bilgiyi değerli kılmakta, yaratana ve yaratılanın muhabbetini artırmakta, muhabbeti ilâhi aşka dönüştürmektedir. Bu muhabbet ve aşk, bilgi ile şekillenen hayatın temellerini ve süreçlerini oluşturmakta her nesilde gelene eklenerek geleneği yani kültür dediğimiz bilginin hayatta tatbikatını görünür, duyulur ve yaşanır kılmaktadır.

İnsanın okuma ve yazmaya verdiği önem her devirde yazıyı ve sözü sanat ile başka bir konuma getirmiştir. Ama yazıdaki sanata dâir asıl gelişim inanç ile temellenir. Yaklaşık 1300 yıldır Müslüman olan ecdâdımızın Allah (CC) Kelâmını yazmada gösterdiği çaba ve Hüsn-i Hat, yani güzel yazıda ortaya koyduğu eserler ancak İlâhi aşk ile anlatılabilir. Aynı aşk, ayetlerin müstesna istiflerle yazıldığı hat levhalarını tezyin için tezhibi, sayfaların korunması için cildi, okunması için mûsikîyi, ibâdeti için câmiyi, yaşanması için evlerden başlayarak hayatı müzeyyen ve münsecim bir hale getirmiştir.

İnsan için sağlıklı ve huzurlu bir ömür ancak âheng ile anlatılabilir. Âheng ile bakıldığında toplum içerisinde insan tıpkı bir şarkının, türkünün makamının perdeleri, usûlünün darpları, bir şiirin, romanın harfleri, heceleri, bir tablonun renkleri, mimari bir yapının taşları, bir halının ilmekleri, bir kilimin desenleri gibidir. Ancak bir araya geldiğinde anlamlı bir eser ortaya çıkar. Renklerin münâsebeti ile oluşan bir sanat olarak toplum mozaığında her insan, diğer insanlara bağlı yaratılmıştır. Donanımlar,

beceriler, yetenekler hayâta dâir dokunuşlar farklıdır. Ancak bir araya gelindiğinde âile, toplum, sosyal hayat yani birlikte yaşama kültü oluşur.

İnsan ve sosyal hayatta âheng, kişinin kendini tanıması, fitratının gereği olarak âile ve toplumdaki yerini kavraması, kendisi için yaratılmış olan bu müstesna düzenin devamı ve tezyini için hayata kattıkları ile sanat olarak ayan olur. İnsan tıpkı saf süte çalınan sütü yoğurda dönüştüren maya gibidir. Maya bir kültür olduğuna göre, ilk maya Hz. Adem (AS), dolayısıyla Âile içinde maya insan, toplum (şehir) içinde maya âile, devlet içinde maya şehir, dünya içinde maya Türkiye'dir. Günümüz dünyasında Türkiye'nin insanı yücelten ve koruyan duruşu ile zamanımıza kattıkları düşünüldüğünde, devletlerin duruşunun insanlık târihine ne denli önemli izler bıraktığı ve bırakacağı âşikâr olmaktadır. Tarihin doğru tarafında olmak, ancak insanı yüceltmekle mümkündür.

Hz. Mevlâna, insanın hayata bıraktıklarını sebep ve sonuç açısından özetleyen bir beytinde; "Sen hiç arpa ekip de buğday bittiğini gördün mü?" der (Konya, 2018). Aslında tamamıyla bir biriktirme süreci olan ömürde, iyi ve güzele dâir hasletler, iyiliklere ve güzelliklere vesile olur. Toplum ancak insanı yücelten medeniyet mefkûresi doğrultusunda biriktirilerek oluşturan amellerin, iyiliklerin niteliği ve çokluğu ile güçlü olur. İyi ve güzele dâir biriktirilen bütün unsurlar kültür ve sanat ile tanım ve tasnîf edilmektedir.

Kültür; inanç, târih ve dil payandalarında kaynağa, kattıkları ve vesileleri ile zaman içerisinde doğan, büyüyen, gelişen, renklenen değerleri hayatın gerekleri ve olanakları ile dünden bugüne taşır. Sanat ise toplumda, insanın doğumdan-ölüme hayatın bütün aşamalarında kendisini çevreleyen estetik unsurlarla neşv ü nemâ bulan hayâta dâir yegâne tezyin aracıdır.

Özellikle kendi içerisinde âhengi bulmuş olan insan, âile ve toplum oluşturmada vazgeçilmez bir yapıcı role sahiptir. Bu nedenle âidiyete dayanan estetik arayışlarla âhengin dışı vurumu olan sanat da genel ifâde ile kültür olarak adlandırdığımız insan ve sosyal hayat denkleminde irdelenmeli, anlaşılmalıdır.

Günümüzde âile ve nesillere vesile olma süreci de bu âheng içerisinde anlaşılmalıdır. Âile nefsi emellerle kurulan maddi bir birliktelik, evlat da bu birliktelikte öylesine vesile olunan bir genişleme, çoğalma unsuru olarak görülemez. Birbirine eş olarak yaratılmış olan kadın ve erkeğin birbirini tamamlama, örtme, destek olma, hayatı güzelleştirme, muhabbeti pekiştirme ve bundan olarak bu âhenkdar ve sağlıklı temel üzerine güzeli yaşatmaya devam etme şuuru ile yeni nesillere vesile olma gâyesi aranmalıdır. Dolayısıyla Âile mefhumunun varlığı ve güzelliği, madde ile değil mânâ ile yaşatılmalı, sosyal hayata karşılaşılan maddi bütün zorluklar âile için ortadan kaldırılmalı, aile olma bilinci ve ayrıcalığı her mahfilde desteklenmeli, teşvik edilmelidir.

Mâlum olduğu üzere insan namazı olmayan bir ezan ile ezanı olmayan bir namaz arasında bir gölgelik süre olarak tarif edilen dünya zamanını tamamlar. İnsanın bu kısa zamanda, insana dâir değerleri yaşama, yaşatma, yükseltme ve aktarma gâyesi kültür ve sanatın oluşum ve gelişimi için vazgeçilmezdir.

İnsan, fitratı gereği rûhunun derinliklerinde temâyüz eden insâni değerleri sanatla dışı vurur. Sanat unsurları ile insanı yücelten bir büyük medeniyet inşa eder. Bu medeniyeti nesilden nesle aktarır ve zamana emanet bırakır. *Sanat vesilesiyle insan, rûhu görünür, koklanır, tutulur, duyulur, hissedilir hale getirir.*

Sanat insana, iltifat etmeyi, sevmeyi güzeli görmeyi pozitif düşünmeyi güzel söylemeyi telkin eder. Bütün bunların olabilmesi için sanatın öz kaynağından ecdâdından, geleneğinden, târihinden beslenmesi esastır.

Öz değerleri ile temellerini oluşturan toplumlar ancak sağlam bir yapı gibi ayakta kalabilir. Eğer bir binanın yıkılmasını istemiyorsanız temele, taşıyıcı kolonlara, kirişlere dokunmazsınız. Bu yapının temelinde de katlarında da çatısında da insan ve âile vardır.

Sosyal Toplum, Kültür, Sanat ve Aile

Bugün etrafımızda gördüğümüz sosyal hayata dâir her şey bize miras olan kültürün bir tezahürüdür. Dolayısıyla kültürün, insanlık târihi ile başlayan ve dünya hayatının sonuna kadar varlığını devam ettirecek olan bir beden, bir ruh, bir değer olarak anlaşılması gerekir.

Günlük hayatta çevremizde yaşan bir unsur olarak kültürün önemine ve sanat vasıtası ile ve hayata kattıklarına kısaca göz atmak gerekirse;

- Sanat, hissiyat-ı âliyye denilen, insan ruhundan mülhem hisleri sesle, renkle, yazıyla, taşla, ilmekle ve birçok tezyini unsur ile ifâde etmeye araçtır.

Çiçeğin kokusunu, yemeğin tadını, gülün rengini, sevgiyi, aşkı tarif edebilir misiniz? Bu konuda en güzel tarifi Hz. Mevlâna yapmıştır. Kendisine aşk nedir diye sorulduğunda “*Ben ol da bil*” diye cevap verir (2018). Kişi konuşarak anlatamadığını sanatı ile ifade eder. Bir beyitte bir ummanı anlatır. Aşık Veysel “*Güzelliğin On para etmez şu bendeki aşk olmasa.*” Derken güzelliğin ancak gören göz ile ayan olacağını anlatır. Ki burada kastedilen gönül gözünün gördüğü güzelliştir. *İnsanı aşk söyletir daha doğrusu Aşk insana kendini söyletir.* İnsan güzeli söyledikçe güzelleşir arınır durulur.

İnsan, güzele dâir bütün bu halleri anlatmak paylaşmak ister. Paylaşmadığında içine kapanır, iletişimi zayıflar, sosyal bağları yıpranır, kırılır, kurur yok olur.

- Sanat, insana müteditil olmayı, haddini bilmeyi ilham eder. Zarâfeti, hitâbeti öğretir, pekiştirir. Sanatı salt olarak maddi çıkarılara indirgemeyen, eserleri ile toplumun milli manevi değerlerini yükselten kişiye *sanatkâr* denir. *Edeb zarîf, nazik kişinin süsüdür.* İletişim becerilerinin zayıfladığı zamanımızda bugün en çok ihtiyaç duyduğumuz hasletlerden biri de şüphesiz nezakettir. Sanat ile kendini ve acziyetini tanıyan insan, aşkı, membaında arar membaa da kibir ile büyüttüğü cüssesi ile ulaşamayacağı için vahdette yok olmaya yani *hiç* olmaya talip olur. Bu insanlıktan değil nefisten vazgeçmek, nefsi tahakküm etmektir. Günümüzde âilede ve toplumda nefsin kontrolden çıkmasının sebep olduğu yıkımlar düşünüldüğünde nefis terbiyesinin önemi daha net anlaşılacaktır. Dolayısıyla nefsin kontrolü günümüzde suç olarak toplumu inciten pek çok hali ortadan kaldırır, huzur ve barışa vesile olur. Böbürlenmekten, topluma tepeden bakmaktan, kibirden uzaklaşan *insan tevazû ile insan olur.*

- Ayet (Nisa 58) ve hadislerle sabit olduğu üzere iş ehline verilmelidir. Ehil elde iş, basit bile olsa esere dönüşür.

Ehil olan kişi, sanatta da zanaatta da temsil mertebesinde işlerini yaşayarak ortaya koyar. Kişinin talip olduğu sanatı önce yaşaması gerekir ki buna hal denir. *Sanatkâr kişi hal ile yol öğretir.* Yolda yürüyen hem o sanatı hem o sanatın nasıl yapılacağını, nasıl yaşanacağını, öğrenir. Sanatı kendi haline aktardığında insan ancak rol model denilen örnek insan olur. Toplum içerisinde öz değerlere sahip olmayan rol modellerin çocuklar ve gençler üzerindeki yıkıcı etkisi göz önüne alındığında yaşayan bir sanat olgusuna toplumun ne denli ihtiyacı olduğu daha net görülecektir.

- Sanat ruhla yapılır. Sanatı sadece bedeni uzuvlarla anlamak ve algılamak mümkün değildir. Dolayısıyla sanatı asgari seviyede de olsa sanat birikimi ile görmek anlamaya çalışmak gerekir.

Ruhun sanat ile teskin edilmiş olması, insanın hayata daha net ve pozitif yaklaşmasına vesile olur. Ruhun sanata tepki verebilmesi de eseri hissedebilecek kadar sanat ile hemhal olması, ilgisini ve alakasını sanat ile güçlendirmesi, hayata bakışını sanata dâir perspektiflerle renklendirmesi gerekir. Bugün en çok ihtiyaç duyduğumuz konu âile huzurudur. Âilenin huzuru da şüphesiz kişinin huzuru ile mümkün olur. *Bir evde herkesin başka bir alanda iştiğâl ettiği sanat unsurları ile yaşanan hayatın sükûnunu, sohbetlerin derinliğini, edep-adap, sevgi-saygı dediğimiz, günümüzde çok ihtiyaç duyduğumuz insani değerlerin âile ve sosyal hayatta tatbik edildiğini hayal ediniz.*

- Büyük emekler, zahmetler, göz nuru ile vücut bulduğundan sanat, insana sabrı öğretir. “Her şey vaktini bekler bekle senin olan sana gelecektir.” der Hz Mevlânâ (2018). Belirlenen hedefe ulaşmak için önce niyet sonra azim ve sabır ile çalışmak ve beklemek gerekir. Kişi meşgul oldukça, öğrendikçe kâinâtın büyüklüğünü ve dolayısıyla kendisinin küçüklüğünü kavrar. *Büyüklüğünü öğrenmek istediği evreni idrâk etmek ve idrâkin aşka dönüşmesi ancak o evrenin kendisi için yaratıldığını anladığında anlamlı ve mümkün mümkün olur.*

- Elde edilemeyen tutsak da edilemez. Kùltür ve sanat bizi köklerimizle bağlayan en önemli toplum dinamikleridir. Şayet kökünüzden uzaklaşırsanız, yozlaşırsanız, başka bir ifade ile asimile olursanız toplum bilincini, kardeşlik şuurunu, aidiyetinizi unuttur, öz benliğinizi kaybedersiniz. Biz medeniyetimizi ecdadımızın ilmek ilmek dokuyarak biriktirdiği kùltür hazinesine dayandırarak geliştirirsek *bizden olmayanların, bizdenmiş gibi hayatımıza cebren kattığı bir takım köksüz unsurlarla* bizi elde etme ihtimali ortadan kalkar. Kùltür ve sanatın gereğince yaşanması ve aktarılması biz olarak târih sahnesinde kalmamızın tek çaresi ve şartıdır.

Dini, dili, kùltürü, insanı, milli ve manevi değerleri ecdadını tahrip eden, tahkir eden yapılan, üretilen unsurlar yekûn olarak sanat olarak kabul edilemez. Tahrif maksatlı tatbikatlar toplumun tüm katmanlarında reddedilmelidir.

Çocukluğumuzdan özlediğimiz özendiğimiz dini ve milli bayramları şenlikleri vb. etkinlikleri bugün çocuklarımızla yaşamamız ve o hazları bu nesle de yaşatmamız büyük önem arz etmektedir. Böyle olduğunda, ancak kùltür nesilleri küçükten büyüğe sarar sarmalar, sorumluluk bilincini oluşturur, pekiştirir. Ve bu hal ile düşünöldüğünde Anadolu’da kadim bir gelenek olan hediyeleşme ve çocukları sevindirmenin sevimli bir tezahürü ve günümüz yansıması olarak mübarek ayların başlangıcında Konya’da kutlanan *Şivlilik Bayramını* yaşamak ve yaygınlaştırmak varken, bizden olmayan, mesnedi tartışmalı bir cadılar bayramı garabetini ölkemizde görmek, yaşamak durumunda kalmayız. Gözümüz kapattığımızda kaybedeceğimiz bu ve bunun gibi bütün değerlerin ve bütün etkinliklerimizin cadılar bayramına dönüştüğünü düşünmek bile toplumsal çöküşü ve yok oluşu anlamak için yeterli olacaktır. Bırakalım kiminse o bayram onlar kutlasın biz kendi kökümüze sarıalım. Çare budur.

Bugün milli manevi değerlere dayalı oluşan gelişen yaşayan târih süzgecinden geçip günümüze ulaşan öz kùltürümüzü anlatırken, dil ile alakalı endişelerimiz varsa, vicdanla ilgili endişelerimiz varsa, saygıyla hürmetle ilgili endişelerimiz varsa, nesiller arasındaki fikri ve ameli sıkıntıları dile getiriyor ve bunlardan yakınıyorsak, kuşak çatışmaları ile dünümüzü, ecdadımızı çocuklarımıza, torunlarımıza anlatamıyorsak kùltür zaten aktarılamadığı için *öz benliğimiz yok olma sürecine girmiş demektir.*

- Toplumsal varlığımızın güzümüzde devamı için eğitim ve kùltür kavramları birlikte irdelenmelidir. Kùltürün aktarımı eğitimden bağımsız düşünölemez.

Bir ulu çınar olarak tasvir edilen medeniyetimizin yaşaması için bu ağacın hem köklerine hem gövdesine hem dallarına hem yapraklarına hem körpe uçlarına ihtiyacı vardır. Kuşakların birbiri ile kaynaşması, uç nesillerin kùltürü öğrenmesi için ön nesillerle birlikte yaşaması, mümkünse mutlaka büyük ebeveynlerin torunların yetişmesinde katkı sunması, kùltürün aktarımı bakımından büyük önem arz eder.

Toplumlarda Çöküş âilede başlar. Bugün âileyi çökerten her şey dünle olan bağın kopmasıyla âyân olmuştur. Öz kimliğimize bağlı kaldığımız sürece inanç ve kùltür üzerine gelişen sanat unsurlarıyla gönlümüzü, hanemizi, mahallemizi, okulumuzu ilçemizi, ilimizi, bölgemizi, devletimizi tezyin ettiğimiz sürece toplumun çok kısa bir süre içerisinde öz değerleri ile kendi çıkışı yolunu bulacağını bilmemiz gerekir.

Aslında günümüzde inancına, kùltürüne emanet şuuruyla sahip çıkma azmine en çarpıcı örnek şüphesiz Gazze halkıdır. Dünyanın gücünü arkasına alan günümüzün ebrehe'si ile doğrudan ve dolaylı aynı safta olduklarından destek alan katil ordusu bütün gücüyle saldırdığı halde toplam 45 kilometre karelik Gazze halkının inancını kıramadı. Ancak inancın ve dava şuurunun âile içinde başlayacak ve şekillenecek eğitim-öğretimle sağlam temellere dayandırılabilceğinin örneğidir Gazze'de yaşananlar. Bugün hep birlikte duruşumuzu ve öz benliğimizi sorgulayacak büyük ibretleri yaşadığımız bir zamandan geçiyoruz. Muhasebesi çetin bir ömür ve sonrası için hazır mıyız?

- Sanatı anlamak için önce yolda mesafe almalısınız.

Müzik özelinde baktığımızda sesi salt olarak sabit frekanslar ile kullanırsanız maddeden kurtulamazsınız. *Perdelerle oluşan makam dizilerine kulak verdiğinizde nağmeler sizi manaya götürür. Manaya ulaşmak için size dayatılan seslerin tahakkümünü değil perdelerin size fısıldadığı aşkı duymalısınız. Ustalarımızın ittifakla kabul ettiği üzere âdiyeti, muhabbeti ve birbiri ile mânevi münasebeti olmayan sesin bir manaya varması mümkünsüzdür. Perde sükût ile, gücünü manadan almayan sesler gürültü ile kardeştir. İnanç odur ki ruh geldiği ve varacağı ezeli ve ebedi sessizliği mûsikînin âhenginde arar.*

Aynı örneği noktaların münasebeti ile hatta, renklerin münasebeti ile resimde, taşların münasebeti ile yapıda ilmeklerin münasebeti ile halıda ve diğer sanat alanlarında görmek gerekir. Zaman zaman ihtiyaç duyduğu bütün sağlık desteklerinden uzaklaşacak özgürleşecek kendisine ve topluma daha faydalı olacaktır.

- Okullarda eğitim öğretimde sanata dâir öncelikler mutlaka kendi sanatlarımıza verilmelidir.

Kadim ve köklü Türk sanatları günümüzün imkanları ile tekrar güçlendirilmeli, okul öncesinden başlayarak eğitimin bütün katmanlarında kuvvetle yer almalıdır. Malum olduğu üzere kişinin karakterinin oluşumu ve gelişimi için en önemli dönem çocukluk ve ilk gençlik dönemidir. Bu süreçlerde atılan sağlam temel, gücünü ecdadından alan nesillerle aydınlık yarınlara ulaşmanın olmazsa olmazıdır.

Bu konuda bütün sanat alanlarına vazifeler düşmektedir. Âilenin kendi içerisindeki dinamiklerinin korunması için dijital içerikler, animasyonlar, filmler kitaplar kaynaklar üretilmeli ve bu kaynaklar mutlaka öncelikle kendi değerlerimizle şekillenmelidir veya olanların sayısı artırılmalıdır.

SONUÇ

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, bugün dünden gelen kültür atlasında renklenerek oluşan ve zamanımıza ulaşan bu müstesna mozağin renklerinin solup kaybolmaması, değerlerine sahip çıkarak büyümeye devam edecek nesillerimize de devrolması için özümüzü tezyin eden ve yükselten değerlere sıkı sıkıya sarılmamız gerekmektedir. Kültür ve Sanat kazanımlarımızı zamanımızın bütün unsurlarını gereğince yaşatmak ve günümüz dünyasında hayata dahil ederek kuşakların ve nesillerin kucaklaşmasını sağlamak tercih değil zarûrettir.

Sanat, bugün bilinen hali ile, salt olarak içi boş bir eğlence aracı değildir. Sanat, hayata dâir eşsiz bir tezyin, taltif, ifade, hitabet, betimleme, eğitim, öğretim, iletişim, eleştiri, aktarım, motivasyon, sabır, sükun, sükut aracıdır. Bu kazanımların tamamı yerli yerinde etkin olduğunda sanat, güçlü toplum yapısı için olmazsa olmaz konumdadır.

Sanat, Tarafsız ve insanı yücelten bir konum ile değerlendirildiğinde, zamana yazılan eserler ile hem güzellikleri hem kusurları dile getiren, sosyal hayatı ve düzeni güçlendiren üst bir bakış sunar.

Sanat, zamanı durdurur, nesillerin dersler çıkaracağı eserler, vesikalar ile târihe not düşer, yaşananları yaşatarak öğretir.

Kültür ve sanat, sâlim bir beden için olmazsa olmaz olarak kabul edilen ruhun huzuru ve dinginliği için müstesna yapılar, evler ibadethaneler inşa eder, yapıları tezyin eder.

Kültür ve sanat, toplumun ihtiyacı olduğu üzere camide ibadette, ezanda, tilavette; dergâhta zikirde, kitleleri cemedir. İbadete birlik, zevk ve neşe katar.

Kültür ve sanat, sosyal ilişkilerin niteliğinin güçlenmesi için alt başlıklarla oluşturduğu güzele dâir ortamlar ile iletişim araçları ve mekanları oluşturur. Paydaları güçlendirir, safları sıkılaştırır. İnsana insanı ve hayatı sevdirebilir.

Sanat, gerektiğinde şehadete koşan orduya savaşta marş olur, barışta kahramanlarını, destanlarını, şarkılarla, türkülerle sirlar. Her biri bir ders olan zaferleri zamana resimlerle, bestelerle nakşeder.

Kültür ve sanat, doğumda, düğünde, cenazede kültür içre gelişen sanat unsurları ile insanı sarar sarmalar, hayatın bir parçası haline getirir. Ninni ile beşikte, şarkı ve türkülerle düğünde, sala ve ağıtlarla cenazede insan anlatılır, karşılanır, uğurlanır.

Kültür ve sanat, Yörelere folklorda, manilerde, düğünlerde, merasimlerde sevdâyı söyler, söyletir, yaşatır. Edeb ile sevmeyi, sevlmeyi, sevdiğine ülfeti ve nezaketi, nazı-niyazı, eğlenmeyi, durulmayı, konuşmayı, susmayı, edebi, âdâbı, saygıyı, hürmeti öğretir.

Kültür ve sanat, milli ve manevi değerlerin yegâne ifâde aracı, değerlerin sosyal hayata aktarıcısıdır.

Sanat; ağacı saz, sözü şarkı, türkü, yünü libas, noktayı hat, hattı kitap, kitabı okul, insanı irşâd, taşı bina eder, abide eserler üretir. Çakıl taşından muazzam yapılara dönüşümde insanın rolünü hayal ediniz. Dolayısıyla medeniyet inşa eder. İnşa ettiği medeniyeti tezyin eder.

Bireyden topluma târih boyunca insanlık hep bir beden, bir ömür gibi yaşamıştır ve yaşamaya devam edecek, böylece insanın dünya zamanı sona erecektir. Önemli olan kendi zamanımızda toplum dediğimiz bu iri bedenin hayatını devam ettirmek için fert fert bizim ne yaptığımız, yarına ne bıraktığımızdır.

Kültürün en güçlü aracı olan Türk sanatlarının topluma yayılması için ihtiyaç duyulan enstrüman ve ekipmanlar bütün okullarda kolay ulaşılabilir nitelikte olmalı imkânlar sağlanmalıdır.

Türk sanatları ile ilgilenenler ayrı bir destek programında taltif edilmeli, gençler sanata özenilmelidir. Sanatkârlar daha sık gençlerle bir araya gelmeli, bunun için bütün illerde var olan gençlik merkezleri, kùltür dâireleri ve üniversiteler süreçlere dahil edilmelidir.

Türk sanatlarının birbirini tamamlayan unsurlar ve eserlerle yayınlaşması için yarışmalar tertip edilmeli, sanatla uğraşan gençler hakiki rol modeller olarak sosyal hayatta ve medyada ön plana çıkarılmalı, devletin yayın organları vasıtası ile sanatkâr aday gençler toplumda bilinir, tanınır hale getirilmelidir.

Kuşakların birbirine yaklaşıacağı kùltür sanat faaliyetleri tertip edilmeli, yaşlıların, kendilerini ifade edebilecekleri, gençlere gençliklerini anlatabilecekleri ortamlarda kùltür aktarımı sağlanmalı, büyük ebeveynler, gençliklerinin örf ve anelerini aktarmada cesaretlendirilmeli hayatın tecrübesi olarak büyük değeri haiz yaşlılarımız mutlaka onore edilmelidir.

Kùltür varlığını, hayatını devam ettireceğinden dijital çağın gerekleri kullanılarak, zamanın nesli kùltürel derinlikler ile tanıştırılması için içerikler üretilmeli, sabır, dinleme ve söyleme alışkanlıkları pekiştirilmelidir.

Şüphesiz ki sanat insan ruhundan kalbinden beslenmedikçe kendini ayan edemez. Kùltürün aynası, vitrini olan sanata dâir ortam ve üretimlerin artması için, sâlim bir ruh ve beden için insanın daha çok sanatla iştiğal etmesi esastır. *Dolmadan olmaz!*

KAYNAKÇA

Aşık Veysel Şatıroğlu (E.T. 30.10.2025). <https://www.youtube.com/watch?v=mvGkJag5r6c>

Behar, C. (1998). *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kur'an-ı Kerim Meali (E.T. 05.11.2025). <https://www.kuranvemeali.com/bakara-suresi>.

Mevlânâ Celâleddin. Rûmî (2018). *Mesnevî*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Tanrıkorur, C. (1998). *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşün*

SANAT YOLUYLA AİLE BAğLARI VE KİMLİK GELİŞİMİ

Prof Vasfi HATİPOęLU¹
vasfi.hatipoglu@hbv.edu.tr

ÖZET

“İnsanın özü, kendi iç sesinde gizlidir” diyor büyük usta Aşık Veysel. Bu iç sesin şekillenişinde en büyük rolü oynayan yapı ise ailedir. Aile, bireyin sadece temel ihtiyaçlarını karşılayan bir birim değil, aynı zamanda değerlerin, kimliğin ve kültürel hafızanın inşa edildiği ilk sosyal mekândır. Bu süreçte sanat, bireyin iç dünyasını ifade etmesine olanak tanıyan güçlü bir araç olarak öne çıkar. Kimlik gelişimi, bireyin benlik algısını, ait olduğu grupları ve değer sistemlerini tanımlama sürecidir. Bireyin istenilen bir kimlik geliştirmesi için çocukluk döneminde anlamlı sosyal deneyimlere ihtiyaç vardır. Sanat ise bu deneyimlerin duygusal ve yaratıcı ifadesine olanak tanır. Özellikle aile içinde paylaşılan sanatsal deneyimler, bireylerin hem kendilerini hem de birbirlerini daha derinlikli anlamalarına zemin hazırlar. Türk müziği tarihine baktığımızda, sanatın bireyler ve aileler arasında nasıl bir bağ kurduğuna dair güçlü örneklerle karşılaşırız. Neşet Ertaş’ın “Kalpten kalbe bir yol vardır, görülmez” sözü, bu görünmeyen ama derin duygusal bağlantının sanat yoluyla nasıl kurulabildiğini özetler niteliktedir. Bu bildiride, sanatın aile bağlarını nasıl güçlendirdiğini ve bu süreçte bireyin kimlik gelişimine dolayısıyla toplumsal kimliğin ortaya çıkmasına ve gelişimine nasıl katkı sunduğunu, bilimsel veriler ve kültürel referanslar eşliğinde ele alınacaktır. Belirtilen hususlar doğrultusunda bilinmelidir ki sanat, kelimelerin kifayetsiz kaldığı anlarda duyguları ifade etme aracıdır. Bununla birlikte insan, dünyaya geldiği andan ölümüne kadar geçen zamanda kimliğini ve aidiyetini sanat ile ifade eder.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Kimlik, Sanat, Aile Bağları, Kimlik Gelişimi*

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türk Müziği Devlet Konservatuvarı/Çalgı Eğitimi Bölümü/Çalgı Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Toplumun Aynası “Aile”

Türk Dil Kurumu tarafından “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu en küçük birlik” olarak tanımlanan aile, en küçük birim olmasına rağmen bir toplumun, ailelerden oluştuğu; ailenin toplumun mayası olduğu dolayısıyla güçlü aile bağlarının, güçlü bir toplumun da göstergesi olduğu bilinmektedir. Aile, bireyin ilk sosyal çevresi olarak kimlik gelişiminde merkezi bir rol oynar. İnsan, doğduğu andan itibaren kimliğini, değerlerini ve duygusal dünyasını aile ortamında şekillendirir. Değer yargılarından duygusal düzenlemeye, benlik algısından aidiyet duygusuna kadar birçok temel unsur aile içinde oluşur. Ev, bir gönül derviş hanesidir; orada sabır, şükür ve muhabbet öğretilir. Gazali, aileyi “ahlakın inşa edildiği ilk mektep” olarak görür. İslam düşünürlerine göre aile, sadece biyolojik bir birlik değil; ahlaki ve ruhsal bir eğitim mekânıdır. Aile bireyleri arasındaki dayanışma; ekonomik, duygusal ve sosyal destek biçimlerinde kendini gösterir. Günümüz yaşam biçimlerinin yarattığı bireyselleşme eğilimlerine rağmen, toplumsal dayanışmanın sürdürülebilirliği aile bağlarının korunmasına bağlıdır. “Aile bağları” ifadesi, genellikle aile üyeleri arasındaki duygusal, kültürel ve sosyal ilişkileri ifade eder. Bu bağlar; sevgi, saygı, güven, dayanışma ve bağlılık gibi değerler üzerine kuruludur. Aile üyeleri arasındaki sevgi ve şefkat, açık ve nitelikli iletişim, ortak değerler ve sorumluluklar aile bütünlüğünü korumada, güveni ve anlayışı arttırmada, aile kimliğini pekiştirmede oldukça önemlidir. Türk aile yapısı tarih boyunca dayanışma, sevgi, ahlâk ve inanç temelleri üzerine kurulmuştur. Ancak modernleşme, kentleşme, dijitalleşme ve küreselleşme gibi süreçlerle birlikte aile kurumu da derin bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca biçimsel değişimlerle değil, değerler, ilişkiler ve roller düzeyinde de etkisini göstermektedir. 1920’lerden itibaren atılan adımlar, aile yapısında büyük değişimlere yol açarak, bu dönemde çekirdek aile yapısı ile anne, baba ve çocuklardan oluşan, ekonomik bağımsızlığı olan aile modeli ortaya çıkmıştır. 1980’lerden itibaren kırsaldan kente göç, sanayileşme ve tüketim kültürü aileyi yeni bir düzleme taşımış ve aile yapısı artık zaman ve mekândan bağımsız bir ilişki biçimine dönüşmüştür. “Biz” merkezli geleneksel aile anlayışı, yer yer “ben” merkezli bireysel yaşam tarzına dönüşmüş, sosyal medya ve dijital platformlar, Batılı aile modellerini yaygınlaştırarak tüketim kültürü, aileyi duygusal dayanışma yerine statü ve konfor merkezli bir yapıya dönüştürmüştür. Ebeveynler ve çocuklar aynı evde yaşasalar bile fiziksel olarak yakın, duygusal olarak uzak hale gelmiş, kültürel değer aktarımının zayıflaması, kimlik bunalımına ve aile aidiyetinin azalmasına yol açarak, mahremiyet duygusunun yok olmasına ve bireyselleşme, özgürlükçü değerlerle birlikte aileye bağlılığın zayıflamasına neden olmuştur. Türk aile yapısı bugün iki yönlü bir süreç içindedir: Bir yanda modernleşme ve bireyselleşme, diğer yanda geleneksel ve manevi değerlerin korunması. Söz konusu süreç, aile kurumunun bir bakıma zayıfladığı diğer yandan ise yeniden tanımlandığı bir dönemdir. Amaç; geçmişin köklerini koruyarak geleceğe uygun, sağlam, eşitlikçi ve sevgi temelli bir aile yapısı inşa etmektir. Değişimin kaçınılmaz olduğu hepimizin malumudur. Önemli olan kendi kimliğini koruyarak değerlerin kaybolmadan dönüşmesidir. TDK tarafından Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü; etiket, olarak tanımlanan **kimlik**, (identity) terimi, aynılığı ve sürekliliği içeren Latince “idem” kökünden türetilmiştir. Türkçe de ise kimlik, “kim” soru kökünden türetilmiş olup aynı şekilde zorunlu bir mensubiyeti (aidiyet), aynı olmayı, tek olmayı, hangi kişi olmayı ifade eder. Connolly’de kimlik, seçip istediğimiz yahut rıza gösterdiğimiz şeylerden çok, ne olduğumuz ve nasıl tanındığımızla ilişkilidir. “Gleason’a göre ise, “Kimlik” kavramı sosyal bilimlerde temel olarak birey ve toplum arasındaki ilişkiden bahsetmek için 1950’li yıllarda yoğun olarak kullanılmaya başlanmış, “Ben kimim?” ve “Ben nereye aidim?” sorularıyla Cbağlantılı bir kavramdır.

Toplumsal kimlik ya da kolektif kimlik ise, daha dar kapsamda ifadesini bulan mikro ve alt kimliklerden öte bütün ulusu, toplumu/daha geniş bir alanı kapsadığı varsayılan ya da bu bağlamda atıfta bulunulan kolektif/kültürel kimliktir. Bilgin kolektif kimliği “belirli bir alanda (territoire) kök salmış birtakım grupların (etnik toplulukların) diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebi” şeklinde tanımlar. Yine Bilgin’e göre kolektif kimlik bir durumun değil sürecin ifadesidir. O nedenle kolektif kimlik dinamiktir, diğer topluluklarla ilişki içerisinde sürekli yenilenmeyi ve değişimi içerir. Bireysel kimliklerin inşası nasıl ki kişiler arası ilişkiler sayesinde mümkünse kolektif kimliklerin inşası da topluluklar arası ilişkiler sayesinde gerçekleşir. Toplumsal kimlik: “bireyin ait olduğu toplumsal çevrenin değerlerine, normlarına, akıl yürütmesine, sanatına, diline, dinine, gelenek ve göreneklerine ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini ifade eder. İlk cümlelerimde de ifade ettiğim gibi aile ilk çevre olması hasebiyle bireyin kimlik gelişiminin temeli olarak, toplumun ve toplumsal kimliğin oluşmasında ise ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile bağlarının kuvvetli olduğu toplumlar diğer toplumlardan özellikle değerler, kimlik ve kültür bağlamında ayrışır ve kendine has ortak bir hafıza yaratır. Mezkûr ortak hafızanın oluşmasında, aktarımında **Sanat** hem bir ifade aracı hem de bağ kurma yolu olarak, dikkate değer bir güç olarak büyük bir önem taşır. Aile, sanatın ilk nefes aldığı; sanat ise ailenin ruhunu yansıttığı yerdir. Bireyin hem kendini anlama hem de anlatma sürecinde güçlü bir araçtır. Kimlik gelişimi, insanın kendi kökleriyle anlaşılacağı üzere ailesiyle, kültürüyle, geleneği ve toplumsal rolleri ile kurduğu ilişki üzerinden şekillenir. Sanat, bu bağların hem yansıtıldığı hem de sorgulandığı bir alan ortaya çıkar. Sanat, aile bireyleri arasındaki merhamet, sabır, sevgi ve ortak hafıza bağlarını kuvvetlendirir; aile de sanatın doğduğu manevi iklimi korur. Sanat, güzelliğin tecellisi olarak yaratıcılığı yansıtan bir alan; aile ise bu güzelliğin ahlaki, toplumsal ve ruhsal temellerinin yaşandığı bir kurumdur. Dolayısıyla her ikisi de İslam’ın “tevhid” (birlik) anlayışında/inancında birleşir: insanın hayatı, estetik duyarlılığı ve toplumsal ilişkileri bir bütünlük içinde anlam kazanır. Evlerin duvarlarını süsleyen hat levhaları (“Bismillah”, “Sabır”, “Elhamdülillah” vb.), sadece süsleme amacı taşımaz, dinlenen türküler sadece notalardan oluşan bir melodi değil, sözün, duygunun ve hikmetin ahenkle birleştiği bir hafızadır, ninemizin söylediği ninni, sadece uykuya hazırlık değil; sevginin, dua dilinin ve kültürün kalpten kalbe aktarımıdır. Evde var olan bakır siniler, yalnızca yemek taşımak için değil; birlikte oturma, paylaşmanın ve misafirperverliğin sembolüdür. İftarlarda kurulan sofraya, sadece yemek değil; paylaşmanın, bereketin ve şükürün ifadesidir. Aile albümündeki siyah-beyaz fotoğraflar, sadece geçmişin görüntüleri değil; kuşaklar arasındaki bağ ve sürekliliği hatırlatan sessiz tanıklardır. Evdeki kilim, sadece yere serilen bir örtü değil; renkleriyle, motifleriyle ailenin hikâyesini ve yaşanmışlığını anlatan bir dildir. Ailenin inanç dünyasını, değer yargılarını ve estetik beğenisini çocuklara, aile bireyelerine görünür biçimde aktarma araçlarıdır. Böylece sanat, ailenin manevi kimliğini güçlendirir ve toplumun ahlaki dokusunu sağlamlaştırır. Ortak bir estetik miras oluşturarak bireylerin birbirini anlamasını ve geçmişle bağ kurmasını sağlar. “Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguyu paylaşanlar anlaşır.” Bu bağlamda sanat, bireyin içsel olgunlaşmasını destekleyen bir eğitim aracıdır; kimlik bu süreçte hem ahlaki hem estetik değerlerle yoğrulur böylece sanat, kimliği sabitlemez; tam tersine, geçmiş ile bugün arasında bir süreklilik kurarak onu yeniden üretir.

SONUÇ

Sanat, insanın hem kendisiyle hem bulunduğu toplum ve ailesiyle kurduğu ilişkinin en derin ifade biçimlerinden biridir. Kimlik, bu ilişkiler ağında şekillenir; aile ise kimliğin ilk ve en güçlü inşa alanıdır. Kimlik bir “oluş” sürecidir. İnsan, sürekli kemâle (olgunluğa) doğru yol alır. Aile bu sürecin ilk durağıdır; sanat ise bu sürecin estetik hafızasıdır. Bu nedenle sanat, bireyin aile içinde kazandığı değerleri, duyguları ve inançları görünür kılar; onları yeniden üreten bir kültürel süreçtir. Aileden gelen kültürel miras, bireyin kimliğini biçimlendirir; bu kimlik de sanatsal ifadesine yön verir. Sanatın kimlik inşasındaki rolü, yalnızca bireysel bir estetik deneyim olarak değil, aynı zamanda kolektif bir hafıza ve anlam

üretimi olarak değerlendirilebilir. Sanat, bu bağlamda, yalnızca bir üretim faaliyeti değil; “varoluşun estetik biçimidir. Aileyi yalnızca geçmişle değil, gelecekle de bağlayan bir “duygusal hafıza” işlevi görür. Sonuç olarak, sanat; kimliğin inşa edildiği, ailenin duygusal ve kültürel bağlarının güçlendiği, insanın kendi varlığını anlamlandırıldığı bir birlik alanıdır. Anadolu’nun düşünsel mirasında sanat, sevginin, hoşgörünün ve birliğin sembolüdür. Bu nedenle Mevlânâ’nın “Bizim birliğimiz sevgidedir” sözü, sanatın hem aileyi hem toplumu bir arada tutan özünü en yalın biçimde özetler. Sanat; bireyi içsel olgunluğa, aileyi duygusal birliğe, toplumu ise ortak bir kimlik bilincine ulaştırır. Sanatın estetik dili, aile bağlarını manevi bir derinlik kazandırarak güçlendirir. Aile ise sanatın özündeki sevgi, sabır ve paylaşma değerlerinin yaşandığı yerdir. Bu bağlamda İslam düşüncesi, sanatın yalnızca güzellik üretmek değil, insanı ve toplumu güzelleştirmek için var olduğunu öğretir. Ortaya konulan durum tespiti, tartışma ve sonuç cümlelerinden hareketle konuşmamı sanat yolu ile aile bağları ve istenilen kimliğin geliştirilmesi bağlamında birkaç öneri ile tamamlamak isterim.

- Mevlana’nın dediği gibi: “Güzelliğe aşına olan gönül, kötülüğe yabancı olur.” Bu bağlamda sanat günlük yaşantıda nezaket anlayışını yansıtacak biçimde evin, sokağın doğal bir parçası hâline getirilmelidir.
  - Çocuklara ve gençlere, sanatın sadece üretim değil, bir şükür biçimi olduğu öğretilmelidir. Gözle görülen her güzelliğin Allah’ın bir eseri olduğu fark ettirilmelidir.
  - Sanatla anlatmak: Özellikle gençlerin içsel dengesini ve özgüvenini güçlendirmek için aile bireylerine duygularını ifade etmede sanatın araçlarını (şiir, müzik, çizim, yazı vb.) kullanma fırsatları verilmelidir.
  - Günümüz gençliği kimliğini dijital ortamda inşa etmesi sebebi ile bu süreçte yapay, yüzeysel kimlikler oluşmaktadır. Bu nedenle dijital platformlarda değer temelli, köklere bağlı sanatı yaygınlaştırmak önemlidir. Sanat yoluyla birey, “tüketen” değil, “üreten” kimliğe yönlendirilmelidir.
  - Okullarda “İslam estetiği ve sanat felsefesi” dersleri: Sanat atölyeleri ile maneviyatın birleştirilmesi: Öğrencilere geleneksel sanatlar öğretilirken sabır, tevazu, estetik ve denge değerleri vurgulanmalıdır. Mevlâna, Yunus Emre, Gazali, İtri gibi düşünürlerin ve şahsiyetlerin görüşleriyle manevi sanat felsefesi işlenmelidir.
- “Ebru bir sabır sanatıdır; sabreden, suyun üstünde bile dengeyi bulur.”*
- Aile temalı sanat festivalleri ve sergiler, kültür merkezlerinde sanat ve manevi hayat seminerleri, medya ve dijital içerikler: dizi, belgesel ve kısa film gibi araçlarla, sanat ve aile ilişkisini estetik bir dille anlatan yapımlar çoğaltılmalıdır.
  - Değer temalı, kültürel köklere dayalı sanat projeleri (örneğin “merhamet”, “adalet”, “sabır” konulu kısa filmler, şiir, beste yarışmaları) ile toplumun ahlaki benlik bilinci geliştirmelidir.
  - Sözlü kültürü yaşatmak, eğitim ortamlarında Aile-Sanat İş birliğini artırmak hem aile bağlarının kuvvetlenmesine hem de sanatın rehberliğinde yaşam boyu kimlik gelişimine olanak sağlayacaktır. Bu minvalde;
  - “Aile Arşivi Projesi”,
  - “Dedemin Masalları/Şarkıları” Etkinliği (Öğrenciler büyüklerinden dinledikleri masalı, şarkıyı sahneye koyar; böylece sanat eğitimi ile sözlü miras birleştirilir.)
  - “Ninemın Tarif Defteri” (Geleneksel yemek tarifleri sofranın sanatı olarak fotoğraf, çizim veya minyatürle belgelenir.)
  - “Nesilden Nesile El Sanatı” Festivali: (Anne-kız, dede-torun ikilileri birlikte dokuma, çini, ebru, ağaç oymacılığı gibi geleneksel sanatlarda eser üretir ve sergiler.)
  - “Aile Sanat Merkezleri” Programı (Her ilde halk eğitim merkezleri bünyesinde Aile Sanat Merkezi açılır. Aile bireyleri birlikte eğitim alır. Hem sanat üretimi artar hem de aileler birlikte zaman geçirerek kültürel aidiyet kazanır.)
  - “Sözlü Miras Dijital Arşivi” Ulusal Projesi (Sözlü Miras Platformu kurulur.)
  - “Yaşayan Kültür Evleri” Projesi, “Aile Mirası ve Estetik Bellek” Müzesi, Aile Müziği ve Kültürel Miras Projesi” (Ulusal Müzik Politikası) vb. başlıklarda projeler desteklenmeli ve geliştirilmelidir.

•Medyanın sanatın tüm dallarına yayın politikası içinde düzenli olarak yer vermesi oldukça önemlidir. Bu minvalde medya takipçisi olan toplumun sanata aşinalık kazanacağı kuşkusuzdur. Eğitim-kültür ağırlıklı programlar arttırılarak şehirlerde düzenlenen sanat etkinlikleri duyurulmalıdır. Buna göre; günümüzde medya, ailenin ve sanatın algılanma biçimini doğrudan etkileyen bir kültürel güç haline gelmiştir. Dolayısıyla medya, Türk aile yapısının sanatla kurduğu bağın niteliğini belirleyen en önemli araçlardan biridir. Aileyi, sevgi, dayanışma, hoşgörü gibi değerler üzerinden işleyen sanat içerikleri, izleyicide estetik ve duygusal bir farkındalık yaratır. Ebru, hat, minyatür, Türk müziği ve tiyatro gibi geleneksel sanatlar medya aracılığıyla günümüz şartlarına uyarlanarak yeni nesillere taşınabilir. Medya, yalnızca bir “yansıtıcı” değil, aynı zamanda “inşa edici” bir güçtür. Bu nedenle sanat aracılığıyla pozitif aile temsilleri oluşturmak kültürel bir sorumluluktur. Türk müziği, geleneksel el sanatları veya sahne sanatlarını merkeze alan yapımlar desteklenmeli.

•“Sanatın şifalı elleri” ile

•Aile Kültürü Enstitüsü ve Aile Sanatı Teşvik Fonu kurulabilir. Uluslararası Aile ve Sanat Diplomasisi Girişimler ile arttırılmalıdır.

•Aile içi değerleri, estetik ve manevi boyutuyla sanatla birleştirerek, toplumda derin bir kültürel aidiyet yaratılmalıdır.

•Türk aile kültürünü ve sanatını uluslararası alanda görünür kılmak; kültürel diplomasi aracılığıyla Türkiye'nin milli güvenlik gücünü arttırmak gerekmektedir.

“Sanat aracılığıyla aile bağlarını güçlendirerek, toplumda dayanışma, empati ve kuşaklar arası bağları güçlendiren bir sosyal yapı inşa edelim.” **Son söz** olarak “Sanatı aileye, aileyi kültüre, kültürü geleceğe taşıyan bir devlet anlayışı: Sanat yoluyla güçlü aile, güçlü kültür, güçlü Türkiye.”

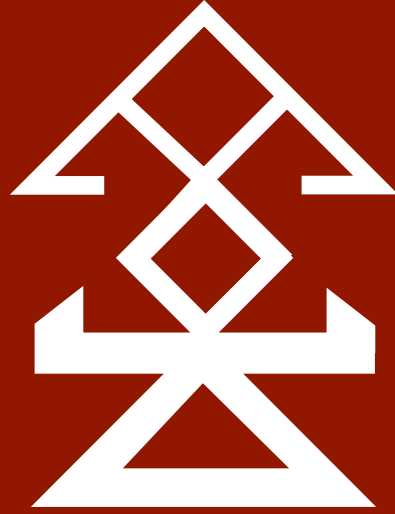
KAYNAKÇA

- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İstanbul: Aşina Kitaplar.
- Connolly, W. E. (1995). *The terms of political discourse*. Princeton: Princeton University Press.
- Gazâlî. (2011). *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Cilt 2). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gleason, P. (1983). Identifying identity: A semantic history. *Journal of American History*, 69(4), 910–931. <https://doi.org/10.2307/1901196>
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî. (2008). *Mesnevî* (A. Gölpinarlı, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2024). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr>
- Veysel, Â. (2010). *Dostlar beni hatırlasın*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları.

BEŞİNCİ OTURUM

AİLE İÇİ İLETİŞİMDE
KÜLTÜR VE SANATIN ETKİSİ

Moderatör- Dr. Sevim SAYIM MADAK
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakan Yardımcısı

Kriz ve Uyum Süreçlerinde Sanatın Aile İçindeki İyileştirici Rolü
Doç. Dr. Müzeyyen Asiye AYKİT

Ailede Sanat Eğitimi ve Estetik Duygunun Erken Yaşta İnşası
Yüce GÜMÜŞ

Aile İçi İletişim Modellerinde Sanat Temelli Yaklaşımlar
Dr. Taner ALGAN

TARAK

*Yaratıcı gücü
temsil eder.*

AİLE İÇİ İLETİŞİMDE KÙLTÜR VE SANATIN ETKİSİ MODERATÖR ÖZETİ

Dr. Sevim Sayım Madak¹

“Aile İçi İletişimde Kùltür ve Sanatın Etkisi” başlıklı oturumda, kùltür ve sanatın aile içi iletişimi güçlendiren rolü çok boyutlu bir perspektifle ele alınmıştır. Sempozyumun ilk gününde aile, kùltür ve sanat ilişkisi kadim medeniyet birikiminden dijital çağa uzanan geniş bir çerçevede değerlendirilmiş; Türk-İslam kùltüründe ailenin birleştirici ve değer aktarıcı rolü vurgulanmıştır. Dijitalleşmenin aile yapısı üzerindeki etkileri tartışılmış, kùltür ve sanatın toplumsal dayanışmayı ve kimlik inşasını destekleyen işlevi üzerinde durulmuştur. Türkiye Yüzyılı vizyonu doğrultusunda aile merkezli bir kùltür anlayışının, toplumsal birlik ve insani değerlerin yeniden inşasında belirleyici olduğu ifade edilmiştir.

Bu oturumda ise aile içi iletişimin güçlendirilmesinde kùltürel ve sanatsal unsurların katkısı ele alınmıştır. İnsan, toplumsal bir varlık olarak ilişkiler yoluyla anlam üretir; değerlerin içselleştirilmesi ve kimlik oluşumu büyük ölçüde aile ortamında gerçekleşir. Aile, yalnızca birlikte yaşanan bir mekân değil; kùltürün, iletişim biçimlerinin ve insan olmanın inceliklerinin öğrenildiği ilk eğitim alanıdır. Bu bağlamda sağlıklı iletişim, ailenin birleştirici gücünün temelini oluşturur. İletişim yalnızca sözlü ifadelerden ibaret değildir; empati, anlayış ve sevgi temelli bir gönül dili de içerir. Dinleyebilmek, duyguları ifade edebilmek ve karşılıklı anlayış geliştirebilmek hem bireysel huzuru hem de aile içi birlik duygusunu besler.

İletişimin güçlü olduğu ailelerde sevgi kalıcı bir değere dönüşür; bireyler kendilerini değerli ve güvende hisseder. Farklıklar çatışma yerine tamamlayıcılığa hizmet eder. Empatiyle kurulan her bağ, güveni güçlendirir ve aileyi toplumsal geleceğin sağlam temeli haline getirir. Dolayısıyla aile içi iletişim yalnızca bireysel mutluluğu değil, toplumun bütünlüğünü de şekillendirir.

Ancak günümüzde hızlı şehirleşme, dijitalleşme ve bireyselleşme eğilimleri aile yapısını ve iletişim biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Aynı mekânı paylaşmak, aynı duyguyu paylaşmak anlamına gelmemektedir. Teknoloji iletişimi hızlandırırken yüz yüze etkileşimi azaltabilmekte, aile üyeleri “yan yana ama uzak” bir hâle gelebilmektedir. Bu nedenle duygusal bağların korunması ve sağlıklı iletişimin sürdürülmesi daha bilinçli bir çaba gerektirmektedir. İnsan, her koşulda sevgiye ve anlaşılmaya ihtiyaç duyar; aile bu temel ihtiyaçların karşılandığı en sıcak ortamdır.

¹Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Bakan Yardımcısı

Bu noktada kültür ve sanat, aile içi iletişimi güçlendiren önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Sanat, duyguların ifade edilmesini kolaylaştırır; duygu düzenleme, kendini ifade etme ve ortak deneyimler oluşturma açısından aile içinde güçlü bağlar kurar. Müzik, edebiyat, tiyatro ve görsel sanatlar gibi alanlar, kuşaklar arası etkileşimi artırır ve iletişimi derinleştirir.

2025 yılının “Aile Yılı” ilan edilmesiyle birlikte aileyi merkeze alan kültürel ve sanatsal çalışmalar yaygınlaşmıştır. Bakanlık koordinasyonunda gerçekleştirilen etkinlikler; sergiler, tiyatro ve film gösterimleri, konserler, atölyeler, aile festivalleri ve dijital detoks kampları gibi faaliyetlerle aile bireylerinin birlikte üretim yapmalarını ve iletişim kurmalarını teşvik etmiştir. Ayrıca aile temalı yarışmalar ve kültürel geziler kuşaklar arası etkileşimi güçlendirmiştir. Sinemalarda uygulanan indirimler gibi ekonomik destekler de ailelerin kültürel etkinliklere erişimini kolaylaştırmıştır. Bu çalışmalar, aileyi kültürün taşıyıcısı ve üreticisi olarak güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Oturum kapsamında üç önemli sunum gerçekleştirilmiştir:

Doç. Dr. Müzeyyen Asiye Aykıt, kriz ve uyum süreçlerinde sanatın aile içindeki iyileştirici rolünü felsefi bir çerçevede ele almıştır. İslam düşüncesindeki “yetkinlik” kavramı ile güzellik arasındaki ilişkiyi açıklayarak sanatın insanı hakikate yönelten bir araç olduğunu vurgulamıştır. Sanatın, özellikle müziğin, ruhsal dengeyi desteklediğini ve kriz dönemlerinde aile içi dayanıklılığı artırdığını ifade etmiştir. Sanat terapisi uygulamalarının bireysel ve aile düzeyinde iyileştirici etkiler sunduğunu belirtmiştir.

Yüce Gümüş, ailede sanat eğitiminin ve erken yaşta estetik duygu gelişiminin önemine dikkat çekmiştir. Çocukların sanatla kurduğu ilişkinin kalıcı olabilmesi için ebeveynlerin bilinçli rol model olması gerektiğini vurgulamıştır. Sanat eğitiminin bilişsel gelişim, duygusal zekâ ve sosyal beceriler üzerindeki olumlu etkilerini örneklerle açıklamış; popüler kültürün yüzeysel tüketim alışkanlıklarına karşı derinlikli sanat deneyiminin gerekliliğini ifade etmiştir.

Dr. Taner Algan ise aile içi iletişim modellerinde sanat temelli yaklaşımları akademik bir çerçevede değerlendirmiştir. Güven, açık iletişim, anlayış ve çözüm odaklı yaklaşımın aile içi iletişimin temel unsurları olduğunu belirtmiştir. Sanat temelli terapilerin bireylerin kendini ifade etmesini kolaylaştırdığını, duygu düzenlemeyi desteklediğini ve aile içinde güven ilişkisini güçlendirdiğini aktarmıştır. Ailenin bir “iletişim ekosistemi” olarak değerlendirmiştir.

KRİZ VE UYUM SÜREÇLERİNDE SANATIN AİLE İÇİNDEKİ İYİLEŞTİRİCİ ROLÜ

Doç. Dr. Müzeyyen Asiye AYKİT¹
asiye_sen@yahoo.com

ÖZET

Bu çalışma, aile ve sanatın insanın iyileşme ve yetkinleşme sürecindeki tamamlayıcı rollerini incelemektedir. İslam düşüncesinde iyileşme, bedensel ve aklî yetilerin dengeye ulaşmasıyla gerçekleşir; bu dengenin ilk öğrenildiği yer aile, onu derinleştiren ise sanattır. Aile, bireyin ahlakî, duygusal ve davranışsal gelişiminin temelini oluşturan bir “ahlâk mektebi”dir. Sanat ise güzellik aracılığıyla kişiyi hakikate yönlendiren, duygusal düzenlemeyi ve ruhsal arınmayı destekleyen bir tecrübe alanıdır. Müzik ve diğer sanat dalları aile içi iletişimi güçlendirir, krizleri hafifletir ve iyileşme süreçlerini destekler.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Sanat, İyileşme, Yetkinlik (Kemâl), Tevhid, Sanat Terapisi, Müzik Terapisi*

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Sanatın, ailede yaşanan kriz ve uyum süreçlerinde “iyileştirici” etkisi çalışmanın konusu olarak incelenecektir. Aile ve sanat kavramlarının kişinin iyileşme haline etkisini öncelikle felsefi bir tahlille ele almak istiyoruz. İslam felsefesinde “iyileşme-iyilik” kavramları “yetkinlikle” karşılanmaktadır. Bir şeyin “iyi” olması, kendi türüne has yetkinliğini sağladığında mümkündür. Bitki için düşünürsek tohumun çiçek açması yahut meyve vermesi yani en yetkin haline gelmesi “iyi olması-yetkinleşmesi-tekâmülü” demektir.

İnsan türü için ise “iyilik-yetkinlik” türe has özelliği olan aklı melekelerinin yetkinleşmesi ile bu yetkinlik-tekâmül neticesinde aklın duyguları kontrol edebilmesi ile mümkündür. Akli yetkinlik şayet davranışa yansiyorsa buna da “ahlâkî yetkinlik” adı verilmektedir. Şu halde yapacağımız felsefi tahlil, birinci bölümde ailenin ikinci bölümde sanatın, kişinin iyileşmesi-yetkinleşmesi noktasındaki etkisini açıklamaya odaklanılacaktır. Son bölümde ise ailede sanatın kriz dönemlerindeki iyileştirici etkisi müşahhas örnekler çerçevesinde açıklanacaktır.

Yetkinlik İçin Bir İmkân Olarak Aile

İslam düşüncesinde yetkinleşme yolculuğunda aile insanın bireysel olarak kendini gerçekleştirme ve ahlâkî erdemleri kazanması noktasında bir imkân alanı oluşturmaktadır. Öncelikle aile bu yolculukta kişinin gelişimi için ne ifade etmektedir? İslam ahlâk düşüncesinde insanın var oluş amacı bireysel olarak sahip olduğu nitelikleri en üst düzeyde kullanarak mutluluğa ulaşmaktır. İnsanın bunu hem bireysel hem de toplumsal olarak gerçekleştirebilmesi için aile bir imkân olarak ele alınmaktadır. Ailede alınan eğitimle birlikte dengeli bir insan modeli ortaya çıkacağı öngörülmektedir. Medeniyetlerin oluşumu bireylerin öncelikle kendi içsel medeniyetini kurması ile mümkündür. Aileyi toplumun özü olarak düşündüğümüzde kişinin kendi iç medeniyetinin temelleri öncelikle ailede atılmaktadır. İslam düşüncesi aileyi bireyin ve medeniyetlerin tekâmülü için bir esas kabul etmektedir.

İslam ahlâk düşüncesinde insanın doğası ve imkânları gelişiminin sınırlarını ve gayesini belirlemektedir. Ruh ve bedenden müteşekkil olan insanın kendini gerçekleştirebilmesi her iki yönünün de dengeli bir biçimde ahlâkî yetkinliğe doğru gelişmesi ile mümkündür. Klasik ahlâk metinleri insanın bu gayeye ulaşması için yürümesi gereken yolu insanın hem fiziksel ve metafizik özelliklerini içinde barındıran nefis teorisi çerçevesinde incelemektedir. Buna göre insan nefsinin iki temel gücü vardır. İlki bitkisel ve hayvânî güçler olarak ifade edilen bedensel güçler ikincisi nazari güç olarak ifade edilen akli güçtür (İbn Sînâ 1975, 9-10, 32; 1984, 209; Aristo 2001, II, 2, 20; II, 2, 3, 30/72).

Hayatta kalmak ve türün devamını sağlamak noktasında esas olan bu tür bedensel özelliklerin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için aile bir imkân olarak görülmektedir. Ancak ahlâkî eylem İslam felsefesinde nefsin son özelliği olan onu diğer türlerden ayıran akıl melekesiyle mümkündür. Ahlâkî davranışın temelinde yer alan iyi-kötü yargısını veren akıl yetisidir (İbn Miskeveyh 2017, 29). Bu sebeple insanın ahlâkîliği akla bağlı bilişsel eylemlerine dayandırılmıştır. Bedensel yetiler hayatta kalmayı sağlarken, akli yetiler ahlâkî eylemi sağlamaktadır. Bedensel yetilerin temelinde beden gelişimini ve hayatta kalma motivasyonunu sağlayan *arzu* ve öfke gücü bulunmaktadır. Arzu gücü insanın kendi faydasına olan şeyleri isteme motivasyonu iken öfke gücü insana zarar veren şeyleri uzak tutma şeklindeki motivasyonu sağlayan güçtür. Bu iki güç hayatta kalabilmemiz, bedensel ihtiyaçlarımızı karşılayabilmemiz için esastır. Ancak insan söz konusu olduğunda türe ait temel güç akıldır. Arzumuzu ve öfkemizi nerede, ne zaman, nasıl ve ne kadar kullanacağımıza aklımız ile karar verilmelidir. (Ahlâkın temelinde akıl yetisinin oluşu hakkında

ayrıntılı bilgi için bk. Özturan, 2017). Modern dünyada daha ziyade insanın hayvanî arzu ve isteklerini yani bedensel yetilerini öne çıkaran ve onları tatmin etmeyi hedefleyen bir sistem bulunmaktadır. Ancak klasik İslam ahlâk düşüncesi bunun geçici bir mutluluk sağladığına, esas olanın akli ve ruhu geliştirecek bilgi ve eylemlerle mümkün olduğuna vurgu yapmaktadır.

İslam düşüncesinde ahlâkî davranış, insanın akıl gücü ile bedensel güçleri olan öfke ve arzu güçlerinin dengelenmesi ile ortaya çıkmaktadır (Platon 2002, 428b-430e, 107; İbn Miskeveyh 2017, 35; Uysal 2014, 272). Bu bilişsel ve bedensel güçlerin, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan duygularımızın dengede tutulmasının yöntemleri ilk olarak anne babamızdan öğrenilmektedir. Bu sebeple klasik ahlâk eserlerinde kişinin ahlâklı, erdemli bir insan olmayı öğrenme sürecinde aile bir imkân olarak görülmektedir. Pek çok davranış modeli henüz okula başlamadan anne baba başta olmak üzere aile içerisindeki rol modellerle şekillenmektedir.

İnsana has fiziksel ve bilişsel güçlerin nasıl kullanılacağı ilk olarak ailede öğrenilmektedir. Bir şey istediğimizde yahut istemeyip tepki gösterdiğimizde ortaya çıkan duygularımızı aklımızla nasıl dengeleyeceğimizi öncelikle anne babamızdan öğreniriz. Mesela, insanın en temel duygusal ihtiyacı olan sevgi en başta ailede hissedilmektedir. Kişinin öncelikle kendisine, diğer insanlara, hayvanlara ve çevreye karşı sevgi ile yaklaşması, içinde yaşadığı aile bireyleri arasındaki ilişki içerisinde öğrenilmektedir. Aile üyeleri arasındaki sevgi bağı kişinin manevi gelişimi için çok önemlidir (Toksöz 2018, 270-274). Dolayısıyla bunu sağlayabilmek için gerekli olan eğitim öncelikle ailede başlamaktadır. İnsanın bedensel olarak gelişmesi için bir imkân olan aile, ikinci ve en önemlisi akli ve ahlâkî yetkinliğe ulaşabilmesi için de en büyük imkândır. Zira insan ilk eğitimini anne kucağından itibaren almaya başlamaktadır. Pek çok davranış modeli henüz okula başlamadan anne baba başta olmak üzere aile içerisindeki rol modellerle şekillenmektedir.

Toplumun yapı taşı olarak aile, bireyin hem maddi hem de manevi gelişiminin sağlanacağı, böylelikle ahlâkî erdemlerin kazanılacağı ilk sosyal çevredir. Aile öncelikle kişinin doğduğu andan itibaren sağlıklı bir şekilde hayatta kalabileceği ve gelişebileceği fiziksel şartları sağlaması açısından önemlidir (Tûsî 2007, 193; Kınalızâde 2016, 302; Münecimbaşı, 1868: 89b). İkinci olarak psikolojik ihtiyaçlar yine ilk olarak ailede karşılanmaktadır. Burada amaç, her bireyin ahlâkî yetkinliğini sağlayarak mutlu olmasını temin etmektir (Ayıkıt 2021, 128). Bu anlamda Topçu aileyi bir “ahlâk mektebi” olarak ifade etmektedir (Topçu 2005, 183). Dolayısıyla aile, kişinin yetkinleşme yolculuğunda ilk ve en önemli imkân alanını oluşturmaktadır.

Yetkinlik İçin Bir İmkân Olarak Sanat

Kişinin yetkinleşmesi-iyileşmesi noktasında sanatın etkisi nedir? Bu soru bağlamında ikinci adımda sanatı felsefi açıdan tahlil etmek istiyoruz. İslam düşüncesinde iyileşmenin karşılığı olarak kullandığımız yetkinlik kavramı güzellikle irtibatlandırılmıştır. Akli melekelerin yetkinleşmesinde güzel ile kurulacak ilişki oldukça önemlidir. Sanatın temelinde yer alan güzellik İslam düşüncesinde en temelde Cemâlü'l-Mahz olan Allah'a aittir. Klasik metafizikçilere göre Saf Hakikat, Saf Güzellik (Cemalü'l-Hakk), Saf İyilik (Hayru'l-Mahz) varlığın kaynağı olan Tanrı'da birleşmektedir. Sanat eseri tevhîdin kesret âlemindeki tezahürüdür (Türker 2025, 81). Hangi seviyede olursa olsun sanat eseri ile kurulan irtibat kişiyi hem duysal hem de akli açıdan güzelliğin gerçek sahibine yönlendirecektir ki bu da yetkinleşmek için esastır. Bir sanat eseri üzerinden kainattaki tevhidi sezebilmek nasıl mümkündür? İnsanın metafizik ve fizik âlemleri algılayan duysal ve akli iki tür algısından bahsetmiştik. Sanat söz konusu olduğunda duyulurlarla akledilirler arasında geçişi sağlayan, duylardan gelen veriyi düzenleyerek aklın idrakine sunan bir temel algımızdan daha bahsetmek gerekmektedir ki bu yeti mütehayyiledir. Mütehayyile aynı zamanda fizik ve metafizik âlem arasında yer alan ara bir âlem olan misâl âlemini de idrak eden kuvvedir (İbn Sînâ 2021, 112; 1985, 201; Sühreverdî, Sühreverdî 2019, 304). İslam düşüncesinde Tanrı'dan feyz olan varlık

âlemi hiyerarşik olarak meydana gelmiştir. Bu hiyerarşide metafizik âlemlerle fizik âlem arasında misâl âlemi yer almaktadır. Misâl âlemi hissî âlemlerle görünmeyen âlem arası ara bir âlem, ontolojik bir varlık mertebesidir. Mütehayyile aynı zamanda bu âlemi algılayan yetimimizdir. Sanatın temelinde de bu yetimiz yer almaktadır. Şu halde mütehayyilenin iki temel işlevi vardır. Duyusal mütehayyile duyularla akıl arası bağ kurar, sanatsal mütehayyile misâl âlemindeki metafizik suretleri algılar. Sanat eseri açısından düşündüğümüzde duyusal mütehayyile duyulardan gelen verilerle imgeler üretir, ancak misâl âlemini algılayan sanatsal mütehayyile bu imgelere anlamlar yükler. Mesela duyusal tahayyül kuş ve atı birleştirip kanatlı kuş imgesi üretebilir ancak sanatsal tahayyül kanatlı at imgesine kudret, özgürlük gibi anlamlar yükler. Duyusal mütehayyile sadece zihinsel kavrayıştan ibaretken sanatsal mütehayyile metafiziksel bir kavrayış sunar. Sanat eseri, görünür imgeler aracılığıyla görünmeyen asılla yani güzelliğin kaynağı ile bağı sezdirir (Üçer 2025, 60).

Sanatçı yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bu var oluş sürecinin aktif bir şahididir. Mütehayyilesi ile misâl âlemindeki imgeleri hissî düzleme taşıyabilmelidir. Ancak burada sanatçı pasif bir imgeleyici değildir, mütehayyilesinin derinliği oranında manayı hissî âlemde görünür hale getirir. Sanat eseri misâl âlemindeki suretin duyusal düzlemde tezahür etmiş yeni bir varlık halidir. Sanatçı manayı bir form, oran, renk, doku, ritim gibi araçlarla duyu âleminde yeniden ifade etmektedir. Dolayısıyla sanatçı yukarıdan aşağıya iniş sürecinin aktif bir fâilidir. Farklı formlarda ortaya çıkan sanat eseri ise sanatçının derinliği oranında manayı tezahür ettirir. Tam da bu noktada sanat eseri var oluşta yukarıdan aşağıya inişin tekrar aşağıdan yukarıya, mana âlemlerine doğru yükselişin vasıtasıdır. Ancak bu yükseliş, eseri idrak eden kişinin derinliği oranında gerçekleşmektedir (Taşar 2025, 167-169). Her sanat eseri herkese aynı manayı sezdirmez. Sanat eseri ile muhatabı olan kişi arasında aktif bir paylaşım vardır. Nasıl ki sanat eserinin derinliği sanatkarın manaya intibakındaki derinliğe bağlı ise, eseri idrak eden kişinin derinliği de yukarıya doğru ulaştığı manayı belirlemektedir.

Kadim bakış açısının bir gereği olarak Mimar Turgut Cansever, İslam mimarisinin dini akidelerin İslam'ın kozmolojik telakkilerinin ve tevhid anlayışının bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. Mimari bir eserin yapılış amacı dünyayı güzelleştirmektir. Bu sebeple herkes evini kurarken dünyayı güzelleştirdiğini düşünmelidir (Cansever 1994, 121; Ayvazoğlu 2024, 139-151). Ailede sanat bu tevhide bakışın aileye yansması, ailenin güzelleşmesi, iyileşmesidir. Bu noktada sanat insana Allah'ın yeryüzündeki tecellilerini göstererek hakikatin kaynağını işaret ettiği için yetkinleşmeyi sağlamaktadır. Şu halde güzel, ruha özünü hatırlatarak onu yetkinleştiren şey, çirkin ise onun maddeye eğilimini artıran şeydir (Pattabanoğlu 2025, 307). İslam sanatı insana özünü/hakikatini hatırlatan bir temaşa etkinliğidir ki iyileşme-tekamül için esastır. Evrendeki uyumu, güzellikleri görebilen insan önce kendi davranışlarını sonra ailesi başta olmak üzere çevresini, sonra da tüm dünyayı güzelleştirmeye gayret edecektir.

Sanatın Aile İçindeki İyileştirici Etkisi

Son kısımda sanatın aile içerisindeki iyileştirici rolünü müşahhas örnekler etrafında incelemek istiyoruz. Hem bireysel hem de aile içerisinde iyileşme noktasında öncelikle müziği örnek olarak ele almak istiyoruz. Sanat eserinin kişiyi asıl güzelliğe doğru harekete geçirdiğini ifade etmiştik. Müziğin oluşumu felsefi bir tahlile tabi tutulduğunda seslerin oluşumunun alelade olmadığı, fizik ve metafizik âlemlerdeki armoni ile irtibatlı olduğu ifade edilmektedir. Dijital çağın insanları olarak aile içerisinde karşılaştığımız problemleri çözmede, müziğin dönüştürücü yahut destekleyici bir etkisi var mıdır?

Müziğin kaynağının bir yönüyle semavi cisimlerle diğer yönüyle de metafizik âlemlerdeki asıllarıyla irtibatlandırılmasına paralel olarak, müziğin insana tesiri de, insanın fizik ve metafizik yönleriyle

irtibatlı olarak açıklanmıştır. Fiziksel olarak etkisi bedeni oluşturan mizaci karışıma olan etkisiyle, metafizik olarak etkisi insan ruhuna olan etkisi ile açıklanmaktadır. Buna göre filozoflar müziğin insan bedenindeki etkisini mizaca tesiri itibariyle açıklamaktadır. Mizaçtaki denge yahut dengesizlik de insanın karakterini ve dolaylı olarak ahlâkı da etkilemektedir. Mizaç bedeni oluşturan dört sıvının karışımından ibarettir. Mizacı oluşturan dört sıvı; kan, balgam, sarı ve kara safra dengeli olduğunda beden sağlıklı olmaktadır. Bu sıvıların kişideki dengesi bozulursa organların çalışma sistemi bozulmakta ve hastalıklar baş göstermektedir (Kuşlu 2016, 9-10). Musikideki armoni ve uyum kişinin mizaci unsurlarının dengelenmesinde etkili olmakta ve tedaviyi desteklemektedir.

Kindî seslerin mizaca ve ahlâka tesirini şu şekilde ifade eder: “Seslerin ahlâta (beden sıvılarına) tesiri mizaca etki etmekte, bu da kişinin huylarına sirayet etmektedir. Bu tesir devamlı olduğunda bir süre sonra nefiste yerleşik huylara dönüşmektedir” (Kindî 1962, 102). Kindî, bu bakış açısıyla udun tellerini önce tabiattaki dört unsurla, sonra insan mizacını oluşturan sıvılarla, ardından nefsin bedensel ve zihinsel güçleri ile en sonunda da erdemlerle irtibatlandırır. Zir Teli, doğada ateş elementine, insanda sarı safraya, nefsin güçlerinden düşünme gücüne tesir eder ve kişide şecaat erdeminin ortaya çıkmasını destekler. Mesnâ teli, doğada hava elementine, insanda kana, nefsin güçlerinden tahayyül gücüne tesir eder ve kişide adalet erdeminin ortaya çıkmasını destekler (Turabi 1996 150,151).

Kişinin mizacına uygun müzikler öncelikle sıhhatin korunmasına, beden sıvılarının dengede kalmasına tesir etmektedir. Hastalık durumu söz konusu olduğunda ise bu karışımlara denk gelen tel ve perdelerle ortaya çıkan makamlar hastalıkları ve ahlâki bozuklukları tedavide etkili olmaktadır. Bu bakış açısıyla Kindî'nin İslam düşüncesinde “müzikle terapi”yi ilk defa gündeme getiren kişi olduğunu ifade edebiliriz. Bazı makamlar bazı duyguları harekete geçirmekte, bu da mizacın dengelenmesine katkıda bulunmaktadır. Buna işaret edecek şekilde Fârâbî, hicaz makamının tefekkür ve hüzün duygularını; uşşak makamının sevgi ve muhabbet duygularını harekete geçirdiğini belirtir (Fârâbî 1967, 112).

Müzik bedeni dengelediği gibi aynı zamanda nefsin arınma süreci (tezkiyetü'n-nefs) ile doğrudan bağlantılıdır. Müzik, nefsin maddi dünyadan uzaklaşarak ruhani âleme yönelmesine yardımcı olan bir araçtır. Bu sebeple müzikal melodiler, mabedlerde ibadet esnasında kullanılmaktadır. İbadet esnasında musikinin kullanılması, gaflet içinde olan nefislere aslî vatanları olan rûhânî âlemin sevincini, nûrânî âlemin mekânını ve asıl varoluş yurtlarını hatırlatmak içindir (İhvân-ı Safâ 1995, I, 144, 213). Zira Kindî'ye göre müziğin aslı vatani da metafizik âlemlerdir. Süheyl Ünver: “Bu hassas işitme cihazını iyi yetiştirmeli onu ibtidai bir halde bırakmamalı ve işitmelerimizi ruhumuzu tatmin için inceltmeliyiz” diyerek bu hususa dikkat çekmiştir (Çoban 2010, 27).

Aile içi iletişimde de müzik iyileştirici bir rol oynamaktadır. Günümüzde dijital teknolojiler genç, yetişkin tüm aile bireylerini etkilemektedir. Aile içinde yaşanan iletişimsel problemler, çocuk ve gençlerin farklı gelişim dönemlerinde yaşadığı sıkıntılar modern dönemde daha sancılı bir şekilde geçirilmektedir. Müzik eğitimi ailede çocukların bu dönemleri daha rahat geçirmesinde, anne-baba-çocuk ilişkisinin daha sağlıklı yürütülmesinde, kriz dönemlerinin daha kolay atlatılmasında etkili olmaktadır. Küçük yaşlarda başlaması gereken müzik eğitimi özellikle ergenlik dönemi gibi zor dönemlerinde ebeveyn çocuk ilişkisinde gerilimleri çözmeye oldukça etkilidir. Bu dönemde alınan müzik eğitimi sayesinde gençler, hem dijital tehditlere karşı farklı bir ilgi alanı edinmiş, hem de yaşadıkları karmaşayı müzikle bireysel ve sosyal açıdan elimine edebilmiş olurlar. Bu dönemde bir ergenle iletişim kurmanın yolu dinlediği müziği anlamaktan geçmektedir (Çoban 2020, 64). Normalde çok sessiz olan bazı çocuklar müzik dinleme ve şarkı söyleme esnasında doğal olarak aktif katılım gösterir. Bu sebeple aile içerisinde müzik dinlemek yahut müzikle birlikte yapılan etkinlikler aile bireylerinin birbirlerinin duygularını daha iyi anlamasını, bu şekilde ilişkilerin güçlenmesini pek çok problemi birlikte çözebilmeyi sağlamaktadır.

Eğitime katkı sağlaması amacıyla müziğin beyin ve nöroplastisite üzerindeki etkileri incelenmiş, şarkı söylemenin yahut müzik dinlemenin kişinin beyin yapısına olumlu etkiler bıraktığı görülmüştür. Aynı anda enstrüman çalıp şarkı söyleyen kişilerde beynin pek çok bölgesinin aynı anda aktif olduğu, bunun da bugün yaşadığımız zihinsel pek çok hastalık için tedavi edici olduğu görülmüştür (Kaya Göktepe 2018, 128-129).

Dijital çağın getirisi olan hiperaktivite ve odaklanamama gibi hususlarda da etkili olarak çocukların hem ailede hem de okuldaki eğitiminde destekleyici olmaktadır. Müziğin aile bireylerinde depresyon, anksiyeteye, bağımlılıklardan kurtulmada, zihinsel-fiziksel yetersizlikler, iletişim bozuklukları gibi problemlerin çözümünde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Öfke, gerginlik ve kaygıyı azalttığı için insanın kendisini iyi hissetmesini ve yaşam heyecanını artırmaktadır (Kaya Göktepe 2018, 124). Dolayısıyla müzik aile içerisinde iyileşme-yetkinlik yolculuğunda destekleyici olduğu gibi, aile bireylerinin yaşadığı problemleri ve iletişimi sağaltmada da etkili olmaktadır. Sanatın pek çok dalını aile içi iletişimde etkili olduğunu ifade edebiliriz. 20. yüzyıldan itibaren çeşitli sanatlar, “sanat terapisi” adı altında aile içerisinde iyileşme için etkin olarak kullanılmaktadır. Sanat terapisi, aile üyelerinin duygu ve düşüncelerini keşfetme ve ifade etmesine, dışa vurmasına yardım etmektedir. Ayrıca aile içi ilişkilerdeki sorunlar, aile içi şiddet, istismar, hastalık, sakatlıkla ilgili duygusal ve sosyal zorluklar, travmalar, kayıplar, stresle başa çıkma gibi konularda kullanılmaktadır. Bu maksatla müziğin yanısıra resim, drama, dans, maske ve kuklalar gibi sanat dalları kullanılmaktadır. Mesela, seramik ve kil sanatı şubat depreminden sonra, depremedelerin zihinsel olarak rahatlaması, duygularını açığa çıkarması için kullanılmıştır. Çalışmada bireylerin cümle kurmadan, kendilerini sembollerle ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Çalışmaya katılan bireylerde umut, heyecan, mutluluk gibi duygular gözlemlenmiş, bu durum aile içi iletişimi desteklemiştir (Toksöz 2025, 341).

Sanat duyguların dengelenmesi, ifade edilmesi noktasında etkili olmakta, insanın iyileşmesine destek olmaktadır. Sanat hakiki güzelliği işaret ederek evrendeki tevhidi yansıtmaktadır. Bu sebeple İslam mimarisi kainattaki tevhidi yapıya uygun olarak mekan ile uyumludur. Sanat yoluyla dünyayı güzelleştirmek tevhide katılmak, hakiki güzelliğe iştirak etmektir ki bu da insanı, aileyi, toplumu iyileştirmektedir. Bu bakış açısıyla sanat, insanın asli vazifesi olan dünyayı güzelleştirme görevini gerçekleştirme bilincinin yansımasıdır. Ailede sanat bu tevhidi bakışın aileye yansıması, ailenin güzelleşmesi, iyileşmesidir.

SONUÇ

Bu çalışma, aile ve sanatın insanın iyileşme ve yetkinleşme sürecindeki tamamlayıcı rollerini hem felsefi hem psikolojik bir perspektifle incelemiştir. İslam düşüncesinde “iyileşme”, yalnızca biyopsikolojik bir dengeye değil, insanın hem aklı hem de ruhanî yönlerinin kendi türsel yetkinliğine ulaşmasına işaret eder. Bu bağlamda aile ve sanat iki farklı düzlemde işleyen, fakat birbirini tamamlayan iki temel imkân alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile, bireyin kişilik örgüsünün, duygu düzenleme becerilerinin, davranış kalıplarının ve ahlakî sezgilerinin şekillendiği ilk sosyal ortamdır. Aile, insanın nefsinin bedensel yetileri ile aklî yetisi arasındaki dengenin öğrenildiği bir “ahlâk mektebi” işlevi görmektedir. Sevgi, güven, merhamet ve özdenetim gibi psikolojik ve ahlakî temeller ailede atılır. Bu yönüyle aile, hem bireyin tekamül yolculuğunun başlangıç noktası hem de krizler karşısında en güçlü sığınak ve yeniden yapılanma alanı olmaktadır.

Sanat ise bireyin estetik, duygusal ve metafizik duyarlılığını geliştiren; onu hakikate, güzelliğe ve içsel dengeye yönelten bir tecrübe alanı sunmaktadır. Sanat eserinin duygusal görüntü ile metafizik anlamı buluşturan yapısı, kişiyi yalnızca estetik bir hazza değil, içsel bir derinleşmeye ve ruhsal bir arınmaya davet eder. Müzik başta olmak üzere sanatın tüm formları, hem bedensel mizaca hem de ruhsal yapıya tesir ederek bireyin kendini ifade edebilmesini, duygularını dönüştürebilmesini ve iç dünyasını yeniden organize edebilmesini mümkün kılmaktadır.

Aile içindeki krizler—iletişim kopuklukları, ergenlik çatışmaları, dijital bağımlılıklar, travmalar, kayıplar, psikolojik sarsıntılar—genellikle duygu düzenleme sisteminin zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkar. Sanat, tam da bu noktada iyileştirici bir rol oynamaktadır. Ortak müzik deneyimleri, resim, drama, seramik, hikâye anlatıcılığı gibi sanat pratikleri; aile bireylerinin birbirlerinin duygu dünyasına erişmesini, empati kurmasını ve ifade kanallarını açmalarını sağlar. Böylece sanat, aile içi duygusal iletişimi yeniden canlandıran, kopuklukları onaran ve ilişkisel güveni güçlendiren bir rol üstlenir.

Bütün bu unsurlar bir araya getirildiğinde sanat, ailedeki iyileşme süreçlerini yalnızca desteklemekle kalmaz; aynı zamanda aileye yeniden anlam üretme, birlikte dayanma, ortak güzellik inşa etme imkânı kazandırır. İslam estetik düşüncesinde güzelliğin tevhid ile kurduğu bağ dikkate alındığında, sanatın ailedeki rolü yalnız bireysel değil, aynı zamanda varoluşsal bir işlev üstlenmiş olur. Aile bireyleri, sanat sayesinde evrendeki ilahî düzenin yansımaları deneyimleyerek kendi iç uyumunu gerçekleştirir.

Cemâlü'l-Mahz evrene ve insana tenezzül etmiştir. Sanat eserindeki güzelliğin teması insana önce kainattaki güzelliği sonra kendi özündeki güzelliği nihayetinde Hakiki Güzelliği sezdirmektedir ki gerçek anlamda iyi olma bu tevhidi güzelliğe dahil olabilmektir. Sanat yoluyla dünyayı güzelleştirmek, hakiki güzelliğe iştirak etmektir ki bu da insanın önce kendisini, sonra aileyi, toplumu iyileştirmesini sağlamaktadır.

Sonuç olarak sanat; bireyin, ailenin ve toplumun iyileşme-yetkinleşme yolculuğunda duyguları düzenleyici, ilişki kurucu, anlam inşa edici ve hakikate yöneltici çok katmanlı bir imkân sunmaktadır. Modern dünyanın dijital yalnızlaşma ve duygusal dağılma riskleri göz önüne alındığında, sanatın aile içindeki iyileştirici, birleştirici ve dönüştürücü gücü her zamankinden daha fazla önem taşımaktadır. Sanatla temas eden aile kendisini, ilişkilerini ve dünyayı güzelleştirme yolunda daha güçlü bir iç potansiyele kavuşur; bu da İslam düşüncesinin öngördüğü yetkinlik idealinin aile içindeki somut tezahürü olarak değerlendirilebilir.

1. Ailede sanatla temas küçük yaşlarda başlamalıdır.

Çocukların duysal-estetik algıları erken yaşlarda geliştiği için müzik ve sanat eğitimine erken (5-7 yaş) başlamak hem mizaç dengesine hem de özdenetim becerilerine katkı sağlar. 5 yaşından önce de sanat eğitimi evrendeki ses, renk, koku gibi güzelliklere işaretlerle sezdirilmelidir. Bu amaçla çocukların doğayla ilişki içerisinde olacağı ortamlar oluşturulmalıdır.

2. Aile içi sanat temelli etkileşim ortamları artırılmalıdır.

Aile bireylerinin birlikte müzik dinlediği, resim yaptığı, drama, şiir, hikâye anlatımı veya el sanatları gibi etkinlikler gerçekleştirdiği düzenli zamanlar oluşturulmalıdır. Bu ortak etkinlikler duygusal paylaşımı ve empatiyi güçlendirir.

3. Çocuk ve gençler için sanat destekli duygu düzenleme programları geliştirilmelidir.

Ergenlik dönemindeki çatışmaların azaltılması için okullarla iş birliği yapılarak aile-çocuk sanatsal etkileşim atölyeleri düzenlenebilir. Bu atölyeler, dijital bağımlılığa karşı sağlıklı bir alternatif sunacaktır.

4. Aile danışmanlığı süreçlerine sanat terapisi entegrasyonu teşvik edilmelidir.

Aile danışmanları, müzik terapisi, drama terapisi, resim terapisi gibi yaklaşımları destek olarak kullanabilir. Bu yöntemler sözle ifade edilmesi güç duyguların görünür hâle gelmesini kolaylaştırır.

5. Dijital çağda sanat, dikkat ve odaklanma becerilerini güçlendirmek için kullanılmalıdır. Bu amaçla eğitimde ilk-orta-lise dönemlerinde mutlaka resim, müzik, görsel sanatlar dersleri olmalıdır. Müzik eğitimi, enstrüman çalışmak, ritim çalışmaları veya görsel sanatlar çocuk ve gençlerde odaklanma, sabır ve özdisiplin becerilerini artırır. Bu beceriler aile içi çatışmaları azaltır.
6. Ev ortamı estetik duyarlılığı destekleyecek şekilde düzenlenmelidir. Aileler, yaşam alanlarını İslam estetik düşüncesinin önerdiği şekilde sadelik, uyum, denge ve güzellik ilkelerine göre düzenleyebilir. Mekân estetiği, duygu hâllerini doğrudan etkilemektedir.
7. Dini ve kültürel sanat gelenekleri günlük hayata entegre edilmelidir. Mevlevî musikisi, hat sanatı, ebru, minyatür gibi geleneksel sanatlarla tanışma hem kültürel aidiyeti güçlendirir hem de ruhsal bütünlüğü destekler. Aile içi etkinliklerde bu sanatlar kullanılabilir.
8. Travma yaşamış aileler için sanat temelli iyileşme programları oluşturulmalıdır. Özellikle depresyon, kayıp, boşanma, hastalık gibi krizler yaşayan ailelerde resim, seramik, dans ve müzik temelli grup çalışmalarının iyileştirici etkisi kanıtlanmıştır. Belediyeler ve STK'lar bu tür programları yaygınlaştırmalıdır.
9. Aile politikalarında sanatın iyileştirici rolü daha görünür hale getirilmelidir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, belediyeler ve kamu kurumları ailelere yönelik sanat temelli iyileşme atölyeleri düzenleyebilir; sanat terapisi merkezleri teşvik edilebilir.

KAYNAKÇA

- Aristo. (2001). *De Anima/Ruh Üzerine* (Z. Özcan, Çev.). Alfa.
- Aykit, A. (2021). *Müneccimbaşı Ahmed Dede ve Şerhu Ahlâk-ı Adud*. Ankara: Sonçağ Akademi.
- Ayvazoğlu, B. (2024). *Dünyayı Güzelleştirmek*. İstanbul: Kapı.
- Cansever, T. (1994). *Ev ve Şehir*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çoban, A. (2020). *Ruh ve Beden Sağlığı İçin Müzik Terapi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Fârâbî. (1967). *Kitâbü'l-Mûsika'l-Kebir* (G. A. Haşebe & M. A. Hifni, Tahk.). Kahire.
- Göktepe, A. K. (2018). *Dini İçerikli Müzik Terapinin Üniversite Öğrencilerinde Duygu Durumu, Kaygı ve Algılanan Stres Düzeyi Üzerindeki Etkisi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- İbn Miskeveyh. (2017). *Tehzîbu'l-Ahlâk* (A. Şener vd., Çev.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İbn Sînâ. (1975). *eş-Şifâ/et-Tabîyyât/en-Nefs*. (G. C. Anawatı Tahk.). Kahire.
- İbn Sînâ. (1984). *Kitâbü'l-Edviyeti'l-Kalbiyye*. (Muhammed Zühayr el-Baba Tahk.). Câmîatü Halep.
- İbn Sînâ. (1985). *Kitâbü'n-Necât* (M. Fahri, Ed.). (Macid Fahri Tahk.). Beyrut: Dârü'l-Âfâ kî'l-Cedîde.
- İbn Sînâ. (2021). *Kitâbü'ş-Şifâ: Nefs* (M. Z. Tiryaki, Haz.). Ankara: TUBA.
- İhvân-ı Safâ. (1995). *Resâ'ilu İhvâni's-Safâ ve Hullâni'l-Vefâ'*. (Arif Tamir Tahk.). Beyrut: Dâru Uveydati'd-Devliyye.
- Kindî, Y. b. İ. (1962). *Risâle fi Eczâi Hubriyye* (Müellefâtü'l-Kindiyyi'l-Mûsikîyye). (Zekeriyya Yusuf Tahk.). Bağdad.
- Kınalızâde Ali Efendi. (2016). *Ahlâk-ı Alâî* (M. Demirkol, Sad.). Ankara: Fecr Yayınları.
- Kuşlu, H., & Aydın, M. (2016). *Galen Düşüncesinde Mizacın Ahlâka Etkisi/İslam Düşüncesinde Mizaç Teorileri*. Ankara: Nobel.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede. *Şerhu Ahlâk-ı Adud*. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi. 1868.
- Nasîruddîn-i Tûsî (2007). *Ahlâk-ı Nâsri*. (A. Gafarov. Z. Şükürov Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Özturan, H. (2017). *Akıl ve Ahlâk*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Pattabanoğlu F. Z. (2025). Sanatta ahlâkı aramak. İslam Düşüncesinde Sanat. (A. Çapku, F. Z. Pattabanoğlu ed.). Konya: Çizgi.
- Platon. (2002). Devlet (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.). İş Bankası Yayınları.
- Sühreverdî Maktul. (2019). *Kitâbü't-Telvihât*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Taşar, E. S. (2025). Varlık Tecrübesi ve Sanatsal İdrak. *Teklif*, 22, 162–174.
- Toksöz, H. (2018). Ahlâkın aile boyutu. İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi. (M. Demirkol Ed.). Ankara: Bilay Yayıncılık.
- Toksöz, H. (2025). Sanatın iyileştirici gücü. İslam Düşüncesinde Sanat. (A. Çapku, F. Z. Pattabanoğlu ed.). Konya: Çizgi.

Topçu, N. (2005). *Ahlâk*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Turabi, A. H. (1996). *el-Kindî'nin mûsikî risâleleri* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Türker, Ö. (2025). Doğru, iyi ve güzelin birlik ve farklılığı üzerine. *Teklif*, 22, 76–84.

Uysal, E. (2014). *Aile ahlâkı*. Müfit Selim Saruhan (ed.). İslam Ahlâk Esasları ve Felsefesi. Grafiker Yayınları.

Üçer, İ. H. (2025). Varlık, tecrübe ve sanat. *Teklif*, 22, 58–76.

AİLEDE SANAT EĞİTİMİ VE ESTETİK DUYGUNUN ERKEN YAŞTA İNŞASI

Yüce GÜMÜŞ¹

yucegumus@gmail.com

Ailede sanat eğitimi ve estetik duyguların erken yaşta inşası başlıklı konuşmamı, sizler için uzun yıllara varan saha çalışmalarından örnekler vermek suretiyle kurgulamaya çalıştım. Tabii ki alanımın müzik olması hasebiyle bu anlatımı sizlere arz ederken müzik ilmi yönü biraz daha ağır basacak. Bendenizin asli vazifesi Kùltür ve Turizm Bakanlığı sanat yönetmenliği. Fakat bu icrâ sahası olarak nitelendirilen alanın yanında, üzerimizde hakkı bulunan hocalarımızın teşvik ve takdirleri sebebiyle kendimi her zaman eğitim konuları içerisinde de bulmuşumdur. O sebeple sizlere yapacağım aktarımlarda sıklıkla hocalarımdan işittiğim ya da onlardan yol gösterici mahiyette gördüğüm detaylara da yer vereceğim.

Bize yapmış olduğumuz çalışmalarda yol gösteren mahiyette bir anekdotu paylaşarak başlamak istiyorum. Merhum hocamız Cinuçen Tanrıkorur kendisi ile yapılan bir belgesel filmde şöyle bir hatırasını naklediyor. Annesi tütün fabrikasındaki memuriyetine gitmek için, erken saatlerde kalkıyor. O zamanlarda yaklaşık dört, beş yaşlarında olan küçük Cinuçen de kendi ifadesiyle söylüyorum, yatağın annesinden kalan sıcak boş kısmına, babasının yanına transfer oluyor. Babası da oğluna edebiyat, şiir zevkinin en zirve sayılabilecek örneklerini -aruzlu şiirlerini- ezberletiyor. Tekrar yöntemiyle, okuma ve telaffuz tekniğinde yanlışlığa mahal bırakmayacak mahiyette bir ezberletme şekli bu. Fuzûli ile Mehmet Âkif arasında bir seyir. Daha sonraki dönemlerde belki hayat şartları sebebiyle de olabilir, Cinuçen Bey'i bir yıl erken ilkokula başlatmak istiyorlar ve zannediyorum deneme mahiyetinde okula götürüyorlar. O zaman altı yaşında olan hocamız girdiği sınıfta Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Şehitleri şiirini tam manasıyla kusursuz bir durgu, vurgu ve mânâ detayları ile ezbere okuyunca küçük Cinuçen, öğretmenin göz yaşları içerisinde -tabii ki başka meziyetleri de olması sebebiyle- bir yıl erken gittiği ilkokula, ikinci sınıftan başlatılıyor.

Şimdi merhum Cinuçen Tanrıkorur, bu hatırasını naklettikten sonra diyor ki; "Efendim çocuk ne anlar ki demek, ben bundan bir şey anlamıyorum ki çocuk ne anlasın demektir..." diyor ve şöyle devam ediyor; "Çocuklar her şeyi anlar..." İşte yaptığımız çalışmalarımızda ve konuya olan bakış açımızda bize yol gösteren düstûr (motto).

¹ Kùltür ve Turizm Bakanlığı, Sanat Yönetmeni, Palet Türk Müziği İlkokulu Kurucu Temsilcisi

Şimdi konuya müzik cihetinden bir hatıra ile devam etmek istiyorum. Bendenizin üzerinde çok büyük emekleri olan ve geçtiğimiz 8 Ekim 2025 tarihinde 98 yaşında vefat eden hocamız Neyzen Niyazi Sayın ile yaşadığım bir anı ile.

Çok kıymetli akademisyen bir talebesi Hocamızı ziyarete gelmişti. Sohbet bir süre sonra hocaya yöneltilen sorularla devam ediyordu. Öğrencisi, Niyazi hocamıza, “çocuklara ne dinletmeliyiz?” diye sordu. Niyazi Sayın hocamda “kulakları kirlenmeden iyi müzik dinletmek lazım” dedi. Bakın dikkatinizi çekmek istiyorum. Türk Müziği'nin o dönem yaşayan en büyük temsilcisi herhangi bir tür işaret etmeksizin genel ifadelerle bu cümleyi zikretti. Bu cevap karşısında öğrencisi soruya bir soru daha ilave etti; “Peki kulakları ne zaman kirlenir?” hocamız da gülümseyerek; “yedi yaşına gelene kadar iyi müzik dinletmek lazım” dediler. Yanılmıyorsam bu sohbet geçtiğinde hocamız 85 yaşını geçmişti, büyük hayat ve sanat tecrübesiyle söylediği bu tavsiyeleri ve işaret ettiği yaş aralığı detayını yabana atmamak lazım. Bugün ilmi sahada yapılan; “0-6 yaş öğrenme dönemi, çocuk gelişimi açısından en kritik evredir. Bu dönemde beynin yapısı hızla gelişir ve çocuk, yaşam boyu kullanacağı bilişsel, duygusal, sosyal ve motor becerilerin temelini atar.” gibi tanımlamalara sanatın en kuvvetli dalı müzik cihetinden bir büyük müzisyenin dilinden yapılmış bu özet ve bize dair tanımlamaya tekrar dikkat çekmek isterim.

Tamam şiir ezberletelim. Peki iyi müzik nedir? Bunları biliyor muyuz? Kıymetli misafirler tasavvuf kimilerine göre hamasi bir alan olarak görünse de bünyesinde bizlere ışık tutacak çok önemli temel bir kaide barındırır. Yaşamadığınız ya da yapmadığınız bir şeyi tavsiye ederseniz o sözün ya da fiilin, karşı tarafa hiçbir etkisi olmaz. Lakin o hakikati yaşıyorsanız aktarım noktasında belki söze bile gerek kalmaz. Tam da bu noktadan hareketle sözümüzün ve eylemlerimizin etkili olabilmesi için önce biz yetişkinlerin donanımlı, konuya sahip çıkacak mahiyette bilgili insanlar olmamız gerekmektedir.

Büyük çoğunluğun, yaşamlarının bir döneminde, sahip olduğu hayat görüşüne göre, bir müzik türüne temas etme gayreti vardır. Nedense bu hemen bir enstrüman icra etme isteği olarak tezahür eder. Genellikle lise ve üniversite çağlarına tekâbül eden, büyük bir heves unsuru olarak gelişen enstrüman icra etme gayretlerinin çoğunluğu ilk zorlanma dönemiyle, maalesef ki nihayete uğrar. Neden? Çünkü biz icra etmeye talip olduğumuz müzik türünü aslında tam manasıyla tanımıyoruz. Gerçek anlamda dinlemediğiniz, dinlemeyi bilmediğiniz, unsurlarına vakıf olmadığınız bir müzik türünü icra edemezsiniz. Bu müzik türü tarihi cihetle çıkış ve gelişimini coğrafyanızda geçirmiş bile olsa aranızdaki bağ sadece basit bir heves unsuru olarak kalacaktır. O sebeple etrafınızda şöyle yarım kalmış hikayeler manzarasıyla karşılaşsınız.

Gardrobun üzerinde atılmış bir şekilde duran bağlama, ebadının müsaitliği sebebiyle dolap içinde duran bir ney ya da yatak başlığı ile duvar arasına sıkışmış bir gitar işte bizim bu sıkışmışlığımızın göstergesidir adeta.

O sebeple bir müzik türüyle alaka kurmadan önce onu bihakkın dinlemeyi öğrenir, tarihi serüveni, bestecileri gibi unsurlarla alakalı bir miktar bilgi sahibi olursak işte bu girişimler başarıya ulaşır. Akılda kalması için yine kıymetli hocam Neyzen Niyazi Sayın ile yaşadığımız bir hatırıya burada yer vermek isterim. Hocamızla yine kıymetli talebelerinden biri olan Neyzen Sadreddin Özçimi'nin atölyesine gitmiştik. Atölyede hazır bulunan ve Niyazi Sayın hocamızı dışarıda görmeye çok da alışık olmayan genç talebe grubunun yüzlerinde büyük bir heyecan, mutluluk ve merak hakimdi. Tam bu sırada Niyazi hocamız her birinin elinde ney olan öğrenci grubuna dönerek dedi ki; “Yavrum Hz. Mevlânâ ne demiş,¹ dinle demiş, çal dememiş ki!” Bu sözlerin akabinde öğrenci grubunun yüzlerindeki ifadeleri tahmin edersiniz. 98 yıllık ömrünü bu kültürün ve sanatın aktarılması noktasında geçirmiş bir büyük isim tabii ki insanlara bu enstrümanları icra etmeyin demiyor. Dikkat çekmek istediği husus malumunuz olduğu üzere dinlemeyi bilmediğiniz şeyi acaba tam manasıyla icra edebilir misiniz? sorusunu akıllara getirmektedir.

İşte ailede sanat eğitiminin olması ve bu vasıtaıyla erken yaşta duyguların inşa edilmesi için önce maddi sorumluluğu bulunan aile bireylerinin bunun yanına entelektüel sorumluluk sahalarını da ilave etmesi gerekmektedir. Böyle olması halinde hiçbir telkine gerek kalmaksızın sözün tesirinden ziyade halin etki sahası ortama hâkim olacak ve eğitim için gerekli olan çevresel faktör yerine gelecektir. Erken yaşta sanat eğitiminin faydaları pek çok bilimsel çalışma ile ortaya konulmuştur. Bilişsel gelişime olan katkıları, duygusal zekâ ve farkındalık hususunda olan faydaları, sosyal gelişim hususiyetleri ve kültürel, estetik duyarlılık gibi konular bu çalışmalarda öne çıkan başlıklardandır.

Fakat bunların bizim kültürümüz cihetinden okumasını ve uygulamasını nasıl yapacağız? Ya da evlatlarımıza bu hasletleri kazandırırken hangi kültürel kaynaklardan ve kimlikten yararlanmalıyız? Sadece çocuğumuzu hafta sonu bir enstrüman ya da resim kursuna göndermek konuşmamıza konu olan “estetik duyguların inşası” için yeterli midir? İnsanın aklî ve ruhsal yetilerinin temel yapısına göre mi? Yoksa popüler anlayışa göre bir sanat eğitimi mi? bizi güzele, iyiye, doğruya ulaştıracak...

AİLE İÇİ İLETİŞİMDE SANAT TEMELLİ TERAPÖTİK YAKLAŞIMLAR

Dr. Taner ALGAN¹
talgan@firat.edu.tr

ÖZET

Aile içi iletişim, aile üyelerinin ve ailenin alt sistemlerinin sağlıklı bir formda olabilmesi için oldukça önem arz etmektedir. Bu hususta sağlıklı aile formunu sağlayan öğelerden birisi de sanat temelli yaklaşımlardır. Sanat temelli yaklaşımlar sadece bir sanatsal faaliyet alanı değil; aynı zamanda bireyi kişisel, ailevi ve toplumsal hayatta mikrodan makro alana uzanan bir döngüsel süreç içerisinde besleyen ve sağlıklı bir iletişim kurmasına yardımcı olan bir psikososyal sağaltım yöntemidir. Bu sebeple aile içi ilişkileri daha sağlıklı hale getirmek için hem bireyin bedensel, bilişsel, ruhsal, sosyal ve manevi iyi oluşu güçlendirmede hem de aile yaşam doyumunu ve aile refahını artırmada sanat temelli terapötik yaklaşımlardan yararlanmanın oldukça işlevsel bir yönü bulunmaktadır. Sanat ile beslenen bireylerin kişisel hayatından başlayıp toplumsal yaşama uzanan hayat yolcuğunun aile durağında aile içi ilişkileri daha güçlü ve nitelikli olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Aile İçi İletişim, Sağlıklı Aile, Sanat Terapisi, Terapötik Yaklaşımlar*

---

¹ Fırat Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Toplumun en küçük yapı taşını oluşturan aile kurumunda “iletişim” kavramı, hiç şüphesiz aile içi etkileşimi belirleyici bir unsura sahiptir. Ailelerdeki iletişimin şekli ve niteliği, aile üyelerinin “öz değerini” yansıtmaktadır. Dolayısıyla “aile içi iletişim”in içeriğini, boyutunu, niteliğini ve aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini yani ailenin öz değerini doğru anlamak oldukça önemlidir. Bu noktada *iletişimin temel dörtlüsü* olarak kabul edilen “anlatma”, “dinleme”, “anlama” ve “anlaşma” boyutları bir bütün halinde aile içi iletişim örüntülerini ve kalitesini belirlemektedir. Aile içi iletişimde iletişimin temel dörtlüsü ne kadar sağlıklı ise aile üyelerinin “öz değerleri” de bir o kadar nitelikli olmaktadır.

İletişim örüntüleri bağlamında aile kurumu; üyeler arasında yoğun bir duygusal etkileşimin yaşandığı, hedef odaklı, kendini düzenleyebilen, yenileyebilen ve “birlikte” yaşama ilkesine sahip sosyal bir yapı olarak kabul edilmektedir (Galvin, vd., 2006). Bu noktada aile, sadece bir araya gelmiş bireylerden oluşan bir topluluk değil; aynı zamanda kendi iç dinamikleriyle şekillenen, çeşitli alt sistemlerle birbirini etkileyen ve bu etkileşimler aracılığıyla kendine özgü iletişim örüntüleri geliştiren bir sistemdir. Bu iletişim kalıpları aile içindeki ilişkilerin niteliğini belirlerken, karşılıklı bağlılık ve güven gibi unsurlar da aile üyeleri arasındaki etkileşimi güçlendirir. Sosyal ve hukuki kurallara uyum sağlama, ailede düzenin ve istikrarın temelini oluştururken; nesiller boyunca aktarılan bu kalıplar ailenin biyo-psiko-sosyo-kültürel temelini evrensel bir yapıya dönüştürmektedir. Böylece aile kurumu hem bireylerin gelişiminde hem de toplumsal yapının devamlılığında iletişim merkezli bir rol üstlenir (Algan 2022).

Sanat Temelli Terapötik Yaklaşımlar ve Aile İçi İlişkiler

Ailelerin kendi içinde sahip olduğu alt sistemleri mevcuttur ve bu alt sistemler hem birbirini etkilemekte hem de birbirinden etkilenmektedir. Aile alt sistemleri arasında yaşanan etkileme-etkilenme süreçlerini ailenin iletişim kalıpları belirlemektedir. Kişiler arası ilişkilerin başlatılmasında ve sürdürülmesinde iletişim faktörünün aile sisteminde oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle ailedeki iletişim kalıpları, aile üyeleri arasında kurulan ilişkinin niteliğini belirlemektedir. Örneğin sağlıklı ailelerde iletişim esnek, açık, net ve doğrudan olurken; sağlıklı olmayan ailelerde üyeler arası iletişim katı kurallı, belirsiz, dolaylı ve hiyerarşiktir. Bütün bu değişkenler, aile içi ilişkilerde “kişiler arası iletişim”i ön plana çıkarmaktadır.

Kişiler arası iletişimde “birbirini tanıma ve güven”, “birbirleriyle tam ve açık iletişim kurma”, “birbirini anlama ve destekleme” ve “yaşanacak olası sorunlara ve anlaşmazlıklara çözüm odaklı bir dil ve tutum ile yaklaşma” olmak üzere dört temel husus ön plana çıkmaktadır (Johnson ve Johnson, 2017). Aile içi iletişim; söz konusu dört başlık özelinde bireylerin hem kişisel hem de aile içindeki iletişim örüntülerine ve etkileşimlerine dayalı bir süreci oluşturmaktadır. Bu çerçevede doğru ve sağlıklı bir aile içi iletişim modelinin kullanımına yardımcı olan çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalardan birisi de sanat temelli yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar genel olarak “sanat terapisi” başlığı altında toplanmaktadır. Sanat terapisinde en temel amaç, bireylerin veya ailelerin duygusal, bilişsel, ruhsal, manevi ve fiziksel sağlığını iyileştirmede ve genel iyilik hallerini artırmada sanatın yaratıcı, dışavurumcu ve imgesel gücünden yararlanmaktır (Laranjera, 2019; Regev ve Cohen-Yatziv, 2018). Bu noktada sanat terapisi üst başlığı ile resim yapma, müzik dinleme, bibliyoterapi, şiir terapi, edebiyat terapi, drama terapi, yazma terapisi, dans ve hareket terapisi gibi birçok sanat türü kullanarak bireyin aile içi iletişimine katkı sağlayacak çeşitli hizmetler sunulabilmektedir. Bu süreçte sanat terapisi; aile hayatında bireyin bedensel, duygusal, bilişsel, duyuşsal, sosyal ve manevi anlamda bir rahatlama yaşamasına, stres yükünün azalmasına, öz güveninin ve öz saygısının artmasına, geçmiş travmatik deneyimleriyle başa çıkabilmesine, çözülemeyen sorunları, aşılamayan zorlukları fark etmesine ve aile içinde doğru iletişim örüntülerini kullanabilme

becerisi kazanmasına önemli düzeyde katkı sağlamaktadır. (Dilawari ve Tripathi, 2014; Malchioldi 2012). Sanat terapisi aracılığıyla bireyler hem gündelik hayatta hem de aile yaşamında – başta duygularını sağlıklı ifade edebilme becerisi olmak üzere – doğru yapılandırılmış iletişim kanallarını kullanabilmektedir. Sanat terapisinin, tüm bireylerin kendilerini aktif, yaratıcı ve etkili bir şekilde ifade edebilmesine sahip olduğunu göz önüne aldığımızda aile üyelerinin bedensel, zihinsel, duyuşsal, duygusal, sosyal, manevi ve kültürel yönden hem iyileşmesine hem de bütüncül yönden gelişmesine katkı sunmaktadır (American Art Therapy Association, 2009). Böylece sanat terapisinin aile içi iletişimde en temel hedeflerinden birisi olan “bireyin ailede duygusal ve düşünsel bağlarının güçlenmesine katkı sağlama” gerçekleştirilmiş olur.

Sanat temelli terapilerin aile içi iletişimde pek çok işlevsel yönü bulunmaktadır. Doğru yapılandırılan sanat terapisi uygulamaları; bireyin aile içi ilişkilerde kendisini etkili bir şekilde ifade edebilmesine yardımcı olmaktadır. Burada önemli olan husus, aile üyesine en uygun olan sanat terapisi türünü uygulamaktır. Müzik terapiden, şiir ve edebiyat terapisine, bibliyoterapiden, dans ve hareket terapisine, drama terapiden resim terapiye ve oyun terapisinden sinema terapiye uzanan geniş bir yelpazeye sahip sanat temelli yaklaşımlar; birey ve aile çalışmalarında oldukça etkili olabilmektedir. Aile içi ilişkilerde iletişim ağlarının işlevsel şekilde kullanılabilmesinde, aile alt sistemlerinde yaşanan duygusal yaralanmaların psiko-sosyal anlamda iyileştirilmesinde ve ailede pozitif yönlü davranış değişikliğini teşvik etmede sanat terapisinin etkili olduğu yapılan bilimsel çalışmalarca kanıtlanmıştır (Ak Örnek, 2024; Sevin, 2021; Hoffmann ve diğerleri, 2016; Dilawari ve Tripathi, 2014; Kurkinen 2014; Akhan 2012; Steffen, 2007). Öte yandan aile içi iletişime yönelik gerçekleştirilen sanat terapisi uygulamaları, bireylerin sağlıklı iletişim örüntülerini iyileştirmede profesyonel bir alan haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle sanat temelli yaklaşımlar; sağlıklı ailelerin yaşadıkları iletişim sorunlarını çözebilmelerine ve sağlıklı bir aile formuna geçebilmelerine yardımcı olabilmektedir (Esparza, 2015; Droege 2009). Sanat terapisinin özellikle aile içi iletişimde keşfedil (e)meyen duygulara ulaşmada etkili olduğu, aile üyeleri arasında doğru iletişim kurmayı önemli seviyede kolaylaştırdığı belirtilmektedir (Pappas, 2015; Reynolds, 1990). Nitekim bu alanda yapılan bazı araştırmalarda kendilerine sanat terapisi uygulanan bireylerin aile içinde iletişim kaynaklı sorunları çözmede – başta stresi azaltma ve bireye iç görü kazandırma olmak üzere – başarılı oldukları saptanmıştır (Muradova, 2023; Esendağ, 2022; Bilgin 2019; Nguyen, 2015; Dilawari ve Tripathi, 2014). Bu doğrultuda sanat terapileri, bireyin aile hayatında etkileşim içinde bulunduğu diğer insanlarla ilişkilerini düzenlemede bir farkındalık sağlamakla beraber; aynı zamanda aile iletişimine bir “**estetiklik**” katmaktadır. Aile sisteminin bütününe etkileyen bir yaklaşım olarak sanat terapisi; eşler arası ilişkileri, ebeveyn-çocuk iletişimini ve diğer alt sistemleri düzenleyen bir yapıdadır. Aile iletişiminde sanat temelli yaklaşımlar, bireyin hem içsel hem de dışsal yönünü estetize eden bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla sanat terapileri aile üyelerinin kurdukları ilişki ve iletişim sistemlerine bütüncül yaklaşarak pozitif yönlü bir dönüşüme uğratar.

SONUÇ

Sanat temelli yaklaşımların, bireyin aile yaşam kalitesini ve doyumunu artırdığı, duygu ve düşüncelerini sağlıklı bir şekilde ifade edebilmesine katkı sağladığı düşünüldüğünde; sanat terapilerinin ailede farkındalıklı, şefkat odaklı, benzersiz, yeni ve dışavurumcu bir dil ile iletişim kurabilme becerisi kazandırdığını ifade edebiliriz (Hoshino, 2016). Bu yönüyle bireyin hem ifade edici hem de alıcı iletişim kanallarını kullanarak kitap, şiir, resim, müzik, tiyatro, sinema, heykel, dans, kil, oyun ve masal gibi farklı türlerde sanatsal eylemlerden yararlanan bir terapi modeli olarak sanat terapisi (Viganò ve Magnotti, 2021); ailedeki iletişim dengesinin sağlıklı bir şekilde kurulmasına yardımcı olmakta ve aile üyeleriyle kurulan iletişimin her çeşidine bir “**anlam, ahenk, estetik ve doyum**” katmaktadır. Bu sebeple ailenin iletişim iklimini bir ahenk içinde sürdürebilmek için sanatın kullanımını aile üyelerinin ilgisi ve yeteneği doğrultusunda aile hayatına entegre etmek oldukça değerli bir adım olacaktır. Bu adım aynı zamanda aile

yeleri arasındaki etkileşime hem bir anlam hem de bir estetiklik katacak tüm bu süreç bir bütün olarak aile yaşamındaki üyeler arası doyumunu artıracaktır. En nihayetinde aile üyelerinin ilgisi ve yetenekleri doğrultusunda sanat temelli yaklaşımların en az bir tanesine yönelmesi ve sanat dallarından biri ile uğraş halinde olması aile içi ilişkileri sürdürülebilir ve sağlıklı bir forma kavuşturmaya yardımcı olacaktır. Bahsi geçen sağlıklı aile formu aynı zamanda sağlıklı bir toplum ilişkisinin oluşumuna pozitif yönlü bir etki sağlayacaktır. Dolayısıyla sanat temelli yaklaşımlar ve alanlar sadece bir kültürel-sanatsal bir faaliyet değil aynı zamanda insan ilişkilerini merkezden (aile) çevreye (toplum) düzenleyen bir düzenleyici rolü bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

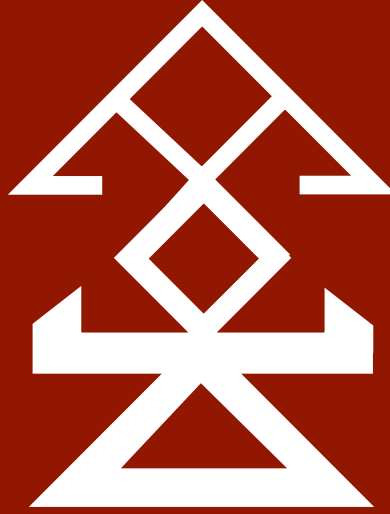
- Ak Örnek, B. (2024). *Sanat Terapisi Programının Evli Bireylerin Evlilik Çatışması, Evlilik Uyumu ve Mutluluk Düzeylerine Etkisi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Akhan, L. U. (2012). Psikopatolojik Sanat ve Psikiyatrik Tedavide Sanatın Kullanılışı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (2), 132-135.
- Algan, T. (2022). *Aile İçi Sorunlar ve Aile Danışmanlığı*. Konya: Eğitim Yayınevi
- American Art Therapy Association. (2009). *About art therapy*. <https://arttherapy.org/about-art-therapy/> (Erişim: 01.11.2025)
- Bilgin, E. (2019). *Sanat Terapisinin Kanser Tedavisi Sürecinde Kemoterapi Alan Hastaların Yaşam Kalitelerine Etkisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Dilawari, K., & Tripathi, N. (2014). Art therapy: A creative and expressive process. *Indian Journal of Positive Psychology*, 5(1), 81-85.
- Droege, T. C. (2009). *Collaboration of expressive therapies with children diagnosed with acute lymphoblastic leukemia: a program development*, Unpublished Doctoral Dissertation, Faculty of The Chicago School of Professional Psychology. Available from ProQuest Dissertations and Theses Global database. (UMI No. 3388332).
- Esendağ, A. N. (2022). *Sanat Terapisiyle Desteklenmiş Çözüm Odaklı Kısa Terapinin Algılanan Stres Düzeyine Etkisi*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Esparza, J. (2015). *Using person-centered expressive arts group therapy with combat-related PTSD veterans*, Unpublished Doctoral Dissertation, Saybrook University Available from ProQuest Dissertations and Theses Global database. (UMI No. 3724918).
- Galvin, K. M., Dickson, F. C. & Marrow, S. R. (2006). Systems theory patterns & (w)holes in family communication. (Ed. s) D. O. Braithwaite ve L. A. Baxter) *Engaging theories in family communications multiple perspectives*. (pp. 309-322). SAGE Publication.
- Hoffmann, B., Kalcheva, A., Lekova-Dimitrova, B., Tilov, B., Tornyova, B., Ivanova, M., & Angelova, J. (2016). The role of expressive therapies in therapeutic interactions; art therapy-explanation of the concept. *Trakia Journal of Sciences*, 14(3), 197-202. <https://doi.org/10.15547/tjs.2016.03.001>
- Hoshino, J. (2016). Getting the picture: Family art therapy. In D. E. Gussak & M. L. Rosal (Eds.), *The Wiley handbook of art therapy* (pp. 210–220). Wiley Blackwell
- Johnson, D.W. ve Johnson, F.P. (2017). *Joining Together: Group Theory and Group Skills* Pearson A&B
- Kurkinen, J. (2014). *A qualitative narrative study of the transformative and healing effects of creativity and expressive arts therapy*, Unpublished Master Dissertations, The Faculty of Saybrook University. Available from ProQuest Dissertations and Theses Global database. (UMI No. 3635019).
- Laranjeira, C., Campos, C., Bessa, A., Neves, G., & Marques, M. I. (2019). Mental health recovery through” art therapy”: a pilot study in portuguese acute inpatient setting. *Issues in Mental Health Nursing*, 40(5), 399-404.
- Malchiodi, C. A. (2012). Using art therapy with medical support groups. In C. A. Malchiodi (Ed.), *Handbook of art therapy* (2nd ed., pp. 397–408). The Guilford Press.

- Muradova, A. (2023). *Sanat Terapisinin Yaşam Doyumu Düşük Evli Kadınlar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Kırgızistan -Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Nguyen, M. A. (2015). Art therapy–A review of methodology. *Dubna Psychological Journal*, 4, 29-43.
- Pappas, S. W. (2015). *A grounded theory study of expressive arts therapy used with elderly clients*, Unpublished Doctoral Dissertation, California Institute of Integral Studies. Available from ProQuest Dissertations and Theses Global database. (UMI No. 3680254).
- Regev, D., & Cohen-Yatziv, L. (2018). Effectiveness of art therapy with adult clients in 2018 -what progress has been made? *Frontiers in Psychology*, 9, 378798.
- Reynolds, F. C. (1990). Mentoring artistic adolescents through expressive therapy, *The Clearing House, A Journal of Educational Strategies* 64 (2), 83-86. <https://doi.org/10.1080/00098655.1990.9955814>
- Sevin, Ç. (2021). *Sanatla sosyal hizmet: Lösemili çocukların sosyal duygusal öğrenme becerilerinin geliştirilmesi için bir mesleki uygulama denemesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Steffen, H. (2007). *Integrative expressive therapy, a program development for children*, Unpublished Doctoral Dissersation, Chicago School of Professional Psychology. Available from ProQuest Dissertations and Theses Global database. (UMI No. 3312829).
- Viganò, C., & Magnotti, R. (2021). Visual Art Therapy in Psychiatry Rehabilitation. In U. Volpe (Ed.), *Arts Therapies in Psychiatric Rehabilitation*, (pp. 3-19). Springer Nature Switzerland AG. https://doi.org/10.1007/978-3-030-76208-7_1

ALTINCI OTURUM

**KENTLEŞMENİN
AİLE YAŞAMINDAKİ
KÜLTÜR VE SANATA ETKİSİ**

Moderatör- Dr. H. Hümevra ŞAHİN OKTAY
Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Üyesi Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı

Aile Sağlığı ve Kentsel Yaşamda Sanat Odaklı Çözümler
Prof. Dr. Emrah AKBAŞ

Kentleşme ve Kültürel Değerlerin Dönüşümü
Prof. Dr. Turgay ŞİRİN

Konut Mimarisinde Aile Yapısı ve Kültürel Dönüşüm
Dr. Mustafa Sinan GENİM

HAYAT AĞACI

*Devamlı gelişerek ve değişerek
yaşamayı sürdüren kâinatı
simgeler.*

KENTLEŞMENİN AİLE YAŞAMINDAKİ KÜLTÜR VE SANATA ETKİSİ MODERATÖR ÖZETİ

Dr. H. Hümevra ŞAHİN OKTAY¹

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından düzenlenen bu önemli sempozyuma katkı sunmaktan dolayı memnuniyetlerimi dile getirerek sözlerime başlamak istiyorum. Emeği geçen herkese tebrik ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Aile Yılı'na denk gelen bu önemli etkinlik vesilesiyle kentleşmenin aile yaşamındaki kültür ve sanatı nasıl etkilediği, nasıl dönüştürdüğü konusunda bir oturum gerçekleştiriyoruz. Kitabın ortasından mevzuya girecek olursak, şehir ne kadar değiştiyse evlerin içindeki hayatlar, hikayeler de o kadar değişti aslında. Şehirleri bu değişimin aynası olarak görebiliriz. Çünkü binalar sadece fiziki mekanlar değil, geleneğin, hafızanın evleridir. Bu çerçevede nasıl ki, aile toplumun çekirdeğidir, evler de şehirlerin çekirdeği hükmündedir. Medeniyet geleneğimize baktığımızda Türkevi mimarisinin ahlaki bir sorumluluk taşıdığını söyleyebiliriz. Rahmetli Turgut Cansever Hocayı da rahmetle anarak geleneksel mimarimizin temel özelliklerini hatırladığımızda, avlusu, sofası ve cumbası ile Türkevi'nin mahremiyet sorumluluğu taşıyan bir kültürel değer olduğunu görürüz. Türkevi'nde sokakla ev arasında mahremiyeti koruyan bir geçişkenlik vardır. Öte yandan herşey insani ölçüğe uygundur, göğe bakan avlusu ile bir medeniyet tasavvurudur.

Peki gelecek bize geçmişten daha yakındır diyerek, projeksiyonlarımızı geleceğe çevirdiğimizde ise Elon Musk'ın ifadesiyle insansı robotların sayısının, insan nüfusunu geçtiği bir dünyada mimari, şehirlerin inşası ne ölçüde değişecek? Çocuk bakımında aile büyüklerinin yerini bakıcıların ya da robotların aldığı bir dünyada evlerimizi robotların dolaşacağı şekilde mi inşa edeceğiz? Bu değişimi nasıl yöneteceğiz? Pusulamız ne olacak?

İşte burada çok kıymetli üç isim ile bu pusulayı arayacağız; İlk olarak, sosyolojiden sağlık bilimlerine uzanan kariyeri ile Sayın Emrah Akbaş, gelenekte mimari, hat ve su estetiği ile gelen ruhsal dengenin nasıl tesis edildiğini anlatarak bugün bu estetik bilincin nasıl inşa edileceğini bizlerle paylaşacak.

Ardından Sayın Turgay Şirin, ilahiyat ve psikoloji disiplinlerinin ışığında bir veri setini paylaşacak. 26 ilde yapılan ilginç bir araştırmanın sonuçlarını modern kentin tüm değişimine ve yıpratmasına karşın hala ailenin en güçlü kurum olduğunu işaretleyerek, sürecin zorluklarını ele alacak.

Ve son olarak Sinan Genim, evden şehre mimarinin aile yapısını nasıl şekillendirdiği üzerine akademik

¹ Tarihçi-Yazar, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı, Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Üyesi.

ve pratik tecrübelerden hareketle, koruma ihtiyacı ile başlayan ev inşasının yüzyıllar içinde kültürle nasıl özdeşleştiğini anlatacak.

Kıymetli bilim ve kültür insanlarımıza bu değerli paylaşımları için şimdiden çok teşekkür ediyorum, tüm katılımcıları içtenlikle selamlıyorum. Medeniyet değerlerimiz çerçevesinde, insanın dünyadaki esas vazifesinin dünyayı güzelleştirmek olduğu anlayışından hareketle, dünyayı güzel bir yer kılmanın ancak güçlü bir kültür sanat birikimi ile mümkün olacağını hatırlatarak sözlerime son vermek istiyorum.

AİLE SAĞLIĞI VE KENTSEL YAŞAMDA SANAT ODAKLI ÇÖZÜMLER

Prof. Dr. Emrah AKBAŞ¹
emrahakbas@aybu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, sanatın insanlık tarihindeki kadim şifa geleneğinden hareketle, aile sağlığı ve kentsel yaşam bağlamında sanat odaklı bütüncül bir iyilik hâli yaklaşımını ele almaktadır. Literatür, sanat temelli uygulamaların ruhsal iyileşme, stresin azaltılması, psikolojik dayanıklılığın güçlendirilmesi ve sosyal uyumun desteklenmesi gibi alanlarda koruyucu ve tamamlayıcı sağlık hizmetleri açısından etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu uygulamaların büyük ölçüde seküler bir çerçevede yapılandırıldığı; maneviyatın ve kültürel bağlamın iyileşme süreçlerindeki rolünün sınırlı biçimde ele alındığı görülmektedir. Çalışma, sanat temelli manevi bakımın söz-dışı, çokduyulu ve sembolik imkânlar sunarak özellikle palyatif bakım, ruh sağlığı ve kronik hastalık bağlamlarında hasta, aile ve bakım verenler arasındaki ilişkileri derinleştirdiğini tartışmaktadır. Maneviyat ve dini inançların aile işleyişi, evlilik doyumu ve bakım verenlerin psikososyal dayanıklılığı üzerindeki düzenleyici ve koruyucu etkileri ampirik bulgular ışığında değerlendirilmektedir. Ayrıca kentleşmenin ürettiği estetik yoksunluk, mekânsal yabancılaşma ve ruhsal yorgunluğun aile sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri ele alınmakta; sanatın aile bireylerini ortak bir tefekkür ve üretim alanında buluşturma potansiyeline vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda Türk-İslam medeniyetinde musiki, mimari, hat, renk ve geometrinin oluşturduğu sanatla tedavi geleneği; modern sanat-terapi yaklaşımlarının ötesine geçen, maneviyat temelli ve aile merkezli özgün bir sağlık paradigması olarak tartışılmaktadır. Çalışma, sanatın aile sağlığı ve kentsel yaşam politikalarında destekleyici bir etkinlik değil, koruyucu ve güçlendirici bir sağlık pratiği olarak yeniden konumlandırılması gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Sanat ve sağlık, aile sağlığı, maneviyat, sanat temelli manevi bakım, kentsel yaşam, Türk-İslam sanatı.*

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Sanat, insanlık tarihinin en eski şifa arayışlarından biri olarak, duyguları düzenleyen, anlam üreten ve insanı hem kendisiyle hem de çevresiyle yeniden ilişkilendiren bir imkân alanı sunmuştur. Bireysel düzeyde iç dengeyi desteklerken, toplumsal düzeyde ortak duygu ve değerlerin paylaşılmasına aracılık ederek bütünlük duygusunu güçlendirmiştir. Bugün ise sanat, modern tıbbın yanında “tamamlayıcı” bir yaklaşım olarak; ruhsal iyileşme, stresin azaltılması ve sosyal uyumun desteklenmesi gibi alanlarda kurumsal uygulamalarla daha görünür hâle gelmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün kapsamlı raporu (Fancourt ve Finn, 2019), 900'ü aşkın araştırmayı inceleyerek sanatın hem koruyucu hem de tedavi edici sağlık hizmetlerinde anlamlı katkılar sunduğunu göstermektedir. İngiltere'de NHS bünyesindeki arts-for-health uygulamaları hastane ortamında müzik ve görsel sanat etkinliklerini tedavi süreçlerine entegre ederek hasta uyumunu güçlendirmeyi amaçlarken; Japonya'daki “Forest Art Therapy” örnekleri doğa, estetik ve sükûneti birleştirerek psikolojik dayanıklılığı artırmaya yönelmektedir. ABD'de ise travma sonrası stres bozukluğu yaşayan gruplarla yürütülen yaratıcı ifade temelli yaklaşımlar, duygulanım düzenleme ve iyileşme süreçlerini destekleyen müdahaleler olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte, bu kurumsal örneklerin önemli bir kısmı seküler bir çerçevede şekillenmektedir. Oysa İslam medeniyetinde sanat, yalnızca estetik bir deneyim değil; tefekkür, anlam ve manevi yakınlık üzerinden işleyen bir şifa dilidir. Bu perspektiften bakıldığında sanat, modern kent yaşamının ürettiği ruhsal yorgunluğa karşı aileyi merkeze alan, ilişkileri onaran ve gündelik hayatın içine nüfuz edebilen bütüncül bir iyilik hâli yaklaşımı olarak yeniden düşünölmelidir.

Aile Sağlığı Alanında Sanat Temelli Manevi Bakım

Güncel sağlık hizmetlerinde maneviyat, pek çok hasta için iyileşmenin temel bir boyutu olmasına rağmen, biyomedikal önceliklerin ve hız odaklı bakım pratiklerinin baskın olduğu ortamlarda sıklıkla arka plana itilmektedir. Bu bağlamda sanat temelli manevi bakım, maneviyatın ifade edilmesi ve deneyimlenmesi için söze dayalı olmayan, çok duyulu ve sembolik olanaklar sunan yenilikçi bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Sanatın müzik, görsel imgeler, hikâye anlatımı ya da ritüel gibi formlar aracılığıyla sunduğu estetik dil, hem dini hem de dini olmayan bireylerin kutsal, anlam ve varoluşsal sorularla temas kurabilmesine imkân tanımaktadır. Özellikle palyatif bakım, demans ve ruh sağlığı alanlarında yürütölen uygulamalar, sanatın manevi bakım karşılaşmalarında “üçüncü bir varlık” gibi işlev görerek bakım veren ile hasta arasındaki ilişkiyi derinleştirdiğini ve maneviyatın dolaylı ama güçlü biçimde ele alınmasını sağladığını göstermektedir (Rieger vd., 2023).

Bununla birlikte, bu yaklaşım yalnızca bireysel içsel süreçleri desteklemekle kalmamakta; aynı zamanda bağlantı, topluluk ve karşılıklı tanıklık deneyimlerini de güçlendirmektedir. Sanat aracılığıyla yaşanan bu deneyimler, hastaların kendi kimliklerini ve yaşam anlatılarını hastalık bağlamında yeniden kurmalarına, umut ve anlam duygularını beslemelerine katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, kültürel ve dini çeşitlilik bağlamında dışlayıcı uygulamalar, sağlık kurumlarının yapısal sınırlılıkları ve uygulayıcıların mesleki sınırları gibi önemli gerilim alanları da ortaya çıkmaktadır. Özellikle yerli ve geleneksel şifa pratiklerinde sanatın zaten yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi, bu yaklaşımın sömürgesizleştirici ve bütüncül bir iyileşme potansiyeline işaret ederken, Batı tıbbı ile bu epistemolojiler arasındaki uyumsuzluklar dikkatle ele alınması gereken bir alan oluşturmaktadır. Bu yönleriyle bu yaklaşım, sağlık hizmetlerinde maneviyatın yeniden düşünölmüne olanak tanıyan, ancak bağlamsal bir yaklaşımla geliştirilmesi gereken bir bakım pratiği olarak değerlendirilebilir (Rieger vd., 2023).

Aile sağlığı bağlamında maneviyat ve dini inançlar, yalnızca bireysel iyilik hâlini değil, aynı zamanda evlilik ilişkilerinin niteliğini ve bakım verenlerin psikososyal dayanıklılığını şekillendiren temel belirleyiciler arasında yer almaktadır. Özellikle kronik hastalığı olan çocuklara bakım veren anneler söz konusu olduğunda, maneviyat; umut üretme, anlamlandırma ve baş etme süreçlerini destekleyen önemli bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Dini eğitim ve maneviyat temelli müdahalelerin aile işleyişi üzerindeki etkileri ampirik olarak görünürdür. Literatür, dini öğreti ve uygulamaların evlilik doyumunu anlamlı düzeyde artırdığını, evliliği kutsal ve sürekliliği olan bir yapı olarak konumlandırmanın ise çiftlerin çatışmalarla başa çıkma biçimlerini dönüştürdüğünü göstermektedir. Çalışmalar, dini eğitim alan gruplarda evlilik doyumunun istatistiksel olarak anlamlı biçimde yükseldiğine işaret ederek, maneviyatın aile ilişkilerinde düzenleyici ve koruyucu bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Najafi vd., 2019).

Benzer biçimde, maneviyat eğitiminin hasta çocukların anneleri ve bakım vericileri üzerindeki etkileri incelendiğinde, bu müdahalelerin yalnızca duygusal yükü azaltmakla kalmadığı, aynı zamanda ruhsal dayanıklılığı güçlendirdiği görülmektedir. Maneviyat temelli programlara katılan annelerde stres, depresif belirtiler ve bakım verme yükünün azaldığı; sabır, tevekkül, kanaatkârlık ve şükür gibi manevi dayanıklılık bileşenlerinin ise belirgin biçimde arttığı rapor edilmiştir. Bu bulgular, maneviyatın aile sağlığı içinde pasif bir inanç alanı olmaktan ziyade, aktif bir baş etme ve iyileşme pratiği olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir. Dolayısıyla dini inançlar ve maneviyat eğitimi, özellikle hastalık ve bakım süreçlerinin yoğunlaştığı aile bağlamlarında hem ilişkisel bütünlüğü hem de ruhsal iyilik hâlini destekleyen bütüncül bir müdahale alanı olarak ele alınmalıdır (Najafi vd., 2019).

Aile Sağlığı Perspektifinden Sanatın Önemi

Aile sağlığı, sadece biyolojik değil, ruhsal ve toplumsal uyumu da kapsar. Günümüz kentlerinde aile bireyleri fiziksel olarak bir arada olsa da ruhsal olarak ayrışma yaşamaktadır. Teknoloji bağımlılığı, gürültü, estetik yoksunluk ve doğadan kopuş, özellikle çocuklarda ve ebeveynlerde ruhsal dengesizlikleri artırmaktadır.

Kentsel yoksulluk bağlamında yaşayan aileler arasında yaşam doyumunu, yalnızca maddi koşullar ya da mahalle güvenliği gibi yapısal faktörlerle değil, aynı zamanda bireylerin maneviyatı ve baş etme stratejileri ile de yakından ilişkilidir. Doolittle ve arkadaşlarının (2015) kent merkezinde hizmet alan ailelerle yürüttüğü bir pilot çalışma, özellikle kronik hastalığı olan çocuklara bakım veren ailelerde yaşam doyumunun daha düşük olduğunu, ancak aktif dini/manevi pratikler, kişilerarası ilişkilerde alçakgönüllülük ve uzlaşma ile planlı ve problem odaklı baş etme stratejilerinin yaşam doyumunu anlamlı biçimde desteklediğini göstermektedir. Bulgular, ekonomik güçlükler ve bakım yüküne rağmen, maneviyatın ve yapıcı baş etme biçimlerinin kentli aileler için önemli bir psikososyal dayanıklılık kaynağı oluşturduğunu; bu nedenle birinci basamak sağlık hizmetlerinde ailelerin dini ve manevi kaynaklarının tanınmasının ve desteklenmesinin bütüncül iyilik hâlini güçlendirebileceğini düşündürmektedir.

Sanat bu noktada, aile fertlerini yeniden manevi bir ortak alanda buluşturabilir. Ebru, hat, musiki veya şiir gibi sanatlar hem sessiz bir tefekkür hem de kolektif bir üretim aracıdır. Birlikte üretmek, ortak bir güzellik için emek vermek, aile bağlarını güçlendirir.

İslam estetiği, bu süreci sadece duygusal değil, ibadet bilinciyle temellendirir. Çünkü güzelliği üretmek, Allah'ın "el-Mücemmil" isminin yeryüzündeki bir yansımasıdır.

Dünyadan Sanat ve Sağlık Uygulamaları

Modern dünyada sanat ve sağlık ilişkisi hızla kurumsallaşmaktadır.

İngiltere’de “Arts on Prescription” programı, doktorların depresyon veya yalnızlık yaşayan hastalara ilaç yerine sanat etkinlikleri önermesini sağlar. Bu uygulamalar, ruhsal sıkıntı ve sosyal izolasyon yaşayan bireyler için sanat temelli etkinliklerin bir sosyal reçete biçimi olarak kullanılmasını merkeze alan tamamlayıcı bir bakım yaklaşımı sunmaktadır. Bungay ve Clift’in incelemesi (2010), AoP’nin geleneksel tıbbi ve psikolojik tedavilerin alternatifi değil, onları destekleyen bir müdahale olarak konumlandığını; özellikle hafif ve orta düzey depresyon, kaygı ve yalnızlık yaşayan bireylerde iyi oluş, öz-yeterlik, sosyal katılım ve yaşam kalitesini artırdığını ortaya koymaktadır. Toplum temelli ortamlarda, terapistlerden ziyade sanatçılar tarafından yürütülen bu programlar, bireysel iyilik hâlinin yanı sıra sosyal bağların güçlenmesine ve toplumsal içermenin artmasına katkı sağlamaktadır.

Kanada’nın Quebec bölgesinde, müzelerle sağlık kurumları arasında yapılan anlaşmalar sayesinde hekimler hastalarına “müze ziyareti reçetesi” yazmaktadır. Müze temelli sanat psikoterapisi, terapötik süreci yalnızca birey ve terapist arasındaki ilişkiyle sınırlamayıp mekânı, koleksiyonları ve müze çalışanlarını da etkin bileşenler hâline getirerek ruhsal iyileşmeye özgün bir bağlam sunmaktadır. Cort’un (2025) sekiz vaka çalışmasına dayanan analizi, müzelerin kamusal ve sembolik niteliğinin yetişkin katılımcılarda toplumsal kapsanmışlık ve özsaygıyı güçlendirdiğini; müze koleksiyonlarıyla kurulan etkileşimin ise grup içi sosyal bağları ve öz-farkındalığı desteklediğini göstermektedir. Özellikle katılımcıların nesne seçimine aktif biçimde dâhil edildiği ve çokduyulu etkileşimin mümkün olduğu oturumlarda, müze nesnelere bilinçdışı materyalin yansıtılmasına ve dönüştürülmesine aracılık eden “taşıyıcı” işlev gördüğü vurgulanmaktadır. Bununla birlikte çalışma, müzelerin sömürgeci tarihinin ve temsil ilişkilerinin terapötik süreç üzerindeki etkilerinin eleştirel biçimde tanınmasının önemine dikkat çekmekte; analitik sanat psikoterapisi ile nesne temelli müze etkileşim pratiklerinin bütünleştirilmesinin, özellikle öz-farkındalık ve toplumsal aidiyet alanlarında terapötik potansiyeli artırabileceğini ileri sürmektedir.

Norveç’te “Cultural Walking” uygulamalarıyla yaşlı bireyler müzik, şiir ve doğa yürüyüşlerini birleştirerek hem bedensel hem ruhsal sağlık kazanmaktadır. Norveç ve İsveç’te kültürel etkinlikler ile halk sağlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir kapsamlı literatür taraması (Cuypers vd., 2011), kültürel katılımın bireysel ve toplumsal sağlık üzerinde anlamlı ve çoğunlukla olumlu etkilerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen çalışmalar, müzik, görsel sanatlar, dans, şarkı söyleme ve kültürel etkinliklere katılımın; ruhsal iyi oluş, sosyal kapasite, psikolojik dayanıklılık ve bazı durumlarda yaşam süresi gibi sağlık göstergeleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Yazarlar, kültürel katılımın yalnızca terapötik bir araç olarak değil, aynı zamanda nüfus düzeyinde sağlık eşitsizliklerini azaltabilecek potansiyele sahip bir sağlık geliştirme stratejisi olarak ele alınması gerektiğini savunmakta ve bu alanın daha güçlü metodolojik tasarımlarla desteklenmesini önermektedir.

ABD’de Cleveland Clinic gibi büyük sağlık kurumlarında müzik terapisi bölümleri, hastaların stres hormonlarını düşürerek iyileşme süreçlerini hızlandırmaktadır. Cleveland Clinic bünyesinde 2008 yılında kurulan Arts & Medicine Institute, sanatı sağlık hizmetlerinin tamamlayıcı ve bütüncül bir bileşeni olarak konumlandıran kurumsal bir model sunmaktadır. Enstitü; görsel sanat koleksiyonları, canlı müzik performansları, sanat ve müzik terapileri ile eğitim programlarını klinik bakımın içine entegre ederek hasta deneyimini, iyilik hâlini ve işlevselliği desteklemeyi amaçlamaktadır. Klinik araştırmalar ve uygulama örnekleri, özellikle müzik terapisi ve nörolojik müzik tekniklerinin ağrı, kaygı, depresyon, stres ve hareket fonksiyonları üzerinde ölçülebilir olumlu etkiler yarattığını; görsel sanatların ise hastane ortamını insanileştirerek ruh hâli, konfor algısı ve hasta memnuniyetini artırdığını göstermektedir.

Enstitünün ayırt edici yönü, sanat temelli uygulamaların bireysel hasta öykülerini anlamlandırmaya, bakım sürecinde umut ve bağlantı alanları açmaya ve sanatı kurumsal sağlık kültürünün kalıcı bir parçası hâline getirmeye yönelik sistematik ve liderlik tarafından desteklenen bir yapı içinde yürütülmesidir; bu yönüyle model, sanat-sağlık entegrasyonunun sürdürülebilirliğine dair güçlü bir örnek oluşturmaktadır (Hart, 2017).

Bu örnekler sanatın tıbbi ve psikolojik etkisini kanıtlaya da manevi boyut çoğu zaman göz ardı edilir. Türk-İslam sanat geleneği, bu eksikliği tamamlayabilecek tefekkür merkezli bir estetik paradigması sunmaktadır.

Kentsel Yaşam, Estetik Yoksunluğu ve Aile Sağlığı

Kentleşme, maddi refah getirirken manevi yorgunluk üretmiştir. Betonlaşan şehirler, estetik algıyı köreltmüş, insanı doğadan ve tefekkürden uzaklaştırmıştır. Bu durum, “şehir stresi” ve “duygusal yorgunluk” sendromlarını artırmıştır.

Evlerin mimarisi mahremiyet ve sükûndan uzaklaşırken, toplumsal mekânlar da gürültü ve hızla dolmuştur. Bu çevrede yaşayan ailelerde uyku bozuklukları, iletişim sorunları, depresyon ve tükenmişlik artmaktadır.

Sanat, bu kısır döngüyü kırabilir. Özellikle manevi sanatlar, aile ortamını estetik ve huzur merkezli bir mekâna dönüştürebilir. Evin bir köşesinde yapılan ebru, hat ya da ney çalışması, sessizlik ve huzurun bir “ev ibadeti”ne dönüşmesini sağlar.

Kentleşmeyi uzun erimli ve çok boyutlu bir toplumsal dönüşüm süreci olarak ele alan bir kapsamlı çalışma (Peng vd., 2011), kentleşmenin yalnızca nüfusun kırdan kente kaymasıyla sınırlı olmadığını; sanayileşme, modernleşme, küresel kapitalizm ve demografik dinamiklerle karşılıklı etkileşim içinde işleyen tarihsel bir “ana süreç” olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı kuramsal yaklaşımlar (endogen kentleşme, modernleşme, bağımlılık/dünya-sistemi ve küresel kent kuramları) üzerinden yapılan değerlendirme, kentleşmenin çevre, istihdam, konut, eğitim ve sağlık gibi alanlarda hem fırsatlar hem de derin eşitsizlikler ürettiğini göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı kentleşmenin megakentler, kayıt dışı ekonomi, mekânsal ayrışma ve sosyal hizmetler üzerindeki baskıyı artırdığı vurgulanırken, kentleşmenin sonuçlarının bağlamsal olarak değiştiği ve politika kapasitesiyle yakından ilişkili olduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede çalışma, kentleşmenin tekil bir ilerleme anlatısı yerine, tarihsel, demografik ve küresel güç ilişkileri içinde ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir.

Kentlerin cazibesini yalnızca fiziksel altyapı ve ekonomik işlevlerle açıklamanın yetersiz kaldığını savunan bir çalışma (Kourtit vd., 2021), kenti yaşayan bir organizma olarak ele alarak “beden” (yapılı çevre, altyapı, konut, kamusal alanlar) ile “ruh” (kimlik, kültür, estetik, sosyal bağlar, aidiyet ve duygusal deneyimler) arasındaki etkileşime odaklanmaktadır. İsveç’in dört büyük kentinde yürütülen mikro ölçekli anket verilerine dayanan analiz, bireylerin kente yönelik memnuniyetini ve bağlılığını ifade eden “kent sevgisi”nin (city love) hem bedensel hem de ruhsal boyutlardan beslendiğini, ancak özellikle yürünebilirlik, canlılık, estetik ve sembolik-kültürel öğeler gibi kentin “ruhuna” ilişkin algıların daha güçlü bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Bulgular, sürdürülebilir ve yaşanabilir kent politikalarının yalnızca maddi iyileştirmelere değil, aynı zamanda anlam, deneyim ve aidiyet üreten mekânsal ve kültürel niteliklere de odaklanması gerektiğine işaret ederek, insan merkezli ve dengeli bir kentsel yönetim anlayışının önemini vurgulamaktadır.

Türk-İslam Medeniyetinde Sanatla Tedavi: Manevi Şifa Geleneği Musikî ile Tedavi Geleneği

Türk-İslam medeniyetinde sanat, özellikle musiki, asırlardır tedavi amacıyla kullanılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde tıp medreseleri ile darüşşifalarda musiki, ruhsal dengeyi sağlamak için sistematik biçimde uygulanmıştır.

- *Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası*, dünyada müzikle tedavinin kurumsal biçimde uygulandığı ilk merkezlerden biridir. Burada farklı makamların insan ruhu üzerindeki etkileri gözlemlenmiş; örneğin Rast makamı güven ve dengeyi, Hüseyini huzuru, Uşşak maneviyatı temsil etmiştir.
- *Edirne II. Bayezid Külliyesi Darüşşifası* ise bu anlayışı en ileri düzeye taşımış; su sesi, kuş cıvıltısı ve musikiyle tedavi edilen hastalara bütüncül bir şifa ortamı sunmuştur. Avrupalı seyyahlar bu sistemi hayranlıkla kaydetmiş, “şifa veren şehir” olarak Edirne’yi örnek göstermiştir.
- Ayrıca Mevlevihanelerdeki sema ve musiki, bir tür “manevi psikoterapi” işlevi görmüş; insanın kalbini ritim, hareket ve tefekkür yoluyla arındırmayı hedeflemiştir.

Türk-İslam medeniyetinde müzikle tedavi geleneğini tarihsel ve kültürel bir bütünlük içinde ele alan Koç ve Önal (2023), müziğin Orta Asya Şamanist uygulamalardan başlayarak Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kurumsallaşmış bir şifa pratiğine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. İslamiyet öncesinde Kam, Baksı ve Şaman figürleri aracılığıyla ritim, melodi ve dansın birlikte kullanıldığı müzikle tedavi anlayışı; İslamiyet’in kabulüyle birlikte makam teorisi, tasavvufi düşünce ve tıp bilgisiyle derinleşmiş, Farabi ve İbn-i Sina gibi düşünürlerin katkılarıyla sistematik bir çerçeve kazanmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Darüşşifalarda uygulanan müzikle tedavi, belirli makamların günün farklı zamanlarında ve farklı hastalıklara göre kullanılması esasına dayanmış; ruhsal ve bedensel iyileşmenin estetik, çevresel (su ve mimari) ve manevi unsurlarla birlikte ele alındığı bütüncül bir sağlık anlayışını yansıtmıştır. Bu yönüyle çalışma, müzikle tedavinin Türk-İslam dünyasında alternatif değil, döneminin bilimsel ve kültürel paradigması içinde meşru ve kurumsal bir tedavi yöntemi olarak konumlandığını göstermektedir.

Mimari, Hat ve Su Estetiğiyle Ruhsal Denge

İslam şehirleri ve mimarisi, insanın ruh sağlığını gözetken bir düzen içinde inşa edilmiştir. Cami avlularındaki selsebiller, medreselerdeki avlulu plan, evlerdeki mahremiyet düzeni ve bahçelerdeki su sesi, yalnızca mimari tercihler değil, aynı zamanda bir manevi terapi mekanıdır.

Hat sanatı, Kur’an harflerinin estetik biçimlenişiyle zihin ve kalp arasındaki uyumu sağlar. Her harf bir nefes disiplini, bir sabır eğitimi, bir tefekkür yoludur. Bu nedenle Osmanlı uleması hattı “ibadet” olarak görmüştür. Bu gelenek, günümüzdeki sanat terapisi anlayışının ruhsal derinliğini aşan bir fitrî şifa anlayışını temsil eder.

Osmanlı sanatını nöroestetik perspektiften ele alan Özrili (2023), estetik deneyimin yalnızca kültürel ve tarihsel bir beğeni alanı değil, aynı zamanda beyinde ölçülebilir bilişsel ve duygusal süreçlerle ilişkili bir olgu olduğunu savunmaktadır. Çizgi, renk, simetri, denge, derinlik ve kontrast gibi Osmanlı sanatının ayırt edici biçimsel öğelerinin; algı, duygu, anlamlandırma ve ödül sistemleriyle ilişkili nöral ağları uyardığı, böylece izleyicide huzur, süreklilik, aşkınlık ve estetik haz ürettiği ileri sürülmektedir. Mimari, tezhip, hat, çini ve minyatür gibi sanat formlarında görülen oran, tekrar ve uyum ilkeleri, Osmanlı estetik anlayışının yalnızca teolojik ya da sembolik değil, aynı zamanda insan beyninin algısal ve bilişsel eğilimleriyle örtüşen bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Renk ve Geometri ile Manevi Denge

İslam sanatında geometrik desenler, sonsuzluğu ve ilahi düzeni temsil eder. Bu desenlerle süslenen medreseler, türbeler ve camiler, bireyin gözünü düzen ve ahenk içinde dinlendirir. Renklerin psikolojik etkisi, İslam sanatında bilinçli biçimde kullanılmıştır: Lacivert tefekkürü, yeşil huzuru, altın ilahî nuru sembolize eder. Bu bilinç, modern sanat terapilerinde “renk terapisi” olarak yeniden keşfedilmiştir.

Subaşı ve Tatar (2025), Batı sanatı ile İslam sanatında soyut geometrik formların metafizik ve kozmolojik anlamlarını karşılaştırmalı bir çerçevede ele alarak, her iki geleneğin evren tasavvuru ve varlık anlayışıyla kurduğu estetik ilişkiyi görünür kılmaktadır. Yazarlar, Batı’da gelişen modern soyut sanatın geometrik dili çoğunlukla insan merkezli, içkin ve öznel bir metafizik arayışın ürünü olarak kurguladığını; buna karşılık İslam sanatında geometrik formların temsilin bilinçli biçimde dışlandığı, tevhid, birlik, sonsuzluk ve aşkınlık ilkelerine dayalı kozmolojik bir düzenin görsel ifadesi olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. İslam sanatında geometrik düzenin bireysel yaratıcılıktan ziyade ilahi hakikati tefekküre çağıran sembolik bir dil olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda yazarlar, soyut geometrinin her iki gelenekte de metafizik bir anlam taşıdığını, ancak Batı’da bu anlamın çoğunlukla içkin ve öznel bir evren tasavvuruna, İslam sanatında ise aşkın ve Tanrı merkezli bir kozmolojiye yöneldiğini ileri sürerek, soyut geometriyi insanlık tarihindeki düşünsel ve estetik birikimi anlamada temel bir anahtar olarak konumlandırmaktadır.

Mekânsal Estetik

İslam şehirlerini yalnızca mimari planlar ve kurumsal yapılar üzerinden değil, insan ilişkileri, değerler sistemi ve manevi ilkeler üzerinden okumayı öneren Demirci (2003), şehri ait olduğu medeniyetin somutlaşmış bir tezahürü olarak ele almaktadır. İslam şehirleri, merkezinde caminin yer aldığı teo-merkezli bir düzen içinde şekillenmiş; cemaat bilinci, komşuluk hukuku, esnaf ahlakı (fütüvvet ve ahilik), mahalle dayanışması ve sosyal sorumluluk gibi normatif unsurlar üzerinden canlılık kazanmıştır. Çarşı, lonca ve mahalle gibi yapılar yalnızca işlevsel mekânlar değil, ahlaki ve toplumsal terbiyenin üretildiği alanlar olarak kurgulanmış; güzellik ile fayda, dini olan ile dünyevî olan arasında bir kopuş değil bütünlük esas alınmıştır. Bu yönüyle İslam şehri, fiziksel formlardan ziyade tevhid ilkesine dayalı sosyal ilişkiler ağı, ortak aidiyet ve metafizik bir şehir tasavvuruyla tanımlanmakta; modern dönemde bu değerlerin çözülmesi ise kentlerde kimlik, estetik ve anlam kaybıyla ilişkilendirilmektedir.

İslam şehir geleneği, aile huzurunu merkeze almıştır. Mahremiyetin korunduğu, avlulu, ışık alan evler hem ruhsal hem fiziksel sağlığı destekler. Modern kentte bu estetikten uzaklaşmıştır. Aile sağlığı için evlerin yeniden manevi estetik ilkesine göre tasarlanması önerilmektedir:

- Sessiz, doğal ışıklı, sade renkli mekânlar,
- Evin duvarlarında hat veya tezhip gibi “tefekkür uyandırıcı” sanat eserleri,
- Su sesi, bitki ve doğal malzemelerle oluşturulan huzurlu alanlar.

SONUÇ

Sanat, modern dünyada çoğu zaman estetik bir tüketim nesnesine, boş zaman etkinliğine ya da klinik protokollerin tali bir bileşenine indirgenmiştir. Oysa insanlık tecrübesi ve medeniyet hafızası, sanatın asıl gücünün şifa üretme, anlam kurma ve insanı varoluşsal bütünlüğüne yeniden çağırma kapasitesinde yattığını göstermektedir. Bugün karşı karşıya olduğumuz aile çözümleri, kent kaynaklı ruhsal yorgunluk ve görünmez psikososyal kırılmalıklar, yalnızca tıbbi ya da teknik müdahalelerle giderilemeyecek kadar derin bir anlam boşluğuna işaret etmektedir.

Türk-İslam medeniyetinde sanat; beden, ruh ve çevre arasındaki uyumu gözeten bütüncül bir sağlık anlayışının asli unsuru olmuştur. Musikiden mimariye, hattan mekânsal estetiğe uzanan bu gelenek, şifayı yalnızca semptomların ortadan kalkması olarak değil; insanın ilahi düzenle yeniden irtibat kurması olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, günümüz sanat-terapi modellerinin ötesine geçen bir derinlik sunmakta; iyileşmeyi bireysel bir süreçten çıkararak aile, mekân ve toplumsal bağlam içinde ele almaktadır.

Aile, bu estetik ve manevi bilincin yeniden inşa edileceği en temel mekândır. Sanatın aile hayatına tefekkür, sükûnet ve ortak üretim aracılığıyla dâhil edilmesi; ilişkisel kopuklukları onarabilecek, bakım yükünü hafifletebilecek ve kuşaklar arası aktarımı güçlendirebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bu nedenle sanat, aile sağlığı politikalarında “destekleyici bir faaliyet” değil, koruyucu ve güçlendirici bir sağlık pratiği olarak konumlandırılmalıdır.

Sonuç olarak, modern sağlık sistemlerinin karşı karşıya olduğu tükenmişlik, parçalanma ve anlam yoksunluğu sorunları; sanatın manevi boyutunu dışlayan yaklaşımlarla aşılabilir görünmemektedir. Türk-İslam medeniyetinin sanatla tedavi mirası, çağdaş bilimsel verilerle buluşturulduğunda; aile merkezli, mekân duyarlı ve maneviyat temelli özgün bir sağlık paradigması geliştirmek mümkündür. Bu paradigma, yalnızca hastalığı azaltmayı değil, insanı yeniden bütünlüğüne kavuşturmayı hedefleyen daha derin ve kalıcı bir iyileşme ufku sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bungay, H., & Clift, S. (2010). Arts on prescription: a review of practice in the UK. *Perspectives in Public Health*, 130(6), 277-281.
- Cort, J. (2025). Therapeutic potentials of people, spaces and collections in museum-based art psychotherapy groups. *International Journal of Art Therapy*, 1-15.
- Cuypers, K. F., Knudtsen, M. S., Sandgren, M., Krokstad, S., Wikström, B. M., & Theorell, T. (2011). Cultural activities and public health: research in Norway and Sweden. An overview. *Arts & Health*, 3(01), 6-26.
- Demirci, M. (2003). İslam'da şehir ve şehrin sosyal dinamikleri. *İstem*, (2), 129-146.
- Doolittle, B., Courtney, M., & Jasien, J. (2015). Satisfaction with life, coping, and spirituality among urban families. *Journal of primary care & community health*, 6(4), 256-259.
- Fancourt, D., & Finn, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. World Health Organization. Regional Office for Europe.
- Hart, J. (2017). Arts & Medicine Institute at Cleveland Clinic. *Alternative and Complementary Therapies*, 23(3), 112-114.
- Koç, E., & Önal, H. (2023). Türk-İslam medeniyetinde müzikle tedavi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 9(2), 177-190.
- Kourtit, K., Nijkamp, P., & Wahlström, M. H. (2021). How to make cities the home of people—a 'soul and body' analysis of urban attractiveness. *Land use policy*, 111, 104734.
- Najaf, N. M., Kargozar, E., Mottaghi, M., Dehghani, N., Razmjouei, P., Hoseini, Z. S., & Ghazanfarpour, M. (2019). Systematic Review: The Effect of Religious Beliefs and Spirituality Training on Family Health: A Systematic Review and Meta-Analysis.
- Özrili, Y. (2023). Osmanlı sanatının nöroestetik determinasyonları. *International Journal of Social Inquiry*, 16(2), 699-714.
- Peng, X., Chen, X., & Cheng, Y. (2011). Urbanization and its consequences. *Paris, France: Eolss Publishers*, 2(5754), 1-16.
- Rieger, K. L., Reimer-Kirkham, S., Burton, B., Howell, B., Liuta, N., Sharma, S., ... & Slavutskiy, O. (2023). Arts-based spiritual care in healthcare: A participatory, scoping review. *The Arts in Psychotherapy*, 84, 102027.
- Subaşı, M., & Tatar, M. (2025). Batı Sanatı ve İslam Sanatındaki Soyut Geometrik Formların Metafizik ve Kozmolojik Açından İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 20.

KENTLEŞME VE KÜLTÜREL DEĞERLERİN DÖNÜŞÜMÜ

Prof. Dr. Turgay ŞİRİN¹
turgay.sirin@medeniyet.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de kentleşmenin kültürel değerler üzerindeki etkisini, Prof. Dr. Turgay ŞİRİN başkanlığında yürütülen ve “İstanbul Aile Vakfı (İSAVAK)” tarafından 2024-2025 yılları arasında 26 ilden; %49,9’u erkek, %50,1’i kadın; 18-75 yaş aralığında toplam 4.202 katılımcıdan elde edilen geniş ölçekli bir veri setinden oluşturulmuş ve yayın aşamasında olup henüz yayınlanmamış kapsamlı bir saha araştırmasından üretilmiştir. Söz konusu çalışma, nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, Türkiye genelinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla, uzman görüşleri alınarak çok boyutlu likert tipi bir anket formu geliştirilmiştir. Araştırmanın bulguları, kentleşme sürecinin aile, komşuluk, yerel çevre, şehir ve ülke düzeyinde farklılaşan etkiler doğurduğunu göstermektedir. Aile kurumu, modern kent yaşamının getirdiği değişimlere rağmen güven, huzur ve mutluluk açısından toplumun en güçlü referans noktası olmaya devam etmektedir. Buna karşın Türkiye’nin huzurlu ve mutlu bir ülke olarak değerlendirilme oranı çoğunluk lehine olsa da geleceğe ilişkin umutsuzluk oranının yüksek olması dikkat çekicidir. Dijitalleşme, kültürel değerlerde aşınma algısının en baskın faktörü olarak öne çıkmaktadır. Dijital medyanın çocuklar ve gençler üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik güçlü bir toplumsal kaygı bulunmaktadır. Bulgular, kentleşme sürecinde kültürel değerlerin tek yönlü bir çözüme değil, dinamik bir dönüşüm yaşadığını göstermektedir. Çalışma sonucunda; nüfus hızının artması ve kültürel değerlerimizin korunmasında; Aile, Ebeveynlik, Çocuklar ve Gençler, Kentleşme, Şehir Planlaması, Site Yaşamının ele alınması ve Türk Devletlerinden göçmen getirme politikaları gibi çözüm önerileri aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kentleşme; Aile, Kültürel Değerler; Dijitalleşme, Değer Dönüşümü*

¹İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi
İstanbul Aile Vakfı Bilim Kurulu Başkanı

GİRİŞ

Türkiye’de kentleşme son yarım yüzyılda hızla artmış, bu süreç yalnızca mekânsal dönüşümleri değil, aile yapısından toplumsal güvene, sosyal ilişkilerden kültürel değerlere kadar birçok alanda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Kentleşme, yalnızca fiziksel mekânların dönüşümünü ifade eden bir süreç değil; aynı zamanda toplumsal yapı, kültürel değerler ve bireyler arası ilişkiler üzerinde çok boyutlu etkiler meydana getiren karmaşık bir olgudur (Çelik, 2018). Türkiye özelinde kentleşme süreci, geleneksel aile yapısı, komşuluk ilişkileri, ahlaki değerler ve dini pratikler gibi unsurlar üzerinde belirgin değişimlere yol açtığı artık herkes tarafından gözlemlenen bir durum haline gelmiştir. Bu değişim, toplumsal modernleşme ile uyumlu ilerleyerek bireylerin kimlik inşası, yaşam tercihleri ve değer yönelimlerinde farklılaşmalara neden olmaktadır (Uçar, 2022; Yılmaz, 2017).

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2022 yılı verilerine göre, ülke nüfusunun yalnızca %17,3’ü kırsal bölgelerde yaşamakta; büyük çoğunluk kent merkezlerinde ikamet etmektedir (TÜİK, 2023a). Bu oran, Türkiye’de kentleşmenin ileri bir aşamaya ulaştığını ve mekânsal dönüşümün yanı sıra sosyal yapıyı da derinden etkilediğini göstermektedir. Modern kent yaşamı, bireysel yaşam tarzlarını, aile yapısını ve kültürel değerleri yeniden şekillendirmiş; geleneksel toplumsal ilişkiler yeni kentsel dinamikler içinde farklı biçimlerde yeniden üretilmeye başlanmıştır.

Demografik yapıdaki dönüşüm de kentleşme sürecinin önemli göstergelerinden biridir. TÜİK projeksiyonlarına göre, 65 yaş ve üzeri bireylerin oranı 2024 yılı itibarıyla %10,6’ya ulaşmış; 2050 yılına gelindiğinde bu oranın %23,1’e çıkması beklenmektedir (TÜİK, 2025; SETA, 2025). Bu yaşlanma eğilimi, kuşaklar arası etkileşim, toplumsal dayanışma mekanizmaları ve aile içi rol dağılımı üzerinde belirleyici kültürel sonuçlar doğurmaktadır. Akdoğan’a (2018) göre, sürdürülebilir kentleşme politikalarının kültürel boyutla bütünleşmemesi, özellikle yaşlı bireylerin kent yaşamında dışlanmasına ve kültürel sürekliliğin zayıflamasına yol açabilmektedir.

Aile yapısı, kentleşmenin etkilerinin en belirgin biçimde gözlemlendiği toplumsal kurumlardan biridir. TÜİK’in İstatistiklerle Aile (2024) raporuna göre, hane halklarının büyük çoğunluğu çekirdek ailelerden oluşmakta; buna karşılık tek ebeveynli ailelerin oranında artış gözlemlenmektedir. Bu durum, geleneksel geniş aile yapısından daha bireyselleşmiş, esnek ve küçük aile formlarına geçişi işaret etmektedir. Mahramanlıoğlu (1992), doksanlı yıllarda kentleşmenin kadın ve çocuk rollerini yeniden tanımladığını; otorite ilişkilerinin yataylaştığını ve kuşaklar arası iletişim biçimlerinin değiştiğini vurgulamaktadır. Benzer biçimde Gültekin ve Şahin (2016), yakın zamanda modern yaşam biçimlerinin aile içi ilişkileri dönüştürdüğünü, ancak toplumsal bağların bütünüyle çözülmediğini ortaya koymaktadır.

Kentleşmenin kültürel etkileri yalnızca aile yapısıyla sınırlı değildir. Komşuluk ve akrabalık gibi mikro toplumsal yapılar da bu süreçten önemli ölçüde etkilenmiştir. Uçar’ın (2022) saha araştırması, bu ilişkilerin biçimsel olarak sürdüğünü; ancak aidiyet, güven ve sosyal sermaye gibi unsurların zayıfladığını göstermektedir. Yılmaz (2017), İstanbul ve Antalya örnekleri üzerinden yaptığı karşılaştırmalı analizde, kentleşmeyle birlikte bireyselleşimin yükseldiğini; buna karşın bazı toplumsal kesimlerde dini değerlerin ve kültürel sürekliliğin hâlen korunduğunu belirtmektedir. Çelik (2018) ise dini sembollerin kentleşme süreciyle tamamen ortadan kalkmadığını; sekülerleşen aile yapısı içinde dönüşerek varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de kentleşme süreci kültürel değerlerde tek yönlü bir çözülmeye değil; daha çok karmaşık bir dönüşüm ve yeniden yapılanmaya işaret etmektedir. Dijitalleşme, bireyselleşme, ekonomik baskılar ve sürdürülebilirlik gibi temalar, bu sürecin yönünü ve yoğunluğunu belirleyen temel etkenler arasında yer almaktadır.

Tüm bunlara dayanarak İstanbul Aile Vakfı olarak “Kentleşme ve Kültürel Değerlerin Dönüşümünü” ölçmeyi amaçlayan bir saha araştırması yapılmıştır. Bu saha araştırmasının temel sorusu ““Türkiye’de yaşayan bireylerin araştırma kapsamında ölçülen ‘aileye, toplumsal değerlere ve dijital medyaya ilişkin algıları vb’ değişkenler açısından durumları nedir ve ölçüm sonuçları demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum vb.) açısından nasıl farklılaşmaktadır?” şeklindedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma modelinin bu şekilde yapılandırılması, kentleşme olgusunun toplumsal ve kültürel etkilerini çok boyutlu olarak ele almayı mümkün kılmıştır. Nicel veriler geniş örneklem gruplarından elde edilerek istatistiksel analizlere tabi tutulmuş; nitel veriler ise daha derinlemesine bir değerlendirme olanağı sunarak, nicel bulguların yorumlanmasına katkı sağlamıştır. Bu yönüyle çalışmada, Türkiye’de aile yapısı, toplumsal değerler ve dijitalleşme süreçlerinin birbirleriyle ilişkili biçimde anlaşılmasına imkân tanınması amaçlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye genelinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise, Türkiye’nin 26 ilinde ikamet eden ve araştırmaya gönüllü olarak katılan bireyler arasından seçilmiştir. Katılımcılar, ulaşılabilirlik esasına dayalı olarak ve kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Toplam 4202 kişiden oluşan örneklem, cinsiyet ve yaş grupları açısından dengeli bir dağılım göstermektedir. Katılımcıların %49,9’u erkek, %50,1’i kadındır. Yaş dağılımı incelendiğinde; %14,2’si 18–24 yaş, %20,3’ü 25–34 yaş, %21’i 35–44 yaş, %18,1’i 45–54 yaş ve %26,4’ü 55 yaş ve üzeri gruplarda yer almaktadır. Bu oranlar, çalışmanın farklı kuşakları temsil edebilecek genişlikte bir örnekleme sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın örneklemini büyükşehir ağırlığındadır. Katılımcıların %27,2’si İstanbul’da yaşamaktadır; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya toplamda örneklemin %55,8’ini oluşturmaktadır. Yerleşim türünde mahalle yaşayanları %81,5 ile baskındır. Eğitim dağılımına bakıldığında, lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip bireyler %58,6’lık bir çoğunluk oluşturmaktadır. Meslek dağılımında işçiler %30,9 ile en büyük gruptur; gelir dağılımında mod değer asgari ücret düzeyindedir. Bu veriler, farklı sosyo-ekonomik profillerin katılım gösterdiği geniş bir toplumsal temsile işaret etmektedir diyebiliriz.

Ölçme Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla, uzmanlardan görüş alınarak çok boyutlu bir anket formu geliştirilmiştir. Bu formda, bireylerin aile yapıları, toplumsal değerlere yaklaşımları, dijital medya kullanımları ve sosyal algılarına ilişkin değerlendirmeleri yer almaktadır. Anket formu Likert tipi sorulardan oluşmakta olup, demografik değişkenlerin yanı sıra aile içi ilişkiler, evlilik ve çocuk sahibi olma eğilimleri, göç düşünceleri, değer aktarımı, dijitalleşme etkisi ve kadın-erkek algısı gibi başlıkları kapsamaktadır.

BULGULAR

Aile Değerleri ve Kentleşme

Bulgular, aile kurumunun Türkiye toplumunda hâlâ merkezi bir kültürel değer olduğunu güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Katılımcıların %93,8’i ailede kendini güvende hissettiğini ifade etmiş; aileyi huzur kaynağı olarak görenlerin oranı %92,1, mutluluk kaynağı olarak görenlerin oranı ise %91,5 olarak ölçülmüştür. Ailede baskı altında hissetmediğini belirtenler %82,8 ile büyük çoğunlukta.

“Aile içinde problem var” ifadesine katılımcıların %20,9’u problem olduğunu doğrularken, %72,7’si ailede problem olmadığını ifade etmiştir. Bu sonuçlar, kentleşmenin yaygınlaşmasına rağmen aile kurumunun güven, dayanışma ve duygusal destek açısından güçlü bir işlev gördüğünü göstermektedir. Türkiye’nin modernleşme tecrübesinde aile, bireyin en güvenilir limanı olmaya devam etmektedir. Ayrıca katılımcıların “Toplumun temeli bireydir” ifadesine %85,5 oranında, “Toplumun temeli ailedir” ifadesine ise %90,1 oranında katılım göstermesi, Türkiye toplumunun hem bireyselleşmeyi hem de aile kurumu merkezli yapıyı eşzamanlı olarak içselleştirdiğini gösteren özgün bir durumdur.

Komşuluk, Mahalle Kültürü ve Yerel Çevrede Algılar

Kentleşmenin komşuluk ilişkilerini zayıflattığı sıklıkla savunulsa da bulgular Türkiye için farklı bir tablo çizmiştir. Katılımcıların %85,4’ü komşularıyla iletişim sorunu yaşamadığını belirtmiştir. Yaşadıkları çevreyi güvenli bulanların oranı %71,7, huzurlu bulanların oranı %73,2, mutlu hissettiğini söyleyenlerin oranı ise %73,1’dir. “Çevrem neşeli ve eğlenceli değil” ifadesine katılmayanların oranı %68,6 ile çoğunluktadır.

Bu bulgular, mahalle yaşamının ve komşuluk kültürünün kentleşmeye rağmen varlığını sürdürdüğünü, sosyal sermaye bağlarının mikro ölçekte hâlâ güçlü olduğunu göstermektedir. Yakın çevrede şiddet mağduru bir kişi bulunmadığını söyleyenlerin oranı %88 iken %12’lik bir kısım yakın çevresinde şiddet mağduru olduğunu söylemiştir.

Şehir Düzeyinde Güven, Huzur ve Gelecek Beklentisi

Şehir düzeyindeki algılarda yerel çevreye göre daha temkinli bir tablo ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların %59,2’si şehirlerini güvenli bulurken, huzur algısı %63,3, mutluluk algısı ise %67,5’tir. Ancak şehirlerde geleceğe yönelik umutsuzluk oranı %31,5’e çıkmaktadır. Bu artış, kentsel yaşamın hız, maliyet, yoğun rekabet ve ekonomik baskılar gibi etkenlerle belirsizlik duygusunu artırdığını düşündürmektedir.

Şehirde baskı altında hissetmeyenlerin oranı %70,7’dir; bu değer ülke düzeyindeki baskı hissi verileriyle karşılaştırıldığında daha yüksektir ve bireylerin şehir ölçeğinde daha kontrollü ve öngörülebilir bir yaşam deneyimlediğine işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye Düzeyinde Duygulanım: Huzur, Mutluluk ve Umutsuzluk

Ülke genelindeki değerlendirmeler daha ayrılmış durumdadır. Türkiye’yi huzur buldukları bir yer olarak görenler %52,4 iken görmeyenler %35,2’dir. Mutluluk algısında olumlu görüş %57,5 iken olumsuz görüş %29,3’tür. “Türkiye neşeli ve eğlenceli bir yer değildir” ifadesinde katılımcıların %51,2’si katılmadığını belirtmiştir.

En dikkat çekici bulgu, geleceğe dair algılardır: Türkiye’de geleceği konusunda umutsuz olanların oranı %45,3, umutsuz olmayanların oranı ise %44,1’dir. Bu durum toplumsal düzeyde keskin bir ikiliğin ortaya çıktığını göstermektedir.

Ülke düzeyinde yaş, güven ($r = .11, p < .001$), huzur ($r = .09, p < .001$) ve mutluluk ($r = .08, p < .001$) algılarıyla pozitif yönde anlamlı ilişkiler gösterirken; baskı ($r = -.07, p < .001$), sıkıcılık ($r = -.05, p = .003$) ve umutsuzluk ($r = -.06, p < .001$) algılarıyla negatif yönde ilişkiler sergilemiştir. Dolayısıyla yaş arttıkça bireylerin ülkeye ilişkin olumlu duygularının güçlendiği, olumsuz duygularının ise azaldığı görülmektedir.

Genel olarak, yaş değişkeninin aile bağlamında çok sınırlı, ancak çevre, şehir ve ülke düzeyinde anlamlı fakat düşük düzeyde pozitif ilişkiler sergilediği söylenebilir. Bu durum, yaşın ilerlemesiyle bireylerin daha fazla güven, huzur ve mutluluk hissi geliştirdiklerini; buna karşın baskı, sıkıcılık ve umutsuzluk duygularının azaldığını göstermektedir.

Sonuç olarak ülke düzeyinde olumlu duygulanım yerel çevrelere kıyasla daha zayıf; gelecek endişesi ise daha yoğundur. Bu bulgu, makro düzeyde ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerin etkisini düşündürmektedir.

Göç, Yaşam Tercihleri ve Evlilik Niyeti

“Fırsat olsa başka şehirde yaşamak isterim” diyenler %49,7 ile dikkat çekici bir yoğunlukta olup mevcut kent düzeninden memnuniyetsizliği göstermektedir. Ancak “başka ülkede yaşamak isterim” ifadesine olumsuz bakanların oranı %56,5 ile çoğunluktadır; bu da ülke dışına taşınma eğiliminin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu bulguların yaş ile korelasyonlarına bakıldığında “**başka bir şehirde yaşamak isterim**” ifadesi ($r = -.07, p < .001$) ve “**başka bir ülkede yaşamak isterim**” görüşü ($r = -.17, p < .001$) yaş ile negatif anlamlı zayıf ilişki göstermektedir. Buna göre, yaş ilerledikçe bireylerin göç etme isteği, özellikle başka bir ülkeye taşınma arzusu, azalmaktadır.

Bekâr katılımcılar arasında evlenme niyeti sorusunda olumsuz görüşler %53,5, kararsızlarla birlikte %60,9 olarak ölçülmüştür. Burada kadın katılımcılar erkeklere kıyasla evlenmeyi daha az düşündüklerini belirtmeleri dikkat çekmektedir ($t = 8.97, p = .00$). Bunda genel olarak kentleşme, ekonomik belirsizlik ve bireysel yaşam tercihleri evlilik kararını geciktiren temel faktörler olarak görünmektedir diyebiliriz.

Dijitalleşme ve Kültürel Değerlerde Aşınma Algısı

Dijital medyanın toplumun değerlerini aşındırdığına inananların oranı %80,7 ile çok yüksektir. Dijitalleşme, kültürel değerlerdeki dönüşümün en belirleyici unsurlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuklar ve gençler üzerinde zararın faydadan fazla olduğuna inananların oranı sırasıyla %82,9 ve %72,4’tür. Ailede dijital bağımlı birey bulunduğunu söyleyenlerin oranı %34,1’dir. Bu yüksek oranlar, dijitalleşmenin kentleşmenin yeni risk alanı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, kentleşmenin kültürel değerlerde önemli değişimlere yol açtığı görülmekle birlikte, aile kurumunun güven, mutluluk ve huzur kaynağı olarak güçlü konumunu sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Dijitalleşme ve küresel etkileşim kentleşme sürecinin değer dönüşümündeki belirleyici unsurları olarak öne çıkmaktadır. Buna karşın, aile bağlarının gücü, komşuluk ilişkilerinin belirli düzeyde devam etmesi ve toplumsal dayanışmanın bazı alanlarda sürmesi, Türkiye’nin modernleşme sürecinde kültürel sürekliliğin hâlâ önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Araştırma bulguları Türkiye’de aile ve komşuluk bağlarının güçlü biçimde korunurken, yerel çevrede güven ve huzur algısının yüksek olduğu; ancak şehir ve ülke düzeyinde geleceğe ilişkin belirsizliklerin arttığına işaret etmektedir. Kentleşme, kültürel değerlerde tek yönlü bir çözülmeye değil, karmaşık bir dönüşüme işaret etmektedir. Mikro ölçekte aidiyet ve dayanışma sürerken makro ölçekte toplumsal duygulanımda ayrışmalar belirginleşmektedir.

Veriler, kentleşmenin kültürel değerlerde eşzamanlı süreklilik ve değişim ürettiğini göstermektedir. Bir yanda aile, güven–huzur–mutluluk ekseninde yüksek konsensüs ile varlığını sürdürmekte; komşuluk, zaman paylaşımı ve baskı algısında olumlu bir denge korunmaktadır. Diğer yanda dijitalleşme, değer aktarımında aşındırıcı risk olarak algılanmakta; gençler ve çocuklara ilişkin korumacı duyarlılık öne çıkmaktadır. Ülke ölçeğinde huzur ve mutluluk çoğunluk lehine seyrederken, neşe, eğlence ve gelecek beklentisi başlıkları toplumun duygulanımında özellikle gençlerde kırılğan bölgeler olarak görünmektedir.

Araştırma göstermektedir ki özellikle dijitalleşme, kültürel değerlerin aşınması yönünde geniş kabul gören bir risk unsuru hâline gelmiştir. Bu nedenle, aile merkezli dijital okuryazarlık programları, ebeveynlik destekleri, gençlere yönelik sağlıklı medya kullanımı eğitimleri ve mahalle temelli sosyal

güçlendirme projeleri; aile ve komşuluk bağlarını güçlendiren yerel ve kentsel programlar; dijital ve diğer bağımlılıklara yönelik önleme müdahaleleri; gençlerin umut ve fırsat algısını yükseltecek eğitim ve istihdam köprüleri büyük önem taşımaktadır.

Kısaca nüfus hızının artması ve kültürel değerlerimizin korunmasında; “Aile merkezli dayanışma ve ebeveynlik destekleri (dijital maruziyet yönetimi, aile içi iletişim, esnek zaman politikaları, aile danışmanlığı, manevi danışmanlık ve rehberlik vb)”; “yerel düzeyde yani mahalle ve siteler ölçeğinde güven-aidiyet programları (komşuluk ağları, ortak alanlar, kültürel etkinlikler vb)”; “gençler ve çocuklar için “dijital okuryazarlık, okul-aile-STK ortak programları; oyun alanları, bağımlılık önleme ve sağlıklı kullanım rehberliği, dijital mahremiyet farkındalığı, dijital içeriklerin denetlenmesi, cinsiyet karmaşasına neden olacak probaganda ve özendiricilerin yasal düzenleme ile kontrol altına alınması vb. ve en önemlisi “mimaride ve kentleşmede milli ve manevi değerlerimizi önceleyen bir planlama anlayışına” geçmenin önemi her zamankinden daha fazla önümüzde durmaktadır.

Kent planlamasında ve mimarlık anlayışında yerli ve milli köklerimize dönmenin de son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Modern ev tasarımları bireyselleşmeyi esas alırken çocuklar küçük evlerde adeta hapis hayatı yaşamakta ve oyun ihtiyaçlarını gidermek için dijital mecbur bırakılmaktadır. Zira çocuklar için oyun bir ihtiyaçtır. Oyun ihtiyacı sağlıklı karşılanamayan çocuklar geleceğin sağlıklı toplumu demektir. Bu nedenle mikro ölçekte ev tasarımlarından makroya doğru mahalle, site ve şehir tasarımına kadar yeni bir bakış açısına dönüş yapılması önem arz etmektedir. Geleneksel mimarimizde olduğu üzere, aile içi iletişimi artırırken, mahremiyeti de koruyan tarzda kare düzen evlerin yapılması gibi önerilerin gitgide uzmanları tarafından daha çok tartışılması ve bu konuda daha fazla farkındalık oluşmasının ülkemize büyük faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu anlayış doğrultusunda kentlerde hızla artan sitelerin yönetim bütçelerinden milli ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik bütçe ayrılması, 500 konut ve üzeri sitelerde köy konağı benzeri ortak alanların zorunlu tutulması, çocukların dijitalden uzaklaşmasını sağlayacak ve yaz-kış oynayabilecekleri oyun alanlarının yapılmasının zorunlu tutulması da öneriler arasında sıralanmıştır. Son olarak Türkiye'nin yakın zamanda kaybolan nüfusunu telafi etmek üzere özellikle, Doğu Türkistan Uygur Türklerinden, Kırım Türklerinden, Ahıska Türklerinden ve diğer Türk Devletlerinden göçmen getirme politikalarını planlaması da bir diğer seçenek olarak önerilmektedir.

Son olarak Aile Danışmanlığı mesleğinin resmiyete kavuşması, Aile Danışmanlığı konusunda lisans bölümlerinin açılması, yüksek lisans ve doktora eğitiminin teşvik edilmesi, alanda uzman akademisyenlerin yetiştirilmesi; sertifika programlarının suiistimal edilmesinin önüne geçilerek sınavların Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kontrolünde yapılması gibi uygulamaların da ülkemiz için son derece faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, kentleşme Türkiye'de kültürel değerleri tek yönlü bir çözüme değil, yeni denge arayışı içine sokmaktadır. Aile ve mahalle dokusunun taşıyıcı ve koruyucu kapasitesi, dijitalleşmenin riskleriyle baş etmede temel sermayemizdir. Ülke ölçeğinde ise huzur ve mutluluğu güçlendirirken geleceğe dair belirsizliği azaltacak, ailenin korunmasına katkı sunacak kapsayıcı yerli ve milli sosyal politikalar kilit önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, E. (2018). *Sürdürülebilir kentleşme politikaları ve kültürel yapı*. Sosyoekonomi Dergisi, 26(38), 123–141.
- Çelik, C. (2018). *Turkish family and religion in the process of social change*. The Journal of International Social Research, 11(57), 52–64.
- Gültekin, F., & Şahin, S. (2016). *Değişen toplumsal yapıda aile*. Toplum ve Sosyal Hizmet, 27(1), 85–104.
- Mahramanlıoğlu, H. (1992). *Kentleşme sürecinde aile içi rollerin değişimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SETA. (2025). *Sosyal panorama: Nüfus ve aile*.
<https://media.setav.org/tr/dosya/2025/08/sosyal-panorama-nufus-ve-aile.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2025)
- Şirin, Turgay (2025). *İstanbul Aile Vakfı Saha Araştırması* (Yayımlanmamış Bilimsel Rapor). İSAVAK Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023a). *Kent-Kır Nüfus İstatistikleri 2022* [Veri bülteni].
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755> (Erişim Tarihi: 11.11.2025)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *İstatistiklerle Aile 2024*.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898> (Erişim Tarihi: 11.11.2025)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Sosyal panorama: Nüfus ve aile*.
<https://media.setav.org/tr/dosya/2025/08/sosyal-panorama-nufus-ve-aile.pdf>
- Uçar, H. (2022). *Mahalle kültüründe dönüşüm: Akrabalık ve komşuluk ilişkileri üzerine bir inceleme*. Olgu Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 65–84.
- Yılmaz, M. (2017). *Kentleşme sürecinde ahlaki değerler: İstanbul ve Antalya üzerine karşılaştırmalı bir araştırma*. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 9, 139–168.

KONUT MİMARİSİNDE AİLE YAPISI VE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM

Dr. Sinan GENİM¹
sinan@sinangenim.com

ÖZET

Bu metin, insanlık tarihinde barınma ihtiyacının nasıl geliştiğini ve konut mimarisinin aile yapısıyla birlikte nasıl evrildiğini incelemektedir. İlk topluluklarda korunma ve beslenme temel kaygılar olduğundan barınaklar basit, geçici ve işlevseldi. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen kültürlerde kadın ve erkek arasında belirgin bir mekânsal ayrım bulunmaz; görevler ortak yürütülür ve toplum çoğunlukla anaerkindir. Yerleşik hayata geçişle birlikte konut tipleri değişmiş; özellikle Türk Evi'nin gelişimiyle ev içi mekânların işlevsel ayrımları belirginleşmiştir. Sofasız evlerden dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı ev tiplerine geçiş hem şehirleşmenin hem de kadının ev içindeki etkinliğinin arttığını gösterir. Artı değerın yükselmesiyle harem-selamlık ayrımı, baş oda ve köşk gibi mekânlar ortaya çıkar. Metin, modern dönemde kadınların yeniden mekânların oluşumunda aktif bir rol üstlendiğini vurgulamakta; mimari tercih ve taleplerde kadınların belirleyici konuma geldiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak mimarlık, aile yapısı ve toplumsal dönüşüm arasında sürekli bir etkileşim bulunduğu, kadının konutun şekillenmesinde tarih boyunca düşünüldüğünden daha etkili olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konut mimarisi, aile yapısı, kültürel dönüşüm, barınma ihtiyacı, avcılık ve toplayıcılık, anaerkil toplum, mekân kavramı, yerleşik hayat, şehirleşme, artı değer, Türk Evi, sofasız ev, dış sofalı ev, iç sofalı ev, orta sofalı ev, harem-selamlık, baş oda, köşk, kadın ve mimarlık, mekânsal ayrım, ev içi iş bölümü, geleneksel konut, modern konut, Sanayi Devrimi, kültürel süreklilik, mimari oluşumda kadının rolü.

¹ Dr. M. Sinan Genim: Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Mimar

GİRİŞ

İnsanın varoluşundan itibaren barınma ihtiyacı hem fiziksel hem de toplumsal yaşamın belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Doğadan ve dış tehditlerden korunma amacıyla ortaya çıkan ilk barınaklar, zaman içinde toplumsal yapının, üretim biçimlerinin ve kültürel dönüşümlerin etkisiyle mimari açıdan daha karmaşık yapılara dönüşmüştür. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen toplumlarda geçici barınaklar ve ortak yaşam düzeni hâkimken, yerleşik hayata geçişle birlikte mekânın örgütlenişi, cinsiyet rollerinin ayrışması ve artı değer ortaya çıkışı konut mimarisini doğrudan etkilemiştir. Türk Evi'nin sofasız evlerden orta sofalı plan tipine uzanan gelişimi hem aile yapısındaki değişimleri hem de kadının ev içindeki rolünün zamanla nasıl biçimlendiğini gözler önüne serer. Özellikle kentleşmenin hızlanması ve toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması, evin sadece bir barınma alanı olmaktan çıkarak sosyal statü, mahremiyet ve iş bölümü kavramlarının da yansıdığı bir yaşam mekânına dönüşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda konut mimarisi, kültürel dönüşüm ve aile yapısı arasındaki karşılıklı etkileşim, çalışmanın temel odağını oluşturmaktadır.

Barınma İhtiyacının Kökeni ve İlk Mekânlar

İnsanın varoluşundan itibaren en önemli çabası korunmak olmuştur. Korunmak... doğadan, vahşi hayvanlardan, yabancı topluluklardan. Korunmanın ilk aşaması, sığınılacak bir mekân bulmak ve ona sahip olmakla başlar: bir mağara, bir kaya altı, sık ağaçlar ve çalılarla çevrili güvenli bir alan... Zamanla insanlık, kendi yarattığı barınaklara kavuşur. Başlangıçta çalılarla, hayvan postlarıyla örtülmüş ağaç dalları; toprakla sıvanmış ahşap veya taş yapılar, hatta Eskimolarda hâlâ görüldüğü gibi buz kalıplarıyla oluşturulan barınaklar kullanılmıştır. Mekân kavramı, geçen zaman içinde insanın her türlü ihtiyacına cevap verebilen karmaşık yapılara dönüşmüştür.

Avcılık-Toplayıcılık Kültüründe Toplumsal Yapı ve Mekân Anlayışı

Avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren ilkel toplumlarda gelişmiş bir mekân düzeninden söz etmek mümkün değildir. Çünkü gerek üretmeden tüketme, nüfus artışı ve çeşitli zorunluluklar nedeniyle toplulukların kısa süreler içinde yer değiştirmesi kaçınılmazdır. Korunmanın hemen ardından gelen bir diğer temel gerçek ise yaşamın devamı için beslenme dürtüsüdür. Modern dönemlerde yapılan bazı araştırmalar, açlık dönemlerinde yiyecek bulma kaygısının kimi durumlarda korunma ihtiyacının önüne geçtiğini, insan veya hayvan her türlü canlının beslenmek için hayatını riske atabildiğini göstermektedir. Bu nedenle avcılık ve toplayıcılıkla geçinen kültürler sık sık yer değiştirir ve bu hareketliliğin doğal bir sonucu olarak kalıcı bir ev/mekân anlayışı gelişmemiştir.

Mekân anlayışı gelişmemiş veya gelişmemiş kültürlerde kadın ile erkek arasında günlük yaşam açısından önemli bir fark yoktur. Belki de bütün naif görüntüsüne karşın kadının güçlülüğü buradan gelmektedir. Çünkü yaşamın devamı için paylaşılan tüm görevlere ek olarak, kadının bir de doğum -geleceğe yaşam bırakma- gibi zor bir görevi vardır. Bir erkeğin görünüşteki güçlü yapısına, savaşı özelliğine ve hükmedici tavrına karşın, kadın yaşamın devamı açısından içe dönük büyük bir mücadele vermektedir. Erkeğin avlanmasına yardımcı olmakta, toplanan yiyeceklerin saklanması sağlanmakta, yemek hazırlamakta ve bunlara ek olarak neslin devamını üstlenmektedir. Bu nedenle ilkel toplumlar genelde anaerkindir. İlk tanrı figürlerinin kadın olduğu görülür; üstelik bu figürler çoğunlukla doğum yapan, yani neslin devamı ve çoğalmayı simgeleyen kadınlar olarak tasvir edilmektedir (Akurgal, 1987, pp. 22-25).

Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen kültürlerde yaşam şartları ağırdır ve her iki cins arasında keskinleşmiş bir sorumluluk ayrımı ile bunun devamı olarak barınak içinde tarafların farklı amaçlarla kullanabileceği özel alanların bulunduğu düşünülemez. Buna karşın, kadınların bazı özel günlerde yalnız kaldıkları veya doğum sırasında kullandıkları bazı mekânların 'tabu alanlar' olarak kabul edildiği; bu gibi durumlarda kadının topluluk içinden uzaklaştığının tespit edildiği görülmektedir.

Yerleşik Hayata Geçiş ve İlk Yerleşimler

X. yüzyılda İbn Fazlân, göçebe olarak yaşayan Bulgarların günlük hayatını anlatırken "... kadınlar ile erkekler hep beraber nehre girip çırılçıplak yıkanurlar. Birbirlerinden kaçmazlar. Bununla beraber herhangi bir şekilde zina etmezler. Zina onlara göre en büyük suçlardandır ..." diyerek hayretini belirtmektedir (İbn Fazlân, 1975, p. 57). Tüm ilerlemişlik düzeyine ve Bağdat gibi dönemin en gelişmiş şehrinde yetişmesine karşın, İbn Fazlân'ın kadın ile erkek arasındaki bu serbestliği kabul etmesi elbette mümkün değildir. Çünkü yazar, artı değerın büyük olduğu bir toplumun üyesidir. İbn Fazlân'ın yetiştiği toplum çok uzun süre önce şehirleşmiş ve kadın ile erkek arasındaki ayırım büyük boyutlara ulaşmıştır.

Şehirleşmenin hızlanmasıyla birlikte ilkel barınaklar yerine evler yapılmaya başlanır. İlk yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'teki yapılara çatıda oluşturulan bir delikten girilmekte ve tek hacimli bu mekânlar her türlü gereksinime cevap verecek şekilde tasarlanmaktadır. Kadın, erkek ve çocuklar bu yapılarda bir arada yaşamaktadır.

MÖ 5500'lerden itibaren Alacahöyük'te ortaya çıkan ev tipi ile 1900'lü yılların ortalarına kadar bölgedeki ev tipleri arasında büyük bir fark gözlenmez (Naumann, 1975, p. 371). Hamit Zübeyr Koşay'ın yaptığı etnografik araştırmada, iki katlı olan bu evlerin alt kat odalarının ahır, ambar ve ışlık; üst kat odalarının ise oturma ve yatak odası olarak kullanıldığı belirtilmektedir (Koşay, 1951, p. 57). Bu yapılaşmadan anlaşıldığı gibi konut kullanımındaki kesin bölünme şehirleşme ile ortaya çıkmaktadır. Artı değerın düşük olduğu toplumlarda kadın ile erkeğin günlük yaşantısı arasında keskin bir ayırım yoktur; yaşamın devamı için birlikte çalışmakta, birlikte üretmekte ve birlikte tüketmektedirler. Örneğin çadır, göçebelik sürecinden günümüze kadar varlığını sürdüren bir yaşam biçimi olarak önemini korumaktadır. Özellikle Toros Dağları'nın kuzey etekleri ve çevresinde göçebe bir düzen sürdüren topluluklarda aynı mekânda birlikte yaşama davranışının devam ettiği görülmektedir (Küçükerman, 1973, pp. 56-57).

Türk Evi'nin Evrimi: Sofasızdan Orta Sofalıya

Sofasız Evler ve Avlu Kültürü

Artı değerın büyümesi ve konut yapılarındaki gelişmeye paralel olarak evin şekillenişinde kadının rolü artar. Türk Evi plan tipinin ilk aşaması olan 'sofasız ev' tipinde özellikle avlu, genel olarak kadının istekleri doğrultusunda şekillenmektedir. Ocak, su depolanacak hacim, yiyeceklerin hazırlanması ve kurutulması gibi işlevler özel mekânlara duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Yüksek duvarlarla dışa kapatılan avlu, kadının özgürce hareket edebileceği ve sahipleneceği bir alana dönüşmektedir. Avluda kullanılan ve 'taht' olarak adlandırılan oturma-yatma elemanları bu düzenin önemli bir parçasıdır (bkz. Foto 1-4).

Dış Sofalı Plan Tipi

İkinci aşama olan 'dış sofalı' plan tipinde ise zemin kat adeta avlu işlevi görmektedir. Ahır, ambar ve ışıklar bu katta yer alır; buna ek olarak üst katta ikinci bir hareket alanı oluşturulur. Sofa veya hayat olarak adlandırılan bu alanda gerektiğinde yiyecekler hazırlanmakta, çocuklar göz önünde tutulmakta ve sokağa kapalı olması sayesinde serbestçe hareket edilebilmektedir.

Bu dönemde, evlerin sokağa bakan yüzeyinde yer alan cumba gibi dışa taşan öğeler hem iç mekân konforunu hem de mahremiyet ve gözetleme imkânını artıran mimari elemanlar hâline gelir (bkz. Foto 5-7).

Dış sofalı evlerin üst kat sofalarında, sofa kotundan yüksekçe oluşturulan, 'köşk veya taht' adı verilen özel bölümün erkeğe ayrılması, evin şekillenişindeki önemli bir aşamadır. Mimari olarak hoş bir hacim olan bu bölüm, gerçekte evin hâkimi olan kadının günümüz ifadesiyle erkeğin ev içinde 'ayakaltında dolaşmasını' engelleme çabasının da bir göstergesidir. Erkeği biraz daha yüksekçe bir alana çıkararak egosunu tatmin ederken, aynı zamanda onun ev içindeki hareket alanını da sınırlandırmaktadır.

Benzer bir davranış hâlâ Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bazı yerleşimlerde de görülmektedir. Yerden yüksekçe yapılan ve özellikle yaz aylarında kullanılan, taht adı verilen taşınabilir oturma ve yatma alanı erkeklere ayrılmıştır (bkz. Foto 1-4). Binlerce yıllık geleneğin bir devamı olan bu ünite, bir anlamda erkeği göz önünde tutmak ve hareket alanını kısıtlamak amacıyla kullanılmaktadır.

İç Sofalı Ev Tipi ve Baş Oda

Şehirleşmenin hızlanması ve arsa alanlarının küçülmesi, yeni bir ev tipinin ortaya çıkmasına yol açar. 'İç sofalı' ev tipi, kadının hareket alanını kısıtlamakta ve onu dış dünyadan uzaklaştırmaktadır. Kadın giderek evin içine kapanmakta; sofanın işlevleri ise belirgin biçimde daraltılmaktadır. Dış sofalı plan tipinde görülen hareketli alan, iç sofalı plan tipinde giderek yalnızca bir sirkülasyon alanına dönüşür. Bu nedenle evin zemin katında veya zemin kat kotunda ayrı bir mutfak hacminin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Dış sofalı plan tipinde görülen 'köşk veya taht' da ortadan kalkar. Artık erkeğin misafirlerini ağırlayacağı, dışarıdan gelenleri kabul edeceği bağımsız bir oda, yani 'baş oda' anlayışı ortaya çıkmaktadır. Tıpkı köşk gibi baş oda da evin diğer bölümlerinden ayrıcalıklı olarak çok süslüdür ve bir ocağa sahiptir. Baş oda, bir anlamda artı değerın büyümesiyle kadının ev içinde erkeğe verdiği alanı genişletmesi ve süslemesi anlamına gelmektedir. Erkeğin egosunu okşamakla birlikte onu diğer bölümlerden daha büyük ve gösterişli bir odaya hapsedmektedir. Bu baş oda düzeninin çeşitli örnekleri farklı coğrafyalarda da izlenebilmektedir (bkz. Foto 8-10).

Orta Sofalı Ev Tipi

Türk Evi'nin en gelişmiş plan tipi 'orta sofalı' plan tipidir. Orta sofalı plan tipinde evin şekillenışı oldukça gelişmiş bir düzeye ulaşır. İç sofalı plan tiplerinin geç dönem bazı örneklerinde gördüğümüz gibi evin içinde iki merdiven bulunur; bunlardan biri harem, diğeri ise selamlık bölümlerine hizmet eder. Eğer evin sahibinin maddi gücü yeterliyse yan yana iki ayrı ev de inşa edilebilir, bunlardan biri harem, diğeri ise selamlık binası olarak kullanılır. Orta sofalı evlerde baş odanın zengin süslemeleri, farklı bölgelerdeki örneklerde çarpıcı biçimde karşımıza çıkar (bkz. Foto 11-14).

Kadının Mekân Oluşumundaki Etkisi

Görüldüğü gibi ev tiplerinin gelişmesi ve evin büyümesi, toplumun refah düzeyiyle paralellik göstermektedir. Gelişmiş iç sofalı plan tipinden itibaren evin oluşumunda kadının etkisinin arttığını söylemek gerekir. Harem adı verilen ve dışa kapalı bölüm de bu dönemde ortaya çıkar. Şehirleşme oranı artmış, refah düzeyi yükselmiştir. Bu tip evlerin planlama sürecinde kadının etkisi nedir? Hatice Sultan'ın Mimar Melling'e yazdığı bazı mektuplarda yer alan "... Efendi'nin yalısında her iş tekmil olsun. Sonra buraya cibinlik kurasın, avize asasın..." gibi ifadeler ve benzeri sorular dikkate alındığında, Sultanın yapının inşası sırasında ne denli ilgili olduğunu ve yapılan işleri yakından denetlediğini görmekteyiz (Perot, Hitzel, & Anhegger, 2001, pp. 41, 50).

Orta sofalı bir evde, geleneksel plan şemasının yanı sıra yapının büyük bir bölümünün hâkimi olan kadının özel isteklerinin de göz önüne alınması gerekir. Süsleme öğeleri gibi bazı talepleri, oturma ünitelerinin kumaş seçimi, döşeme kaplaması, yastık yapımı gibi konularda kadının vazgeçilmez isteklerinin bulunduğu düşünülebilir.

İstanbul'da buldukları süre içinde çeşitli evlere misafir olan Lady Montagu, Miss Pardoe, Lady Hornby ve Max Müller (Lady Montagu, t.y.; Miss Pardoe, 2004; Hornby, 2007; Müller, 1978) gibi kadın yazarların anılarında, yapıların harem bölümlerinin ihtişamından sıkça söz edildiğini görmekteyiz. Hemen hepsi, çok süslü ve zevkle döşenmiş bu hacimlerin, burada yaşayan kadınların arzu ve istekleri dışında oluşturulduğunu düşünmenin ne derece mümkün olduğunu sorgulamak gerekir. Hatice Sultan'ınki kadar belgelenmemiş olsa da onların da bir şekilde isteklerini sanatkârlara ilettiklerini ve mekân düzenlemesine belirli ölçülerde etki ettiklerini söylemek gerekir.

Geleneksel Türk Evi'nde mekân oluşumuna müdahale oldukça kısıtlıdır. Şematik planlama öğeleri, sofa ve çevresinde yer alan odalardan oluşur. Sofanın ev içindeki konumu ve çevresine odaların dizilişi, plan tipini belirleyen temel unsurlardır. Sofa ve odalar dışındaki üçüncü önemli öge düşey sirkülasyon elemanı olan merdivenlerdir. Yapı tipinin gelişmişliğine bağlı olarak merdiven hacimlerinin de yeri bellidir. Çağdaş anlamda bir mutfak ve banyodan söz etmek ise olanaksızdır; yangın korkusu nedeniyle bu tür hacimler çoğunlukla kâgir olup evin zemin katında veya bahçede ayrı mekânlar olarak inşa edilir. Daha sonraki dönemlerde görülen, birbirinden bağımsız harem ve selamlık yapılarında da plan tipi çok küçük ayrıntılar dışında benzerdir. Bu nedenle bu yapılarda gerek erkeğin gerekse kadının istek ve arzuları, iç mekân dekorasyonu; kapılar, dolaplar ve tavanların oluşumu; oturma düzeni, kullanılan örtü ve kumaşlar ile kalem işi süslemelere müdahalenin ötesine geçemez.

Sanayi Devrimi ve Modern Dönemde Değişen Roller

Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla birlikte kadın, bin yıllardır kaybettiği statüsüne yeniden kavuşmaya başlar. Sanayi Devrimi sonrası oluşan yeni dünya, tıpkı geçmişin avcılık ve toplayıcılık kültüründe olduğu gibi kadın ve erkeğin hayatı müştereken paylaşmasını gerektirir. Çünkü Sanayi Devrimi ve sonrasında günlük yaşam, durağan tarım toplumunun aksine hareketli, hızlı ve yüksek bir değişkenliği zorunlu kılmaktadır. Bir toplumun yarısını oluşturan kadınların, eskiden olduğu gibi içine kapalı bir hayat sürdürmesi artık olanaksızdır. Bu gerçeğe sırtını dönen toplumlar, hepimizin bildiği gibi, bilgi toplumuna geçmekte güçlük çekmekte; hızlanan yaşama katılmak yerine onu seyretmektedir.

Bugün artık kadının, bir evin oluşumunda çoğunlukla evi finanse eden erkeğe karşı arzu ve isteklerini ortaya koymada daha öncelikli olduğunu söylemek gerekir. Çok sayıda özel konut tasarlamış bir mimar olarak, hemen hemen tüm projelerimde aynı gerçekle karşılaştım. İşin sahibi olarak evin erkeğiyle başlayan konuşmalar, kısa sürede kadınların ön plana çıktığı, onların arzu ve taleplerinin belirleyici olduğu birer uygulamaya dönüştü. Çünkü kadınlar, yoğun iş tempoları olsa bile, yaşamayı düşündükleri mekânların oluşumunda etkin olmak istiyorlar. Nasıl bir yaşam alanı istediklerini, nasıl bir yatak odasından hoşnut olacaklarını, nasıl bir mutfak ve nasıl bir banyoya sahip olmayı arzuladıklarını daha net ifade edebiliyorlar. Her ne kadar bazı noktalarda sıkıntılar yaşansa da bir erkeğe göre daha kaprisli gibi görünseler de isteklerinin yerine getirilmesi için yoğun bir çaba gösteriyorlar. Hayal dünyaları da erkeğe göre daha geniş gerek gezdikleri mekânlar gerekse çeşitli yayınlarda gördükleri örnekleri kendilerine uyarlamak için uğraşıyorlar. Eve bir erkeğe kıyasla daha çok sahip çıkma gibi bir duyguları olduğu da görülmektedir.

Bugüne kadar bir evin oluşumunda kadının oynadığı rolü çoğu zaman göz ardı etmişiz. Evin düzeni için bir kadının var olması gerektiğini sıkça dile getiririz de evin oluşumu için onun var olması gerektiğini

niçin görmezden gelmişiz? Sanırım bu sorunun cevabı, uzun bir dönem kadının varlığını gizlemesinde yatıyor. Acaba kadın, tarım toplumlarının durağan yapısını bir avantaj olarak görüp kendini toplum yaşantısından belli bir oranda soyutlayarak, kendi küçük dünyası içinde daha mutlu bir yaşam sürmeyi mi tercih etti? Tarım toplumlarının bitmek bilmeyen kavgalarından, savaşlardan kendini mi korudu? Bir mekânın oluşumunun getirdiği bu sorular, acaba bundan sonra bizi hangi yeni sorulara cevap aramaya yöneltecek, doğrusu merak ediyorum.

Ev, insanlığın giderek şehirler kurmasını, daha karmaşık organizmalar hâline dönüşmesini ve uygarlaşmasını sağlamıştır. Bugün sahip olduğumuz hemen her şeyi, aslında bu korunma kaygımıza borçluyuz. Önce ev, ardından şehirler ve toplu yaşama bilinci insanlığı bugün sahip olduğu seviyeye ulaştırmıştır. Bu seviyeye ulaşmada kadın ve erkeğin müşterek bir çaba içinde olduğu açıktır; ancak bu mekânların oluşumunda her ne kadar kadın ve erkeğin birlikte hareket ettiği düşüncesi yaygın olsa da, kadının rolünün oldukça büyük olduğunu özellikle belirtmek isterim.

Evlerimiz giderek küçülüyor; eski büyük aile yaşamı ise artık tarihe karışıyor. Evde büyükler varken kadın erkek arasındaki münasebetler daha nitelikli olmaktaydı. Günümüzde ise daha sert konuşmalar ve zaman zaman sert müdahaleler görülebilmektedir. Unutmamız gerekir ki çocuklar tüm bu olanları görmekte ve kadın-erkek ilişkilerini gözlemleyerek öğrenmektedir. Bu nedenle, çocuklarımızın hayat boyu büyük bir yanlışı sürdürmelerine sebep olabilecek davranışlardan kesinlikle kaçınmamız gerektiğini unutmamak zorundayız.

SONUÇ

İnsanın barınma ihtiyacından doğan konut olgusu, tarih boyunca yalnızca fiziksel bir korunma aracı değil; aynı zamanda toplumsal düzenin, kültürel dönüşümün ve aile yapısının en önemli yansıtıcılarından biri olmuştur. İlkel topluluklardan yerleşik hayata, geleneksel Türk Evi'nden modern konuta uzanan bu süreçte mimari, özellikle kadın ve erkeğin toplum içindeki rollerine paralel olarak sürekli yeniden biçimlenmiştir. Artı değerler ortaya çıkışı, şehirleşmenin hızlanması ve toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşmasıyla birlikte konut mekânlarındaki işlevsel ayrımlar derinleşmiş; harem-selamlık düzeni, sofa tipolojileri ve özel yaşam alanları aile yapısının mekâna yansıyan öğeleri hâline gelmiştir. Modern dönemde ise kadının toplumsal hayata aktif katılımı, konut tasarımında yeniden belirleyici bir rol üstlenmesini sağlamıştır.

Bu çerçevede öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- 1. Konut tasarımında cinsiyet farklılığı ve beklentileri göz ardı edilmemeli;** yaşam mekânları aile bireylerinin değişen ihtiyaçlarına uygun biçimde esnek olarak kurgulanmalıdır.
- 2. Geleneksel Türk Evi'nin mekânsal deneyimleri** -sofa, odaların örgütlenişi, mahremiyet kurgusu-modern konut projelerinde çağdaş gereksinimlere uyarlanarak değerlendirilebilir.
- 3. Kadınların konut tasarım sürecine katılımı teşvik edilmeli;** beklentileri karşılayacak bir yaklaşım tasarımın tüm aşamalarında benimsenmelidir.
- 4. Aile içi iletişimi destekleyen, çatışmayı azaltan mekânsal çözümlere** (ortak yaşam alanları ile özel kullanıma ait bölümler) konut tasarımında öncelikle yer verilmelidir
- 5. Kültürel süreklilik, tarihsel hafıza ve çağdaş yaşam biçimleri arasında denge kuran mimari yaklaşımlar** geliştirilmelidir.

Sonuç olarak konut mimarisi, yalnızca yapısal bir üretim alanı değil; toplumsal ilişkilerin, kültürel pratiklerin ve aile dengelerinin şekillendiği dinamik bir mekân oluşumdur. Bu nedenle konut tasarımında tarihsel birikim ile güncel beklentilerin birlikte değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Resim-1 Avluda Taht

Resim-2 Avluda Taht

Resim-3 Avluda Taht

Resim-4 Avluda Taht

Resim-5 Kùtahya'da bir cumba òrneęi

Resim- 6. Urfà'da bir cumba òrneęi

Resim- 7 Kastoria, Bassaras Evi'nden cumba örneği

Resim- 8 Birgi, Çakırağa Konağı

Resim- 9 Milas, Aslanlı Ev

Resim- 10. Gjirokastra (Ergiri), Zekate Ev

Resim- 11 Datça, Mehmed Ali Ağa Konağı, Baş Oda

Resim- 12 Kastoria, Aivazis Evi, Baş Oda

Resim- 13 Gjirokastra (Ergiri), Zekate Evi, Baş Oda

Resim- 14 Yenişehir, Şemaki Evi, Baş Oda

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1987). *Anadolu uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Hornby, E. B. (2007). *Kırım Savaşı sırasında İstanbul* (K. Işık, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları. (Orijinal eser 1850'ler)
- İbn Fazlân. (1975). *İbn Fazlân Seyahatnamesi* (R. Şeşen, Çev.). İstanbul: Bedir Yayınları. (Orijinal eser ~10. yüzyıl)
- Koşay, H. Z. (1951). *Das Dorf Alaca Hüyük: Materialien zur Ethnographie und Volkskunde von Anatolien* (Cilt VII/21). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (1973). *Odalar*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Lady Montagu. (1973). *Türkiye mektupları*. (B. Şanda, Çev.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Lady Montagu. (t.y.). *Türkiye mektupları* (A. Kurutluoğlu, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Loti, P. (2002). *Doğu düşleri sona ererken* (F. Ersöz, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Miss Pardoe. (2004). *Şehirlerin ecesi İstanbul* (B. Büyükkal, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi. (Orijinal eser 1838).
- Müler, G. M. (1978). *İstanbul'dan mektuplar* (A. Buğra, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Naumann, R. (1975). *Eski Anadolu mimarlığı* (B. Marda, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Perot, J., Hitzel, F., & Anhegger, R. (2001). *Hatice Sultan ile Melling Kalfa mektuplar* (E. Güntekin, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

SEMPOZYUM DEĞERLENDİRME VE ÇIKTILARI

1. Aile kurumunun güçlendirilmesi hem dini hem de toplumsal bir zorunluluktur. Aile değerlerinin yeni kuşaklara aktarımını destekleyen eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.
2. Okullarda, yaygın din eğitiminde ve medya okuryazarlığı çalışmalarında aileyi merkeze alan içeriklerin üretilmesi, artırılması, ahlâkî ve kültürel değerleri çocuklara aktaran pedagojik materyallerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.
3. Modern yaşamın atomize edici etkilerine karşı mahalle, akrabalık ve komşuluk bağlarını canlı tutan kültürel projeler desteklenmeli, aileyi ekonomik, psikolojik ve sosyal açıdan güçlendiren sosyal politika araçları daha kapsayıcı hale getirilmelidir.
4. Hz. Peygamber'in aile ilişkilerindeki sevgi, merhamet, adalet ve paylaşma esaslı yaklaşımı, toplumsal rehberlikte daha görünür kılarak aile bilincinin güçlendirilmesine katkı sunacaktır.
5. Toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir aile farkındalığı oluşturulması, aile kurumunun geçmişten geleceğe taşıdığı tarihsel, kültürel ve ahlâkî misyonun sürdürülebilirliği için geniş kapsamlı bir toplumsal seferberlik anlayışı geliştirilmelidir. Bu çerçevede aile, yalnızca korunması gereken bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin inşasında ve kültürel süreklilikte temel bir referans noktası olarak ele alınmalıdır.
6. Aile içi iletişimi ve birliği güçlendirecek tüm akademik, eğitim, klinik, sosyokültürel ve politik çalışmalar, bu konuda temel öncelik olmalıdır. Aile içi iletişimi ve aile birliğini güçlendirecek, normatif değerler üzerinde inşa edilen kültür ve sanat faaliyetleri de bu bağlamda oldukça önemlidir.
7. Dijitalleşmenin aile içi iletişimde yol açtığı zayıflamayı gidermek amacıyla çocukların ve gençlerin çevrimiçi güvenliği için dijital okuryazarlık eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır.
8. Özellikle gündüz kuşağı programlarının yalnızca eğlence amaçlı içerikler olmadığını; toplumsal kültürü, aile yapısını ve bireysel psikolojiyi dönüştüren güçlü bir medya alanı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda medya etiği ve düzenlemelerinin güçlendirilmesi, mahremiyetin korunması, aile odaklı değer eğitiminin yaygınlaştırılması ve medya okuryazarlığı çalışmalarının artırılması toplumsal açıdan kritik önemdedir.
9. Medya aracılığıyla sürekli tekrar edilen belirli aile modelleri, normalleştirme mekanizmalarıyla toplumun değer yargılarını şekillendirmekte; bazı yaşam biçimlerini görünür kılarken bazılarını ise dışlamaktadır. Bu durum, toplumda normal olarak kabul edilen aile yapılarının zayıflamasına, alternatif aile biçimlerinin ise normalize edilmesine zemin hazırlamaktadır.
10. Diziler ve filmler, küresel kalıpları körü körüne taklit etmek yerine yerel kültürün güçlü yanlarını (dayanışma, misafirperverlik, aile içi sevgi ve saygı) yansıtmalıdır.
11. TRT, RTÜK ve özel platformlarda yerel kültür odaklı içerik fonları veya yazım atölyeleri desteklenmelidir.
12. "Birlikte zaman geçir", "Ekranız akşam" veya "Aile sohbet saati" gibi kampanyalarla, medyanın tüketim baskısı yerine gerçek etkileşime dayalı aile ilişkileri teşvik edilmelidir.
13. Toplumsal adaleti güçlendirmek ve aile içi dayanışmayı artırmak amacıyla medyada kadın ve erkek rolleri fırsat eşitliği ilkesiyle sunulmalıdır.

14. Aile bireylerinin birlikte katılabileceği kültürel üretim projeleri (belgesel, kısa film, tiyatro, yerel etkinlikler) desteklenmelidir.

15. Aile temsillerine ilişkin etik yayın ilkeleri güncellenmeli; aşırı tüketime, şiddete veya gerçek dışı aile imgelerine dayalı içerikler uyarı ve puanlama sistemiyle denetlenmelidir.

16. Dijital oyunlar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde giderek daha belirleyici bir kültürel ve sosyalleşme aracı haline gelmiştir. Dijital oyunlarla kurulan ilişkiyi yalnızca eğlence veya kontrol perspektifiyle sınırlamadan, çocukların gelişimi, kültürel değerler ve sosyal etkileşim bağlamında yeniden değerlendirmek durumundadır. Dijital oyunlar günümüzün çocukluk deneyiminde hem bir meydan okuma hem de potansiyel bir fırsat olarak varlığını sürdürmekte, ebeveynlik ve çocuk yetiştirme pratiklerini yeniden şekillendirmektedir.

17. “Evden Çalışma Yasası” konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Kamuda evden yapılabilecek işler acilen tespit edilmeli; bilişim teknolojileriyle bu alan genişletilmelidir. Öncelik sırası, aile bütünlüğü ve çocuk bakımı ve sorumluluğu dikkate alınarak yasal güvenceye bağlanmalıdır. Bu düzenleme; kamu harcamalarında milyarlarca liralık tasarruf, trafik, çevre kirliliği ve zaman kaybında ciddi azalma, aile içi etkileşimin ve çocuk bakımının güçlenmesi, eğitilmiş kesimlerde doğurganlık oranlarının artması gibi çok boyutlu toplumsal kazanımlar sağlayacaktır.

18. Küresel nüfus politikaları ile benzer şekilde, 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de doğurganlık artışı ve kalkınma arasında zıt bir ilişki kurulmuştur. Türkiye’nin gelişip kalkınabilmesi için nüfusunu azaltması gerektiği yönündeki suni korkunun gerçek olmadığı günümüzde açıkça ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, doğurganlık hızında meydana gelen belirgin düşüş başta olmak üzere aile ve nüfus yapısında meydana gelen değişimler tedbir alınmaması halinde Türkiye’nin orta ve uzun vadede ciddi sorunlarla karşılaşabileceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, pro-natalist nüfus politikasından sonuç alınabilmesi için ilk adım olarak 1960’lı yıllardan günümüze kadar devam eden anti-natalist uygulamaların doğru bir şekilde tahlil edilmesi gerektiği değerlendirilmelidir.

19. Aile Danışmanlığı konusunda lisans bölümlerinin açılması, yüksek lisans ve doktora eğitiminin teşvik edilmesi, alanda uzman akademisyenlerin yetiştirilmesi; sertifika programlarının suiistimal edilmesinin önüne geçilerek sınavların Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kontrolünde yapılması gibi uygulamaların da ülkemiz için son derece faydalı olacağı düşünülmektedir.

20. Cinsiyetsizleştirme akımlarının Türkiye’nin gündemine kendi toplumsal şartlarının ve tarihsel serüveninin bir sonucu olarak değil, Batının kültürel hegemonyasının bir sonucu olarak girdiği ifade edilmelidir. Fakat güçlü kültürlerin hâkimiyeti her daim makûs kader değildir. Zayıf kalan kültürün bireylerinin kendi kültürleriyle güçlü bir bağ kurması durumunda, dışarıdan gelen kültürel etki büyük ölçüde püskürtülebilmektedir. Bu da ancak, zayıf kalan kültürün, kendi paradigmasını ifade etme, örneklendirme, açığa çıkarma, estetize etme ve idealleştirme çabasıyla dengelenebilir.

21. Cinsel kimlik ve cinsel yönelim karmaşaları karşısında, teorik modellerin gözden geçirilmesi ve psikolojik iyi oluş uygulamalarının, bilimsel özgürlük içerisinde, ilgili akademik veriler ışığında göz önüne alınması mecburi bir hal almıştır. Teorik boyutta sosyal inşa perspektifi, cinsiyet rollerinden ibaret tek bir odağa sıkıştırılmamalıdır. Bu bağlamda güvenilir, nitelikli ve kapsamlı yeni araştırmaların ortaya çıkarılması, klinik anlayışımızın geliştirmesi ve gençlerin geri dönüşü olmayan tıbbi müdahalelere sürüklenmemesi açısından önem arz etmektedir.

22. Cinsel kimlik gelişiminin sağlıklı bir biçimde desteklenmesi ve olası psikososyal risklerin önlenmesi amacıyla; gençler, ebeveynler, eğitimciler, karar alıcı ve uygulayıcı mekanizmalarda yer alanlar başta

olmak üzere ilgili tüm gruplara yönelik, bilimsel verilere dayalı, yapılandırılmış biçimde cinsel kimlik gelişimi eğitimi programlarının hazırlanması ve yaygınlaştırılması da elzemdir.

23. Dijitalleşen dünyada sağlıklı cinsel kimlik gelişimini desteklemek amacıyla aile dostu dijital okuryazarlık programlarının eğitim müfredatlarına entegre edilmesi, bu konuda toplumsal bilinci inşa edip güçlendirecek eğitimlerin gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu programlar, gençlerin dijital içerikleri sorgulamasını ve gerçekdışı beklentilere karşı farkındalık geliştirmesini sağlamalıdır. Bununla birlikte anne-babaların dijital ebeveynlik becerilerinin ve yaşam rehberliği rollerinin güçlendirilmesi, dijitalleşen cinsel sosyalizasyon sürecinde risklerin ortadan kaldırılması için büyük öneme sahiptir.

24. Post-pozitivist epistemolojinin temel ilkelerinden biri olan ilişkisel bakış, bilginin nesnel bir dış alanı değil, insanın ötekilerle kurduğu duygusal, kültürel ve manevi bağların somutlaştığı bir ilişkisel dünyadan değil, etkileşim süreçlerinden doğduğunu savunur. Buna göre, sanat yalnızca bireysel bir ifade alanıdır. Sanatın toplumsal dayanışmaya katkısı, tam da bu bağlantısal doğasından kaynaklanır. Ortak bir estetik deneyim, bireyleri birbirine duygusal olarak senkronize eder, ortak anlamlar üretir ve aidiyet hissini güçlendirir.

25. Bugün dünden gelen kültür atlasında renklenerek oluşan ve zamanımıza ulaşan bu müstesna mozağin renklerinin solup kaybolmaması, değerlerine sahip çıkarak büyümeye devam edecek nesillerimize de devrolması için özümüzü tezyin eden ve yükselten değerlere sıkı sıkıya sarılmamız gerekmektedir. Kültür ve Sanat kazanımlarımızı zamanımızın bütün unsurlarını gereğince yaşatmak ve günümüz dünyasında hayata dahil ederek kuşakların ve nesillerin kucaklaşmasını sağlamak tercih değil zarurettir.

26. Sanat, bugün bilinen hali ile, salt olarak içi boş bir eğlence aracı değildir. Sanat, hayata dair eşsiz bir tezyin, taltif, ifade, hitabet, betimleme, eğitim, öğretim, iletişim, eleştiri, aktarım, motivasyon, sabır, sükûn, sükût aracıdır. Bu kazanımların tamamı yerli yerinde etkin olduğunda sanat, güçlü toplum yapısı için olmazsa olmaz konumdadır.

27. Kültürün en güçlü aracı olan Türk sanatlarının topluma yayılması için ihtiyaç duyulan enstrüman ve ekipmanlar bütün okullarda kolay ulaşılabilir nitelikte olmalı, imkânlar sağlanmalıdır.

28. Türk sanatları ile ilgilenenler ayrı bir destek programında taltifedilmeli, gençler sanata özendirilmelidir. Sanatkârlar daha sık gençlerle bir araya gelmeli, bunun için bütün illerde var olan gençlik merkezleri, kültür daireleri ve üniversiteler süreçlere dahil edilmelidir.

29. Türk sanatlarının birbirini tamamlayan unsurlar ve eserlerle yayınlaşması için yarışmalar tertip edilmeli, sanatla uğraşan gençler hakiki rol modeller olarak sosyal hayatta ve medyada ön plana çıkarılmalı, devletin yaygın organları vasıtası ile sanatkâr aday gençler toplumda bilinir, tanınır hale getirilmelidir.

30. Kuşakların birbirine yaklaşacağı kültür sanat faaliyetleri tertip edilmeli, yaşlıların, kendilerini ifade edebilecekleri, gençlere gençliklerini anlatabilecekleri ortamlarda kültür aktarımı sağlanmalı, büyük ebeveynler, gençliklerinin örf ve anelerini aktarmada cesaretlendirilmeli hayatın tecrübesi olarak büyük değeri haiz yaşlılarımız mutlaka onore edilmelidir.

31. Kültür varlığı, hayatını devam ettireceğinden dijital çağın gerekleri kullanılarak, zamanın nesli kültürel derinlikler ile tanıştırılması için içerikler üretilmeli, sabır, dinleme ve söyleme alışkanlıkları pekiştirilmelidir.

32. Mevlana'nın dediği gibi: "Güzelliğe aşına olan gönül, kötülüğe yabancı olur." Bu bağlamda sanat günlük yaşantıda nezaket anlayışını yansıtacak biçimde evin, sokağın doğal bir parçası hâline getirilmelidir.

33. Çocuklara ve gençlere, sanatın sadece üretim değil, bir şükür biçimi olduğu öğretilmelidir. Gözle görülen her güzelliğin Allah'ın bir eseri olduğu fark ettirilmelidir. Bu sadece sanat için değil alınan her nefes için olmalıdır. Bir hayat felsefesi olarak, Dinimizin gereği olarak çocukluktan itibaren öğretilmelidir.

34. Günümüz gençliği kimliğini dijital ortamda inşa etmesi sebebi ile bu süreçte yapay, yüzeysel kimlikler oluşmaktadır. Bu nedenle dijital platformlarda değer temelli, köklere bağlı sanatı yaygınlaştırmak önemlidir. Sanat yoluyla birey, “tüketen” değil, “üreten” kimliğe yönlendirilmelidir.

35. Okullarda “İslam estetiği ve sanat felsefesi” dersleri, sanat atölyeleri ile maneviyatın birleştirilmesi, öğrencilere geleneksel sanatlar öğretilirken sabır, tevazu, estetik ve denge değerleri vurgulanmalıdır. Mevlâna, Yunus Emre, Gazali, Itri gibi düşünürlerin ve şahsiyetlerin görüşleriyle manevi sanat felsefesi işlenmelidir.

36. Sanatla anlatmak, özellikle gençlerin içsel dengesini ve özgüvenini güçlendirmek için aile bireylerine duygularını ifade etmede sanatın araçlarını (şair, müzik, çizim, yazı vb.) kullanma fırsatları verilmelidir.

37. Aile temalı sanat festivalleri ve sergiler, kültür merkezlerinde sanat ve manevi hayat seminerleri, medya ve dijital içerikler: dizi, belgesel ve kısa film gibi araçlarla, sanat ve aile ilişkisini estetik bir dille anlatan yapımlar çoğaltılmalıdır.

38. Değer temalı, kültürel köklere dayalı sanat projeleri (örneğin “merhamet”, “adalet”, “sabır” konulu kısa filmler, şiir, beste yarışmaları) ile toplumun ahlaki benlik bilinci geliştirmelidir.

39. Sözlü kültürü yaşatmak, eğitim ortamlarında Aile-Sanat iş birliğini artırmak hem aile bağlarının kuvvetlenmesine hem de sanatın rehberliğinde yaşam boyu kimlik gelişimine olanak sağlayacaktır. Bu minvalde; “Aile Arşivi Projesi”, “Dedemin Masalları/Şarkıları” Etkinliği (Öğrenciler büyüklerinden dinledikleri masalı, şarkıyı sahneye koyar; böylece sanat eğitimi ile sözlü miras birleştirilir.) “Ninemın Tarif Defteri” (Geleneksel yemek tarifleri sofranın sanatı olarak fotoğraf, çizim veya minyatürle belgelenir.) “Nesilden Nesil'e El Sanatı” Festivali: (Anne-kız, dede-torun ikilileri birlikte dokuma, çini, ebru, ağaç oymacılığı gibi geleneksel sanatlarda eser üretir ve sergiler.) “Aile Sanat Merkezleri” Programı (Her ilde halk eğitim merkezleri bünyesinde Aile Sanat Merkezi açılır. Aile bireyleri birlikte eğitim alır. Hem sanat üretimi artar hem de aileler birlikte zaman geçirerek kültürel aidiyet kazanır.) “Sözlü Miras Dijital Arşivi” Ulusal Projesi (Sözlü Miras Platformu kurulur.) “Yaşayan Kültür Evleri” Projesi, “Aile Mirası ve Estetik Bellek” Müzesi, Aile Müziği ve Kültürel Miras Projesi” (Ulusal Müzik Politikası) vb. başlıklarda projeler desteklenmeli ve geliştirilmelidir.

40. Medyanın sanatın tüm dallarına yayın politikası içinde düzenli olarak yer vermesi oldukça önemlidir. Bu minvalde medya takipçisi olan toplumun sanata aşinalık kazanacağı kuşkusuzdur. Eğitim-kültür ağırlıklı programlar arttırılarak şehirlerde düzenlenen sanat etkinlikleri duyurulmalıdır. Buna göre; günümüzde medya, ailenin ve sanatın algılanma biçimini doğrudan etkileyen bir kültürel güç haline gelmiştir. Dolayısıyla medya, Türk aile yapısının sanatla kurduğu bağın niteliğini belirleyen en önemli araçlardan biridir. Aileyi, sevgi, dayanışma, hoşgörü gibi değerler üzerinden işleyen sanat içerikleri, izleyicide estetik ve duygusal bir farkındalık yaratır. Ebru, hat, minyatür, Türk müziği ve tiyatro gibi geleneksel sanatlar medya aracılığıyla günümüz şartlarına uyarlanarak yeni nesillere taşınabilir. Medya, yalnızca bir “yansıtıcı” değil, aynı zamanda “inşa edici” bir güçtür. Bu nedenle sanat aracılığıyla pozitif aile temsilleri oluşturmak kültürel bir sorumluluktur. Türk müziği, geleneksel el sanatları veya sahne sanatlarını merkeze alan yapımlar desteklenmelidir.

41. Aile Kültürü Enstitüsü ve Aile Sanatı Teşvik Fonu kurulabilir. Uluslararası Aile ve Sanat Diplomasisi Girişimler ile arttırılmalıdır.

42. Aile içi değerleri, estetik ve manevi boyutuyla sanatla birleştirerek, toplumda derin bir kültürel aidiyet yaratılmalıdır.
43. Türk aile kültürünü ve sanatını uluslararası alanda görünür kılmak; kültürel diplomasi aracılığıyla Türkiye'nin milli güvenlik gücünü arttırmak gerekmektedir.
44. Bireyin, ailenin ve toplumun iyileşme-yetkinleşme yolculuğunda duyguları düzenleyici, ilişki kurucu, anlam inşa edici ve hakikate yöneltici çok katmanlı bir imkân sunmaktadır. Modern dünyanın dijital yalnızlaşma ve duygusal dağılma riskleri göz önüne alındığında, sanatın aile içindeki iyileştirici, birleştirici ve dönüştürücü gücü her zamankinden daha fazla önem taşımaktadır. Sanatla temas eden aile kendisini, ilişkilerini ve dünyayı güzelleştirme yolunda daha güçlü bir iç potansiyele kavuşur; bu da İslam düşüncesinin öngördüğü yetkinlik idealinin aile içindeki somut tezahürü olarak değerlendirilebilir.
45. Ailede sanatla temas küçük yaşlarda başlamalıdır. Çocukların duyuşsal-estetik algıları erken yaşlarda geliştiği için müzik ve sanat eğitimine erken (5-7 yaş) başlamak hem mizaç dengesine hem de özdenetim becerilerine katkı sağlar. 5 yaşından önce de sanat eğitimi evrendeki ses, renk, koku gibi güzelliklere işaretle sezdirilmelidir. Bu amaçla çocukların doğayla ilişki içerisinde olacağı ortamlar oluşturulmalıdır. Sanat eğitimi mutlaka anne karnında başlamalıdır. İster sanatçı olsun ya da olmasın bebeğin sağlıklı ruhi gelişimi için gereklidir.
46. Aile içi sanat temelli etkileşim ortamları artırılmalıdır. Aile bireylerinin birlikte müzik dinlediği, resim yaptığı, drama, şiir, hikâye anlatımı veya el sanatları gibi etkinlikler gerçekleştirdiği düzenli zamanlar oluşturulmalıdır.
47. Çocuk ve gençler için sanat destekli duygu düzenleme programları geliştirilmelidir. Ergenlik dönemindeki çatışmaların azaltılması için okullarla iş birliği yapılarak aile-çocuk sanatsal etkileşim atölyeleri düzenlenebilir. Bu atölyeler, dijital bağımlılığa karşı sağlıklı bir alternatif sunacaktır.
48. Aile danışmanlığı süreçlerine sanat terapisi entegrasyonu teşvik edilmelidir. Aile danışmanları, müzik terapisi, drama terapisi, resim terapisi gibi yaklaşımları destek olarak kullanabilir. Bu yöntemler sözlü ifade edilmesi güç duyguların görünür hâle gelmesini kolaylaştıracaktır.
49. Dijital çağda sanat, dikkat ve odaklanma becerilerini güçlendirmek için kullanılmalıdır. Bu amaçla eğitimde ilk-orta-lise dönemlerinde mutlaka resim, müzik, görsel sanatlar dersleri olmalıdır. Müzik eğitimi, enstrüman çalışmak, ritim çalışmaları veya görsel sanatlar, çocuk ve gençlerde odaklanma, sabır ve öz disiplin becerilerini artırır. Bu beceriler aile içi çatışmaları azaltacaktır.
50. Ev ortamı estetik duyarlılığı destekleyecek şekilde düzenlenmelidir. Aileler, yaşam alanlarını İslam estetik düşüncesinin önerdiği şekilde sadelik, uyum, denge ve güzellik ilkelerine göre düzenleyebilir. Mekân estetiği, duygu hâllerini doğrudan etkilemektedir.
51. Dini ve kültürel sanat gelenekleri günlük hayata entegre edilmelidir. Mevlevî musikisi, hat sanatı, ebru, minyatür gibi geleneksel sanatlarla tanışma hem kültürel aidiyeti güçlendirir hem de ruhsal bütünlüğü destekler. Aile içi etkinliklerde bu sanatlar kullanılabilir.
52. Travma yaşamış aileler için sanat temelli iyileşme programları oluşturulmalıdır. Özellikle depresyon, kayıp, boşanma, hastalık gibi krizler yaşayan ailelerde resim, seramik, dans ve müzik temelli grup çalışmalarının iyileştirici etkisi kanıtlanmıştır. Belediyeler ve STK'lar bu tür programları yaygınlaştırmalıdır.
53. Aile politikalarında sanatın iyileştirici rolü daha görünür hale getirilmelidir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, belediyeler ve kamu kurumları ailelere yönelik sanat temelli iyileşme atölyeleri düzenlemeli; sanat terapisi merkezleri uzman kadroların önderliğinde teşvik edilmelidir.

54. Ailede sanat eğitiminin olması ve bu vasıtayla erken yaşta duyguların inşa edilmesi için önce maddi sorumluluğu bulunan aile bireylerinin bunun yanına entelektüel sorumluluk sahalarını da ilave etmesi gerekmektedir. Böyle olması halinde hiçbir telkine gerek kalmaksızın sözün tesirinden ziyade halin etki sahası ortama hâkim olacak ve eğitim için gerekli olan çevresel faktör yerine gelecektir. Erken yaşta sanat eğitiminin faydaları pek çok bilimsel çalışma ile ortaya konulmuştur. Bilişsel gelişime olan katkıları, duygusal zekâ ve farkındalık hususunda olan faydaları, sosyal gelişim hususiyetleri ve kültürel, estetik duyarlılık gibi konular bu çalışmalarda öne çıkan başlıklardandır.

55. Ailenin iletişim iklimini bir ahenk içinde sürdürebilmek için sanatın kullanımını aile üyelerinin ilgisi ve yeteneği doğrultusunda aile hayatına entegre etmek oldukça değerli bir adım olacaktır. Bu adım aynı zamanda aile üyeleri arasındaki etkileşime hem bir anlam hem de bir estetiklik katacak tüm bu süreç bir bütün olarak aile yaşamındaki üyeler arası doyumu artıracaktır. En nihayetinde aile üyelerinin ilgisi ve yetenekleri doğrultusunda sanat temelli yaklaşımların en az bir tanesine yönelmesi ve sanat dallarından biri ile uğraş halinde olması aile içi ilişkileri sürdürülebilir ve sağlıklı bir forma kavuşturmaya yardımcı olacaktır. Bahsi geçen sağlıklı aile formu aynı zamanda sağlıklı bir toplum ilişkisinin oluşumuna pozitif yönlü bir etki sağlayacaktır. Dolayısıyla sanat temelli yaklaşımların ve alanların sadece kültürel-sanatsal bir faaliyet değil aynı zamanda insan ilişkilerini merkezden (aile) çevreye (toplum) düzenleyen bir düzenleyici rolü bulunmaktadır.

56. Modern sağlık sistemlerinin karşı karşıya olduğu tükenmişlik, parçalanma ve anlam yoksunluğu sorunları; sanatın manevi boyutunu dışlayan yaklaşımlarla aşılabilir görünmemektedir. Türk-İslam medeniyetinin sanatla tedavi mirası, çağdaş bilimsel verilerle buluşturulduğunda; aile merkezli, mekân duyarlı ve maneviyat temelli özgün bir sağlık paradigması geliştirmek mümkündür. Bu paradigma, yalnızca hastalığı azaltmayı değil, insanı yeniden bütünlüğüne kavuşturmayı hedefleyen daha derin ve kalıcı bir iyileşme ufku sunmaktadır.

57. Kentleşme, kültürel değerlerde tek yönlü bir çözülmeye değil, karmaşık bir dönüşüme işaret etmektedir. Mikro ölçekte aidiyet ve dayanışma sürerken makro ölçekte toplumsal duygulanımda “ayrışmalar belirginleşmektedir. Aile bağlarının gücü, komşuluk ilişkilerinin belirli düzeyde devam etmesi ve toplumsal dayanışmanın bazı alanlarda sürmesi, Türkiye’nin modernleşme sürecinde kültürel sürekliliğin hâlâ önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Kentleşme Türkiye’de kültürel değerleri tek yönlü bir çözülmeye değil, yeni denge arayışı içine sokmaktadır. Aile ve mahalle dokusunun taşıyıcı ve koruyucu kapasitesi, dijitalleşmenin riskleriyle baş etmede temel sermayemizdir. Ülke ölçeğinde ise huzur ve mutluluğu güçlendirirken geleceğe dair belirsizliği azaltacak, ailenin korunmasına katkı sunacak kapsayıcı yerli ve milli sosyal politikalar kilit önem arz etmektedir.

58. Kent planlamasında ve mimarlık anlayışında yerli ve milli köklerimize dönmenin de son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Modern ev tasarımları bireyselleşmeyi esas alırken çocuklar küçük evlerde adeta hapis hayatı yaşamakta ve oyun ihtiyaçlarını gidermek için dijital mecbur bırakılmaktadır. Zira çocuklar için oyun bir ihtiyaçtır. Oyun ihtiyacı sağlıklı karşılanamayan çocuklar geleceğin sağlıklı toplumunu demektir. Bu nedenle mikro ölçekte ev tasarımlarından makroya doğru mahalle, site ve şehir tasarımına kadar yeni bir bakış açısına dönüş yapılması önem arz etmektedir.

59. Geleneksel mimarimizde olduğu üzere, aile içi iletişimi artırırken, mahremiyeti de koruyan tarzda kare düzen evlerin yapılması gibi önerilerin gitgide uzmanları tarafından daha çok tartışılması ve bu konuda daha fazla farkındalık oluşmasının ülkemize büyük faydalar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu anlayış doğrultusunda kentlerde hızla artan sitelerin yönetim bütçelerinden milli ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik bütçe ayrılması, 500 konut ve üzeri sitelerde köy konağı benzeri ortak alanların zorunlu tutulması, çocukların dijitalden uzaklaşmasını sağlayacak ve yaz-kış oynayabilecekleri oyun alanlarının yapılmasının zorunlu tutulması da öneriler arasında sıralanmıştır.

60. Türkiye'nin yakın zamanda kaybolan nüfusunu telafi etmek üzere özellikle, Doğu Türkistan Uygur Türklerinden, Kırım Türklerinden, Ahıska Türklerinden ve diğer Türk Devletlerinden göçmen getirme politikalarını planlaması da bir diğer seçenek olarak önerilmektedir.
61. Geleneksel Türk Evi'nin mekânsal deneyimleri -sofa, odaların örgütlenişi, mahremiyet kurgusu-modern konut projelerinde çağdaş gereksinimlere uyarlanarak değerlendirilebilir.
62. Kadınların konut tasarım sürecine katılımı teşvik edilmeli; beklentileri karşılayacak bir yaklaşım tasarımın tüm aşamalarında benimsenmelidir.
63. Aile içi iletişimi destekleyen, çatışmayı azaltan mekânsal çözümlere (ortak yaşam alanları ile özel kullanıma ait bölümler) konut tasarımında öncelikle yer verilmelidir.
64. Kültürel süreklilik, tarihsel hafıza ve çağdaş yaşam biçimleri arasında denge kuran mimari yaklaşımlar geliştirilmelidir.
65. Konut tasarımında cinsiyet farklılığı ve beklentileri göz ardı edilmemeli; yaşam mekânları aile bireylerinin değişen ihtiyaçlarına uygun biçimde esnek olarak kurgulanmalıdır.
66. Bireyi şekillendiren "Epigenetik Faktörlerin" birlikte işleyişi; mahalle muhtarlarından okul müdürlerine, öğretmenlerden velilere, arkadaşlardan aileye kadar; baskı olmadan, uzaktan sıkı bir takiple koordineli şekilde yürütülmelidir.

